

บทที่ 4

ผลการวิจัย

สาระสำคัญของการศึกษาในบทนี้ จะเป็นการนำเสนอถึงข้อมูลจากการศึกษาวิจัย โดยได้แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 เป็นบริบทชุมชน ตอนที่ 2 เป็นความเชื่อที่ส่งผลต่อการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม และตอนที่ 3 เป็นวิธีการและกลไกในการถ่ายทอดความเชื่อที่ส่งผลต่อการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม การแบ่งดังกล่าวนี้ เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจดังต่อไปนี้

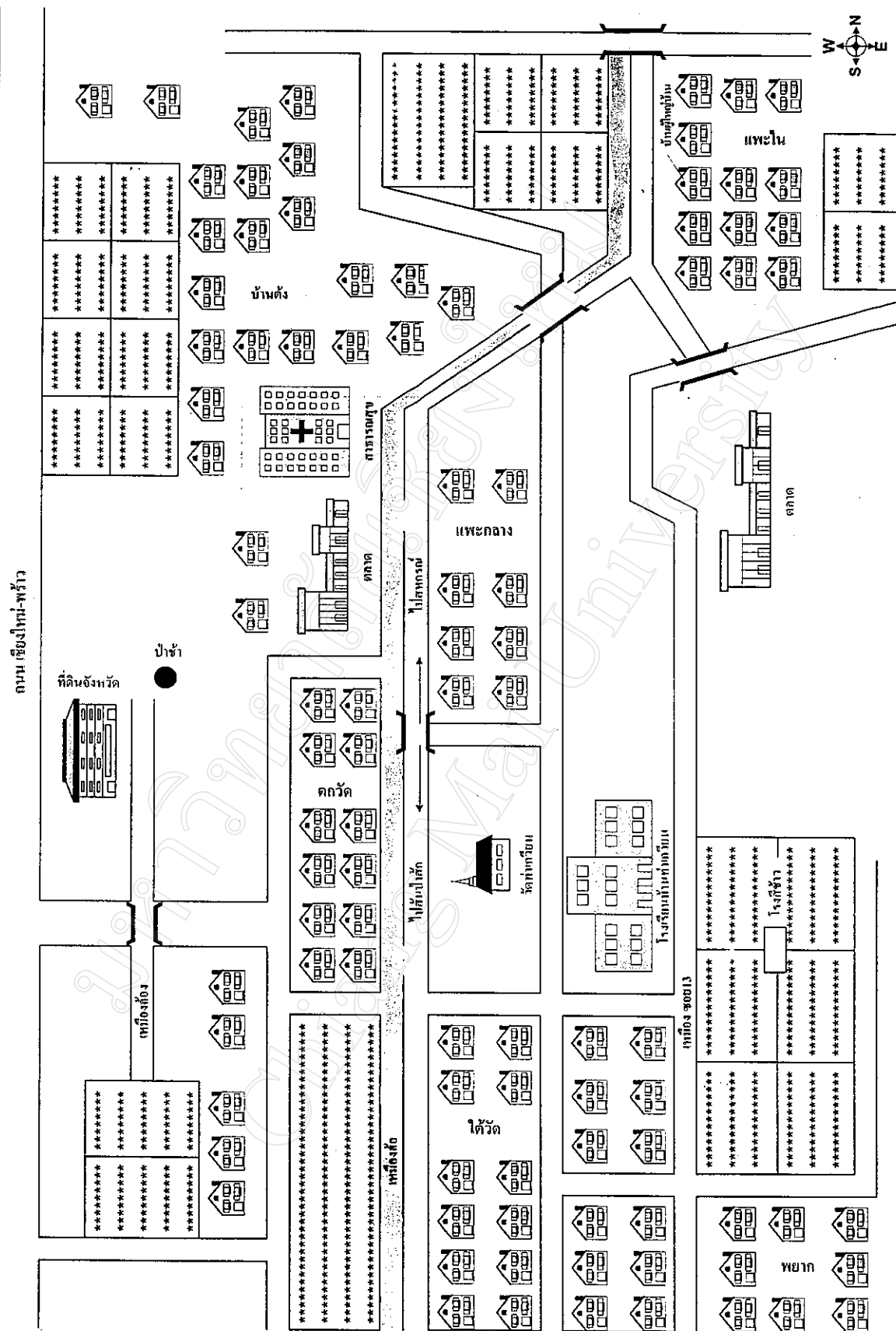
ตอนที่ 1 บริบทชุมชน

หมู่บ้านท่าเกวียน หมู่ 4 ตำบลหนองจ่อม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ อยู่ห่างจากอำเภอเมืองไปทางทิศเหนือ ประมาณ 12 กิโลเมตร จากสามแยกไปแม่ใจ ลักษณะของหมู่บ้านท่าเกวียน เป็นที่ราบ มีพื้นที่ทั้งหมดประมาณ 2,830 ไร่ โดยแบ่งเป็นพื้นที่เพื่อการเกษตร 1,650 ไร่ ที่สาธารณะ 4 ไร่ และพื้นที่เป็นที่อยู่อาศัย 1,176 ไร่

จากข้อมูลการสำรวจ จปฐ. 1 และกชช. 2 ค. พบว่าบ้านท่าเกวียนมี จำนวนประชากรประมาณ 1,699 คน ชาย 822 คน หญิง 877 คน เรือน 340 หลังคาเรือน การตั้งบ้านเรือนแบ่งออกเป็น 6 ปีก (หัวหมวด) คือ ปีกแพะกลาง ปีกตกวัด ปีกไต้วัด ปีกพยาก ปีกบ้านตั้ง (ทุ่ง) ปีกแพะใน แต่ละปีกได้ตั้งชื่อตามสภาพภูมิประเทศของตน โดยยึดวัดท่าเกวียนเป็นจุดศูนย์กลาง ปีกแพะกลางเดิมเป็นปีกที่เป็นป่า เรียกว่าแพะ เป็นปีกที่อยู่กลางหมู่บ้าน จึงเรียกว่าปีกแพะกลาง ปีกตกวัดอยู่ทางทิศตะวันตกของวัด ปีกไต้วัดอยู่ทางทิศใต้ของวัด ปีกพยาก สาเหตุที่เรียกพยาก เพราะเป็นปีกบ้านที่อยู่ห่างจากวัดและอยู่ในบริเวณของพื้นที่เกษตรกรรมหรือที่นาการเดินทางในฤดูฝนเป็นไปอย่างยากลำบากและน้ำมักจะท่วมบ่อย ปีกบ้านตั้ง เดิมเป็นบริเวณพื้นที่การเกษตรมีคนไปอาศัยอยู่เริ่มเพียง 2-3 ครอบครัว ต่อมาขยายใหญ่เป็นกลุ่มขึ้น ปีกแพะในเดิมเป็นป่าอยู่ห่างจากปีกอื่น ๆ มากต้องเดินผ่านป่าแพะ ทุ่งนาไป

การที่หมู่บ้านชื่อว่าบ้านท่าเกวียนเพราะเดิมเป็นหมู่บ้านที่มีล้อหรือเกวียนสัญจรผ่าน
ไปมา โดยมีท่าล้ออยู่ เพื่อติดต่อยังหมู่บ้านใกล้เคียง เข้าป่าหรือเข้าตัวเมืองเชียงใหม่ ก็จะต้องผ่านบริเวณท่าแห่งนี้

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University

แผนภาพแสดงที่ตั้งของชุมชน

การประกอบอาชีพและวิถีการผลิต

คนในชุมชนประกอบอาชีพหลากหลาย เช่น เกษตรกรรม รับจ้างทั่วไป รับราชการ ช่าง คนงานในโรงงาน แต่ส่วนใหญ่ยังคงทำการเกษตรกรรมอยู่แต่เปลี่ยนจากเดิมซึ่งเป็นการเกษตร เพื่อยังชีพ หรือเพื่อกินเพื่ออยู่ในครอบครัว ในชุมชน มาเป็นการปลูกเพื่อจำหน่าย พืชที่ปลูกได้แก่ข้าว มะเขือเทศ กระเทียม หอมแดง แตงกวา ถั่วฝักยาว มะระ ฯลฯ ซึ่งพืชเหล่านี้ได้ทำรายได้ให้กับเกษตรกรมาก ดีกว่าถั่วเหลือง ซึ่งเคยปลูกมาก่อนและปัจจุบันชาวบ้านเลิกปลูกกันไปนานแล้ว พืชที่ปลูกดังกล่าวมีทั้งชาวบ้านเป็นผู้ลงทุนเอง คือเป็นผู้ซื้อเมล็ดมาปลูก จ่ายค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลงเองแล้วชาวบ้านหลายรายในหมู่บ้านได้อาศัยการลงทุนจากพ่อค้าคนกลางที่มาติดต่อให้ปลูกโดยพ่อค้าคนกลางจะเป็นผู้ลงทุนให้ทั้งหมด ทั้งค่าเมล็ดพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่ายา ฯลฯ ซึ่งชาวบ้านมีหน้าที่ปลูกอย่างเดียว ในกรณีที่ชาวบ้านประสบปัญหาทางการเงินเพื่อใช้ในการเกษตรก็จะมีแหล่งเงินทุนช่วยคือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตรให้บริการกู้ยืมเงินในอัตราดอกเบี้ยที่ถูกลง เพื่อให้สมาชิกนำไปลงทุนและส่งคืนเงินตามที่กำหนดไว้ สำหรับคนที่มิได้เป็นสมาชิกของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์มักจะหยิบยืมจากญาติพี่น้องของตนเอง หรือขอยืมจากพ่อค้าคนกลางที่ตนเองติดต่ออยู่

นอกจากการเพาะปลูกข้าวและพืชเศรษฐกิจแล้ว การทำเกษตรผสมผสานเริ่มเข้าสู่หมู่บ้าน ซึ่งมีผู้ทำอยู่ 2 ราย ซึ่งจากการสอบถาม และสังเกตพบว่าได้จากดูโทรทัศน์ และอ่านหนังสือบ้างและทดลองทำโดยการขุดเป็นบ่อเพื่อเลี้ยงปลา ด้านบน เลี้ยงไก่ พื้นที่อื่น ๆ ก็ทำการปลูกข้าวและพืชไร่ต่าง ๆ ตามฤดูกาล ซึ่งชาวบ้านที่ทำอยู่บอกว่าการทำเกษตรผสมผสานดี เพราะไม่ต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการดูแลมาก ไม่เหมือนกับการปลูกข้าวที่ต้องลงทุนใช้เงินมากและคนที่จะมาเป็นแรงงานก็ไม่มี

ปัจจุบันหนุ่มสาวส่วนใหญ่ไม่สนใจประกอบอาชีพเกษตรกรรม เนื่องจากมีค่าลงทุนสูง มีความลำบาก การมีโอกาสได้เรียนหนังสือทำให้เห็นสภาพของสังคมภายนอกทำให้ไม่อยากรับมาลำบากอีกมีเพียง 3 รายที่จบการศึกษาในระดับปริญญา แต่กลับมามีงานเกษตร ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับคนในชุมชน

ในหมู่บ้านมีอาชีพค้าขายหรือเป็นพ่อค้าคนกลาง อยู่ 3 ราย ซึ่งพ่อค้าทั้ง 3 รายในหมู่บ้านต่างก็มีอาชีพอื่น ๆ ของตนเองคือ ทำแคบหมู ทำนาทำไร่ โดยจะใช้สมาชิกในครอบครัวหรือเครือญาติช่วยในงาน อาชีพรับจ้างมักจะเป็นการรับจ้างทั่วไปในหมู่บ้าน โดย

ค่าแรงวันละ 160 บาท สำหรับผู้ชาย และ 140 บาท สำหรับผู้หญิง เป็นอัตราค่าจ้างในการเกษตรกรรม แต่ถ้าเป็นงานเบาค่าใช้จ่ายก็คิดไปตามลักษณะงาน เช่น ค่าจ้างสำหรับตัดมะเขือเทศจะคิดให้วันละ 120 บาท ค่าจ้างสำหรับกะเทาะลิ้นจี่/ลำไย คิดเป็นกิโลกรัม กิโลกรัมละ 4 บาท

นอกจากการรับจ้างในการทำเกษตรกรรมแล้วก็มี การรับจ้างโดยการเป็นพนักงานของบริษัทที่มำตั้งอยู่ในชุมชน ซึ่งเป็นบริษัทของญี่ปุ่นเป็นกิจการ "ห้องเย็น" ที่ทำการเก็บตัวและส่งยังญี่ปุ่น โดยชาวบ้านซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงอยู่ในวัย 20-45 จะเข้าไปทำงานเป็นพนักงานคัดตัวให้กับทางบริษัท โดยให้ค่าจ้างเป็นวัน ๆ ละ 15 วัน เป็นเงิน 2,235 บาท แต่มีการหักค่าประกันสังคมวันละ 17 บาท ดังนั้นจะได้เงินเพียง 2,218 บาท ถ้าทำล่วงเวลาหลัง 5 โมงเย็น จะได้ชั่วโมงละ 25 บาท สำหรับคนที่เข้าทำงานใหม่ก็จะได้ค่าจ้างวันละ 1,453 บาท ซึ่งหักค่าประกันสังคมแล้ว

อาชีพช่าง เป็น ช่างซ่อมรถ ช่างไฟฟ้า ช่างปูน ช่างเชื่อม ฯลฯ เหล่านี้เป็นอาชีพหนึ่งที่คนในหมู่บ้านสนใจ เพราะเป็นงานไม่หนักได้ค่าจ้างสูงกว่าการทำไร่ทำนา ซึ่งคนสนใจมักอยู่ในวัย 13-30 ปี

ด้านวิถีการผลิต

บ้านท่าเกวียนมีวิถีการผลิตปัจจุบัน ในลักษณะที่พึ่งพิงระบบเศรษฐกิจภายนอก การปลูกพืชเป็นเพื่อการค้าขาย พื้นที่ทุกตารางนิ้วที่เป็นพื้นที่การเกษตรถูกใช้จ่ายไปกับการเกษตรในทุกฤดูกาล อย่างไรก็ตามแม้เป็นการผลิตเพื่อการค้าขาย ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังมีความชำนาญ ในการที่จะเลือกระยะเวลาการเพาะปลูกได้ โดยการเรียนรู้จากการปฏิบัติจากพ่อแม่ ญาติพี่น้องหรือคนในชุมชนโดยการช่วยทำงานเป็นแรงงานในครอบครัว การเอามือเอาวันหรือรับจ้างภายในชุมชน

วิธีการผลิตในรอบ 1 ปี

เกียง	ยี่	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
เตรียมพื้นที่ ปลูกคร้ว สวน (พืช เศรษฐกิจ)	ปลูกคร้วสวนดูแลเก็บ ← เกี่ยวผลผลิต →		ไถนา, หว่านกล้า ← ปลูกข้าวนาปรัง →		ปลูกคร้วสวน ← ดูแลเก็บ เกี่ยวผลผลิต →		← เก็บเกี่ยวผลผลิต ข้าวนาปรัง →		← หว่านกล้า ไถนา, ปลูกข้าวปี →		พัก
	← เก็บเกี่ยวผล ผลิต →										

เดือนเกียง เป็นช่วงที่เตรียมพื้นที่ไว้สำหรับการปลูกพืชเศรษฐกิจ ที่เรียกว่า "คร้วสวน" มีการแผ้วถางตอฟางข้าวเก็บไว้เพื่อใช้เป็นวัสดุในการทำการเกษตรต่อไป หากไม่ต้องการฟางข้าวก็มีการเผาทิ้ง

ภายหลังจากการเกี่ยวตอฟางแล้วเป็นการยกร่องเตรียมดินเพื่อปลูกพืช ได้แก่ พริก กระเทียม หัวหอม การยกร่องดังกล่าวก็เพื่อให้ผ่านร่องเพื่อถ่ายต่อการให้น้ำ

เดือนยี่ ถึงเดือนสี่ หลังจากที่ได้เตรียมพื้นที่เสร็จเรียบร้อยแล้ว ช่วงเดือนยี่เป็นช่วงเก็บเกี่ยวข้าวปีและเป็นช่วงเริ่มลงมือปลูกคร้วสวน เช่น กระเทียม หอมแดง มะเขือเทศ ถั่ว ผักยาว แตงกวา ข้าวโพดและพริก การปลูกคร้วสวนมีการจ้างแรงงานและเอามือตอบมือกันเป็นวัน ๆ ไป การเอามือ หมายถึง การไปช่วยคนอื่นทำงานโดยไม่รับเงินค่าจ้างเพื่อให้คราวหน้าผู้อื่นจะได้มาช่วยทำงานให้เรา การตอบมือ หมายความว่า การไปช่วยคนอื่นทำงานโดยไม่ได้รับเงินค่าจ้าง ทดแทนบุญคนที่ผู้อื่นได้มาช่วยงานให้ ถ้าหากบ้านใดไม่สามารถไปเอามือตอบมือได้ ก็มีการจ้างคนอื่นไปเอามือหรือตอบมือแทน หลังจากที่ได้ปลูกเสร็จก็ดูแลเอาใจใส่พืชที่ปลูก มีการให้น้ำ ใช้สารเคมี ใส่ปุ๋ย กำจัดวัชพืชที่ขึ้นมาเรื่อยๆจนถึงปลายเดือนสี่ เป็นการเก็บเกี่ยวผลผลิต เช่นเดียวกันก็มีการจ้างงานและเอามือเอาร่างกัน

ช่วงระหว่างเดือนยี่ถึงเดือนสาม การเก็บเกี่ยวข้าวปีมีการเอามือเอารัน และบางรายก็จ้างแรงงาน เกียวเสร็จก็มัดเป็นมัดๆ ให้ผู้ชายเป็นคนหอบไปไว้ที่ตารางตีข้าวโดยใช้ "หลาว" หอบ ไปไว้ที่ตารางสำหรับตีข้าวซึ่งเป็นพื้นที่ที่ถางให้เตียนราบด้วยซี่ควายให้แห้ง ทั้งหญิงและชายก็จะช่วยกันตีข้าวเพื่อให้เมล็ดข้าวออกจากรวง เมื่อเสร็จก็ใช้กำ (ใบพัดใช้พัดข้าว) พัดข้าวที่ลืบออกจากกองไป โดยมีคนอีกคนหนึ่งดักข้าวขึ้นและอีกคนหนึ่งเป็นคนพัด เมื่อได้ข้าวแล้วก็ใช้ตาง ตวงข้าว (ตางหนึ่งมี 30 ลิตร) นับจำนวนข้าวที่ได้ และนำข้าวที่ได้ทั้งหมดไปเก็บไว้ในหลอมข้าว บุงข้าว และเสวียน แต่บางรายก็มีการแบ่งข้าวขายไป เหลือเท่าไรก็เก็บไว้

และช่วงต้นเดือนสี่ ห้า มีการทำนาปรังหรือนานอกฤดูใช้พันธุ์ข้าว กข 6 ปลูกในบริเวณนาลุ่ม ส่วนนาดอนก็มีการปลูกคร้วสวนกัน ก่อนปลูกข้าวมีการหว่านกล้า ไถนาเตรียมก่อนและจึงลงมือปลูกได้ ในวันที่ปลูกมีทั้งการเอามือเอารองกัน และจ้างแรงงานกัน หากจ้างแรงงานเจ้าของนาอาจไม่จำเป็นต้องเลี้ยงข้าวกลางวันแต่หากเป็นการเอามือเอารองกันเจ้าของนาต้องทำอาหารกลางวันเลี้ยงด้วย มีการเลี้ยง มั้ยง บุหรี่ในช่วงกลางวัน และตอนเย็นหลังปลูกเสร็จก็เลี้ยงเหล้าแก่ผู้ชาย เป็นการขอบคุณ ในช่วงระยะเวลาที่ต้นข้าวเริ่มเจริญเติบโต มีการดูแลเอาใจใส่ในเรื่องน้ำไม่ให้ขาด จนกว่าข้าวสุกจึงจะลดน้ำลงและกำจัดวัชพืชที่ขึ้น

เดือนหก เดือนเจ็ด เป็นช่วงปลูกคร้วสวนได้แก่ กะหล่ำดอก มะเขือเทศ ถั่วฝักยาว กระเทียม ให้การดูแลให้ปุ๋ยให้น้ำและกำจัดวัชพืช

เดือนแปด เดือนเก้า หลังจากทีรเวลาในการเจริญเติบโตของข้าวมาเป็นเวลานาน ช่วงนี้เป็นช่วงการเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวนาปรัง เก็บเกี่ยวเสร็จก็เก็บไว้ไม่ขาย

เดือนสิบ เดือนสิบเอ็ด เป็นช่วงเข้าฤดูฝน ฝนเริ่มตก ช่วงนี้ปลูกข้าวนาปี ทุกบ้านปลูกกันเพราะเป็นช่วงที่ข้าวให้ผลผลิตมากที่สุด หลังจากหว่านกล้า ไถนา บำบัดคันนา (ทำคันนาโดยใช้ดินไ้ะคันนาให้ใหญ่ขึ้น) เสร็จแล้วก็มีการถอนกล้า และนำไปปลูกในนาเนื่องจากเป็นฤดูทำนา ช่วงนี้จึงเป็นช่วงที่เอามือเอารองกันมากกว่าการจ้าง ทุกบ้านต่างก็ต้องการแรงงาน แต่ไม่มีแรงงานจึงจำเป็นต้องเอามือกัน ดังนั้นการปลูกข้าวในช่วงเดือนนี้จึงมักใช้เวลานาน มีการทำนาเลยไปถึงต้นเดือนสิบสองก็มี พอเดือนสิบสอง ก็เป็นช่วงของการพักผ่อนของชาวนา จะเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวอีกทีเมื่อถึงเดือนยี่เดือนสาม

การประกอบอาชีพเกษตรของชาวบ้านท่าเกวียน ได้อาศัยน้ำจากลำเหมืองใหญ่ที่ผ่านเข้ามาในหมู่บ้าน มีทั้งหมด 3 สาย คือ เหมืองล่อง เหมืองฮ้อ และเหมืองชอยสิบสาม ปัจจุบันใช้อยู่ 2 สาย คือ เหมืองฮ้อ และเหมืองชอยสิบสาม ซึ่งมีน้ำไหลผ่านที่นาตลอดสำหรับเหมืองล่องปัจจุบันตื่นเงินไปมาก เนื่องจากน้ำได้ถูกใช้เพื่อการเกษตรของหมู่บ้านแล้วบริเวณน้ำไหลผ่านเป็นพื้นที่ของนายทุนที่มากว่านซื้อเพื่อเก็งกำไรและลงทุนทางเศรษฐกิจ ในช่วงที่เศรษฐกิจเฟื่องฟูของยุคฟองสบู่ บางส่วนของลำเหมืองที่มีโรงงานตั้งอยู่ใกล้ๆ ก็ทิ้งน้ำเสียลงลำเหมือง และบางส่วนของลำเหมืองที่ไหลผ่านพื้นที่ของโครงการบ้านจัดสรรหรืออยู่หลังตลาดใหม่ก็ถูกละเมิดโดยการถมดินเกินเข้ามาทำให้สายน้ำเล็กแคบลง ดังนั้นการดูแลรักษาจึงไม่มี คงเหลือแต่เหมืองฮ้อและเหมืองชอยสิบสามที่ถูกใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรเท่านั้น น้ำที่ไหลจากน้ำปิงที่ผ่านเข้ามายังเหมืองฮ้อและเหมืองชอยสิบสามมีฝายเล็ก ๆ กันไว้เพื่อยกน้ำให้สูงขึ้นเพื่อสะดวกนำน้ำเข้าไปยังนา โดยมีตางนาของแต่ละแห่งกันอีกทีหนึ่ง การก่อตั้งกลุ่มเหมืองฝายมีแก่เหมืองฝายเป็นหัวหน้า คือ นายเมือง แสงคำ และมี ผู้ช่วยหรือล่ามสองคือ นายแก้ว เก่งกาจ และนายอินสอน วงศ์แก้ว ซึ่งรับผิดชอบเหมืองจำนวนเหมืองทั้งหมด 16 ชอย ที่รับน้ำปิงจากชลประทานแม่แฝก ในการที่จะเลือกใครเป็นแก่เหมืองฝายนั้นจะพิจารณาจากประสบการณ์การมีประสบการณ์ ในการทำงานร่วมกับผู้อื่น เป็นคนที่มีอายุเป็นที่เคารพนับถือของทุกคน และมีเวลาที่ดูแลจัดการแทนสมาชิกได้ และมักเป็นผู้ที่มีนาจำนวนมาก กรณีของพ่อเมือง ก็จัดว่าเป็นผู้ที่เป็นที่เคารพนับถือของทุกคน และมีความสะดวกในการจัดการแทนสมาชิกได้เพราะอยู่บริเวณหัวน้ำ ซึ่งน้ำจะไหลผ่านบริเวณที่นาของคนอื่น

ในการขุดลอกลำเหมือง เดิมนั้นต้องใช้เวลามากในการขุดลอก ประมาณ 10-15 วัน ใช้แรงงานคนช่วยกัน หากใครไม่มาจะถูกปรับ คนละ 120 บาท แต่เดี๋ยวนี้ใช้รถขุด มีการเก็บเงินจากสมาชิก ล่ามน้ำเก็บวาละ 5 บาท สำหรับขุด และทุกๆ ปีมีการเก็บค่าต้งน้ำ (เงินที่จ่ายเพื่อให้น้ำผ่านเขื่อน) ไว้ละ 20 บาท/ปี เพื่อให้กับคนที่เป็นผู้จัดการแทนสมาชิก ซึ่งก็คือแก่เหมืองฝาย และล่าม สมาชิกที่ไม่ยอมร่วมมือในการขุดลอก สมาชิกคนอื่นก็ไม่ยอมให้ใช้น้ำตลอดทั้งปี ซึ่งถือว่าเป็นกฎที่ทุกคนที่เป็นสมาชิกต้องปฏิบัติ

สมาชิกของเหมืองฝายมี 120 คน กฎเกณฑ์ในการจัดการกับผู้ที่ละเมิด เช่น ขโมยน้ำเขื่อนา และถมทางเดินน้ำจะถูกปรับตามโทษ และมักถูกวิพากษ์ว่ากล่าวอย่างรุนแรงจาก

สมาชิกและผู้ให้ทราบข่าว และทุกปีมีการประชุมที่วัดซึ่งส่วนใหญ่เป็นการประชุมตกลงกันใน เรื่องของการขุดลอกลำเหมือง ว่าต้องทำอะไร และต้องเสียเงินจำนวนเท่าไร โดยถือมติ ข้อตกลงของผู้ที่มาประชุม หากผู้ใดที่ไม่มาก็ไม่มีสิทธิคัดค้านความคิดของผู้ที่มา ต้องปฏิบัติตามทุกอย่าง

ความสัมพันธ์ทางสังคม

ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนท่าเกวียนมิได้กำหนดลักษณะตายตัว ว่าเป็น ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนท่าเกวียนเป็น ความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องถึงธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติด้วย

ในความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน พบว่า ชุมชนท่าเกวียนมีความสัมพันธ์เป็น เครือญาติกันทั้งหมู่บ้าน ความสัมพันธ์กันนี้ได้มา 2 วิธี คือ จากการสืบสายเลือด และจากการ แต่งงานตระกูลในชุมชนบ้านท่าเกวียนที่มีความสัมพันธ์กันมีอยู่ด้วยกัน 3 ตระกูล คือ ตระกูลขยัน ตระกูลบุญเก่า และตระกูลเก่งกาจ ทั้ง 3 ตระกูล เป็นตระกูลเก่าแก่และมี จำนวนมากที่สุดในหมู่บ้านโดยเฉพาะตระกูลขยัน ซึ่งถือว่ามีมากเป็นอันดับหนึ่งเนื่องจากว่า เป็นตระกูลที่มีบุตรชายมาก ทั้งสามตระกูลจะมีการแต่งงานกันและก็มีบ้างที่ไปแต่งงานกับ ตระกูลอื่นซึ่งเป็นตระกูลเล็ก ๆ ในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง ทำให้เกิดความสัมพันธ์ใน ระหว่างเครือญาติกันมากขึ้น

ในความเป็นเครือญาติกันนี้เอง ทำให้ชุมชนท่าเกวียนให้ความสำคัญกับผี กล่าวคือ เป็นการให้ความสำคัญต่อผีของแต่ละตระกูล ซึ่งผีแต่ละตระกูลจะเป็นจตุรรมญาติพี่น้องใน วงศ์ตระกูลเดียวกัน ที่ชาวบ้านเรียกว่า "ผีเดียวกัน" การจะเป็นผีเดียวกัน มักจะมาจากการ สืบสายเลือดกันหรือเป็นญาติพี่น้องกัน และจากการแต่งงานกันระหว่างชาย-หญิง โดยถือผี ทางสายมารดาหรือฝ่ายหญิงเป็นหลักซึ่งแม้จะแต่งงานกับตระกูลอื่นไปแล้วก็ตาม ความ ผูกพันกับตระกูลเดิมของตนเองยังมีอยู่ สังเกตได้จากการมีประเพณีฟ้อนผี เลี้ยงผี ที่ผู้ชายที่ แต่งงานไปและหันไปร่วมนับถือผีกับผู้หญิงแล้วยังเข้ามาพร้อมกับผีตระกูลตนอยู่ เช่น สอม เงินผี เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ในการประกอบพิธีกรรม จากการที่ชุมชนบ้านท่าเกวียน ให้ความสำคัญกันทางระบบเครือญาติทำให้ชุมชนบ้านท่าเกวียน มีความเหนียวแน่นทางระบบ เครือญาติ มีการสืบทอดความสัมพันธ์ทางสังคม มีความเชื่อที่ถ่ายทอดกันมาเป็นระยะเวลา

อันยาวนาน ที่ส่งผลให้คนในชุมชนยึดถือปฏิบัติความเชื่อ เช่น แม่เหื่อน บ่อเหื่อน ผิดเถียงกัน ตีต่อยหม้อ ไห พันทอ พันท้อน บดี้ ผู้ที่เป็นแม่เหื่อน บ่อเหื่อนหรือคู่ภรรยาสามีกันควรจะอยู่ด้วยกันอย่างสงบสุข มีเมตตาต่อกัน ดังที่พ่อหนานแก้วบอกไว้ว่า "ผัวบ่นับถือเมีย เมียบ่นับถือผัว คำเท่าหัวก็ตึงเสียง" คือ สามีภรรยาที่ไม่นับถือกันย่อมที่จะหาความเจริญได้ยาก มีทรัพย์สินเท่าไรก็หมด หรือความเชื่อเกี่ยวกับบ่อน้ำที่ห้ามถม บ่อน้ำเป็นของส่วนรวม ใช้ร่วมกัน การถมจะทำให้เดือดร้อนได้ บ้านใด บริเวณใดที่มีบ่อน้ำจะต้องรักษาความสะอาด และไม่กีดกันผู้อื่นในการนำน้ำขึ้นมาใช้ เป็นการแสดงถึงการอยู่ร่วมกันในชุมชนด้วยความมีน้ำใจต่อกัน และนอกจากนี้แล้วการเย็บเยียนในยามที่เจ็บป่วย การพูดคุยสอบถามทุกข์สุขญาติพี่น้องผู้แต่งงานไปอยู่ไกลที่กลับมาเยี่ยมบ้านเดิม การช่วยเหลือกิจกรรม งานประเพณี งานมงคล อปมงคลต่างๆ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ บวชลูกแก้ว ตานเถาะ หรือแม้กระทั่งงานศพ รวมถึงการเข้าร่วมพิธีกรรม เช่น ไหว้ผีเสื้อบ้าน เสือวัด การแสดงออกถึงความเคารพและนับถือผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่และญาติพี่น้อง ก็เป็นสิ่งที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชน จากความสัมพันธ์ทางสังคมกันเช่นนี้เองเป็นสิ่งที่มิมีบทบาทในการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนให้มีความประพฤติเป็นไปตามระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ที่วางไว้ เช่น การอบรม ตักเตือน ว่ากล่าวด้วยถ้อยคำที่ค่อนข้างจะรุนแรงอันมีผลกระทบถึงครอบครัวที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนวิธีการอบรมสั่งสอนบุตรหลานตนเองให้รู้ถึงคุณค่าการอยู่ร่วมกัน เพื่อประโยชน์ร่วมกันเป็นสำคัญ

ด้านความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติพบว่า ชุมชนท่าเกวียนให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ โดยสังเกตได้จากประเพณี พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต เช่น การสืบชะตาของที่ใช้ในพิธีล้วนมาจากธรรมชาติทั้งสิ้น ภายหลังพิธีกรรมเสร็จสิ้น สิ่งที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมก็จะถูกนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อไป เช่น มะพร้าว อ้อย ก็จะถูกนำไปปลูกในบริเวณวัดหรือแม้แต่ประเพณีการตาย เมื่อมีการตายเกิดขึ้นก็จะมีการทำจองอ้อย ซึ่งในจองอ้อยประกอบไปด้วย ชันดอก หมายแดง ต้นเผ็ง ตุงเหล็ก ตุงทอง สาด หรือเสื่อ หมอน ปิ่นโต สบู่ กล้วย พริก เกลือ หมายปู้ สวยดอก ดอกไม้พุ่ม โดยสิ่งของเหล่านี้เป็นสิ่งที่มอบให้ผู้ตายไปแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนและธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ที่มีตลอดอายุขัยของคนเรา และในความเชื่อก็จะพบว่าคนให้ความสำคัญกับธรรมชาติเป็นที่สุด ดังจะพบได้จากความเชื่อต่าง ๆ เช่น การก่อสร้างถาวรวัตถุต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น บ้านหรือวัดก็ตาม จะมีความเชื่อว่าไม้ที่

จะนำมาสร้างต้องไม่เป็นไม้ที่มีลักษณะซิด หรือ เป็นซิด เช่น ไม้เลื้อยบ้าน เลื้อยวัด ไม้ถูกฟ้าผ่า ไม้เป็นรูกลอง ไม้ที่อยู่ริมลำเหมือง หรือหนองน้ำต่าง ๆ ที่เรียกว่า ไม้แยงเงา เป็นต้น หากนำไปสร้างถาวรวัตถุจะเป็นซิดอย่างใหญ่หลวง แสดงถึงว่าคนให้ความสำคัญกับธรรมชาติและตัวบุคคลเป็นสำคัญ การนำต้นไม้ที่เป็นของส่วนรวมไปใช้ประโยชน์อาจทำให้คนจำนวนมากไม่พอใจเกิดปัญหาตามมาได้ และไม้ที่มีลักษณะไม่เหมาะสมหรือตายแล้ว อาจจะใช้ในการก่อสร้างได้ไม่ทน ทำให้ไม่ปลอดภัยกับผู้อยู่อาศัย เกี่ยวกับข้าวของเครื่องใช้ที่เป็นซิด ก็มีคำพูดว่า "บตีแบ่งครกไม้ตอง บตีแบ่งมอไม้ม่วง" คือ ไม้ตองหรือไม้ทองหลวง ไม้ครกที่จะนำมาทำเป็นครก หรือไม้มะม่วงไม่ควรนำมาทำเป็นครกกระเดื่อง ทั้งนี้โดยเหตุผลของความเชื่อก็คือ ไม้สองชนิดนี้เป็นไม้ที่ไม่มีความแข็งแรง เปื่อยยุ่ยเมื่อโดนน้ำ หรือ แตกง่ายเมื่อถูกกระทบแรง ๆ หรือ เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมก็มีความเชื่อซิดที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติไว้มาก เช่น เกี่ยวกับการแหล่งน้ำต่าง ๆ หนองน้ำ บวกควาย ก็จะไม่มีการถม ปล่อยให้ เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นต้น

ด้านความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ การดำรงชีวิตของคนในชุมชนจะมีความเชื่อเรื่องผีมาเกี่ยวข้อง เช่น ผีปู่ย่า ผีกะ ผีฝ่าย ผีนา ผีเลื้อยบ้าน เลื้อยวัด เป็นต้น โดยคนจะให้ความเคารพนับถือ สิ่งที่ไม่ดี ไม่ควรประพฤติปฏิบัติก็จะละเว้น เชื่อว่าหากประพฤติปฏิบัติไป จะทำให้เกิดความไม่สบายหรืออันตรายต่อร่างกายได้ ซึ่งจำเป็นต้องทำให้ผีพอใจ โดยการทำการเลี้ยง จึงจะหายเป็นปกติได้

ผีปู่ย่า ความเชื่อนี้แสดงออกมาในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย หญิงชาย จะให้ความเคารพกันภายใต้ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าหากมีการละเมิดความเชื่อนี้ ถือเป็นการผิดผี จะต้องทำการไล่ผีขึ้น หากต้องการอยู่ร่วมกัน ใช้ชีวิตร่วมกัน เรียกว่า "ใส่เอา" หากไม่ต้องการใช้ชีวิตร่วมกัน เรียกว่า "ใส่บ่เอา"

ผีกะ หลายครอบครัวที่ไม่มีผีปู่ย่า ก็จะนับถือผีกะเป็นผีวงศ์ตระกูลของตนเอง มีการเลี้ยงกันที่พิเศษและดีที่สุดด้วยเนื้อ เชื่อว่าผีกะหากเลี้ยงดีจะทำให้เจ้าของมีแต่ความร่ำรวย ยิ่ง ๆ ขึ้น ผีกะ เป็นผีวงศ์ตระกูลแล้วก็จะคอยดูแลลูกหลานของตนเอง เช่นเดียวกับผีปู่ย่า

ผีฝ่าย ผีนา เป็นผีที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของชุมชน นั่นคือ การเกษตร ผีฝ่าย และผีนาจะดูแลในเรื่องผลผลิตทางการเกษตร การให้น้ำทำอุดมสมบูรณ์ และดูแลสัตว์แมลงต่าง ๆ มิให้มาทำลายพืชผลได้ จะต้องมีการเลี้ยงผีเป็นประจำจึงจะทำให้ผลผลิตดี และไม่ทำ

การละเมิดใดๆ ที่เป็นการผิดผีขึ้น เพราะจะเป็นเหตุทำให้ผีไม่พอใจ ดลบันดาลให้เกิดความเสียหายทางการเกษตรได้

ผีเสื้อบ้าน เลื้อยวัด เป็นผีหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ดูแลหมู่บ้านและวัด ผีเสื้อบ้านและผีเสื้อวัดจะเปรียบเสมือนพ่อที่คอยดูแลลูกหลานในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุข เมื่อถึงประเพณี เช่น วันพระ ก็ต้องเอาอาหารไปถวายผีเสื้อวัด โดยปุจจารย์วัด หรือลูกหลานในหมู่บ้านแต่งงานก็ต้องบอกเสื้อบ้านโดยตั้งข้าวเป็นคนทำพิธี และเมื่อถึงประเพณีเดือน 9 ลูกหลานหรือคนในชุมชนจะต้องทำการเลี้ยงใหญ่กันขึ้น เป็นการเอาใจ และขอบคุณผี

การปกครองและการพัฒนา

หมู่บ้านท่าเกวียนเป็นหมู่บ้านหนึ่ง ของการปกครองแบบ อบต. โดย อบต. จะมีส่วนช่วยเหลือในด้านการการพัฒนา เช่น การก่อสร้างถนน ไฟฟ้า ฯลฯ ซึ่งปัจจุบันมีนายอินทร อินสม และนายจำนงค์ ทิพนี เป็นคณะกรรมการอบต. ในวาระ 4 ปี ซึ่งบุคคลทั้งสองได้รับความไว้วางใจ และได้รับการคัดเลือกจากชาวบ้านให้เป็นตัวแทนในการปกครอง โดยเลือกจากคนที่มีเวลารว่างพอที่จะเสียสละเวลาทำงานเพื่อชาวบ้านได้และเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ถือว่าอยู่ในเกณฑ์ดีและในหมู่บ้านเองได้แบ่งการปกครองเป็นป๊อก แต่ละป๊อกจะมีหัวหน้าป๊อกของตน เพื่อให้ช่วยต่อการปกครองและการสื่อสารภายในกลุ่ม ด้านการปกครองและความเป็นระเบียบเรียบร้อยความสงบสุขของชุมชนมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ดูแล ซึ่งปัจจุบันมีนายคำมา ดวงจันทร์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 11 ทั้งสมาชิก อบต. และผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำที่เป็นทางการมาจากการเลือกตั้งจากคนในชุมชน

นอกจากนี้แล้วในชุมชนยังมีส่วนผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนที่มีส่วนในการให้คำปรึกษาทำกิจกรรมงานพัฒนาต่าง ๆ ของชุมชน เป็นผู้ชี้ชาวบ้านรวมถึงผู้ใหญ่บ้านและบุคคลต่าง ๆ ให้ความเคารพนับถือยิ่ง ซึ่งผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่เคยบวชเรียนมาแล้วทั้งสิ้น เป็นผู้รู้ถึงขนบธรรมเนียม ประเพณีได้ดีกว่า เช่น การบูรณะซ่อมแซมกำแพงวัดที่ทรุดโทรมและก่อสร้างขึ้นใหม่ ผู้เฒ่าผู้แก่จะมีให้ทำลายกำแพงทั้ง 4 ด้านหมด ส่วนใดที่คงสภาพได้ก็ให้ไว้ ขณะเดียวกันประตู่ 4 ทิศของวัดจะไม่มีการขยาย หรือทำให้แคบลงยังคงมีความกว้างเท่ากับประตู่เดิมและต้องทำการบอกกล่าวเสื้อวัด แม่ธรณีเจ้าที่ ตลอดจนพระพุทธรูป และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของวัดให้รับทราบ การพบปะผู้เฒ่าผู้แก่ที่สะดวกคือ ในประเพณีเข้าพรรษา

และออกพรรษา ผู้เฒ่าผู้แก่ทุกคนก็จะพากันมาวัด เป็นช่วงที่สามารถพูดคุยกับผู้เฒ่าผู้แก่ได้มากและนอกจากนี้แล้ว เมื่อมีการประชุมเรื่องใด ๆ ก็ตามที่ต้องการขอคำปรึกษาจากผู้เฒ่าผู้แก่ ก็จะต้องไปบอกกล่าวให้ทราบเพื่อเข้าร่วมประชุมด้วย

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ ทำให้มองเห็นว่าระบบการปกครองของชุมชนได้ปรับเปลี่ยนไปตามสมัยมีความเป็นทางการขึ้นมีตัวแทนของชาวบ้านและตัวแทนของรัฐร่วมกันทำหน้าที่ปกครองและพัฒนาโดยที่มีได้เกิดความขัดแย้งกันขึ้น หรือเห็นว่าระบบการปกครองแบบทางการเป็นการลบล้างอำนาจการปกครองของคนในชุมชนที่มีผู้อาวุโสเป็นผู้นำ แสดงให้เห็นว่าการปกครอง 2 ระบบ อยู่ร่วมกันได้โดยการเห็นผลประโยชน์จากคนในชุมชนและไม่มีความรู้สึกถูกทำลาย

กลุ่ม/องค์กรในชุมชน

บ้านท่าเกวียน มีกลุ่มต่าง ๆ อยู่ในหมู่บ้านทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ การรวมกลุ่มต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่มต่างมีวัตถุประสงค์เพื่อการอยู่ร่วมกันของคนภายในกลุ่มภายในชุมชนเอง การเข้าร่วมกลุ่มของสมาชิก แต่ละคนขึ้นอยู่ด้วยความสนใจ ได้แก่

กลุ่มที่เป็นทางการ

เป็นกลุ่มที่จัด ตั้งขึ้นเนื่องมาจากเหตุผลทางการเมือง การปกครองและการพัฒนา ด้านต่าง ๆ โดยทางเจ้าหน้าที่ของรัฐจะเป็นผู้สนับสนุนการจัดตั้งและดำเนินการ ได้แก่

1. กลุ่มแม่บ้าน เพื่อช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน ตำบลและอำเภอ เช่น งานศพ งานทอดกฐิน ผ้าป่า ปอยหลวง งานปีใหม่เมือง การเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มแม่บ้านแล้วแต่ความสมัครใจของสมาชิกผู้ที่เป็นสมาชิกจะต้องจ่ายเงินช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ ภายในหมู่บ้าน ตำบล หรืออำเภอ เช่น เมื่อมีคนตายในหมู่บ้านก็จะเก็บคนละ 10 บาท เป็นค่าทำขนมเลี้ยงแขกในงาน 1 คืน ทอดผ้าป่า คนละ 30-50 บาท แล้วแต่ความสมัครใจ

ในการรวมกลุ่มของหมู่บ้านยังได้มีการจัดอบรมในเรื่องของอาชีพต่าง ๆ ให้แก่สมาชิก เช่น การทำขนม ทำน้ำผลไม้ การถนอมอาหารต่างๆ เพื่อให้สมาชิกได้นำไปใช้ใน ชีวิตประจำวันและมีการเสนอขายผลิตภัณฑ์แม่บ้าน เช่น เต้าเจี้ยว ไข่เค็ม ข้าวแตน แคบหมู

ซึ่งจะนำเสนอขายในงานต่าง ๆ ของอำเภอ และจังหวัดในช่วงเทศกาลต่าง ๆ เช่น ปีใหม่ เมือง งานวันเกษตรอำเภอสันทราย ปัจจุบันมีประธานกลุ่ม คือ นางบัวจี บุญธรรม

2. คณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ภายในหมู่บ้าน เช่น งานศพ การพัฒนาวัด พัฒนามหมู่บ้าน ดูแลความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน ผู้ที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ที่ได้รับคัดเลือกจากชาวบ้าน จำนวน 8 คน

3. กลุ่ม ธกส.เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือในด้านการเงินของสมาชิกที่ทำการเกษตร โดยคิดดอกเบี้ย ในอัตราที่ถูกแก่สมาชิก คือ ร้อยละ 12 บาท ต่อปี โดยสมาชิกจะต้องมีหลักทรัพย์จำนวนหนึ่งและมีผู้ค้ำประกัน เป็นหลักในการค้ำประกัน ผู้ที่จะเป็นสมาชิก ธกส. จะต้องเสียค่าธรรมเนียม 200 บาท เมื่อแรกเข้า ในหมู่บ้านกลุ่มธกส.จะมีอยู่ 5 กลุ่ม ๆ ละ 13-15 คน แต่ละกลุ่มก็จะมีหัวหน้ากลุ่มเพื่อง่ายต่อการติดต่อกัน

กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ

เป็นการรวมกลุ่มด้วยความสนใจ ความสมัครใจและเป็นกลุ่มที่มีปัญหาร่วมกัน มีการช่วยเหลือกันตามกิจกรรมที่จัดขึ้นได้แก่

1. กลุ่มหนุ่มสาว เป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นเฉพาะสำหรับคนหนุ่มสาวจัดตั้งขึ้น เพื่อช่วยเหลือกิจกรรมภายในหมู่บ้าน ที่เป็นส่วนรวมผู้ที่เป็นสมาชิกจะต้องจ่ายเงิน 20 บาท กรณีที่มีกิจการงานเกิดขึ้นภายในหมู่บ้าน เพื่อนำเงินไปช่วยเหลือกิจกรรมนั้นๆ และตัวของสมาชิกกลุ่ม

หนุ่มสาวก็ต้องไปช่วยเหลืองานนั้นด้วย ทางกลุ่มหนุ่มสาวได้จัดทำโครงการต่าง ๆ ขึ้นหลายโครงการ เช่น โครงการสนามตระกร้อ เพื่อให้หนุ่มสาวได้มีสถานที่เล่นกีฬา โครงการพัฒนาป่าช้า โครงการพัฒนาถนน ฯลฯ

2. กลุ่มสหกรณ์ เป็นกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเกษตรในเรื่องของแหล่งทุนเพื่อกู้ยืมเงินใช้ในการเกษตร เป็นกลุ่มที่คนในหมู่บ้านจัดตั้งขึ้นเอง นายจำนงค์ ทิพนี เป็นหัวหน้ากลุ่ม

3. กลุ่มเยาวชน เกิดขึ้นจากการที่เยาวชนประสบกับปัญหา การติดสารเสพติดที่กำลังเริ่มแพร่เข้ามายังหมู่บ้าน เยาวชนที่มีอายุไม่เกิน 18 ปี กลุ่มหนึ่งได้รวมตัวกันและชักชวนเพื่อนฝูงตั้งเป็นกลุ่มขึ้น ซึ่งปัจจุบันเป็นเยาวชนทั้งหมู่บ้าน ร่วมกันทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น เล่น

กีฬา บันจี้กระดาน ทำงานพิเศษ และงานอบรมเพื่อป้องกันเพื่อนภายในกลุ่มไม่ให้ไปสนใจสารเสพติด โดยกลุ่มเยาวชนดังกล่าวมี พระอธิการอินคำ อาภาธโร และกลุ่มผู้ปกครองกลุ่มหนึ่ง เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำ

4. กลุ่มศรัทธาวัด ชาวบ้านส่วนใหญ่มักจะนิยมมาทำบุญที่วัดท่าเกวียนมากกว่าไปทำบุญที่วัดอื่น เพราะได้รับการอบรมสั่งสอนกันมาว่า "พระเจ้าตั่วบ" ให้อำนาจไปให้พระเจ้าวัดอื่น บด" อยู่บ้านไหนก็เป็นศรัทธาวัดนั้น ดังนั้นชาวบ้านทุกคนจึงเป็นศรัทธาของวัดท่าเกวียน เมื่อมีการทำบุญงานปอยหลวงหรือผ้าป่า กฐินต่างๆ เข้ามายังวัด หัวหมวดวัดแต่ละหมวดแต่ละป๊อกก็จะเป็นผู้แจ้งให้ลูกป๊อกหรือลูกหมวดศรัทธาทราบ เพื่อสมทบการทำบุญ โดยทุกหลังคาที่เป็นศรัทธาวัดจะจ่ายเงินให้ เช่น งานปอยหลวงศรัทธาวัดท่าเกวียน ป๊อกไหนถึงคิวไปปอยหลวงของวัดอื่น ก็จะได้บัตร ราคา 20 บาท เป็นการทำบุญ หากไม่ไปก็จะจ่าย 30 บาท เป็นค่าปรับ เพราะถือว่าเป็นงานบุญช่วยเหลือกันในฐานะวัดพี่วัดน้อง

5. กลุ่มเครือญาติ ถ้าจะนับญาติกันแล้ว ชุมชนบ้านท่าเกวียนเป็นญาติกันทั้งหมดบ้าน เพราะมาจากเชื้อสาย 3 ตระกูลด้วยกัน ยามเมื่อมีเรื่องใด ๆ เกิดขึ้นไม่ว่าจะดีหรือร้าย ทุกคนในหมู่บ้านก็จะทราบกันหมด เพราะไม่มีการปิดบังกันมีการเล่าสู่กันฟังเป็นเรื่องธรรมดา บ้านใด มีงาน เช่น งานศพ คนในหมู่บ้านก็จะพากันไปช่วยเหลือถ้าไม่ได้ไปกลางวันก็ไปตอนกลางคืน และมีบางรายอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพจนสว่าง หลังจากที่เขาศพไปเผาแล้วก็มีการไปอยู่เยียนเยียนคือไปอยู่เป็นเพื่อน และปลอบใจเจ้าของเรือนให้หายโศกเศร้าและหากมีใครเจ็บป่วยขึ้นภายในหมู่บ้านผู้ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงหรือข้างบ้าน และผู้ที่อยู่ในหมู่บ้านก็จะพากันมาเยี่ยมเยียนดูอาการและให้กำลังใจขอให้หายจากโรคภัยที่มาเบียดเบียน แม้รู้ว่าอาการแย่มากอยู่ไม่รอดแล้ว หรือบางรายเป็นโรคภูมิคุ้มกันบกพร่อง ชาวบ้านที่ทราบข่าวก็จะไปเยี่ยมเยียน ให้กำลังใจ ใครที่มียาดีหรือสูตรอาหารต่าง ๆ ก็จะนำไปให้ผู้ป่วยลองดู

เกี่ยวกับเด็ก ๆ หนุ่มสาวในชุมชนแล้วคนในหมู่บ้านมักจะรู้กันทั่วว่าเป็นลูกหลานใคร ปู่ย่า ตายาย ชื่ออะไร กล่าวคือ สามารถรู้ถึงตระกูลที่เป็นรากเหง้า นิสสัยใจคอได้ เมื่อเกิดเรื่องราวที่ไม่ดีขึ้นคนในหมู่บ้านก็มักจะสามารถอบรมสั่งสอน เด็ก หรือหนุ่มสาว เหล่านั้นได้โดยไม่ต้องไปพะวงว่าจะเป็นลูกหลานใคร มีการศึกษาระดับไหน หรือไม่ต้องคำนึงว่า "เป็นเรื่องของชาวบ้านเพราะในความเป็นจริงแล้วก็เป็นลูกหลานของตนเอง"

6. กลุ่มผู้สูงอายุ เป็นกลุ่มที่ผู้สูงอายุได้รวมกันเพื่อสุขภาพ โดยการเชิญเจ้าหน้าที่สาธารณสุขมาให้บริการแก่ผู้สูงอายุของชุมชน อาทิตย์ละ 1 ครั้งเพื่อทำการตรวจเช็คร่างกาย วัดความดัน และขอคำปรึกษาแนะนำจากเจ้าหน้าที่ฯ และมีการอบรมไพร่รักษาอาการปวดข้อของผู้สูงอายุที่มีปัญหาด้านข้อเข่าหรือแขน กระดูก โดยการขอบริการฟรีตามสิทธิของผู้สูงอายุในชุมชนเพื่อให้สุขภาพของผู้สูงอายุดีขึ้นและมีความแข็งแรง

7. กลุ่มผู้ใช้น้ำ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันเองในด้านน้ำเพื่อการเกษตร มีการติดต่อกันทั้งภายในหมู่บ้านเอง และกับต่างหมู่บ้าน เมื่อจะทำกิจกรรมที่เกี่ยวกับน้ำ เช่น การประชุม การขุดลอกลำเหมือง การเลี้ยงฝัฝาย เป็นต้น ก็จะมารวมตัว หรือชุมนุมกัน

จากกลุ่มทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการดังกล่าวข้างต้น ทำให้มองเห็นว่าระบบของกลุ่มมีขึ้นเพื่อการดำรงอยู่ของสมาชิกในกลุ่มและในชุมชนให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ดูแลช่วยเหลือกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีปองดองกันให้การควบคุมทางสังคมได้ผลมิให้เกิดพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนเกิดขึ้น เมื่อคนในชุมชนรู้สึกถึงความเป็นญาติกันมีเชื้อสายเดียวกันและได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นก็จะสามารถแก้ไขได้

วัด

วัดท่าเกวียนเป็นวัดเก่าแก่อายุหลายร้อยปี ตั้งขึ้นโดยครูบาใบิธิที่มาจากวัดหนองไคร้หลวงเมื่อยามเที่ยงวัน 3 ออก 2 ค่ำ เดือน 5 ปีกดยี่สะกะ 1252 มีเจ้าอาวาสทั้งหมด 13 รูป ปัจจุบันคือ พระอธิการอินคำ อาภาโร ซึ่งรับตำแหน่งเจ้าอาวาสตั้งแต่วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2524 เป็นต้นมา - ปัจจุบัน

วัดมีบทบาทสำหรับชุมชนโดยผู้ที่อยู่ในวัดคือพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนขโยมที่มีอยู่ให้ประพฤติปฏิบัติให้ถูกให้ควร โดยจะสอนให้ขโยมรู้จักการอยู่ร่วมกันเป็นหมู่ เป็นคณะให้รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การแก้ปัญหาด้วยตนเอง มีความขยัน รู้จักทำงาน อดทน ทุกอย่างทั้งทางกายและใจ ทางกายคือจะต้องทำงานให้กับวัดทุกอย่าง เช่น กวาดลานวัด ปัด กวาดเช็ดถูพื้น ไปบิณฑบาตกับพระ เมื่อมีเรื่องทะเลาะกันของขโยมอาจมีคนที่แข็งแรงลงไม้ลงมือทำร้ายก็ต้องอดทนไม่ได้ตอบ แม้ยามที่พระสงฆ์ท่านให้คำอบรมหรือเรียนอักษรเมืองก็ต้องอดทน อาจถูกดุด่าเยียนตีด้วย

การให้คำปรึกษาแก่ญาติโยมที่มีปัญหาต่าง ๆ อันเป็นเรื่องเกี่ยวกับจิตใจ ความไม่สบายใจในเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้ที่มาขอคำปรึกษาจากพระมักจะขอให้พระรดน้ำมนต์และมัดมือให้ด้วยเชื่อว่าจะทำให้เกิดสิริมงคล

การประชุมของหมู่บ้านทุกครั้งไม่ว่าจะเป็นของกลุ่มใดก็ตามมักจะมาใช้วัดเป็นสถานที่จัดการประชุมเพื่อความสะดวกง่ายต่อการเดินทาง และพระสงฆ์จะได้ทราบเรื่องด้วย

การเป็นแหล่งข่าวสารต่าง ๆ อันจะเห็นได้ว่าวัดเป็นสถานที่ทำให้ทราบข้อมูลข่าวสารได้อีกแหล่งหนึ่ง นอกเหนือจากตลาด เพราะเรื่องราวต่าง ๆ จะมีการเล่าสู่กันฟังเมื่อญาติโยมไปวัด ซึ่งบางครั้งมักจะมีการเล่าเจี้ยนกันว่า “ไปทำบุญกับวัดแทนที่จะได้นุญกลับได้บาปเพราะไปเล่าขวัญชาวบ้านสู่กันฟัง”

วัดเป็นศูนย์กลางการพัฒนาเกี่ยวกับการพัฒนาของหมู่บ้าน ชาวบ้านให้ความสำคัญกับวัดมาก กล่าวกันว่าวัดเป็นหน้าเป็นตาของคนทั้งหมู่บ้าน ในการพัฒนาทุกครั้ง เช่น ตัดหญ้า รอบหมู่บ้านหรือทำความสะอาด ปรับปรุงภูมิทัศน์ของหมู่บ้านก็จะใช้วัดเป็นจุดเริ่มต้นและให้พระ สามเณร ขโยม ชาวบ้าน กลุ่มสตรี และเด็กเยาวชนร่วมมือร่วมแรงกันทำงานโดยมีการชักจูงกัน “ไผ่เยาะนักก็จะได้บุญนัก เยาะน้อยก็จะได้บุญน้อยไผ่มาแต่บ่เยาะดีแต่อุบ่าปะขบหัว” ซึ่งเป็นวิธีการจูงใจที่ได้ผลเพราะคนส่วนมากอยากได้บุญ

และการที่วัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มีโบราณวัตถุโบราณสถานที่ล้ำค่า พระในวัดทุกรูปรวมถึงเณร และขโยมทุกคนต้องรับผิดชอบดูแลรักษาทรัพย์สินต่าง ๆ เมื่อเกิดเหตุร้ายขึ้นต้องช่วยกันป้องกันและบำบัดแก้ไขโดยเร็วที่สุด เพราะชาวบ้านถือว่าวัดเป็นใจบ้านเรื่องร้ายต่าง ๆ หากเกิดขึ้นกับวัดก็จะเดือดร้อนกันทุกคน เป็นสิ่งที่ไม่ดี

ด้านการศึกษา

การศึกษาของเด็กภายในหมู่บ้านและใกล้เคียงตั้งแต่ระดับอนุบาล จนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนบ้านท่าเกวียนเป็นโรงเรียนที่ได้รับพระราชทานอันดับที่ 1 ระดับประถมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ ให้เป็นโรงเรียนจัดกิจกรรมการเรียนการสอน อาหารกลางวันดีเด่น ลำดับที่ 1 ประเภท 3 ปีการศึกษา 2536 และเป็นโรงเรียนจัดกิจกรรมดีเด่น การเฝ้าระวังทันตสุขภาพอันดับที่ 1 ปีการศึกษา 2538 การศึกษาของประชากรส่วนใหญ่มีผู้ไม่รู้หนังสือประมาณ 1,149 คน มีการศึกษาในระดับมัธยมต้น 122 คน มีการเรียนต่อเมื่อจบชั้น

มัธยม 25 คน กำลังเรียนชั้นมัธยมต้น 60 คน และกำลังอยู่ในการศึกษาภาคบังคับ 120 คน (ข้อมูลจาก กชช 2ค. ปี 2539)

ในครอบครัว พ่อแม่ถือว่าเป็นครูคนแรกของลูก เป็นผู้สอนเรื่องราวต่าง ๆ ให้ลูก สังเกตได้จากลูกเมื่อยังเล็ก ๆ การสอนลูกแม้ลูกจะยังพูดไม่ได้แต่ลูกสามารถเรียนรู้และเข้าใจสิ่งที่แม่หรือพ่อสื่อไปยังลูกได้ ขณะเดียวกันเมื่อลูกมีความต้องการสิ่งใดก็จะใช้วิธีการร้องไห้ การแสดงออกทางสีหน้าหรือวิธีการใด ๆ แสดงออกมาเพื่อให้พ่อแม่ทราบ พอโตขึ้นพ่อแม่ก็จะสอนให้ลูกหัดพูดคำง่าย ๆ เช่น ป้า ปู่ แม่ กูกี้ ไก่ ฯลฯ จะเห็นว่าลูกสามารถพูดคำต่าง ๆ เหล่านี้ได้ ซึ่งเป็นไปตามหลักวิชาการที่ว่าเด็กทารกสามารถเรียนรู้ภาษาหรือคำใดก็ได้

เด็กผู้ชายจะถูกสอนให้มีความขยัน อดทนตั้งแต่เล็ก ๆ พ่อจะนำลูกชายออกไปทุ่งนา ด้วยเสมอ เด็กได้เห็นยามเมื่อพ่อทำงานทำให้เกิดการเรียนรู้ได้เร็วเมื่อพ่อสอนให้ไถนา หรือ ดำนาปลูกข้าว และเมื่อพ่อทำพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำนา คือ การไหว้ผีนา ทำให้เด็กได้รู้ถึงสิ่งที่พ่อกำลังทำอยู่โดยการใช้ตา ดู หู ฟัง และเป็นสิ่งที่เขาเองต้องทำต่อไปเมื่อเขาโตขึ้น

เด็กชายที่มีอายุประมาณ 6 -7 ขวบ เป็นต้นไปส่วนใหญ่แล้วจะถูกนำไปฝากวัดให้เป็นศิษย์ของตุ้เจ้า คนในชุมชนให้ความเชื่อถือกับวัดในการอบรมบ่มนิสัยของลูกหลาน เพราะวัดเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ วัดเป็นสถานที่วัดคุณธรรม วัดความรู้ของบุคคลได้ ในอดีตเด็กในวัดทุกคนต้องรู้จักทำงาน เช่น กวาดวัด ล้างจาน ภูมิข้าวกับพระ (บิณฑบาต) ใครไม่ทำงานมัวแต่ขี้เกียจก็จะได้ไม่ทานข้าว ใครทำงานมากก็ทานข้าวได้มาก ใครทำงานน้อยก็ทานข้าวได้น้อยซึ่งเป็นกฎของวัดที่ขีโยมจะต้องปฏิบัติ และเมื่อมีเรื่องก่อเหตุทะเลาะวิวาทกันเด็กที่เป็นศิษย์ทุกคนจะต้องรู้จักอดทนอดกลั้น ไม่ให้มีเรื่องถึงตุ้หลวงหรือพระผู้ใหญ่จะต้องมาจัดการให้ เพราะจะทำให้ถูกลงโทษอย่างหนัก โดยการทำงานให้กับวัดเพียงลำพังเป็นเวลานานแล้วยังจะต้องถูกพ่อแม่เยียนตีอีกด้วย (พ่อหนานแก้ว ขยัน)

การเรียนรู้อักษรพื้นเมืองหรือตัวเมืองเป็นสิ่งที่ขีโยมวัดทุกคนจะต้องเรียนอ่านให้ออกเขียนให้ได้ ขีโยมที่อ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ จะไม่ได้รับอนุญาตให้บวช เพราะธรรมส่วนใหญ่ของวัดมักจารด้วยอักษรพื้นเมือง ทุกเย็นและตอนเช้ามีด ของทุกวันเด็กวัดทุกคนจะต้องหัดอ่านธรรม และเมื่ออายุครบบรรพชา ก็จะได้อ่านและ 20 ปี ก็อุปสมบทเป็นพระภิกษุ

การศึกษาตัวเมืองผู้ที่อ่านออกเขียนได้ นอกจากจะเป็นพระสงฆ์ ขีโยมแล้ว ผู้เป็นน้อยและหนาน ก็เป็นผู้มีความรู้ในตัวเมืองได้เพราะบุคคลเหล่านี้ผ่านการบวชมาแล้วทั้งสิ้น

ซึ่งเป็นข้อได้เปรียบมากกว่าคนธรรมดา กล่าวคือบุคคลที่รู้ตัวเมืองที่เป็นน้อยเป็นหนานมาจะเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับนับถือ ยกย่องจากคนในชุมชนให้เป็นผู้ที่มีความรู้และจะถูกเชิญไปทำพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ปกเสารือน มัดมือคู่บ่าวสาว เรียกขวัญ รักษาผู้ป่วย ฯลฯ เพราะความรู้ต่าง ๆ มักถูกจารไว้ในใบลาน พับสา ผู้ที่เคยบวชเรียนหรือที่รู้ตัวเมืองเท่านั้นถึงจะสามารถรู้ได้

สำหรับเด็กผู้หญิงทางครอบครัว พ่อแม่ ญาติพี่น้อง จะห้ามมิให้ไปเล่นหรือไปวัดเพียงลำพัง เด็กผู้หญิงจะไปวัดก็ต่อเมื่อไปทำบุญกับพ่อแม่หรือญาติพี่น้องหรือกรณีที่มีงานปอย เท่านั้น เด็กผู้หญิงจะถูกสอนให้มีความเคารพ นับถือ ผู้ที่อาวุโสกว่าและพระภิกษุสงฆ์ เด็กผู้หญิงจะเรียนรู้ในเรื่องการทำอาหาร เช่น ห่อหนึ่ง ทำขนม เช่น ข้าวต้มมัด ขนมจ็อก ซึ่งเป็นอาหาร ขนมที่คนพื้นเมืองนิยมนำไปถวายพระสงฆ์และเป็นเครื่องทานไปยังญาติ พี่น้องที่ได้เสียชีวิตไปแล้ว ในประเพณีทางเหนืออันได้แก่ ประเพณีเดือน 4 เป็ง เข้าพรรษา ออกพรรษา และปีใหม่เมือง และนอกจากนี้ก็มีงานฝีมือต่าง ๆ เช่น ทำบายศรี ห่อเมี่ยง มวนบุหรื ดอกไม้ ฯลฯ ซึ่งเด็กผู้หญิงจะเรียนรู้จากผู้เป็นแม่ หรือย่า ยาย ที่เรียกว่า “อ้าย” โดยผู้ใหญ่เหล่านี้จะเป็นคนสอนให้กับเด็ก ๆ เด็กจะให้ผู้ใหญ่ “ขึ้นเก้า” หรือทำให้ดูเป็นตัวอย่างก่อนแล้วปฏิบัติตาม และบางครั้งเด็กดูจากผู้ใหญ่ทำและมีการจดจำมาหัดทำเองจนทำได้

นอกจากเด็กผู้หญิงจะทำงานดังกล่าวข้างต้นแล้ว เด็กผู้หญิงส่วนใหญ่มักจะมีภาระในการดูแลน้องเล็ก ๆ อยู่สังเกตเห็นได้ว่าในครอบครัวหนึ่งๆ เฉลี่ยแล้วมีลูกไม่ต่ำกว่า 2 คนมากที่สุดคือ 11 คน การดูแลเด็กเล็กจึงให้เป็นหน้าที่ของเด็กผู้หญิง เด็กผู้หญิงก็ถูกสอนให้รู้ถึงวิธีการเลี้ยงดูเด็ก การขับขานแสดงกล่อมเด็ก ตลอดจนข้อห้ามต่าง ๆ ที่เป็นอันตรายต่อเด็ก

จะเห็นได้ว่าชุมชนบ้านท่าเกวียนมีการศึกษาทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการคือการเรียนรู้จากการสังเกต การเข้าร่วมปฏิบัติในพิธีกรรม หรือกิจกรรมต่าง ๆ และการอบรมสั่งสอนโดยปาก คือสั่งสอนบอกเล่ากันต่อ ๆ มา จนเกิดการเรียนรู้ขึ้นตลอดจนการใช้ตัวเมืองมีการจารลงพับสา ใบลานไว้ให้ลูกหลานได้สืบทอด

ตอนที่ 2 ความเชื่อที่ส่งผลต่อการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม

ความเชื่อที่ส่งผลต่อการควบคุมทางสังคมของชุมชนบ้านท่าเกวียน ที่กล่าวต่อไปนี้ ผู้วิจัยได้จำกัดขอบเขตเนื้อหาการวิจัย 3 ด้าน คือ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรม และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ด้านสุขภาพอนามัย

ความเชื่อต่าง ๆ ที่มีผลต่อการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนในหมู่บ้านท่าเกวียน ผู้วิจัยได้ศึกษาแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหญิงมีครรภ์และให้นมลูก และกลุ่มบุคคลทั่วไป โดยศึกษาความเชื่อในส่วนที่เกี่ยวกับอาหารที่ควรบริโภค และข้อห้ามเกี่ยวกับการบริโภคที่เรียกว่า "ซิด" และรวมถึงความเชื่อเกี่ยวกับผีและซิด ซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการบริโภคแต่อย่างใด โดยความเชื่อด้านสุขภาพอนามัยนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ และสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ แหล่งน้ำ สัตว์ เป็นต้น ล้วนแล้วแต่มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดูแลรักษาอยู่ หากกระทำการละเมิดล่วงเกิน ไม่เคารพต่ออำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ก็จะทำให้ถูกลงโทษเกิดความเจ็บป่วยหรือเป็นอันตรายได้ ขณะเดียวกันก็สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน เช่น ในประเพณี งานบุญต่าง ๆ มักมีการห้ามหญิงมีครรภ์เข้าร่วม หากมีการละเมิดก็ต้องได้รับอันตราย เจ็บป่วยได้ ดังนั้นความเชื่อทั้งที่เป็นข้อปฏิบัติและข้อห้ามจึงถูกใช้เป็นมาตรการในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม และแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในชุมชน

กลุ่มหญิงมีครรภ์และให้นมลูก

หญิงมีครรภ์และให้นมลูกถือว่าเป็นบุคคลพิเศษที่ต้องมีการปฏิบัติที่แตกต่างจากบุคคลทั่วไปโดยมีความเชื่อ ข้อห้ามต่าง ๆ ไว้เพื่อควบคุมพฤติกรรมที่หญิงต้องประพฤติปฏิบัติ อันที่จะเป็นอันตราย ทั้งนี้ความเชื่อมิได้เป็นความเชื่อหรือข้อห้ามเฉพาะหญิงเท่านั้น แต่หมายถึงว่าผู้ที่เกี่ยวข้องกับหญิง เช่น พ่อ แม่ สามี ญาติพี่น้อง หรือแม้แต่คนในชุมชนเองก็ต้องยึดถือประพฤติปฏิบัติต่อหญิงที่พิเศษกว่าบุคคลธรรมดาด้วย อันเป็นการควบคุมพฤติกรรม การกระทำต่าง ๆ ให้เป็นไปตามกฎหรือระเบียบที่สังคมกำหนดไว้ เพื่อความปลอดภัยของหญิงเองและความสงบสุขในครอบครัว

ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่ควรบริโภค

อาหารตามความเชื่อของหญิงมีครรภ์และให้นมลูกที่ควรบริโภค แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่เป็นพืชผัก และประเภทที่เป็นเนื้อสัตว์ โดยจากการศึกษาวิจัย พบว่า ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่แม่มีครรภ์หรือหญิงมีครรภ์ควรรับประทานในช่วงที่ตั้งครรภ์ อันแรกคือ ผักปลัง (ผักบั้ง) คนในชุมชนเชื่อว่า การกินผักปลังจะทำให้คลอดง่าย แม่มีครรภ์มักจะนำเอา ผักปลัง มาทำอาหารประเภทต่าง ๆ เช่น ต้มใส่แกง ลวกหรือนึ่ง จิ้มน้ำพริก เป็นต้น

แม่อุ้ยอวน อายุ 78 ปี เล่าว่า “ผักบั้งที่มันขึ้นคนเดียวมันตามรั้ว ใต้อุ้งเท้าปลุกกัน ใต้อุ้งเท้าก็ไปเก็บเอา ตะกอนอุ้ยมาน 12 ท้อง กินทุกท้อง ลูกเกิดง่ายตาย” หมายความว่า ผักปลังเป็นผักที่ชอบขึ้นตามรั้วบ้าน ขึ้นเองตามธรรมชาติ ไม่มีใครปลุกกัน ใครอยากทานก็เก็บ มาประกอบอาหารเอง ตอนนั้นท้อง 12 ครั้ง ได้รับประทานผักปลังทุกครั้ง ผักปลังทำให้คลอด ง่าย

พี่จันตา บอกว่า หญิงสาวถ้ารับประทานผักปลังเป็นประจำ ในระยะที่มีประจำเดือน ทำให้ไม่มีการเจ็บท้อง หรือปวดเกร็งในช่องท้อง แต่อย่างไร ช่วยให้มีประจำเดือนมาเป็นปกติ มี หญิงสาวในหมู่บ้านส่วนใหญ่ที่ได้รับทราบจากคำบอกกล่าวของแม่ หรือพี่ป้าในหมู่บ้าน ก็หันมาทานผักปลังกัน เพราะว่า หลายคนเมื่อเป็นประจำเดือนแล้ว มีอาการเจ็บท้องไปซื้อยา ที่โรงหมอมากินกันใหม่ ๆ ก็ดี แต่กินบ่อย ๆ แล้ว ไม่หาย เพราะดื้อยาแล้ว อาการหนักขึ้น บาง คนถึงกับเป็นลมไปเลยในขณะที่มีประจำเดือนเพราะทนเจ็บไม่ได้ เช่นเดียวกับการคลอด ที่คน เฒ่าคนแก่ มักจะมีการพูดให้กำลังใจผู้หญิงที่กำลังจะท้องว่า “มีผัวบ่ดีกลัวเกิดลูก” คือ มีสามี แล้วไม่ควรที่จะกลัวคลอดบุตร ผู้ที่ผ่านการคลอดมาแล้ว เช่น แม่อุ้ยอวน พี่จันตา และผู้หญิง หลายคนในชุมชนล้วนแต่ให้ อุ้ยทา แม่จั้ง(หมอต้าแย) ในหมู่บ้านเป็นผู้ทำคลอดให้ แม่อุ้ยทา เล่าว่า ในขณะที่ใกล้คลอดแม่อุ้ยจะให้เอาเครื่องผักปลัง หรือเอาผักปลังมาขด (ม้วน) เป็นวง ใหญ่หนึ่งวง พอที่จะเป็นห่วงลอดทั้งตัวได้ นำมาคล้องตั้งแต่ศีรษะลงถึงปลายเท้า เชื่อกันว่า จะทำให้คลอดง่ายขึ้น หากยังไม่คลอดให้ตำผักปลังให้แหลกแล้วนำมาขมหัว หรือตบศีรษะ และทาบริเวณท้องจะทำให้มีลมเบ่ง คลอดง่าย ซึ่งการนำผักปลังมาใช้นี้อาจเป็นได้ทั้งช่วย บรรเทาความเจ็บปวดได้ เป็นเพราะผักปลังมีความลื่น มียางเหนียวในตัวเองก็ว่าได้ สำหรับการนำมากล้อง หรือสวมตั้งแต่ศีรษะลงถึงปลายเท้านั้น มองได้ 2 ความหมาย คือ ความหมาย แรก เป็นเรื่องของ การ “ข่ม” อันเป็นไสยศาสตร์อย่างหนึ่ง โดยทำให้อ่อนล้า ลดทอน พ่ายแพ้

หรือการทำให้ออกไป โดยผักปลังซึ่งถือกันว่าเป็นอาหารชั้นต่ำ เป็นของ “อ่วยาย” ปลุกขึ้นได้ และสวยงามในบริเวณแหล่งที่แตะหรือสกปรก เช่น ข้างเล้าไก่ คอกหมู ใต้ซั้หมา (บริเวณที่ทิ้งสิ่งของโสโครกของห้องครัว) การข่มนี้ก็จะสมมุติกันว่าเด็กที่อยู่ในท้องของหญิงที่เป็น “แม่” ซึ่งมักเรียกหญิงที่ท้องว่า “แม่มาน” คือ “มาร” จำเป็นจะต้องเอามารออกมาเพื่อที่จะให้แม่ชื่อ ชื่อไว้เป็น “ลูกคน” พ่อแม่จะได้เลี้ยงดูต่อไป อีกความหมายหนึ่งเป็นการสร้างกำลังใจให้กับตัวของหญิงที่กำลังจะคลอด และผู้ที่คอยเป็นกำลังใจ เช่น สามี รวมถึง พ่อแม่ ญาติพี่น้อง และหญิงสาวที่ยังไม่ได้มีสามีหรือเคยคลอดมาก่อน เพื่อจะได้ไม่กลัว

แม่อุ้ย ยังเล่าต่อไปว่า “หยวกกล้วยให้แม่มานกินจะทำให้ลูกออกมามีผิวพรรณขาวเหมือนหยวกกล้วย” ซึ่งตรงข้ามกับความคิดของคนรุ่นใหม่ที่เป็นลูกหลาน ที่ว่า “การกินหยวกกล้วยไม่เกี่ยวกับความขาว ไม่ขาว มันขึ้นอยู่กับพ่อแม่มากกว่า หากพ่อแม่ขาว ลูกออกมาก็ขาว พ่อแม่ดำลูกออกมาก็ดำ” ความเห็นนี้ได้รับการสนับสนุนจากคนรุ่นใหม่หลายคน เช่น น้องจุ่มจุ่ม อายุ 18 ปี ที่ได้พูดว่า “เป็นเรื่องของพันธุกรรม เป็นสิ่งแน่นอนกว่า เพราะเป็นมรดกตกทอดจากพ่อแม่ และบรรพบุรุษ” จากคำบอกเล่าดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงความเชื่อที่เกิดขึ้นและมีการอธิบายอย่างมีเหตุผลเกี่ยวกับเบื้องหลังความเชื่อนี้ หญิงที่เคยท้อง ได้อธิบายให้ฟังว่า การให้แม่มานรับประทานหยวกนั้น เป็นเพราะว่าหยวกกล้วยหาได้ง่ายมากในชุมชนทำให้ไม่ต้องเสียเวลาหาอาหาร ประกอบกับแม่มานมักกินอาหารมากกว่าคนปกติ การให้แม่มานกินหยวกดีที่สุดทำให้ประหยัดและไม่อ้วนด้วยเพราะหยวกกล้วยอมน้ำมากเหมือนกับแม่มานดื่มน้ำนั่นเอง

มะพร้าวอ่อนและน้ำมะพร้าว แม่มานจะต้องดื่มและกินให้มากในระยะตั้งครรภ์ใกล้คลอด โดยเชื่อว่าทำให้คลอดง่าย และเมื่อเด็กคลอดออกมาแล้วจะทำให้เนื้อตัวของเด็กใสสะอาด ไม่มีเมือกหรือไขจับมากเพราะมะพร้าวเป็นของบริสุทธิ์ เป็นสิ่งที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อความบริสุทธิ์และเจริญงอกงาม เช่น การใช้มะพร้าวในการล้างหน้าศพโดยเชื่อว่า เป็นการชะล้างร่างกายและวิญญาณให้บริสุทธิ์สะอาด พร้อมจะเดินทางต่อไปยังภพหน้าหรือการใช้มะพร้าวในการสืบทอดเพื่อความเป็นสิริมงคล ความยืนยาวของเจ้าพิธีต่อไปเกี่ยวกับมะพร้าว หากแม่มานจะกินต้องให้ผู้อื่นผ่าให้ ห้ามผ่าเองเชื่อว่า หากแม่มานผ่าเองจะทำให้ลูกที่ออกมา “ตัวน้อยหัวหลวง” คือ มีลักษณะศีรษะโตมากกว่าลำตัว เกี่ยวกับความเชื่อนี้ อุ้ยทา เล่าให้ฟังว่า “สมัยก่อนเคยไปทำคลอดให้กับหญิงคนหนึ่ง จำไม่ได้ว่าชื่ออะไร เป็น

คนต่างบ้าน ท้องโตมาก เกิดยาก ตัวของแม่ (หญิงตั้งครรภ์) เกือบตาย เกิดลูกได้ปาถึง 10 วัน ลูกก็ตายเพราะหัวใหญ่แต่ตัวเล็ก ผัวมันรู้หือฟังว่า เคยห้ามหลายเตื่อ โดยเฉพาะเรื่องมะพร้าว เมี่ยมมันมัก (ชอบ) มะพร้าว เวลาผัวปาอยู่ชอบโป๊ะ (ผ่า) คนเดียว ลูกออกมาเลยหัวหลวง บุญ มันบ่ามีได้อยู่กับพ่อกับแม่"

คำว่า "บุญ" จากคำบอกเล่านี้น่าจะยืนยันว่าคนในชุมชนให้ความสำคัญในเรื่องของ สุขภาพร่างกาย การดูแลสุขภาพตนเอง ขณะเดียวกันจะต้องระมัดระวังในเรื่องการควบคุม อาหารของตนเองด้วย เห็นได้ว่า ผู้เฒ่าผู้แก่ในครอบครัวมักจะคอยกำชับแม่มาในในเรื่องของ การกินเป็นประจำโดยมากจะบอกเสมอว่า "กินข้าวหือไว้เผื่อน้ำ" คือ ไม่ทานมากจนเกินไป ต้องเผื่อไว้สำหรับการดื่มน้ำด้วย ในขณะที่คนในครอบครัวกำลังจะรับประทานอาหาร ผู้เป็น แม่มาจะต้องให้ผู้อื่น นั่งกินไปก่อนสักพัก แล้วตัวเองค่อยไปทานร่วม และต้องรู้จักอ้อมก่อนคน อื่น เพราะเชื่อว่า แม่มาทานมาก ๆ จะทำให้ลูกที่อยู่ในท้องอ้วนจะคลอดยาก แม่มาคนใดไม่ เชื่อฟัง หากทานมากมักจะถูกคนเฒ่าคนแก่ตำ ว่า "กินเซอะกินง่าว" คือ ไม่รู้จักประมาณใน การกิน เป็นผู้ที่ไม่ตามใจปาก เมื่อถูกตำมักจะเกิดความอาย ทำให้หญิงนั้นเลิกพฤติกรรม ดังกล่าวไป การที่กำหนดความเชื่อนี้ขึ้นมาจะเห็นได้ว่า เป็นการแสดงถึงการห่วงใยถึงสุขภาพ ร่างกายของหญิงมีครรภ์ เพราะหากทานมากจะทำให้อ้วน คลอดลำบาก สมัยก่อนคลอดกับ แม่จิ้ง ไม่ได้คลอดที่โรงพยาบาลเหมือนปัจจุบัน และหากแม่มาอ้วนย่อมจะทำให้เกิดโรคได้ ง่าย เช่น โรคเกี่ยวกับระบบขับถ่าย หรือ หลอดเลือด เป็นอันตรายถึงชีวิตของแม่มาและเด็ก ในท้องได้เพราะหมายถึงจำนวนแรงงานของครอบครัว ของชุมชนด้วยที่จะต้องลดลง อีก ประการหนึ่งคือ หากพิจารณาแล้วจะพบว่า ในอดีตเรื่องอาหารเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ในแต่ละ ครอบครัวจะทำอาหารไม่เกิน 2 อย่าง และทำอย่างจำกัด เพียงพอกับจำนวนสมาชิกใน ครอบครัว หากปล่อยให้แม่มาบริโภคอาหารตามใจปากจนหมด อาจทำให้สมาชิกใน ครอบครัวคนอื่นไม่ได้ทาน เกิดความไม่พอใจ ทะเลาะเบาะแว้ง เป็นปากเสียงกันขึ้น เพื่อเป็น การป้องกันเรื่องราว ปัญหาที่จะเกิดขึ้นจึงมีความเชื่อกำหนดไว้ แต่ก็มีหลายรายที่ไม่เชื่อฟัง เช่น กรณี ลูกสาวของพี่จันตา อายุ 18 ปี พี่จันตา เล่าถึงลูกสาว ว่า "ทั้งบอกกล่าวดูตัวอย่างไร มันตึงป่าฟัง มันว่าคนเฒ่าหัวโบราณ คนสมัยเป็นอยากหือลูกเกิดมาหลวง เป็นอยากกิน หยังก็กิน ใครกินเมื่อใดก็กินได้" พี่จันตา พูดว่า "มันเชื่อหนังสือมากกว่าพ่อแม่" จากคำบอกเล่า นี้แสดงให้เห็นว่า หนังสือเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถี การดำรงชีวิตของคนในชุมชนเพิ่มขึ้น อิทธิพล

ของแม่หัวโบราณจึงถูกลดทอนบทบาทลงไป กลายเป็นเพียงผู้ที่คอยดูอยู่ห่าง ๆ และคอยช่วยเหลือยามที่ลูกต้องการเท่านั้น ซึ่งโดยมากแล้วมักจะเป็นภายหลังคลอด แม่หัวโบราณจะเป็นผู้ที่คอยดูแลและคอยช่วยเหลือลูกหลานในยามที่อยู่เดือนไฟ เรื่องอาหาร แม่หัวโบราณจะเป็นผู้ที่จัดหาอาหารชนิดต่าง ๆ มาให้ โดยเลือกอาหารที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อร่างกาย เช่น ระวังรสเผ็ดร้อนแรกของการคลอดลูก ทานได้แต่ข้าวจี๊กับเกลือ บางรายทานข้าวจี๊กับเกลือป่น (เกลือตัวผู้ที่มีลักษณะเรียวยาว) และพริกดำ (พริกเผา) ระวังรสเผ็ดร้อนต่อมา ก็ทานของแห้ง เช่น ปลาแห้ง แคนหมูได้ โดยงดเว้นอาหารที่เป็นน้ำแกงหรือใส่พริก เกลือ อาหารที่มีรสขจัด เผ็ดจัด หวานจัด เปรี้ยวจัด เพราะจะทำให้ลูกท้องเสียได้ อาหารเผ็ดจัดจะทำให้เกิดการแสบช่องคลอดได้ แผลหลังคลอดของแม่แห้งช้าแล้วยังมีผลต่อแผลที่สะดือของลูกจะแห้งและหลุดช้าไปด้วย

ข้อห้ามเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร (ซิด)

ข้อห้ามที่ไม่ควรปฏิบัติเกี่ยวกับหญิงมีครรภ์และให้นมลูก หรือ "ซิด" ที่เกี่ยวกับการบริโภคอาหาร มีดังนี้

ตามความเชื่อของคนในชุมชนแม่มาวมักจะถูกห้ามรับประทานอาหารอยู่หลายอย่างด้วยกัน ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เหตุผลในด้านการป้องกันสุขภาพร่างกายของแม่มาวมและทารกในครรภ์ ความเชื่อดังกล่าวนีี้ ได้แก่ การห้ามรับประทานผักบั้ง หัวปลี และบอน โดยเชื่อว่าหากกินเข้าไปจะทำให้สายแห้ง หรือรกที่ห่อตัวทารกเปื่อย แม่อุ้ยอานให้เหตุผลว่า "ของเหล่านี้เป็นของเปื่อยง่าย"ซึ่งแน่นอนว่าหากนำไปปรุงอาหารตั้งไฟตามเวลาทั่วไปก็จะทำให้ผักเปื่อยมากจนเหลวได้ไม่น่ารับประทาน น่าจะเป็นสาเหตุหนึ่ง ซึ่งเกรงว่าหากแม่มาวมรับประทานไปจะทำให้สายแห้ง (สายรก) เปื่อย อีกเหตุผลหนึ่ง ก็คือผักบั้ง บอน และหัวปลี นั้นเป็นอาหารที่เก็บยากสำหรับแม่มาวม เช่น ผักบั้ง บอนจะขึ้นบริเวณหนองน้ำ และที่ขึ้นแะหากแม่มาวมไปเก็บ อาจเกิดพลัดตกไปในหนองน้ำได้หรือหกล้มตามคันนา ทำให้เกิดอันตราย ส่วนหัวปลีนั้นก็ต้องใช้เคียวต่อไม้ส้าว หรือไม้ไผ่ที่ยาวมัดเคียวไว้ตรงปลาย แล้วคล้องให้หล่นลงมา ซึ่งหัวปลีหรือเคียวอาจจะหล่นลงมาใส่ท้องได้

รูป 1 หัวปลี อาหารที่เชื่อว่า หากหญิงมีครรภ์ทานจะทำให้รกเปื่อย

แม่อุ้ยอวนเล่าต่อว่า นอกจากผักบุ้ง บอนและหัวปลีแล้ว ยังมีผักแคบหรือผักตำลึงที่แม่มาวยังถูกห้ามรับประทานด้วย โดยมีความเชื่อว่าผักแคบมีลักษณะเป็นมือเกาะเป็นเถาหรือเครือ ทำให้รกไม่ยอมออกเหมือนมือของผัก พื้แหว อายุ 35 ปี ได้พูดว่า “เมื่อกินผักแคบไม่ได้ คนเฒ่าคนแก่อ้างเรื่องผักแคบมีมือ เราก็เอามือออกเสียก็ได้” แสดงให้เห็นถึงการหาเหตุผลมาหักล้างกันระหว่างคนต่างวัย แต่กระนั้นก็ตามมักจะได้รับคำตอบที่ยืนยันเป็นเสียงหนักแน่นจากกลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ว่า “ของที่มีมือเกาะเอามือมันออกอย่างไรก็ไม่สามารถทำให้ ดีขึ้น ห้ามก็คือห้าม ไม่ต้องเป็นคนหลักคู้ดด้าน จังจกหักคนมีผญายังฟัง นี่คนเหมือนกันทักก็ควรฟัง” เป็นความคิดที่แสดงให้เห็นถึงการยืนยันว่าสิ่งที่ตนประพฤติปฏิบัติแต่เดิมมาเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่สุด ใครจะมาลบล้างไม่ได้ โดยนัยของความเชื่อ เบื้องหลังของการห้ามกินของที่มีมือเกาะ เช่น ผักแคบหรือผักตำลึงนี้คือ เป็นการยุ่งยากและเสียเวลา ผักแคบมิใช่ปลูกกันแต่ถูกต้องที่สุด ใครจะมาลบล้างไม่ได้ โดยนัยของความเชื่อ เบื้องหลังของการห้ามกินของที่มีมือเกาะ เช่น ผักแคบหรือผักตำลึงนี้คือ เป็นการยุ่งยากและเสียเวลา ผักแคบมิใช่ปลูกกันแต่

เป็นผักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติตามริมรั้ว อาศัยต้นไม้อื่นเลื้อยพันไป การเก็บก็ต้องเสียเวลา และอันตรายอาจถูกสัตว์ร้ายที่อาศัยตามริมรั้วหรือต้นไม้ทำร้ายหรือทำให้ตกใจได้ ประกอบกับ หากนำมารับประทาน ก็ต้องเสียเวลาในการเตรียมออก

เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่อง “ใหญ่ปดู้ก” หรือ โตไม้เต็มที่ ผลไม้ เช่น แตงโม แตงกวา แตงไท ที่ลูกยังเล็กอยู่ โตไม้เต็มที่ ห้ามแม่มางิน เชื่อว่า จะทำให้ลูกที่ออกมาตัวเล็ก ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ของที่โตไม้เต็มที่ คุณค่าทางอาหารย่อมมีน้อยกว่าลูกโต หากแม่มางินเข้าไป ก็จะทำให้ไม่มีประโยชน์ต่อร่างกายและยังให้ปริมาณน้อยด้วย จากการสัมภาษณ์พูดคุย จะเห็นได้ว่า คนในชุมชนมีความเชื่อเรื่องของใหญ่ปดู้ก ค่อนข้างฝังหัว แม่อุ้ยแก้ว แม่อุ้ยอวน แม่อุ้ยจั่ง ต่างบอกเป็นเสียงเดียวกันว่า ลูกจะตัวเล็กมากไป เลี้ยงยาก อาจทำให้ลูกตายได้ คนเฒ่าคนแก่เขาบอกต่อๆ กันมาอย่างนี้ก็ปฏิบัติตาม พ่อแม่ก็ห้ามไว้ ทำให้ไม่กล้า เช่นเดียวกับพี่ผ่องพรรณ อายุ 38 ปี ซึ่งมีประสบการณ์โดยตรงได้เล่าให้ฟังว่า “ลูกคนแรกที่คลอดออกมาไม่มีโอกาสได้เลี้ยง เพราะลูกตัวเล็กมาก ที่เป็นเช่นนี้คิดว่าเพราะ ไม่เชื่อฟังคำของพ่อแม่ เพราะขณะท้อง ชอบทานผักหม่นลูกเล็ก ๆ จึงเชื่อว่าเป็นเหตุทำให้ลูกออกมาตัวเล็ก และเสียชีวิตไป ดังนั้นพี่ผ่องพรรณจึงมักจะบอกกล่าวลูกหลานหรือเพื่อนเสมอถึงเรื่องนี้ เพราะไม่ต้องการให้เพื่อนประสบชะตากรรมเช่นนี้

แม่อุ้ยจั่ง เล่าให้ฟังว่า ผักแว่น ซึ่งเป็นผักที่เกิดในน้ำชนิดหนึ่ง เป็นผัก พื้นบ้าน ก็ห้ามแม่มางิน เพราะจะทำให้เจ็บท้องนาน คลอดยาก รกจะติดไม่ยอมออก เหมือนกับผักแว่นที่ติดกับพื้น อาจจะตีความได้ว่าผักแว่นเป็นพืชน้ำ ที่ขึ้นบริเวณที่มีน้ำขังมีการแพร่กระจายของผักแว่นเป็นบริเวณที่กว้าง การที่แม่มางินจะเก็บมากินต้องลำบากต้องก้ม ๆ เงย ๆ อยู่ตลอดเวลาอาจจะทำให้เป็นลมหน้ามืดได้ ประกอบกับผักแว่นมีลักษณะของรากที่เชื่อมต่อกันเป็นแขนงตลอดกันทั้งลำต้น เครือ สังเกตเวลาเด็ดจะเอาใบก็ต้องใช้มือทั้งห้านิ้วซ้อนขึ้นมา และหากจะเอายอดก็ต้องดึงทั้งเครือออกถึงจะได้ยอดและการที่ผักแว่นจะมีรากแขนงมากมายเมื่อเอาไว้ที่เย็น สามารถแตกรากออกอย่างมากมายและเมื่อลงดินก็จะยึดติดกับดินอย่างแน่นหนา ดึงออกยากและเมื่อดึงออกมามักจะมีดินติดมาเป็นจำนวนมากจึงเอาไปเปรียบกับรก ดังนั้นจึงห้ามแม่มางิน

เห็ด ห้ามแม่มางินจะทำให้ลูกที่ออกมาเป็นขี้ตุ๋ตหรือขี้ทูต ที่มีลักษณะมือหงิกงอ มีตุ่มตามลำตัวและใบหน้า เห็ดที่คนในชุมชนไปหาตามป่าตามห้วยที่ดอยแท่นพระและห้วยน้ำ

จำนน มีหลายชนิดด้วยกัน เช่น เห็ดถอบ เห็ดไข่ห่าน เห็ดฟูลัวะ เห็ดแดง ในการหาเห็ด คนที่ไปหาจะรู้จักเห็ดดีว่าอันไหนกินได้กินไม่ได้ เห็ดบางชนิดกินไม่ได้ จะทำให้มีอาการต่าง ๆ เช่น เจ็บท้อง ปวดศีรษะ อาเจียน อ่อนเพลีย เห็ดบางชนิดมีพิษร้ายแรงอาจถึงตายได้ ดังนั้นจึงเกรงว่า ถ้าแม่มารับประทานเห็ดเช่นนี้เข้าไปอาจจะถึงตายได้เช่นกัน หรือมีผลทำให้ร่างกายเจ็บป่วย

พ่ออุ้ยตา อายุ 72 ปี พ่อเลี้ยงหรือหมอพั้นบ้านประจำหมู่บ้าน พูดถึงเห็ดว่า “จะรู้ว่าเห็ดใดเป็นอันดี ด้วยตาข้าเดื่อบ่าไซ้รู้ ถ้าบ่าไซ้คนที่ไปป่าห่มัน อยู่กับป่า รู้เรื่องป่า คนป่าเดียวนี้เอากาเดื่อ เป็นขายก็ไปซื้อมา แล้วมาแกงกินเป็นอันเป็นอันไป ดีป่าดีตาย” หมายความว่า จะรู้ว่าเห็ดชนิดใดเป็นเห็ดพิษนั้น ด้วยตา บางครั้งไม่รู้ ถ้าไม่ใช่คนที่อยู่กับป่า มีความรู้เรื่องป่า คนเดียวนี้อาศัยตลาดเป็นหลัก ก็ซื้อมาทำกัน เผลออๆ ก็ตายเปล่า แสดงให้เห็นว่าเห็ดมีหลากหลายชนิด มีลักษณะสี รูปร่าง ที่เหมือนกัน จึงยากต่อการรู้จักที่จะนำมาใช้ ดังนั้น ผู้รู้เท่านั้นที่จะช่วยได้ พ่ออุ้ยตา เล่าต่อว่า “ถ้าจะให้แน่ใจว่าเห็ดมีพิษหรือไม่มีพิษก็โดยการนำมาต้มแล้วใช้ไม้เหมือดคนดู ถ้าสีเปลี่ยน แสดงว่า เป็นเห็ดพิษ ทานไม่ได้ นอกจากนี้ยังพูดอีกว่ากลัวยแผลด หรือผลไม้ที่เป็นแผลดติดกัน ห้ามแม่มากินจะทำให้ลูกที่อยู่ในท้องตัวติดกัน จะคลอดยาก อาจทำให้แม่เสียชีวิตได้ จากการที่พูดคุยกับพ่ออุ้ยตา และสอบถามกับผู้อาวุโสหลายคน ในหมู่บ้านก็ปรากฏว่า ไม่เคยมีใครมีลูกแผลดตัวติดกัน แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าไม่มีเด็กแผลด เช่น พี่วัน มีลูกแผลด 2 คน พี่วัน อายุ 43 ปี เล่าให้ฟังว่า “ไม่ได้ปฏิบัติตนอะไรมาก กลัวยแผลดไม่แผลดกินหมด ไม่ได้เลือกกินเพราะว่าฐานะยากจน ไม่ได้ซื้ออาหารบำรุงร่างกาย ราคาแพง ๆ มากิน เพื่อนบ้านหลายคนก็ทักว่า กินกลัวยแผลดระวังลูกจะออกมาตัวติดกัน ซึ่งตอนแรกก็กลัว แต่เพราะฐานะยากจนเลยต้องกินเท่าที่มี คลอดลูกออกมาก็ไม่เห็นเป็นอะไร สมบูรณ์ทั้งสองคน” จากกรณีนี้ทำให้ผู้หญิงในหมู่บ้านหันมารับประทานเช่นเดียวกับพี่วันเพิ่มขึ้น และจากการสัมภาษณ์พูดคุยกับ แม่อุ้ยทา แม่จั่ง(หมอดำแย) ประจำหมู่บ้าน บอกว่า หากแม่มากินอาหารมากเกินไปจะทำให้ตัวอ้วน ท้องก็โต ทานมากไปก็จะทำให้รู้สึกอึดอัด แน่นท้องได้ แสดงว่าการห้ามเช่นนี้ยังเป็นการคุมน้ำหนักของแม่มาที่มักจะเพิ่มขึ้นในช่วงที่ตั้งครรภ์ ดังนั้นจึงนำความเชื่อดังกล่าวมากำหนดให้แม่มาประพฤติปฏิบัติ

มะเขือแจ้หรือ มะเขือเปราะ มะเขือคางกบและมะเขือมันซึ่งมีเฉพาะทางภาคเหนือ มีลูกยาวประมาณ 3-4 นิ้ว มีเมล็ดในจำนวนมาก มียางเหนียว ๆ ก็เป็นอาหารที่ถูกห้ามสำหรับแม่มาน ผู้วิจัยจึงสอบถามจากหลายคนในหมู่บ้าน ได้ความว่า การกินมะเขือแจ้ มะเขือคางกบ จะทำให้ท้องของแม่มานโตขึ้นเรื่อย ๆ กลมเหมือนมะเขือแจ้ มะเขือคางกบและหากคลอดแล้วท้องก็จะลายเหมือนคางกบ มีผู้หญิงหลายคนเปิดท้องให้ดูและบอกว่าเพราะกินมะเขือจึงทำให้ท้องลายเหมือนคางกบ ผู้วิจัยจึงไปพูดคุยกับอีกคนหนึ่ง คือ พี่สม อายุ 39 บอกว่า เป็นเรื่องธรรมดาของผู้หญิงที่คลอดลูกแล้วท้องต้องลาย การที่ห้ามกินมะเขือก็เพราะว่า มันกาย (ระคายเคือง รู้สึคัน) จะทำให้เกาท้องในขณะที่ท้องโตจนทำให้เป็นรอย เมื่อคลอดแล้วรีร้อยนั้นก็จะเห็นชัดและติดอยู่ ซึ่งน่าจะเป็นความจริงอยู่บ้าง เพราะการที่ยกข้อห้ามการกินมะเขือแจ้มาเช่นนี้เป็นเพราะว่า มะเขือแจ้จะมีรสหื่น หรือรสขื่น แม่มานกินเข้าไปจะทำให้คันปาก คันลิ้นได้ง่ายรวมถึงท้องได้ เกามาก ๆ จะทำให้เป็นรอย และเป็นแผล สำหรับมะเขือมัน ห้ามกินก็เพราะว่า มียางเหนียว ๆ โดยเชื่อว่า หากกินเข้าไปจะทำให้สายสะดือติดไม่ยอมมออก และตัวของเด็กก็จะลื่นเหมือนกับมะเขือมันทำให้ลื่นยาก ดังนั้นผู้หญิงส่วนใหญ่ที่ได้รับทราบจากคำบอกเล่าของพ่อแม่ ญาติพี่น้องของตนมักจะหลีกเลี่ยงการกินมะเขือทั้ง 3 ชนิดนี้ในขณะที่ท้อง โดยเกรงว่าจะทำให้ท้องลาย หมดสวไปตลอดหรือทำให้ตัวเด็กลื่นได้

สำหรับอาหารที่เป็นไข่ ก็มีข้อห้ามสำหรับแม่มานเช่นเดียวกัน ไข่แดง ต่อ แตน ผึ้ง ห้ามแม่มานรับประทาน เชื่อว่าจะทำให้ลูกที่ออกมาเป็นนิสัยดุร้าย เกเร ดังกรณี น้องดริม ที่พี่สมจิต เล่าให้ฟังว่า ชอบรังแกน้องแหม่มเสมอ เพราะว่าแม่ของน้องดริมซึ่งเป็นเพื่อนกับพี่สมจิต เป็นคนที่ชอบกินรังผึ้งและไข่แดงมาก จึงทำให้น้องดริมมีนิสัยดุร้าย "สวก" หรือดุเหมือน ผึ้งเหมือนมดแดง การที่มีตัวอย่างเช่นนี้ทำให้พ่อแม่ คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านไม่ให้ลูกหลานที่กำลังตั้งท้องของตนกิน เพราะความเชื่อว่าจะทำให้เด็กคลอดออกมาเป็นนิสัยดุร้ายเหมือนสัตว์ ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ ชาวบ้านหลายคน ได้อธิบายไว้ว่า ความเชื่อที่ห้ามกินสิ่งเหล่านี้ เช่น ไข่แดง หรือที่เรียกว่า มดส้ม นั้นเพราะการได้มาของไข่แดงค่อนข้างลำบาก จะต้องหาไม้ยาว ๆ "ไม้ส้าว" มัดคุหรือดั่งไว้ตรงปลายแล้วสอยรังมดให้ไข่ตกลงในถัง แล้วจึงนำไปตากแดดเพื่อให้ตัวมดออกจากคุไป กรรมวิธีเช่นนี้เกรงว่า หากแม่มานเป็นคนสอย ไม้ส้าว จะหลุดมือ ถูกท้องได้ หรือถึงที่ติดปลายไม้หล่นตามไม้ส้าวมากก็จะเป็นอันตราย หรือแม้แต่รังมดเอง หากหล่นลงมาทั้งรังถูกใส่ตัวของแม่มาน ก็จะทำให้ตกใจและวิ่งหนี อาจทำให้หกล้มได้ จึงป้องกันมิให้

แม่มีพฤติกรรมดังกล่าวเสีย นอกจากนั้นแล้ว ก็เห็นได้ว่าสัตว์จำพวกนี้เป็นสัตว์ที่มีคุณประโยชน์ สำหรับเกษตรกรรมอย่างมาก เช่น ผึ้ง ช่วยผสมเกสรดอกพืชผล ขณะเดียวกันสัตว์เหล่านี้ เช่น มดบางชนิด ยังสามารถทำลายศัตรูพืชได้ เช่น หนอนและเพลี้ย ถือว่าเป็นสัตว์ที่มีประโยชน์ต่อเกษตรกรรมมาก และยังเชื่อกันว่าแม่มาน หรือหญิงที่ท้องไม่ควรที่จะทำบาป โดยการฆ่าสัตว์หรือทำลายชีวิตใด ๆ เพราะจะทำให้บาปตกไปยังลูกที่จะออกมา ดังนั้นหญิงจะต้องเว้นพฤติกรรมดังกล่าวเสีย เช่นเดียวกับ ไข่ด้าน ห้ามแม่มานกินเชื่อว่า จะทำให้ลูกที่เกิดมาจะเป็นคนตื้อด้าน ไม่เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ความเป็นจริงน่าจะอยู่ที่ว่าไข่ด้านนั้นมักจะเป็นไข่ที่ไก่ฟักแล้วไม่ออก อาจจะมีเชื้อบางอย่างอยู่ภายในไข่ แม่มานกินเข้าไปอาจทำให้เกิดอันตรายต่อร่างกายได้ ประกอบกับไข่ด้าน มีคำว่า "ด้าน" อยู่ซึ่งไปพ้องหรือไปตรงกับคำว่าตื้อด้าน ซึ่งไม่เป็นสิ่งดี ดังนั้น จึงปรากฏว่า เมื่อมีไข่ด้านอยู่ในขันโตกหรือในอาหารเมื่อใดแล้ว ผู้ที่จะเป็นผู้ทานไข่ด้านมักจะเป็นผู้ชาย หรือหัวหน้าครอบครัว โดยผู้เป็นแม่และลูกๆ ก็จะกินอาหารอย่างอื่นที่มีอยู่ในขันโตก สอบถาม พ่ออู๋แก้ว อายุ 77 ปี ได้คำตอบว่า "กินไข่ด้านแล้วทำหื้อมีกำลังดี เยียะการอด แต่ถ้าแม่มานกินลูกออกมาจะหลัง จะตื้อด้าน สอนบ่าฟัง" หมายความว่า ผู้ชายรับประทานไข่ด้านแล้วจะทำให้มีแรงดี ทำงานได้ แต่หากหญิงมีครรภ์รับประทานจะทำให้เด็กออกมาเป็นเด็กตื้อ อีกอย่างที่ทำให้ผู้หญิงท้องไม่กินไข่ด้าน คือ การดูจากแม่ของตนเองเป็นตัวอย่าง ที่ในขณะที่ร่วมกินข้าวขันโตกเดียวกัน แม่จะไม่แตะต้องไข่ด้านเลย จึงทำให้ลูกสาวปฏิบัติตาม

ได้ปลา ผู้เฒ่า ผู้แก่ได้บอกกล่าวกับลูกหลานตนว่า ห้ามแม่มานกินเพราะจะทำให้ท้องลาย ขาลาย เส้นเลือดบริเวณต้นขาขอดเหมือนกับได้ปลา ทำให้หลายคนกลัว ไม่กล้าจะรับประทาน เช่น กรณี ของพี่ผ่องพรรณ เล่าว่า "เคยคิดอยากจะกินอยู่เหมือนกัน เห็นเขาทำวางขาย ได้ปลา ที่ว่า "ปลาจ่อม" แต่ก็ไม่กล้า เพราะแม่และญาติห้ามไว้ บอกว่า หากกินได้ปลาจะเยียะหื้อขาลาย บ่หาย เหมือนได้ปลา" การที่มีข้อห้ามเช่นนี้เป็นเพราะว่า ได้ปลาอาจจะมีส่วนประกอบตกค้าง รวมถึงพยาธิต่าง ๆ เป็นสิ่งที่ไม่สะอาดสำหรับแม่มาน ประกอบกับ ปลาอาจจะมึกลิ่นคาว แม่มานเมื่อได้กลิ่นอาจจะเกิดอาเจียน เวียนหัวเป็นลมได้ และเดี๋ยวนี้คนรุ่นใหม่ ๆ ก็ไม่มีใครทานได้ปลากัน เพราะต่างบอกว่า เป็นของดิบ กลัวพยาธิ อย่างกรณี บัวลอย อายุ 27 ปี ซึ่งท้องได้ 5 เดือน เล่าให้ฟังว่า "ไม่อยากจะกิน กลัวพยาธิ เพราะหมอบอกไว้ว่าหาก

กินของดิบจะทำให้เป็นพยาธิใบไม้ในตับ และโทรศัพท์ก็ลงด้วย กลัวว่าหากตนเป็นอะไรไป จะไม่มีใครเลี้ยงดูตน"

รูป 2 วัว สัตว์ที่ห้ามหญิงมีครรภ์บริโภค

เนื้อวัว ก็เช่นกัน เป็นอาหารที่ห้ามแม่มากริน เชื่อว่า จะทำให้เด็กมีไข้ติดตัวมากเมื่อคลอดออกมาทำให้ล้างยาก ในความคิดของ แม่อุ้ยทา บอกว่า "แม่บู้งมาน ตั้งสิ่งเขา บำดีกิน จันจัว บอกแม่เขาเหมว่าบ่าอันยามเกิดลูก เราอินกันนา ถ้าลูกออกมาแล้ว ล้างไรใคร่ออก ต้องเขาะสมุนไพรมานใช้ล้างเช็ดเหม เสียเวลาเหม และแม่อุ้ยทาก็เล่าต่อว่า บ่าเดี๋ยวนีเขาบ่าได้ ใช้อุ้ยแล้ว เขาไปเกิดโรงยา หมอเป็นจัดการหื้อหมด เขาอยู่บ้าน กินไปเรื่อย อย่าจันจัวนี้นา กินหมด" ผู้วิจัยได้ไปสอบถามพูดคุยในผู้หญิงที่เคยได้ทานเนื้อวัวในขณะท้อง ก็พบว่า เธอเหล่านั้นถือว่าการกินอาหารตามปกติ อาหารที่ถูกหลักโภชนาการตามคำแนะนำของหมอที่โรงพยาบาล ไม่ได้มีความรู้สึกว่าจะต้องเป็นคนพิเศษแต่อย่างไร เพียงแต่ต้องทานอาหารให้มากกว่านั้น เกี่ยวกับความเชื่อเนื้อวัวนี้ พ่อสิงห์วรรณ อายุ 54 กล่าวว่า ไม่กินเนื้อวัวเพราะวัวเป็นสัตว์ใช้งานที่มีคุณประโยชน์ มีพระคุณต่อชาวไร่ชาวนาเช่นเดียวกับควาย การฆ่าวัวหรือทานเนื้อวัว จึงถือว่าเป็นการทำบาป จะทำให้บาปตกไปยังลูกที่จะเกิดออกมา อีกประการหนึ่งหากฆ่าวัวเพียงเพื่อการบริโภคแล้ว จะทำให้ขาดแรงงาน คนในครอบครัวก็ต้องเหนื่อยกับการทำงานมากขึ้น ขณะเดียวกันแม่อุ้ยอวน บอกว่า เนื้อวัวเป็นเนื้อที่มีพิษ เมื่อรับประทานเข้าไปจะทำให้เกิดอาการปวดตามร่างกาย ตามส่วนต่าง ๆ ขึ้นได้

แม่อุ้ยพา พูดว่า ชุมชนมีข้อห้ามที่เป็นความเชื่อว่า หอย ห้ามแม่มานกิน จะทำให้ลูก
ออกยาก ลายแห่จะติดเหมือนกับตัวหอยที่ติดกับเปลือก ดังนั้น จึงไม่พบแม่มานคนใดกินหอย
คำอธิบาย ของพี่จันดา ถึงการไม่กินหอย บอกว่า "ที่ไม่กินเพราะว่า นอกจากถูกห้ามแล้ว ก็
เพราะว่า กินลำบาก จะต้องนำมาตัดกันทิ้งและใช้ไม้จิ้มอีก และเสียเวลานานกว่าจะอิ่ม และ
หากนั่งชันโตกนาน ก็จะถูกตำหนิจากคนในครอบครัวอีก เลยไม่กิน เอาไว้หลังคลอดก่อน"
แสดงว่า นอกจากจะถูกห้ามแล้วการเกรงถูกตำหนิก็เป็นอีกประการหนึ่งที่ทำให้แม่มานไม่กล้า
ที่จะกิน

รูป 3 ผักชะอมอาหารที่ห้ามบริโภคของแม่กำเดื่อน และหญิงที่เป็นโรคลมผัดเดื่อน

กรณี หญิงให้นมลูก หรือแม่กำเดื่อน ผักหละ หรือ ผักชะอม ในระหว่างที่อยู่เดือน
หรือให้นมลูกนั้น ห้ามแม่กำเดื่อน รับประทาน หรือได้กลิ่น เพราะจะทำให้แม่กำเดื่อนผัดกิน
ผัดสาบ ทำให้เป็นลมผัดเดื่อนได้ คือ จะทำให้หน้ามืดเป็นลมบ่อย ๆ บางรายปวดตามร่างกาย
ผอมแห้ง แรงน้อย ที่ร้ายแรงคือเป็นบ้าหรือเสียสติไปเลยและในช่วงของการอยู่เดือน หญิงให้
นมลูกนั้น ต้องพยายามรักษาอุณหภูมิของร่างกายให้คงที่อยู่เสมอ ห้ามปะทะกับอากาศภายนอก
ที่ร้อนจัดหรือเย็นจัด ทำให้มีข้อห้ามว่า ห้ามแม่กำเดื่อนดื่มน้ำเย็น จะต้องดื่มเฉพาะน้ำ
ต้มปูเลย หรือไพล ซึ่งเชื่อว่าจะทำให้เลือดในตัวแม่กำเดื่อนหลังคลอดแข็งกระด้าง แม่อุ้ยมุล

อายุ 98 ปี เล่าถึงตนเองว่า “เป็นลมผิดเดือน เมื่อก่อนนั้นเป็นบ่อยเพราะหมื่นกลืน ครั้งหนึ่งเป็นมาก ถึงกับนำถ่านไฟมาตำเล่น ใครถามว่าทำอะไร แม่ฮู้บก็บอกว่า ตำน้ำพริก มันไม่รู้ตัวเลยจะทำอะไรลงไป นี่ถ้าฮู้บได้กลืนผักหละนา ลมขึ้นแหมตึงสั่งลูกสั่งหลานไว้ ห้ามแกงผักหละ” พี่มูล อายุ 46 ปี ลูกของแม่ฮู้บมูล ก็ได้เสริมว่า “บ้านนี้เฒ่าเฒ่ากินผักหละ แม่เป็นห้ามไว้ ยิ่งเวลาเฒ่าอยู่เดือนนี้ จะปามีการแกงผักหละ กาวาแกงหยั่งที่มันมีกลืนหมื่น” หญิงหลังคลอด และให้นมลูกจะเลือกกินอาหารที่ผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้จัดหาให้ เพื่อทำให้ร่างกายแข็งแรงขึ้น โดยเฉพาะช่วงแรกต้องกินข้าวกับเกลือ เพื่อให้แผลฝีเย็บหายง่ายและไม่เป็นหนอง ความเชื่อเช่นนี้สอดคล้องกับความเห็นของทางการแพทย์ หรือทางวิทยาศาสตร์ คือ การอยู่เดือน ทำให้อุณหภูมิของร่างกาย เพิ่มขึ้นทำให้ระบบการไหลเวียนของเลือดดี การหดตัวของมดลูก มดลูกเข้าอู่เร็ว น้ำคาวปลาแห้งเร็วและปากมดลูกปิดเร็ว ทำให้โอกาสการติดเชื้อในโพรงมดลูกน้อยลง ซึ่งจะพบว่าในปัจจุบันการรับประทานเกลือกับข้าวหนึ่งจื๊จะไม่ค่อยมีใครปฏิบัติให้เห็น ทำให้เกิดปัญหาการศึกษาของฝีเย็บขึ้น เนื่องจากปากมดลูกปิดไม่สนิท ครอบคร้วใดที่ยากจนก็จะได้บัตรสงเคราะห์เพื่อที่จะได้ไปตรวจรักษาฟรี ในโรงพยาบาลของรัฐ นอกจากนี้แล้วคนในชุมชนก็จะคัดเลือกตัวแทนของตน 2 คน เข้าร่วม อบรบ อสม. เพื่อที่จะได้คอยช่วยเหลือด้านสุขภาพแก่คนในชุมชนด้วยกัน และเป็นผู้ที่ให้ข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพแก่คนในชุมชน

เกี่ยวกับเด็กนั้น ในระยะเดือนแรก เด็กยังไม่สามารถที่จะทานอะไรได้ ก็ไม่ต้องให้ทานอะไรนอกจากนมแม่ไปก่อน หลังจากนั้น ให้สังเกตดูว่า เด็กมีอาการเหมือนจะทานอะไรได้หรือยัง คือมีอาการเบื่อนนมและร้องไห้ ก็ให้เอากล้วยได้ (กล้วยน้ำว้า) และกล้วยเขียวราย ตำโดยใช้กล้วยที่สุกงอมครึ่งลูก แกะเปลือกเอาเฉพาะเนื้อไม่เอาแกน ตำให้ละเอียดแล้วป้อนให้เด็กทานทีละนิดๆ กับน้ำในระยะที่ยังไม่ปิดนมหรือหย่านม ยังให้นมตามปกติ ประมาณเดือนที่ 3-4 ก็ให้กินข้าวต้ม โดยผู้เป็นแม่จะต้มหรือเคี้ยวข้าวเหนียวกับตับหรือเนื้อให้ละเอียดแล้วให้เด็กทานสักกระยะหนึ่งก็ให้เด็กหัดกินผักต่าง ๆ และเนื้อได้โดยให้กินประเภทต้ม ไม่ใส่เครื่องปรุงแต่อย่างใดเพราะเกรงว่าเด็กจะไม่สบายท้องได้ จากนั้น 5-6 เดือน เป็นต้นไปก็ทานอาหารตามปกติเช่นผู้ใหญ่

ปัจจุบันนี้แม่ของเด็กมีการเรียนรู้มากขึ้น ได้รับคำแนะนำจากโรงพยาบาล ทำให้การดูแลสุขภาพลูกอย่างดี คือ จะมีการให้ตามกำหนดระยะเวลาที่โรงพยาบาลให้คำแนะนำไว้ อาหารต่าง ๆ ก็จะเป็นอาหารที่มีคุณภาพขึ้น เช่น อาหารตามวัยที่ถูกหลักโภชนาการ

สรุปได้ว่า ในกลุ่มของหญิงมีครรภ์ และให้นมลูก ความเชื่อที่ปฏิบัติอยู่ เป็นความเชื่อที่ป้องกันสุขภาพอนามัยของหญิงมีครรภ์และให้นมลูกมิให้เกิดอันตราย แม้ว่าการปฏิบัติที่เข้มงวดจะลดทอนลงกลายเป็นหย่อนยานไปบ้างก็ตาม ก็ยังแสดงถึงความเชื่อด้านนี้ที่มีอิทธิพลต่อกลุ่มอยู่พอสมควร แม้จะละทิ้งไปบ้างแต่ก็ยังคงปฏิบัติสืบ ๆ ต่อกันมา มีการปรับลดขั้นตอน วิธีการในการปฏิบัติตนเอง และมีการปรับใช้ร่วมกับการรักษาแบบแผนปัจจุบัน เช่น การรับประทานอาหารในขณะที่ตั้งครรภ์และในระหว่างให้นมลูก หญิงมีครรภ์รุ่นใหม่ส่วนใหญ่จะรับประทานทุกอย่างไม่เลือก แม้ว่าจะถูกผู้เฒ่าผู้แก่ทัดทานก็ตาม

ข้อห้ามที่ไม่เกี่ยวกับการบริโภคอาหาร (ชีวิต)

นอกจากความเชื่อทางด้านการบริโภคอาหารของกลุ่มหญิงมีครรภ์และให้นมลูกแล้ว ยังมีความเชื่อที่นอกเหนือจากการบริโภคที่หญิงมีครรภ์และให้นมลูกจะต้องประพฤติปฏิบัติอย่างเข้มงวดอีกด้วย โดยต้องปฏิบัตินับตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์จนกระทั่งภายหลังการคลอดก็ยังต้องปฏิบัติตามความเชื่อข้อห้าม ซึ่งได้แก่

ห้ามผู้หญิงที่กำลังตั้งครรภ์ เป็นเจ้าภาพอุปสมบทพระภิกษุ หรือบวชเณร จะทำให้เกิดอุบาทว์ขึ้นได้ คือจะเป็นต้นเหตุของการเกิดชีวิต

รูป 4 งานบวชลูกแก้ว ข้อห้ามของหญิงมีครรภ์

บ้านใดเรือนใดที่มีหญิงมีครรภ์อยู่ ห้ามบุคคลในครอบครัวสร้างวัตถุเป็นทาน หรือ
ห้ามทำบุญทุกชนิด

ห้ามผู้หญิงที่กำลังตั้งครรภ์ ผูกข้อมือเรียกขวัญแก่บุคคลอื่น เพราะเป็นงานมงคล จะ
ทำให้เกิดภัยขึ้นกับบุคคลอื่น

รูป 5 การผูกข้อมือ เรียกขวัญคู่บ่าวสาว

บ้านใดเรือนใดมีผู้หญิงตั้งครรภ์ ห้ามรับเอาเชยหรือสะใภ้ใหม่เข้ามาอยู่อาศัยในเรือนจะทำให้เดือดร้อน ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่อยู่ก่อนหรือผู้ที่มาทีหลัง คือสะใภ้หรือเชย

บ้านใด หรือเรือนใดที่มีหญิงมีครรภ์อยู่อาศัย ห้ามจัดพิธีมงคล แต่งงาน เพราะจะทำให้คู่บ่าวสาวเดือดร้อนได้ มีเรื่องผิดเถียงกันตลอด หากครองคู่กันหรือลูกที่เกิดมาจะนำเรื่องเดือดร้อนมาสู่

ห้ามผู้หญิงมีครรภ์ทานธรรม ไม่ว่าจะเป็นธรรมประเภทใดก็ตาม เช่น ธรรมมาลัย โผดโลก ธรรมหลวงหิงพระเจ้า ธรรมราชวัตร

ความเชื่อของชาวบ้านในการห้ามหญิงมีครรภ์ประเพณีปฏิบัติสิ่งที่จะเป็นชีวิต ในพิธีมงคลต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ ทำให้เห็นชัดว่า มีเป้าหมายเพื่อความสวัสดิ์ ความลุล่วงของกิจการงานหรือพิธีมงคลนั้น ๆ ให้สำเร็จด้วยดี ดังที่แม่อุ้ยแก้ว ได้พูดถึงเหตุผลของการห้ามแม่มีส่วนร่วมในกิจการงานที่เป็นมงคลไว้ว่า “งานบุญกินบุญทาน บ่าดีหื้อแม่มีมานเข้าไปยุ่ง เป็นว่า กินทานมารสุญ” คือ การทำบุญ ทำกิจการงานมงคลนั้น ๆ จะไม่ได้บุญเลย ตรงข้ามมีแต่ความฉิบหาย

เมื่อพิจารณาจะพบว่า คำว่าแม่มีมานนี้ไปพ้องกับคำว่ามาร มารนี้จะเป็นผู้ที่ขัดขวางกิจการงานต่าง ๆ มิให้ดำเนินต่อไปอย่างสะดวก ประสบกับปัญหา อุปสรรคต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับคำพ้องเสียง อีกประการหนึ่งอาจเป็นได้งานบุญต่าง ๆ มักจะมีผู้เข้าร่วมเป็นจำนวนมากไม่สะดวกสำหรับคนที่กำลังท้องในการลุกนั่ง หรือแม้แต่การเดินไปเดินมา ในงานพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น งานเบิกพระ งานบวชลูกแก้ว มักจะมีการจัดเป็นงาน เรียกว่า ปอยน้อย ในงานจะมีการขอ ทำให้งานมีคนจำนวนมากเข้าร่วมและมักจะมีการชกต่อยกันเป็นประจำด้วยเหตุนี้ เกรงว่าเมื่อแม่มีมานเข้าไปร่วมในประเพณี พิธีกรรมเหล่านี้แล้ว อาจจะไม่ปลอดภัยสำหรับตัวของแม่มีมานได้ อาจถูกชนหรือหกล้มได้ เมื่อมีการจลาจลกันขึ้น

แม่อุ้ยจั่งเล่าให้ผู้วิจัยว่า “หญิงสาวที่ท้องในสมัยแม่อุ้ยนั้นมักจะถูกห้ามไปร่วมงานต่าง ๆ เสมอ ตัวของแม่อุ้ยเอง ก็เช่นกัน จำได้ว่า เมื่อตอนอายุ 22-23 อุ้ยอุ้น ข้างบ้าน มีงานบวชลูกชาย อุ้ยก็อยากเข้าไปร่วมด้วยแต่ก็ไม่ได้ไป พ่อแม่ไม่ยอมให้ไป บอกว่าเป็น ชีต แหม อย่างคนที่มานเหมือนกัน เป็นก็บ่ามีไผไป ถ้าเขาไปก็อายเป็น ผ่อไปบ้านไผ เป็นก็บ่ามีไผเยาะ ผิดฮึดผิดฮอย ถ้าเขาเยาะ ก็แฉกหมู เป็นก็จะเล่ายายจ่ายขวัญไปตึงบ้าน” จากคำบอกเล่าดังกล่าวนี้จะเห็นว่าชุมชนถือเป็นการกระทำที่น่าอาย เพราะไม่มีใครประเพณีปฏิบัติมาก่อน

หากมีการประเพณีปฏิบัติเช่นนี้ ย่อมจะถูกขบขันบิณฑาแน่นอน ว่า ลูกสาวบ้านใด พ่อแม่ไม่อบรมสั่งสอนปล่อยให้มางานได้ เรื่องราวดังกล่าวก็จะเป็นเรื่องราวที่เล่าลือกันทั้งหมู่บ้านแน่นอน

ในช่วงหลัง ๆ คือ รุ่นลูกของอ้ายจั่ง ประมาณ 10 กว่าปีลงมา จะเห็นว่า ไม่ว่างานไหนเป็นงานไหนจะเจอแม่มาเดินอ้ายอ้าย อยู่ในงานบวชลูกแก้ว งานทำบุญที่วัด และงานต่าง ๆ ใช้ชีวิตปกติเหมือนกับหญิงสาวทั่วไป “ชาวบ้านเป็นก็ว่า พี่น้องเป็นก็ว่า แต่เขาบ่าฟัง เขาก็เลยปล่อยเลยตามเลย” เป็นคำบอกเล่าของอ้ายจั่ง เห็นได้ว่าในช่วงหลังๆ นี้สื่อมีอิทธิพลมาก ผู้วิจัยพบว่าหญิงสาวในชุมชนเห็นตัวอย่าง จากหนังกลางแปลงที่เข้ามาฉายหน้าวัด และโทรทัศน์อีกที่เข้ามาในระยะใกล้เคียงกัน ชาวบ้านก็เรียนรู้จากสิ่งเหล่านี้ ดังนั้นพฤติกรรมหลายอย่างจึงปรากฏให้เห็นบ่อยในชุมชน

การห้ามหญิงที่กำลังตั้งครรภ์ ขุดหรือสร้างสิ่งใดๆ เช่น ขุดหลุมปลูกต้นไม้ จะทำให้เกิดอุบัติเหตุและมีผลทำให้เป็นขีดได้ ข้อห้ามดังกล่าวนี้ในสมัยของแม่อ้ายจั่งก็ไม่มีใครประเพณีปฏิบัติกัน แต่สมัยนี้ อ้ายจั่ง บอกว่า “มันหายไปดิ๊ก ๆ ถ้าหมดรุ่นอ้ายแล้วทำจะมีแล้ว เท่าที่เห็นเขาทำกัน อย่าง การปลูกต้นไม้ริมทางถวายเป็นพระราชกุศล ของวันที่ 5 ธันวาคม อำเภอบอกว่าได้กุศลนักก็สั่งให้พ่อหลวงบอกคนในหมู่บ้านไปมากๆ คนที่ท้องก็ไปตวยเป็น ข้าวพองก็รู้ ข้าวพองก็บ่ารู้ ที่รู้แล้วเยยะอยู่เพราะหลีก บ่ารู้ก็เพราะบ่ามีไมบอก” จากคำบอกเล่า แสดงให้เห็นว่าระบบความเชื่อเดิมถูกลดทอนความสำคัญลง ระบบคำสั่งของทางการเข้ามาแทนที่ การให้ความสำคัญกับสุขภาพของหญิงมีครรภ์ ถูกลดทอนโดยการถูกปรับเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ให้กับคนในชุมชน ดังที่แม่อ้ายจั่ง บอกว่า คนสมัยก่อนเขาให้ความสำคัญกับแม่หญิง ยังไง ๆ ก็ขอให้ปลอดภัยไว้ก่อน คนสมัยบ่าเดี๋ยวก็คิดไปอีกอย่าง มันสวนทางกัน

การที่ห้ามหญิงมีครรภ์ ขุดหรือสร้างสิ่งก่อสร้างอันใดนั้น แม่อ้ายทาได้ให้เหตุผลว่า “ถ้าแม่มาขุดขุม กว่ำสร้างแปงอะหยั่งนี้จะทำให้อเกิดลูดยาก” แม่อ้ายแก้ว บอกว่า “ลูกจะบ่าออกมันจะช้า” จากการให้เหตุผลดังกล่าวของหญิงชาวบ้านจะเห็นว่า มีการโยงถึงเรื่องของความมั่นคง สิ่งใดที่ทำให้มั่นคง ตั้งมั่น จะไม่ให้เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาที่หญิงตั้งครรภ์ ดังนั้นหญิงจึงถูกสั่งห้ามกระทำในสิ่งดังกล่าวนี้

เกี่ยวกับการซื้อสัตว์เข้าบ้าน พ่อหนานตาซึ่งเป็นปุ๋จาร์ยวัดและพี่ต้อย ได้เล่าให้ฟังตรงกันว่า บ้านใด เรือนใด ที่มีแม่มาห้ามซื้อสัตว์สี่เท้า เช่น วัว ควาย จะทำให้สัตว์ไม่โตเต็ม

ที่เป็น "เปี้ย" หรือ "หยอด" มีอายุสั้น ที่เรียกว่า "ตายหย่องตายหยาบ" นอกจากนี้แล้วยังรวมถึงรถยนต์ หรือรถจักรยานยนต์ หรือพาหนะต่าง ๆ ก็ห้ามซื้อเช่นกัน จะทำให้เดือดร้อนกันทั้งคนซื้อ คนอยู่ในบ้าน และผู้ที่เกี่ยวข้อง ดังกรณีของพี่ต๋อย ที่เกิดขึ้นเมื่อ 4 ปีก่อน ที่คนในชุมชนยกมาเป็นตัวอย่างให้กันฟังว่า ภรรยา กำลังตั้งครรภ์ ไม่ยอมเชื่อฟังผู้เฒ่าผู้แก่ที่ทัดทาน ไม่ให้ซื้อรถยนต์คันใหม่ให้รอจนกว่าภรรยาคลอดก่อนก็ไม่ยอมฟัง พี่ต๋อยมักพูดว่า "คนเฒ่าคนแก่หัวโบราณ ชีตบมีแต่ ตัวมันเป็นจะได ไผยังบั่นชักเตื่อ" ประมาณ 3 วัน รถที่ออกใหม่ได้เกิดอุบัติเหตุทำให้มีผู้เสียชีวิตและคนในบ้านต้องเดือดร้อน วังเต็นเรื่องตำรวจ ศาล และการรักษาพยาบาลผู้บาดเจ็บ ค่าทำศพผู้เสียชีวิต ค่าซ่อมรถ ฯลฯ จากตัวอย่างนี้ก็ทำให้คนในชุมชนเล้า ลือกันเชื่อว่าเป็นเพราะการไม่เชื่อฟังผู้เฒ่าผู้แก่จึงทำให้เกิดขี้ด

ในการที่ไม่ให้น้ำส้วม หรือรถเข้าบ้านในขณะที่ภรรยา กำลังตั้งท้องอยู่นั้น ชุมชนเองมีวิธีในการอธิบายของเขเอง เหตุผลที่น่าสนใจน่าจะอยู่ที่การที่สามีและครอบครัวต้องรับภาระหน้าที่ในการดูแลผู้หญิงที่กำลังตั้งครรรนั้น เป็นเรื่องที่ค่อนข้างจะยุ่งยากพอสมควร ต้องคอยดูแลเอาใจใส่ ห่วงใยตลอดเวลา หากซื้อวัว ควายมาเลี้ยง ก็จะเป็นการเพิ่มภาระสามี อาจจะเหนื่อยในการที่ต้องดูแลเพิ่มขึ้น งานบางอย่างภรรยาต้องทำ ทำให้เหนื่อยได้ง่าย อาจทำให้แท้งได้ ขณะเดียวกัน การไม่ได้เอาใจใส่วัวควายอย่างพอเพียง การให้ข้าวน้ำไม่บริบูรณ์ อาจทำให้วัว ควาย ผอมแกรน ร่างกายไม่สมบูรณ์เป็นโรค หรือตายไปทำให้เสียแรงงานไป เช่นเดียวกับการซื้อรถยนต์ หรือรถจักรยานยนต์ในปัจจุบัน ซึ่งมีราคาแพง ก็เกรงว่าจะเป็นภาระแก่ผู้ที่เป็นสามี ในการที่จะต้องเหนื่อยในการทำงานหาเงินเพิ่มขึ้น เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว และเพื่อดูแลภรรยาและลูก เงินทองที่หามาอาจจะไม่พอใช้ และนอกจากนี้เป็นการป้องกันไม่ให้แม่มานขึ้นรถ ขับรถ เพื่อหลีกเลี่ยงการกระทบกระเทือนของท้อง อันอาจเป็นอันตรายหากเมื่อเกิดอุบัติเหตุขึ้น

ป้าจันเจต ได้เล่าถึงหญิงมีครรภ์ว่า คนในชุมชน ไม่ว่าจะเป็เด็กหรือผู้ใหญ่จะไม่ยกมือไหว้หญิงมีครรภ์ แม้จะเป็นแม่ ป้า น้า หรือ ญาติสนิทเพียงใดก็ตาม เชื่อว่าจะทำให้ผู้ให้ไหว้มีอายุสั้นได้ เพราะ "แป้อายุละอ่อน" ป้าจันเจต บอกว่า "ชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านก็ป้าได้ยกมือไหว้แม่มาน แม่มานเป็นก็รู้ตัวเป็น กันว่ามีคนมาบ้านเป็นก็ตึงบ่าทักป้าถาม คนที่มาหาเป็นก็จะถามจะอุ้มก่อน" ป้าพูดเพิ่มอีกว่า "เป็นเพราะแม่อุ้ม ป้าอันก็พอแม่เป็นสอนมา" หากพิจารณาถึงการไหว้แล้วจะพบว่า ความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับความอาสุโส ผู้ใหญ่ไม่

ควรยกมือไหว้ผู้น้อยก่อนจะทำให้เสื่อมยศ เสียชื่อเสียง การที่ยกมือไหว้หญิงมีครรภ์นั้นมิใช่การยกมือไหว้หญิงเพียงคนเดียว แต่ยังยกมือไหว้เด็กที่อยู่ในครรภ์นั้นด้วย ซึ่งเป็นการไม่เหมาะสม

จากการสังเกตจะเห็นว่าในชุมชน ความเชื่อนี้เปลี่ยนไปในกลุ่มของเด็กรุ่นใหม่ ที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนก่อนไป และกลับจากโรงเรียน หรือกลับมาบ้าน จะไหว้พ่อแม่หรืออู้อย่าแม่ เด็กจะบอกว่า "ครูสอนให้ไหว้" และอีกประการหนึ่งเป็นเพราะว่า การให้คำนิยมของผู้ใหญ่หลายคนในชุมชน เช่น ครูล่อที่อาศัยอยู่ในชุมชน บอกว่า "เด็กที่รู้จักไหว้แสดงว่าเป็นเด็กที่ได้เรียนหนังสือ ครูที่โรงเรียนสอนมาดี เป็นคนที่รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตนและเคารพผู้ใหญ่" แม่อุ้ยหลายคนในชุมชน เช่น แม่อุ้ยดี บอกว่า "สมัยแม่อุ้ย เป็นบ่ยกมือไหว้ไผ่ง่าย ๆ ซ้ำแม่มานยากน่อ เป็นตึงบ่าไหว้ มันบ่าดี" จะเห็นได้ว่าการไหว้ของคนรุ่นพ่ออุ้ยแม่อุ้ยจะไหว้เฉพาะคนที่อาวุโสกว่าเท่านั้น และจะต้องไม่ใช่คนท้อง แสดงให้เห็นถึงการให้ความสำคัญในเรื่องของความอาวุโสของคนรุ่นก่อน ๆ ซึ่งต่างจากคนสมัยปัจจุบันที่ว่า การเป็นคนอ่อนน้อมถ่อมตนแสดงถึงการเป็นผู้ได้รับการศึกษาสำคัญกว่าความเชื่อแบบเดิม ดังนั้นจะเห็นว่าคนรุ่นใหม่ส่วนใหญ่จึงไม่นิยมประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อเรื่องการไหว้ของคนรุ่นปู่ย่าตายาย แต่จะเชื่อครูที่โรงเรียนเป็นสำคัญ

บ้านใด เรือนใดที่มีลูกสาวหลายคน แต่งงานออกเรือนไปแล้ว เมื่อตั้งครรภ์ขึ้น มาอยู่รวมกันในบ้านหลังเดียว จะทำให้คนใดคนหนึ่งมีอันเป็นไป หรือ เป็นอันตรายได้ จากความเชื่อเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังความเชื่อนี้ น่าจะอยู่ที่ความปลอดภัยเป็นหลัก คนที่อยู่เรือนเดียวร่วมกับแม่มานหลายคนนั้น ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย หรือใครก็แล้วแต่ ทุกคนต่างก็ห่วงแม่มาน เพราะเกรงว่าจะดูแลไม่ทั่วถึง เพราะลำพังแม่มานคนเดียวหากอยู่ในครอบครัว คนทุกคนที่อยู่ร่วมด้วยก็ต้องระมัดระวังดูแลกันเป็นอย่างดี เพราะเกรงว่าจะได้รับอันตราย

จากการพูดคุยกับแม่อุ้ยแก้ว พบว่า ในสมัยก่อนหากบ้านใดที่มีแม่มานอยู่แล้ว หากคนในบ้านท้องอีก เขาก็จะแยกตัวเองออกไปอยู่ต่างหาก รอจนกว่าคลอดแล้วจึงจะเข้ามาอยู่รวมกันได้ เพราะว่าสมัยก่อนเป็นเป็นเรือนใหญ่ (ครอบครัวขยาย) อยู่กันหลายคนทั้งพ่อแม่ลูกเขยและลูกสะใภ้ก็จะปฏิบัติเช่นนี้ ไม่มีใครละเมิด แม้แต่สมัยปัจจุบันนี้ก็ยังไม่ปรากฏว่าใครหรือครอบครัวใดละเมิด ทุกคนยึดถือกันอย่างเคร่งครัด แม่อุ้ยบอกว่า "เป็นทำหื้อกันเป็นตัวอย่าง ปามีไผ่แผกหมู่ หม่อมอย่างแม่อุ้ยแม่หม่อมเป็นก็เคร่งแต่" คือ ไม่มีใครมีพฤติกรรมที่ทำ

ผิดหรือละเมิดเป็นตัวอย่างก่อน จึงไม่มีใครกล้าทำ อีกประการหนึ่ง แม่ฮุ่ยแม่หมอนก็เคร่งครัดด้วย แสดงถึงว่าการมีตัวอย่างและผู้เฒ่าผู้แก่เป็นสิ่งสำคัญที่ยังผลทำให้การประพฤติปฏิบัติ นั้นยังดำรงอยู่

ในชุมชนยังมีความเชื่อที่ยังยึดถือกันอย่างเหนียวแน่น ไม่สั่นคลอนอีกว่า ห้ามหญิงมีครรภ์ไปงานอ้งปมกคล คืองานศพ จากการสอบถามผู้ที่มีอายุ คือ แม่ฮุ่ยฮวน พ่อหนานแก้ว พ่อหนานตา และแม่ฮุ่ยแก้ว พบว่า หญิงมีครรภ์ทุกคนจะไม่ไปงานศพ เพราะต่างถูกพ่อแม่อบรมมาว่า "หากไปงานศพ จะเยี่ยะหื้อลูกเป็นง่าว เป็นไข้ บ่ปาก" คือ จะทำให้เด็กโง่สติปัญญาต่ำ แม่ฮุ่ยฮวน เล่าให้ฟังต่อว่า งานศพเขาเรียกว่า "งานปอยผีตาย" ดังนั้น คนที่ไปงานศพจะมีมาก แม่ฮานไปงานศพจะไม่เป็นการสะดวก หากไปพลัดตกหกล้มได้รับบาดเจ็บ หรือเสียชีวิตไปในงานศพก็จะแย่ ยิ่งอ้งปมกคลไปมากขึ้น นอกจากนี้แล้ว หากไปได้ยิน ได้เห็น สิ่งที่ไม่ดี ๆ ในงานศพก็จะทำให้รู้สึกไม่ดีได้ เช่น การนินทาในกลุ่มผู้หญิง การเล่นไพ่ไฮโล การดื่มเหล้า สภาพศพของผู้ตายที่น่าดู การแสดงออกถึงความเสียใจของพี่น้อง ญาติผู้ตาย ที่ร้องไห้คร่ำครวญ "หุย" อันเป็นการบอกกล่าวถึงการล่วงลับของคนในครอบครัวตนให้ผู้อื่นได้รับรู้ จะเป็นต้นเหตุให้แม่ฮานไม่สบายใจ เกิดการเสียขวัญและกำลังใจได้ จึงสั่งห้ามแม่ฮานไม่ให้ไปงานศพ โดยยกอ้างถึงผลที่จะเกิดขึ้นกับลูกในท้องให้ฟัง ซึ่งแม่ฮานมักจะเชื่อ เพราะห่วงลูกตนเอง

เกี่ยวกับบ้านเรือน แม่ฮุ่ย เล่าให้ฟังว่า ในสมัยโบราณบ้านเรือนต่างจากบ้านเรือนสมัยปัจจุบันมาก เป็นบ้านใต้ถุนสูง หลังคามุงดินขอ การก่อสร้าง จะไม่ได้ใช้ตะปู จะใช้ไม้ที่มีความแข็งแรงแทน โดยการ "จิ้ม" คือ สอดกับไม้อีกอันหนึ่งเพื่อให้ยึดกันไว้ และมีเหล็กที่ทำขึ้นเอง มีลักษณะคล้าย ๆ ตะปูตอกอยู่ตามจุดสำคัญ เช่น บริเวณเสา หรือรอยต่อของไม้บางจุดเท่านั้น เพราะเหล็กค่อนข้างที่จะหายากมาก และในขณะก่อสร้าง ไม่ว่าจะป็นพ่อแม่ ญาติพี่น้อง สล้าบ้านหรือใครก็ตามที่ทราบว่ามี การก่อสร้างบริเวณใด จะพูดห้ามและเตือนสติหญิงมีครรภ์ไม่ให้เข้ามาใกล้

"บ่ดีไปใกล้เป็นแบ่งเฮือน ตัวเป็นแม่ฮานความซ้าง"

คือ ไม่ควรไปใกล้บริเวณที่ปลูกสร้างเรือน เพราะตนเป็นคนท้อง

"เป็นแม่ฮาน เข้าไปใกล้ที่เป็นแบ่งบ้านแบ่งจอง มันบ่ดีจะตกซิด"

คือ เป็นคนท้อง หากเข้าไปใกล้บริเวณก่อสร้างบ้านเรือนไม่ดีจะทำให้เป็น
อัปมงคล

รูป 6 เฮือนพื้นเมือง

นอกจากนี้แล้ว การเป็นแบบอย่างให้กันก็ทำให้ไม่มีใครกล้าประพฤติดิ โดย
สังเกตจากผู้หญิงที่ท้องในชุมชนจะไม่มีใครเข้าไปใกล้บริเวณที่ก่อสร้างนั้น เพราะเชื่อว่าหาก
หญิงนั้นข้ามหรือเหยียบเครื่องอุปกรณ์ของเรือนส่วนบน ได้แก่ ชื่อ แป ไม้กลอน ฯลฯ การปลูก
บ้านเรือน หรือที่ก่อสร้างจะทำให้เกิดภัยขึ้นได้ แม่อุ้ยอวนและพ่อหนานตา ได้ให้ความเห็นว่า
"แม่มานความข้าง ปัดหื้อใกล้" ทั้งนี้เป็นการป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นกับแม่มาน เพราะอาจ
ทำให้ไม้ หรือสิ่งที่ใช้ก่อสร้างหล่นใส่ทำให้บาดเจ็บได้ และแม่อุ้ยอวน ได้ให้ความเห็นต่อว่า "ไม้
หรือ เครื่องเรือนใด ๆ ที่แม่มานข้าม จะต้องสละไม้ หรือเครื่องเรือนนั้นทิ้ง หาใหม่มาทำ เพราะ
หากสร้างเป็นบ้านเรือนแล้วจะทำให้บ้านนั้นร้อน คือ คนที่อยู่ภายในบ้าน จะไม่มีความสุข
มีแต่เรื่องเดือดร้อนตลอดเวลา เช่น ผิดเถียง ทะเลาะวิวาท เสียข้าวของ ฯลฯ ดังนั้นการสร้าง
บ้านใหม่ เรือนใหม่ถือเป็นการประกอบพิธีมงคล หากแม่มานข้ามเครื่องเรือนส่วนใดส่วนหนึ่ง
นั้นก็ทำให้ความเป็นมงคลหมดสิ้นไป ดังคำว่า "मार" ที่คอยแต่ขัดขวางการกระทำในงาน
มงคลต่าง ๆ และบ้านเรือนที่สร้างเสร็จใหม่ ไม่ควรให้หญิงมีครรภ์ขึ้นอาศัยบนเรือนทันที แต่

ควรปลูก "ตูป" (กระท่อม) ให้อาศัยอยู่ไปก่อน รอจนกว่าคลอดลูกแล้วจึงค่อยขึ้น เมื่อจะขึ้นก็ต้องให้แม่ของตนเองขึ้นก่อน หญิงนั้นถึงจะขึ้นได้ และในขณะที่ขึ้นก็ต้อง "สูบกูปข้างย่า" คือ สวมหมวกใบใหญ่ ๆ ขึ้นไป เกรงว่าจะไม่ปลอดภัยสำหรับแม่มาน เครื่องเรือน ไม่ว่าจะเป็น โต๊ะ เก้าอี้ หรือไม้ที่เหลือจากการปลูกบ้าน ซึ่งนิยมสอดไว้ใต้หลังคาบ้าน บริเวณนี้จะหล่น ลง มาถูกใส่หญิงมีครรภ์ได้รับอันตรายได้ จึงให้อยู่ตูปก่อน รอจนกว่าจะคลอดเสร็จแล้วถึงจะย้าย ขึ้นไปอยู่เรือนที่สร้างเสร็จ และก็ถือเป็นเคล็ดว่าเมื่อจะขึ้นเรือนต้องสวมหมวกใบใหญ่ ปีกกว้าง ที่เรียกกันว่า "กูปข้างย่า" ซึ่งทำด้วยใบลาน ขึ้นไป เพื่อป้องกันอันตรายจากเครื่องเรือนตกใส่

ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องนี้ เท่าที่สอบถามพูดคุยกับคนในชุมชน และจากการสังเกต การก่อสร้างบ้านเรือนในชุมชนแล้ว จะพบว่า ไม่เคยปรากฏว่ามีการละเมิดความเชื่อนี้ แต่มีอยู่บ้างที่เดินเข้าไปใกล้บริเวณก่อสร้าง ทั้งนี้อาจเพราะบ้านเรือนที่กำลังก่อสร้งนั้นใกล้ทางเดิน

รูป 7 บ้านไต่บ้าน สถานที่ห้ามหญิงมีครรภ์นั่ง

การห้ามแม่มาน หญิงมีครรภ์นั่งหัวบันได หรือ คาบันได คาประตู เป็นความเชื่อหนึ่ง ที่เชื่อว่าเป็นชืต จะทำให้เกิดลูกยาก เมื่อพูดถึงความเชื่อนี้ แม่อุ้ยดี เล่าให้ฟังว่า

"มีลูกสาวอยู่สองคน เอาหัวหมด อยู่บ้านหัวคน อยู่ตวยฮู้คน เขามานเขา
ก็ไป ๆ มา ๆ กับบ้านนี้เป็นระยะ ๆ ฮู้ก็ได้บอกได้สั่งเขาว่าห้ามเยยะ
หยั่งที่มันจะเป็น ชิด....นั่งคาคันใด..."

พี่คำ ลูกสาว แม่ฮู้ดี บอกว่า

"แม่ของพี่ เป็นบอกกล่าวหยั่งพี่ก็ฟัง พี่กลัวว่ามันจะป่าดึกันตนกับตัว
อยากหื้อลูกเกิดมาเป็นปกติ"

ความกลัวว่า จะตกขีด ทำให้คลอดออกมาไม่เป็นปกติ จึงทำให้มีการประเพณี
ปฏิบัติตามความเชื่อ ตามคำสั่งสอน อันเป็นเหตุให้ความเชื่อยังคงดำรงอยู่ต่อไป ซึ่งหาก
พิจารณาถึงเหตุผลหรือเบื้องหลังของการห้ามแล้ว การที่ห้ามเช่นนี้ แม่ฮู้ให้เหตุผลเป็นเพราะ
ว่า บันใดเป็นทางเดินสำหรับคนขึ้น ๆ ลง ๆ การที่แม่มานไปนั่ง จะทำให้เกิดขวางทางเดิน หาก
พลัดตกลงมาก็จะทำให้บาดเจ็บได้ ท้องอ่อน ๆ อาจแท้งลูก และหากท้องแก่จะทำให้ลูกในท้อง
ได้รับความกระทบกระเทือนอย่างแรงจะทำให้เจ็บปวดอย่างรุนแรง กระดูกแม่อาจจะหักได้
เพราะว่าแม่มานมักจะมีกระดูกที่ผุ หากร้ายแรงอาจถึงแก่ชีวิต "ตายกลม"ได้ (ตายทั้งกลม)
ดังนั้นจึงมีการกำหนดข้อห้ามขึ้นเพื่อป้องกันแม่มานมิให้มีพฤติกรรมที่ละเมิด

เกี่ยวกับความเชื่อนี้ ในปัจจุบันค่อนข้างที่จะเปลี่ยนไปบ้างพอสมควร ทั้งนี้ บ้าน
หลายหลัง ในชุมชนไม่ได้เป็นบ้านไม้ได้ถุนสูงอีกต่อไป แต่เป็นบ้านที่สร้างด้วยอิฐ ด้วยปูน เป็น
บ้านชั้นเดียวเป็นส่วนใหญ่บันไดจึงมีไม่มาก จะพบเห็นแม่มานนั่งอยู่ที่บันไดบ่อยมาก ซึ่งจาก
การพูดคุยกับแม่มาน ภริยาของพี่เพ็ญ อายุ 28 ปี และอีกหลาย ๆ คน ที่ได้เปลี่ยนความคิดตน
ได้พูดว่า

"บ้านหลังเก่าชั้นไฉนัก ปากลำนั่งชั้นใด กลัวตก บ้านใหม่นี้ปากลัวตกแล้ว
ชั้นไฉนมีน้อย"

หมายความว่า บ้านหลังเดิมบันไดจำนวนมาก ไม่กล้าที่จะนั่งเกรงว่าจะ
พลัดตกลงมา แต่บ้านหลังใหม่นี้ไม่กลัวตก นั่งได้ เพราะบันไดมีน้อย

"เห็นคนอื่นนั่ง ก็เลยนั่งพอง ปากลัว จะอันเขาก็ตกชั้นไฉนลื้ออะ ๆ ล่าก่า"

หมายความว่า เห็นคนอื่นนั่งก็เลยนั่งบ้าง ไม่กลัวตกบันได ไม่อย่างนั้นคน
อื่นก็ตกกันหมด

“ไม่ว่านั่งชันไดเกิดลูกยาก ปายากสักหน่อย บ่าเดียวเป็นมีโรงยา คั่นเกิดคนเดียวบ่าได้ ก็หื้อหมอบเป็นผ่าออก”

หมายความว่า ใครที่ว้านงันชันไดแล้วจะทำให้คลอดยาก ไม่จริง เพราะเดี๋ยวนี้มีโรงพยาบาล หากคลอดเองไม่ได้ หมอก็จะผ่าให้

จะเห็นได้ว่า ความเชื่อดังกล่าวกำลังหมดไปเพราะความทันสมัยทางการก่อสร้างและความเจริญทางการแพทย์ รวมถึงพฤติกรรมที่เลียนแบบกัน ซึ่งทำให้มองกันว่า ความเชื่อเดิมนี้นี้เป็นความเชื่อที่มลาย ไร้เหตุผล ดังนั้นคนรุ่นใหม่จึงละทิ้งพฤติกรรมดังกล่าวไป

นอกจากนี้แล้ว แม่อุสา ได้พูดถึงข้อห้ามของหญิงมีครรภ์ว่า “หญิงมีครรภ์ห้ามลอดรั้วหรือราวตากผ้า จะทำให้คลอดลูกยากและลูกที่ออกมาตาจะเข้ ตาเหล่

“รั้ว” ในที่นี้จึงหมายถึงรั้วกันคอกวัวควายเท่านั้น ไม่ใช่รั้วบ้าน เพราะคนสมัยก่อนไม่นิยมทำรั้วบ้านกัน สามารถเดินผ่านบ้านใครก็ได้ ซึ่งความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ก็ปรากฏว่ายังไม่มีผู้ใดละเมิดความเชื่อนี้ จากการสัมภาษณ์แม่อุสา ทราบว่า แม่อุยอวน ผู้เป็นแม่เป็นผู้ที่บอกกล่าวมา ว่าห้ามลอดรั้วหรือราวตากผ้า และพูดกันต่อ ๆ มาว่า ถ้าใครลอดจะทำให้ลูกออกมาตาเข ก็รู้สึกกลัว เลยไม่กล้าลอด ซึ่งหากจะพิจารณาแล้วย่อมเป็นความจริง คนที่ท้องจะลอดลำบาก เพราะรั้วที่ทำมีระยะห่างของไม้ค่อนข้างจะแคบ เหมาะสำหรับคนปกติลอดไปมาเท่านั้น แม่อุสาให้เหตุผลเฉพาะตนว่า การที่ห้ามไม่ให้ลอดรั้วนั้น เพราะว่ารั้วที่ทำนั้นมักจะเป็นรั้วไม้ไผ่ที่มัดด้วยตอก การลอดรั้วจะทำให้รั้วนั้นตกละหลังได้ เช่นเดียวกับความเชื่อเรื่องการห้ามลอดราวตากผ้าซึ่งทำด้วยไม้ ที่มักจะทำให้หลังบ้านไม่นิยมตากผ้าไว้หน้าบ้าน คนในชุมชนถือกันว่า หน้าบ้านเป็นบริเวณที่ต้องหันศีรษะไปเวลานอนหลับ การตากผ้าไว้บริเวณหน้าบ้านจึงไม่สมควรประเพณีกัน ถือกันว่าไม่เป็นสิริมงคลกับตนเอง คนเดินผ่านไปมาอาจจะนึกขำได้ และการที่ราวตากผ้าทำไว้ด้านหลังบ้านนี้เอง ทำให้เป็นอันตรายได้หากหลังบ้านเป็นพื้นที่รกเกินไปจะทำให้มีงูหรือสัตว์เลื้อยคลานมาอาศัยอยู่ได้เมื่อแม่มานเอาผ้าไปตาก หรือลอดรั้วเก็บผ้าอาจทำให้ถูกงูทำร้ายได้ หรืออาจจะเหยียบใส่เศษไม้ได้

เกี่ยวกับความเชื่อนี้ คนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาในระบบโรงเรียนมักจะไม่ยึดถือปฏิบัติกัน จะสังเกตเห็นได้ว่าบ้านหลายหลังการตากผ้าจะไม่ใช้ราวไม้แล้ว จะใช้ราวเหล็กแล้ว ยกไปตากหน้าบ้านหลายราว และบางราวสูงสามารถลอดผ่านไปมาได้ แม่อยู่หรือคนเฒ่าคนแก่ไม่เห็นด้วยกับการกระทำดังกล่าว บอกว่า มันชะหน้าตัวเก่า คือ ทำให้ตัวเองขายหน้า

รูป 8 ราวมัดควายกลางทุ่งนา

ห้ามแม่มานลอดแล้วว้ว แล้วควายเพราะชืด จะทำให้ลูกหลังโกงเหมือนแล้ว ในชุมชนปรากฏว่า หากหญิงใดท้องมักจะไม่ให้ดูแล้วควาย ยกให้เป็นหน้าที่ของผู้ชายหรือเด็ก แต่โดยมากเป็นเด็กผู้ชายมากกว่า ดังมีคำเรียกเด็กที่ดูแล้วควายว่า "ละอ่อนเลี้ยงควาย" เป็นการบอกถึงว่าหน้าที่เลี้ยงควายเป็นหน้าที่ของเด็กผู้ชาย ลุงสมได้พูดถึงภรรยาตนว่า ไม่ให้เข้าไปใกล้แล้วควายในขณะที่ท้อง เพราะถือกันว่าแล้วควายเป็นสัตว์ที่มีกำลังมาก และไม่ชอบอยู่กับที่ มันมักจะเดินไปมาหาหาญ่ากิน จึงต้องมัดกับแล้วในขณะที่เดินแล้วย่อมจะหมุนตาม คั้นแล้วก็จะถูกลดระดับลงหากแม่มานไปลอดก็จะทำให้คั้นแล้วฟาดใส่ตัวแม่มาน อาจถึงสลบได้ ก็จะทำให้ทำงานอย่างอื่นเท่าที่จะทำได้เท่านั้น

หากแม่มานข้ามเชือกแล้ว เชือกควาย เป็นชืด คนในชุมชนกล่าวกันว่า จะทำให้เจ็บท้องนานหรือยาวเหมือนเชือกที่ข้าม และลูกที่ออกมาเส้นผมจะหยิกเหมือนเกลียวเชือก ในกลุ่มของผู้เฒ่าผู้แก่ ความเชื่อนี้ยังดำรงอยู่ แม่อุ้ยทาบบอกว่า "พอมแม่ ญาติ เป็นบ่าหื้อข้ามกับาข้าม เชือเป็น" เช่นเดียวกับแม่อุ้ยแก้ว ก็บอกว่า "ข้ามบ่าได้ กลัวข้อใส่" คือข้ามไม่ได้ เกรงว่าจะเอาขาไปคล้องใส่ หากเดินไปแล้วมีเชือกมาขวางอยู่ข้างหน้าก็จะเดินเลี้ยวไปทางอื่น หรือไม่อย่างนั้นก็จะยกข้ามศีรษะไปเสีย แม้ว่าในสมัยปัจจุบันนี้ แล้วควายถูกเลิกใช้ในการทำการเกษตรแล้วก็ตาม แต่ชุมชนก็ยังนิยมเลี้ยงแล้วควายอยู่ แม้จะไม่ทุกหลังคาเรือนก็ตาม โดยมีวัตถุประสงค์การเลี้ยงเพื่อเอาลูกและขาย ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า เชือกที่ใช้มัดแล้ว ควาย แม่มานจะไม่ข้ามเลยยังคงยึดถือปฏิบัติตามความเชื่อเดิมอยู่

หญิงมีครรภ์และให้นมลูก ถือเป็นบุคคลพิเศษ ความเชื่อที่ชุมชนกำหนดขึ้นจึงมิได้กำหนดไว้เพื่อหญิงมีครรภ์และให้นมลูกเท่านั้น แต่รวมถึงผู้ที่อยู่ร่วมด้วยไม่ว่าจะเป็นคนในครอบครัวหรือชุมชนก็ตาม ทั้งนี้เพื่อควบคุมพฤติกรรมของหญิง และควบคุมพฤติกรรมคนในชุมชนมิให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ไม่เหมาะสมกับหญิงมีครรภ์และให้นมลูก ให้ช่วยกันดูแลกันและกัน ให้อยู่ในกฎระเบียบเพื่อสุขภาพร่างกายของหญิงและรวมถึงความสงบสุขของชุมชนต่อไป

จากความเชื่อทั้งความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่ควรบริโภค ข้อห้ามเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร(ชืด) และข้อห้ามที่ไม่เกี่ยวกับการบริโภคอาหารของหญิงมีครรภ์และให้นมลูกที่มีการยึดถือประเพณีปฏิบัติ สรุปได้ว่าประการแรก การมีความเชื่อต่าง ๆ ขึ้นนั้นเป็นไปเพื่อความปลอดภัยของแม่มาน เช่น การประกอบพิธีมงคลต่าง ๆ ห้ามแม่มานเข้าร่วม หรือเรื่องอาหาร

การกินที่ควรกิน ไม่ควรกิน ทั้งนี้เพื่อให้แม่มานเหนื่อยกาย เหนื่อยใจ อันอาจจะมีผลกระทบ แก่ลูกที่อยู่ในท้อง เสียสุขภาพได้

ประการที่สอง เพื่อความอุ่นใจหรือวางใจของชุมชน ชุมชนเรียกผู้หญิงท้องว่า "แม่มาน" คำว่า "มาน" ไปพ้องกับคำว่า "มาร" ซึ่งก็คือยักษ์ เป็นอุปสรรคต่อการทำกิจการ งานทุกอย่างมิให้สำเร็จลุล่วง เป็นการแบ่งสถานภาพที่ต่างจากคนธรรมดาทั่วไป เป็นคน พิเศษที่ต้องได้รับการดูแล ปกป้องอย่างดี เมื่อแม่มานเห็นผู้อื่นเอาใจใส่ตนก็จะเกิดความ อบอุ่น หรืออุ่นใจว่าตนเป็นบุคคลสำคัญ รู้ถึงค่าตนเอง จึงมักจะเชื่อฟังคำสั่งสอนของคนเฒ่า คนแก่ เช่นเดียวกับคนรอบข้าง เช่น ผู้ที่อยู่ในครอบครัว และคนในชุมชนคนอื่นๆ ก็จะอุ่นใจ วางใจว่า แม่มานจะอยู่รอดปลอดภัยไม่ต้องคอยพะวงว่า เมื่อใดแม่มานจะมาทำความเดือด ร้อนให้ เพราะหากแม่มานมาร่วมในกิจการงานใดแล้วย่อมจะเกิดปัญหา เกิดความไม่สบายใจ ขึ้น เป็น"แก่น" หรือทำงาน ไม่ลุล่วง ตามที่วางไว้

ประการที่สาม เพื่อขจัดความกลัว ในสมัยก่อนมักจะไม่เจริญก้าวหน้า ทาง การ แพทย์มากนัก การดูแลรักษาแม่มานจึงอยู่กับคนในครอบครัว และคนในชุมชน เช่น เพื่อนบ้าน แม่จิ้ง พ่อเลี้ยง จึงต้องช่วยกันดูแลแม่มานไม่ให้เป็นอันตราย เพราะสมัยก่อนมีการเสียชีวิต เพราะคลอดลูกในปริมาณที่สูง ดังจากคำบอกเล่าของแม่อุ้ยอวนว่า มีลูก 12 คน ตายไป 3 คน และอุ้ย ทา มีลูก 9 คน เหลือ 4 คน นอกจากนี้แล้วในชุมชนสมัยก่อนยังกลัวผี โดยเฉพาะผี ตายกลมเพราะดูมากจึงห้ามแม่มานทุกอย่างที่เห็นว่าจะเป็นอันตราย

ประการที่สี่ เป็นการย้ำให้เห็นถึงความสำคัญของแรงงานในชุมชน ผู้หญิงในชุมชน ถือว่าเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีค่าเป็นผู้ให้กำเนิดสมาชิก ในสังคมเกษตรกรรมแรงงานถือเป็นสิ่ง จำเป็นขาดไม่ได้ เพราะต้องใช้แรงงานมากในการผลิต ดังนั้นพบว่าในชุมชนครอบครัวหนึ่ง ๆ มีสมาชิกเป็นจำนวนมาก หญิงมีครรภ์และให้นมลูกจึงต้องได้รับการดูแลเหมือนบุคคลพิเศษ การบริโภค เช่น ของที่โตไม่เต็มทีหรืออาหารที่อาจเป็นเชื้อโรคมีผลต่อสุขภาพร่างกาย ทำให้ เกิดการเจ็บป่วยขึ้น ทำให้ครอบครัว ชุมชนได้รับผลกระทบ ภาระในการดูแลรักษาพยาบาล หรือได้แรงงานที่ไม่มีประสิทธิภาพมาในครอบครัว ชุมชน และหากเกิดเสียชีวิตขึ้นก็จะทำให้ เสียแรงงานไปอีก

ประการที่ห้า ความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น การกำหนดไว้ว่า ห้ามแม่มานเข้าร่วมงาน ต่างๆ หรือเข้าใกล้บริเวณสิ่งก่อสร้าง เป็นต้น โดยเหตุว่าการที่แม่มานเข้าไปบริเวณดังกล่าวจะ

ทำให้เกิดอันตรายได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิตไป ผู้ที่เป็นญาติพี่น้องอาจะทะเลาะวิวาท เอาเรื่องกับคนที่เป็ต้นเหตุได้ ซึ่งแม้ว่าจะไม่ได้เป็นความตั้งใจของผู้กระทำก็ตาม

ประการที่หก ประโยชน์ทางการเกษตร สัตว์หลายชนิด เช่น ผึ้ง หรือมดบางชนิด มีประโยชน์ในการเกษตร ผสมเกสรให้กับต้นไม้ ทำให้พืชผลทางการผลิตออกมาดีทำให้เกษตรกรมีรายได้ และมดบางชนิดสามารถทำลายศัตรูพืช เช่น เพลี้ย เป็นต้น มีให้มารบกวนหรือกัดกินพืชผลได้ เป็นการใชัธรรมชาติจัดการกันเอง การห้ามบริโภคสัตว์เหล่านี้ถือว่าเป็นการช่วยให้ชีวิตสัตว์ยืนยาวมากขึ้นสามารถช่วยเหลือด้านการเกษตรได้ด้วย เป็นการควบคุมพฤติกรรมของคนมิให้ไปละเมิดต่อธรรมชาติ

ประการที่เจ็ด การบริโภคอาหารที่ให้สารอาหารไม่ครบ หรืออาหารที่ไม่เหมาะสมกับสุขภาพ ย่อมจะทำให้สุขภาพร่างกายของหญิงและเด็กได้รับสารอาหารไม่ครบ หรือได้รับอาหารที่ไม่มีคุณค่า อันมีผลต่อการเจริญเติบโตของร่างกายและสมอง เด็กที่ขาดส่วนนี้ไปจะทำให้การเจริญเติบโตของร่างกายและมันสมองเป็นไปอย่างช้า ทำให้เกิดการเรียนรู้ช้า มีผลต่อการถ่ายทอดความเชื่อที่เกี่ยวกับการควบคุมพฤติกรรมทางสังคม หรือเรื่องอื่น ๆ เช่น การศึกษา การพัฒนาต่าง ๆ

กลุ่มบุคคลทั่วไป

ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่ควรบริโภค

ความเชื่อเกี่ยวกับอาหารของกลุ่มบุคคลทั่วไปที่มีการระบุว่าควรบริโภคอาหารชนิดใดนั้นปรากฏมีน้อย ทั้งนี้เพราะว่า กลุ่มบุคคลทั่วไป ถือว่าเป็นบุคคลที่มีร่างกายแข็งแรงสามารถรับประทานอาหารได้ทุกชนิด แต่อย่างไรก็ตามในบุคคลกลุ่มนี้ก็มิได้หมายความว่าไม่มีข้อห้ามเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร(ชนิด) ดังจะพบว่าในกลุ่มนี้มีข้อห้าม (ชนิด) ต่าง ๆ ที่ทำให้ต้องยึดถือประเพณีปฏิบัติกัน ดังรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไป

ข้อห้ามเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร (ชนิด)

อาหารสำหรับเด็กมีความเชื่อกันว่า ห้ามเด็กทาน ไข่दान ดับไก่ ไล่ปลา และไข่ปลา จากการสัมภาษณ์ พุดคุยได้ข้อมูล จากบุคคลหลายคนด้วยกัน แม่อุ้ยแก้ว ได้เล่าว่าไข่दानจะทำให้เด็ก

ต่อต้านไม่เชื่อฟัง คำอบรมสั่งสอนของผู้ใหญ่ แล้วแม่อุ้ยแก้วก็ยกตัวอย่างของลูกชายคนที่สาม ที่เสียชีวิตไปแล้วให้ฟังว่า “เรื่องที่คนเฒ่าห่ามนั้นนา ก็ฟังอยู่ มีครั้งหนึ่งมันจำเป็น คือ สมัยก่อน ทุกซั๊ก สองคนผัวเมีย จิ้น ปลา ตึงป่าได้กินกับเป็น เกิดไธทองมา มีไช่ค้ำยังอยู่หลายแค้น ก็เลยเอามาหมกหื้อมันกิน ใหญ่มามันเลยหลีก ตกน้ำเหี้ย ตอนอายุซั๊ก ลีบปลาย เป็นบ่าหื้อไป มันไป มันหลีกซั๊ก” หมายความว่า เรื่องที่ผู้อาวุโสห่ามนั้น ก็ฟังอยู่ แต่มีครั้งหนึ่ง จำเป็นมาก สมัยก่อนนั้นยากจน สองสามีภรรยา เนื้อ และปลา ไม่ได้ทานเหมือนคนอื่น เมื่อคลอดลูกชื่อ ทองออกมา ก็เลี้ยงด้วยไช่ที่ค้ำรัง หรือไช่ที่ฟักไม่ออก โดยเอามาหมกให้ทาน โตขึ้นทองเลยกลายเป็นคนคือไม่เชื่อฟังคำสั่งสอน และตกน้ำตายตอนอายุสิบกว่าขวบ เพราะความต่อต้าน การที่อุ้ยแก้วมีความเชื่อเช่นนี้จะเห็นได้ว่า เป็นเพราะประสบการณ์ที่ตนประสบมาทำให้เชื่อว่าเป็นเพราะไช่ด้าน ดังนั้นแม่อุ้ยแก้วจึงคอยบอกกล่าวลูกๆ หลานๆ ของตนเสมอว่า “ไม่ให้กินไช่ด้านมากินกัน และแม่อุ้ยแก้ว ได้ให้ข้อสังเกตต่อว่า เดียวนี้แปลก ไม่ว่าเด็กจะกินอาหารที่ผู้ใหญ่ห้ามหรือไม่ ก็ตาม เด็กก็มักจะดื้อกัน ไปหมด ไม่รู้จะทำอย่างไร และพี่แสงจันทร์อายุ 37 ปี ก็เล่าให้ฟังว่า “ไช่ค้ำยังมันเป็นไช่ด้าน ลูกมันตึงป่าออก มันท่าจะมีเชื้อโรคอยู่” ลุงสม บอกว่า “หื้อฟังชื่อมันเอาก่า มันไช่ด้านลู่ มันบ่าไช่ไช่ดีล่อ ถ้าหื้อละอ่อนกิน มันก็จะหลิ่งน่ก่า” คนในชุมชนมีการอธิบายความเชื่อเกี่ยวกับไช่ด้านว่าเกี่ยวข้องกับลักษณะและชื่อของไช่ที่เป็นไช่ด้าน หากเด็กทานเข้าไปจะทำให้เป็นคนดื้อด้าน อบรมสั่งสอนยาก ซึ่งการที่เป็นเด็กคนใดในหมู่บ้าน ชุมชนเป็นเด็กที่ดื้อ อบรม สั่งสอนยาก พ่อแม่และคนในชุมชน มักจะบอกว่า โตขึ้นมันยากนักที่จะเป็นคนดี ดังคำสุภาษิตที่คนในชุมชนพูดต่อๆ กันมาว่า “คนจะดีมันดีเมื่ออ้อม ปีก คนจะวอกแต่มีหัวหงอกมันตึงป่าดี” หมายความว่า คนที่จะดีมักจะดีมาตั้งแต่เล็กๆ คนที่ไม่ดี โตขึ้นแม้หัวจะหงอกทั้งหัวก็ไม่สามารถเป็นคนดีได้ เป็นสุภาษิตที่ย้ำให้เห็นความสำคัญของการอบรมสั่งสอนลูกหลาน พ่อแม่ที่สามารถอบรมสั่งสอนลูกให้อยู่ในถ้อยในคำ ว่าง่าย สอนง่าย มักจะได้รับคำยกย่องจากคนในชุมชน ฉะนั้น พ่อแม่ส่วนใหญ่เชื่อว่า วิธีการใดก็ตามหากสามารถทำให้ลูกเป็นคนดี คนว่าง่ายสอนง่ายแล้วก็จะกระทำ เพราะเชื่อว่า เด็กโตขึ้นจะเป็นคนดีของหมู่บ้านของชุมชน และสังคมต่อไปได้ ขณะเดียวกันความเชื่อนี้เน้นให้เห็นความสำคัญในเรื่องของการดูแลป้องกันร่างกาย ที่ว่าไช่ด้านอาจมีเชื้อโรคอยู่ด้วย

ในชุมชนมีการยกย่องผู้ที่เขียนหนังสือสวย จะเห็นได้ว่า คนที่เขียนหนังสือสวยจะถูกยกตำแหน่งในหมู่บ้านให้ เช่น คนจดเส้นฉาปนกิจ คนจดเส้น ธกส.หรือ เป็นคณะกรรมการ

ต่างๆ ส่วนมากจะเป็นผู้ที่เขียนหนังสือได้สวย ความเชื่อในเรื่องการกินดินไก่อจึงมีส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับด้วย เชื่อกันว่ากินดินไก่อจะทำให้ตัวหนังสือไม่สวย ฉะนั้นดินไก่อจึงเป็นอาหารที่ห้ามเด็กทาน ในชุมชนมักจะมีการล้อคนที่เขียนตัวหนังสือไม่สวยว่า ตัวหนังสือเหมือนไก่อเขียนขึ้น คือ นอกจากจะเขียนไม่สวยแล้วยังอ่านยากอีกด้วย เชื่อกันว่า คนที่เขียนตัวหนังสือไม่สวย ก็เพราะกินดินไก่อ พี่น้องพรรณ ได้พูดถึงลูกตนว่า "ละอ่อนหนูนี้ตั้งบ่าหื้อเขากินดินไก่อ กลัวว่าตัวหนังสือเขาจะปางามเหมือนเรา เพราะสมัยก่อน พ่อแม่เป็นบอกรแล้วเราก็บ่าเชื้อ ยังกินดินไก่ออยู่" คือ ลูกๆ จะไม่ให้กินดินไก่อ เกรงว่าตัวหนังสือจะไม่สวยเหมือนตน เพราะว่าสมัยก่อน พ่อแม่เคยห้ามกินดินไก่อแต่ก็ไม่เชื่อยังกินอยู่ และยังพูดต่อว่า "ในขันโตกจะบ่าใส่ดินไก่อเด็ดขาด กันว่าละอ่อนหัน ก็บอกละอ่อนห้ามกินตัวหนังสือ จะเหมือนกับไก่อเขียนขึ้น"

การที่ชาวบ้านเชื่อเรื่องการกินดินไก่อแล้วทำให้ตัวหนังสือไม่สวยนั้น พ่อสิงห์วรรณ ได้อธิบายให้ฟังว่า ให้สังเกตดูว่าเวลาไก่อมันคุ้ยเขี่ยหากิน มันก็คุ้ยไปเรื่อยๆ ที่ไหนมีอาหารมันก็คุ้ย ไม่สนใจว่าที่นั่นจะสะอาดหรือสกปรก ดังนั้นพวกเชื้อโรคอาจติดมากับดินไก่อ หากล้างไม่สะอาด หรือทำความสะอาดไม่เพียงพอ กินเข้าไปเด็กจะป่วยไข้ เจ็บท้องได้ นอกจากนี้แล้ว อัยจุงก็ได้ให้เหตุผลส่วนตัวว่า ดินไก่อเป็นส่วนที่กินยาก ต้องเคี้ยวให้ละเอียดก่อนจึงจะกลืนลงไปได้ หากเด็กทานอาจทำให้ติดคอได้ การเจ็บป่วยขึ้นของเด็กย่อมกลายเป็นภาระของพ่อแม่ หรือคนในครอบครัวที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ หากเด็กเกิดการเจ็บป่วยขึ้น พ่อแม่หรือคนในครอบครัวก็ต้องหันมาดูแล ทำให้กิจกรรมที่ทำเสียหายได้ ดังที่แม่อัยจุงได้เล่าถึงลูกตนเองว่า "อีสุลูกอัยเมื่อมันหนอย ปาลบาย วันนั้นต้องไปตอบมือปลูนาเป็น ก็เลยบ่าได้ไปปลักกำ" และอีกประการหนึ่งที่คนในชุมชนให้เหตุผลก็คือ ดินไก่อเด็กมักจะทานไม่เป็น กินทั้งกินขวางทำให้เสียของได้ แม่อัยจุงบอกว่า ตั้งแต่ก่อนๆ มาอาหารจำพวกเนื้อสัตว์หายาก คนในหมู่บ้านไม่นิยมการฆ่าสัตว์เพื่อบริโภค อาหารส่วนใหญ่จึงเป็นผัก หากมีสัตว์ตายขึ้นมา ก็จะแบ่งกันในเครือญาติ ส่วนที่ไม่มีประโยชน์ก็จะทิ้งไป ส่วนใดที่ทานได้ก็จะทานให้หมด ให้คุ้มค่าจะได้ไม่เสียของ

โต และดับ ได้มีคำพูดว่า "กินไต่ซี่หลับ กินดับซี่ลิม" เป็นคำพูดที่มีการพูดมาหลายอายุคน ที่พูดต่อๆ กันมา ดังนั้นในชุมชนเด็กจะถูกห้ามกินเครื่องในทั้งสองอย่างนี้ ซึ่งผู้ศึกษาได้สังเกตวิธีการเลี้ยงดูเด็ก ของคนในชุมชนที่มีลูกเล็กๆ อยู่ มักจะไม่ให้ลูกกินโต กับดับ ของไก่อ มีการอ้างว่า ถ้ากินโตจะซี่หลับ กินดับจะซี่ลิม สอบถามแม่อัยแก้วได้คำตอบว่า "กินไต่ซี่หลับ

กินดับขี้ลื้ม" นี้ ละอ่อนคนใดกินน้ำนี้ น้ำฮ้างฮ้างมันจะบาเป็นท่า เป็นใครหลับ สอนอะฮ้างบาจำ หลงๆ ลืมๆ เมินเข้าๆ ก็จะเป็นไข้เป็นง่วง กลายเป็นคนที่ป็นปากินบาใช้ หมายความว่า ไตและตับ เด็กคนใดกินเข้าไป เรียนอะไรก็จะไม่สำเร็จ มักจะง่วงเหงาหาวนอนเป็นประจำ สอนอะไรไปไม่จำ แม่ของเด็กจะห้ามไม่ให้ทาน เพราะความเชื่อดังกล่าว ตามเบื้องหลังความเชื่อนี้ น่าจะเป็นเรื่องการกลัวบาป ดังที่แม่ผู้ได้เล่าให้ฟังว่า ตั้งแต่ใหญ่มาจนแก่ ฆ่าสัตว์ตึงบาเยยะ ยิ่งเป็นสัตว์ที่เลี้ยงเองยิ่งบ่กล้า กลัวบาปกรรมจะตวยทัน แต่กรรมของฟี่ลลอ มิได้ปฏิบัติตามความเชื่อนี้ ฟี่ลลอให้เหตุผลว่า "เรื่องบาปกรรม ก็เชื่ออยู่ แต่ในคู่มือการเลี้ยงดูเด็กเขาเขียนไว้ พื่ออยากให้ลูกเป็นคนฉลาดและแข็งแรงก็เลยให้กิน ที่พ่อแม่หรือพ่อผู้ยแม่ผู้ยพูดก็ถูกของเป็น สมัยก่อนของหมูนี้นั้นเขียมน เป็นบาฆ่าสัตว์กัน ถ้าบาจำเป็น แต่บาเดียนนี้มันนัก ดับ ไต จะเอาเท่าใดตลาดมีหมด" แสดงถึงว่า ตลาด เป็นสถานที่ที่เข้ามามีอิทธิพลเพิ่มขึ้นในปัจจุบัน ที่คนในชุมชนสามารถหาซื้อได้ง่ายขึ้น โดยไม่ต้องลงมือเอง จึงทำให้ไม่รู้ลึกเป็นบาปแต่อย่างใด

เกี่ยวกับไล่ปลา พบว่า ในชุมชน ไล่ปลา โดยเฉพาะปลาเล็กๆ ประเภทปลาจิ๋ว ปลาขาวจะถูกนำมาผสมกับเกลือเม็ด แล้วใส่ขวดไว้ระยะเวลาหนึ่ง อาจเป็น 3-5 เดือน หรือมากกว่านั้น ก็สามารถนำมารับประทานได้ เรียกกันทั่วไปว่า "ไล่จ่อม" รุ่นของแม่ผู้ยแก้ว แม่ผู้ยอวน แม่ผู้ยทา มีความเชื่อนี้อยู่ และก็ปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด แม่ผู้ยทั้งสาม เล่าถึงการห้ามทานไล่ปลาว่า เด็กจะถูกห้าม สมัยก่อนข้อห้ามนี้ใครที่ไม่ปฏิบัติตามจะเห็นชัดมาก ลูกหลานท้องจะโตตัวเล็กๆ เป็นด้อย โตไม่เต็ม ที่ เกิดการเจ็บป่วย ทำให้ครอบครัวขาดแรงงาน แต่ในชุมชนปัจจุบันนี้จะเห็นว่า การรับประทานไล่ปลาไม่มีปรากฏทั้งผู้ใหญ่และเด็ก จะพบว่าในชุมชนมีสาธารณสุขประจำหมู่บ้านอยู่ มี อสม.คอยให้ความรู้และมีหมอจากอนามัยให้บริการทุกวันเสาร์ เพื่อให้ความรู้แก่คนในชุมชน แม่ผู้ยอวนบอกว่า "หมอเป็นว่า กินไล่ปลาแล้ว เป็นไข้ (พยาธิ)" จากเบื้องหลังความเชื่อที่ว่าจะเป็นด้อย สอดคล้องกับการที่หมอให้ความรู้เกี่ยวกับพยาธิ มีผลทำให้คนในชุมชนกลัวและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองและผู้ที่เกี่ยวข้องไปด้วย

ไล่ปลา ห้ามให้เด็กทาน คนในชุมชนมักพูดกันว่า ใครกินไล่ปลาโตขึ้นจะทำให้มีลูกมากเหมือนกับปลาที่มีไข่เต็มท้อง หรือ โตขึ้นจะทำให้หน้าเป็นฝ้า จากความเชื่อนี้ การที่นำไปอธิบายเปรียบเทียบกับจำนวนไล่ปลา เป็นความเชื่อของคนในชุมชนเองที่หาข้อพิสูจน์ยาก

สำหรับเรื่องการมีจุดต่างด้านใบหน้า ตรงนี้บ่งบอกถึงการเอาใจใส่ในความสวยงามของคนในชุมชน ว่าไม่นิยมคนที่มีหน้าตาเป็นจุดเป็นรอย เพราะมองดูแล้ว ไม่สวยงาม พ่ออุ้ยคำ อายุ 72 ปี ได้เล่าให้ฟังว่า “หน้าปลาวางไข่ ชาวบ้านเป็นปามีไผเอาปลามากินกัน กันว่าถ้าจะกินเป็นก็เอาตัวน้อย ถ้าตัวใหญ่ปามีไผเอาปลามากินกัน กันว่าถ้าจะกินแสดงถึงคนในชุมชน รู้จักรักษาทรัพยากรธรรมชาติ พันธุ์ปลาในแหล่งน้ำตนเองเป็นอย่างดี ทำให้ปลาไม่สูญพันธุ์ มีปลารับประทานตลอด และพ่ออุ้ยคำ เล่าต่อว่า “ตั้งวันนี้ คนบ้านเฮานี้เป็นปามีไผปลากันในหน้าปลาจำศีล แต่มักจะมีคนบ้านอื่นมาหะปลามาเซาะปลาบ้านเฮา มานอนฮ้างนอนแหมมด้ากลางทุ่ง ก็ปามีไผจะบอกจะใด มันปามีไผปลาเฮาคนเดียว ผีฝ่ายผีน้ำ เป็นหื้อมาแหมมก้า” หมายความว่า ทุกวันนี้คนในชุมชนก็ไม่จับมาทานกันในฤดูกาลที่ปลาจำศีล แต่ก็มีคนจากที่อื่นมาวิดน้ำหาปลา บางครั้งก็มานอนค้างแรม ตามทุ่งนา เป็นกลุ่มๆ คนในชุมชนก็ไม่กล้าที่จะว่ากล่าว เพราะปลามีไผของคนใดคนหนึ่ง มีผีน้ำผีฝ่ายให้มา

ในกลุ่มของผู้สูงอายุที่ผู้วิจัยได้ไปพูดคุยด้วยมักจะมีเชื่อที่ฝังแน่นและประเพณีปฏิบัติที่ค่อนข้างเข้มงวด เกี่ยวกับการบริโภค ได้แก่ เนื้อวัว เนื้อไก่ และเห็ดถอบ เชื่อว่าเป็นพิษต่อร่างกาย อุ้ยตัน อายุ 81 ปี มีความเชื่อว่า การบริโภค เนื้อไก่จะทำให้ปวดหัว แผลที่เกิดขึ้นตามร่างกายจะหายช้า เนื้อวัวจะทำให้ปวดข้อและกระดูก เห็ดถอบกินเข้าไปทำให้ปวดท้อง ผักหละ หรือผักชะอมจะทำให้เป็นลมชัก ต้องเสีย แม่อุ้ยอวน บอกว่ากินหน่อเข้าไปแล้วขอบปวดตามร่างกาย ต้องไปให้หมอบีบ นวดทุกครั้ง จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้ว่าสิ่งใดเหมาะสมกับร่างกาย กับสุขภาพนั้นจะต้องเอาร่างกายเป็นเครื่องทดสอบจึงจะทราบได้ ยิ่งถ้ารับประทานแล้ว มีอาการเกิดขึ้นย่อมเป็นการตอกย้ำถึงระบบความเชื่อที่พูดกันแบบปากต่อปากได้ อาการปวดดังกล่าว พี่จันตาซึ่งเคยพาแม่อุ้ยอวนไปโรงพยาบาล ได้เล่าให้ฟังว่า หมอบอกว่าแม่อุ้ยเป็นโรคเก๊าท์ นอกจากนี้แล้ว พี่จันตาเองก็สังเกตจากอาการของแม่อุ้ยอวน และพูดคุยกับแม่อุ้ยอวนถึงอาการต่างๆ ทำให้ทราบว่าอาหารที่แสดงจะทำให้เกิดอาการได้เช่นเดียวกับ กรณีอุ้ยมูลเคยป่วยเป็นโรคลมผัดเดือนได้ เล่าว่า “ลูกสาว แกงขนุนใส่ผักหละ อุ้ยสาบเยยะหื้อลมขึ้น หน้ามืดไป เขามาส่งโรงยาตังคีน เกือบตาย ใหญ่มายังบ่เคยไปโรงยากำเตือตั้งหันมาตังป้าหื้อเขาแกงผักหละ มันเหม็น” ฉะนั้นการอธิบายเกี่ยวกับการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น การที่ผู้สูงอายุรับประทานอาหารเหล่านี้แล้วทำให้ร่างกายไม่สบายไป เกี่ยวข้องกับสภาพร่างกาย เช่น การเป็นโรคประจำตัว ระบบย่อยอาหารทำงานไม่ดีเท่าที่ควรเมื่อเทียบกับ

หนุ่มสาว อาหารเหล่านี้จึงเป็นอาหารแสลง กินเข้าไปแล้วร่างกายมีปฏิกิริยาโต้ตอบ โดยตามการแพทย์แผนโบราณจะกล่าวถึงการทานอาหารแสลงว่า "ร่างกายของคนเราประกอบด้วยธาตุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ หากธาตุ ทั้ง 4 เกิดอาการหย่อน หรือพิการไป อาจทำให้ร่างกายเกิดการเจ็บป่วยขึ้นได้ การกินอาหารไม่ถูกธาตุก็จะทำให้ร่างกายไม่สบายได้ (พ่ออุ้ยเถา บัวคลี หมอพื้นบ้านของหมู่บ้าน)

กรณี หญิงสาวทั่วไป ห้ามดื่มน้ำมะพร้าวในช่วงที่ประจำเดือนใกล้มา จะทำให้เจ็บตัว ปวดท้อง ไม่สบายได้ พี่ว อายุ 34 ปี ได้เล่าให้ฟังว่า ฟังจากคนอื่น ๆ เขาเล่าต่อกันมาว่า หญิงที่ประจำเดือนใกล้จะมาห้ามดื่มน้ำมะพร้าว จะทำให้ประจำเดือนคลาดเคลื่อนและเกิดอาการจุกเสียดแน่นหน้าอก และปวดท้องเมื่อประจำเดือนมา ก็ไม่กล้าดื่มน้ำมะพร้าว เก่งว่า จะทำให้ปวดท้อง และดูจากเพื่อนหลายคน ในหมู่บ้านก็มักจะปวดท้องเป็นประจำ ยิ่งทำให้ไม่กล้าที่จะดื่มน้ำมะพร้าว ความเชื่อนี้คนในชุมชนมีการอธิบายด้วยตนเองค่อนข้างที่จะชัดเจน หากมองผิวเผินเหมือนกับเป็นความเชื่อส่วนบุคคล แต่แท้จริง ความเชื่อนี้เกี่ยวข้องกับผู้อื่น อันเป็นส่วนรวม คือ ในช่วงที่ประจำเดือนใกล้มาเป็นภาวะที่ร่างกายผู้หญิงโดยมากอยู่ในช่วงที่ค่อนข้างจะอ่อนแอ สามารถเจ็บป่วยได้ง่าย ทางแพทย์แผนโบราณหรือหมอพื้นบ้านในชุมชน กล่าวกันว่าเป็นเพราะความแปรปรวนของธาตุทั้ง 4 ภายในร่างกาย จึงต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ จะทำให้เกิดการเจ็บป่วยเป็นภาระให้กับครอบครัวได้ ซึ่งพ่ออุ้ยเถา ได้เล่าถึงลูกสาวตนไว้ว่า "พ่อมันเป็นหมอ มันบ่ได้ท่องบ่ได้ถาม มันท่จะอาย มันกินบ่พรวแล้วมันก็เมื่อยแฮมบ่พอ เลือดมันก็ลง อุ้ยต้องฮีบยาหื้อมันกินน่าก่า" คือ พ่อเป็นหมอ แต่ลูกไม่ได้ถาม สงสัยจะอาย มันกินมะพร้าวในช่วงที่มีประจำเดือนมาทำให้มันไม่สบาย ก็เลยต้องฮีบยา(หายามาปรง) ให้กินจนหาย น้องกระต่ายอายุ 19 ปีพูดถึงเรื่องนี้ว่า "แม่เคยบอกไว้เหมือนกัน บางครั้งก็ลืมไป ยังดื่มน้ำมะพร้าวอยู่ เพราะชอบ ดังนั้น ประจำเดือนก็เลย มาๆ ขาดๆ ไม่ตรงตามกำหนด" สำหรับผู้ที่ไม่ค่อยมีความเชื่อในเรื่องนี้ให้ความเห็นแตกต่างกันว่า

"การดื่ม การกินอาหารที่มีประโยชน์กับร่างกาย ไม่น่าจะผิด เพราะถ้าผิด ครูที่โรงเรียนคงไม่สอน"

"สาธารณสุข มาแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับการดูแลสุขภาพร่างกายเป็นประจำ จึงไม่เชื่อ เพราะไม่น่าเกี่ยวกับเรื่องของมะพร้าวกับประจำเดือน"

จากข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความคิด ความเชื่อที่แตกต่างกัน จะเห็นได้ว่ากลุ่มเคยมีประสบการณ์และเคยรับฟังประสบการณ์จากผู้อื่นมาจะเป็นผู้ที่ค่อนข้างจะเคร่งครัดกับความเชื่อที่มีอยู่ สำหรับอีกกลุ่มหนึ่ง ถือว่า การศึกษาจากโรงเรียนและความรู้ที่ได้จากสาธารณชนเป็นเรื่องที่น่าสนใจ ควรประพฤติปฏิบัติกว่า

ในกลุ่มของผู้ชายมีความเชื่อว่า หากรับประทานผักหม่นแล้วจะทำให้กำลังน้อย ไม่มีแรง พ่ออุ้ยคำ บอกว่า “ผักหม่นเป็นเอาตักกำลังอย่างข้างตอนตมมันเป็นเอาบ่าผักหม่นหื้อมันกิน กำเดียวมันก็ย่างหงุดหงิด ย่างอาระวาด” ชาวบ้านผู้ชายหลายคนพูดถึงผักหม่นว่า “ฤดูกาลเก็บเกี่ยวข้าว เจ้าของบ้านที่เราจะต้องไปเอามือเขาจะไม่เอาผักหม่นมาแกลงให้กินกิน เพราะหากทานผักหม่นแล้วจะทำให้ทำงานได้น้อย หิวง่าย อาหารที่เลี้ยงกันก็มักจะเป็นไก่ลาบ เพราะทำหื้อมีแรงดี” ฟีลิต อายุ 34 ปีหนุ่มโสดประจำหมู่บ้าน บอกเหตุผลของการไม่ทานผักหม่นให้ฟังว่า “กินแล้วมันปามีแรงแต่ๆ เยียะอะหยักก็ป่าใคร่ลูก แหมอย่างกลัวเป็นอย่างข้าง” หมายความว่า กินผักหม่น แล้วไม่มีแรงจริงๆ ทำการงานใดๆ ก็ไม่ยอมทำ อีกอย่างกลัวว่าจะเหมือนข้าง

ผู้วิจัยได้พูดคุยกับพ่ออุ้ยถาหมอพื้นบ้านของหมู่บ้าน ซึ่งพ่ออุ้ยได้เล่าให้ฟังว่า ในตำราสมุนไพร ผักหม่นถือว่าเป็นสมุนไพรหลักที่ใช้เป็นสมุนไพรที่ลดพลังทางเพศและทอนกำลังของร่างกาย จากตรงนี้แสดงว่า ชุมชนได้มีการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องนี้มานานแล้ว โดยเฉพาะกลุ่มของผู้ชายที่มีความระมัดระวังในเรื่องการทอนอาหารชนิดนี้ที่ได้มีการบอกต่อๆ กันมาและปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง

โรคของผู้ชาย ห้ามทานปลาหนัง เช่น ปลาดุก ปลาเตี๊ยะหรือปลาสร้อย ปลากด เชื่อว่าจะทำให้เกิดการปวดบวมขึ้น พ่ออุ้ยถา ซึ่งเป็นพ่อเลี้ยงหรือหมอยาที่ได้รักษาผู้ชายหลายคนในหมู่บ้าน ที่ป่วยด้วยโรคมดตะขิต หรือโรคที่เกิดจากเพศสัมพันธ์ ได้ให้ข้อยืนยันว่า ปลาหนัง หรือปลาที่ไม่มีเกล็ด เป็นปลาที่มีพิษ ผู้ชายที่เป็นโรคที่เรียกว่า มดตะขิต หรือกามโรคหากทานเข้าไปจะทำให้ปวดเมื่อยตามตัว ปวดหัว ปวดบวมอวัยวะเพศ ถ่ายปัสสาวะลำบากฉะนั้นผู้ชายส่วนมากจะรู้กันว่า จะไม่ทานอาหารที่เป็นอาหารแสลงเหล่านี้เด็ดขาด

ในกลุ่มของผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยต่างๆ ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเป็นผู้ที่คอยควบคุม ดูแลเรื่องอาหารการกินให้กับผู้ที่มีอาการเจ็บป่วยเสมอ ทั้งนี้ทั้งนั้นก็ขึ้นอยู่กับโรคที่เป็นว่า สมควรจะงดการบริโภคอาหารชนิดใด เช่น ผู้ที่มีอาการเกี่ยวกับตา ตาแดง ตาต้อชนิดต่างๆ จะถูก

ห้ามทานของประเภทที่มียาง เช่น ขนุน มะละกอ มะม่วง ฯลฯ หากทานเข้าไปจะทำให้ ตื่นนอนตอนเช้ามีขี้ตามาก และจะรู้สึกยางตาหรือเหนียวตาในช่วงเวลาที่เป็นโรค อาหารหมักดอง และอาหารทะเล เช่น ปลาทุ และไข่ทุกประเภท ห้ามทานจะทำให้ปวดตา ผักผลไม้ที่เป็นขน “กาย” เช่น พักหม่น ถั่วฝักยาว ทานเข้าไปจะทำให้เกิดอาการคันตา ทั้งหมดนี้ ถือว่าเป็นอาหารแสลงหรือมีพิษ ห้ามสำหรับผู้ที่มีอาการป่วยด้วยโรคตา ซึ่ง เรื่องการทานอาหารดังกล่าวนี้ก็เพื่อเป็นการป้องกันมิให้อาการเกิดอาการรุนแรงขึ้นกว่าเดิม แม้จะมีการดูแลกันโดยคนเฒ่าคนแก่ หรือหมอเมืองแล้ว ยังมีการละเมิดข้อห้ามกันบ่อยมาก เช่น กรณี ของน้องอ้อย ที่ไปรักษาที่พ่อหนานตา ซึ่งเป็นทั้งปู่จารย์วัด และหมอเมืองหรือหมอพื้นบ้านในชุมชน น้องอ้อยตาเป็นต้อขาว ต้องใช้พิธีตัดต้อ (โดยการใช้นาคา และข้าวสารประกอบพิธีตัด ซึ่งหากเป็นต้อชนิดใดก็ได้ใช้สิ่งของที่มีลักษณะพ้องกับชื่อต้อแทน เช่น ต้อขาว ใช้ข้าวสาร ต้อขึ้น ก็ใช้เนื้อหมู เป็นต้น โดยใช้ร่วมกับนาคา ผู้เป็นหมอเมืองจะทำพิธี โดยให้ผู้ป่วยนั่งบนบันไดบนสุด มีขันเงินคว่ำศีรษะ เอาข้าวสาร หรือเนื้อวางบนขัน แล้วเสกคาถาเป่า และใช้มีดตัดข้าวสารหรือเนื้อนั้น ตัดทีละครั้งต้อบันไดหนึ่งขั้น จนถึงขั้นสุดท้าย ทำทุกวันจนกว่าจะหาย) และงดอาหารบางชนิด จำพวก อาหารที่มียางและอาหารที่ก่อให้เกิดการระคายตาหากรับประทานเข้าไป บอกว่า “อยากกินของที่เคยกิน เมื่อหมอและพ่อแม่ห้ามก็ยังกินอยู่ โดยแอบๆ กิน หมอเขารู้เขารู้ว่าเรากินอาหารแสลงก็เลยเลิกกินจนหาย ตอนนี้เชื่อแล้วว่าถ้าเจ็บป่วยเป็นอะไร ก็จะไม่ทานอาหารที่เป็นอาหารแสลง เพราะจะทำให้หายช้า” กรณี อ้อยแก้วหมี หมอเมืองชำนาญด้านคาถาต่างๆ ในชุมชนเล่าให้ฟังว่า เป็นโรคตานออกตามผิวหนัง โดยมีลักษณะนูนเมื่อตอนเด็กๆ พ่อแม่บอกว่าห้ามกินผักปลัง และขนุน จะทำให้ลมตานขึ้น ทำให้ปวดหัว ซึ่งเคยทานอาหารเหล่านี้ และก็มีอาการดังกล่าว เหมือนกับที่พ่อแม่สั่งห้ามไว้ และเมื่อมาศึกษาวิชาแพทย์แผนโบราณจากพ่อหนานจากรก็เลยไม่ทานมาจนเท่าทุกวันนี้ และก็บอกไปยังเพื่อนบ้าน และลูกเลี้ยงหรือคนไข้ ไม่ให้กินด้วย

จากตัวอย่างกรณี ของ น้องอ้อย และ พ่ออ้อยแก้วหมี เป็นตัวอย่างที่แสดงถึงว่าได้รับการถ่ายทอดความเชื่อมาจากหมอเมืองและพ่อแม่ ที่คอยสั่งห้ามอยู่ และเมื่อปรากฏอาการเป็นไปดังที่สั่งห้าม ยิ่งทำให้ทั้งสองคนมีความเชื่อเรื่องของการทานอาหารที่แสลงกับโรคยิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน ทั้งสองคนก็เป็นตัวอย่างให้คนในชุมชนยึดถือปฏิบัติมิให้ประพฤตินอกคำสั่งสอนของผู้เป็นพ่อแม่ หรือผู้หวังดี

สำหรับผู้ที่มิใช่คาถาอาคม ผู้ที่เป็นน้อย เป็นหนาน พระภิกษุ และหมอเมือง ถือว่าเป็นบุคคลที่สำคัญของชุมชน เพราะถือว่าเป็นหลักให้กับชุมชนในกิจการต่างๆ หากขาดบุคคลเหล่านี้แล้วคนในชุมชนย่อมที่จะเดือดร้อน บุคคลเหล่านี้ก็จะมีข้อห้ามต่างๆ เช่นกัน เช่น ห้ามรับประทานอาหาร อันได้แก่ ผักปลัง เชื่อว่าจะทำให้คาถาเสื่อม จากคำบอกเล่าของพ่อหนานว่า “ผักปลัง คนมีคาถาจะปอกินเด็ดขาด จะเย็บหื้อคาถาหลุดไหลลื่น เหมือนกับผักปลัง เพราะผักปลังเป็นผักที่ใช้สำหรับแม่ญิงจะเกิดลูกเท่าอัน มันแป้นมันขมกัน” แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องผักปลังนี้เกี่ยวข้องกับของสูงของต่ำ คนในชุมชนถือกันว่าผักปลังเป็นอาหารต่ำ เป็นอาหารที่ใช้กับแม่มาหรือหญิงมีครรภ์ และผู้หญิงหากคนมีคาถาไปกินจะทำให้คาถาที่มีเสื่อมไปได้ เป็นการข่มกัน เช่นเดียวกับ พักหม่น บำน้ำ หรือน้ำเต้า ผู้มีคาถาจะไม่รับประทาน เพราะเชื่อว่าจะทำให้คาถาเปื่อยยุ่ยได้ อีกประการหนึ่ง ในสมัยก่อนเมื่อมีคนตายเกิดขึ้น พักจะถูกใช้ในการดับกลิ่นศพไม่ให้ส่งกลิ่นเหม็น

ข้าวซากผี ซึ่งหมายถึงอาหารที่ใช้ในการถวายแก่เจ้าที่ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เพื่อขอให้ช่วยเหลือ ในกิจการงานต่างๆ ให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้ที่ถือคาถา จะไม่รับประทาน เพราะเชื่อว่า จะทำให้คาถาเสื่อมได้

ข้าวงานศพ ผู้มีคาถาอาคม เมื่อมีงานศพก็จะมักไปช่วยเหลือเป็นปกติ แต่การรับประทานข้าว ในงานศพเป็นข้อห้ามของผู้มีคาถาอาคมทุกคน เพราะเชื่อว่า จะทำให้คาถาขาดหรือขาดได้ ความขลังก็จะหมดไป

พ่ออุ้ยดา พ่อหนาน หมอพื้นบ้าน และอีกหลายคนในหมู่บ้าน ที่เป็นผู้ที่ถือคาถาอาคม จะไม่ทานอาหารเหล่านี้ จากการสังเกต เมื่อมีงานศพขึ้นในชุมชน พ่อหนานจะไปร่วมทุกงาน แต่เมื่อเสร็จพิธีแล้วจะกลับบ้านทันที ไม่ยอมรับประทานอาหารที่งานศพ ขณะเดียวกันเจ้าภาพก็ไม่ได้จัดอาหารให้ด้วย ถือว่าเป็นข้อปฏิบัติที่รู้กันดีภายในชุมชน

พ่ออุ้ยดาบอกถึงเหตุผลว่า “อุ้ยปากิน บำพักหม่น หม่าน้ำ ครูเป็นห้ามไว้ ว่ามันจะเย็บหื้อคาถาขาด อุ้ยก็เลยยึดมานาน ละก่อ ข้าวซากผีด้วย งานศพ งานซาก ตั้งแต่ถือคาถามาจะเป็นห้าสิบปลาย ปีมานี้ ปากินกำเตื่อ”

แต่สำหรับกรณีพ่ออุ้ยด้อย อายุ 78 ปี หมอสมุนไพร ซึ่งค่อนข้างจะไม่ยึดติดกับข้อปฏิบัติเหมือนหลายคนในหมู่บ้าน เล่าให้ฟังว่าสมัยก่อน อุ้ยด้อยก็ปฏิบัติตามเหมือนกับคนที่มีคาถาอาคมทั่วๆ ไป ระยะเวลา 10 ปีมานี้ ไม่ได้รักษาใครอีก คนในหมู่บ้านก็ไปโรงพยาบาล

แมคคอร์มิค ไปอนามัยกันหมด ก็เลยคิดว่าไม่จำเป็นอีก ก็เลยทานอาหารเหมือนกับคนทั่วไป และเล่าต่อว่าสมัยก่อน หมอหรือคนที่มีคาถาอาคม มีความรู้ดี คนในชุมชน หมู่บ้าน เขาเคารพ ยกย่องกันสูงมาก คนที่เป็นหมอ หรือมีดีในตัว จะทำผิดไม่ได้ ต้องทำตัวเป็นแบบอย่างสมกับ คนอื่นที่นับถือ

จากความเชื่อเกี่ยวกับอาหารต่างๆ ของผู้มีคาถา เมื่อดูจากข้อมูลแล้วเป็นเรื่องของความเหมาะสม เพราะถือกันว่าบุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลที่มีความรู้ วิทยาการต่างๆ เป็นที่นับหน้าถือตาของคนในชุมชน หากผู้มีคาถาเหล่านี้รับประทานอาหารเหล่านี้ถือเป็นการไม่เหมาะสมกับฐานะและบทบาทที่สังคมคาดหวังไว้ ประกอบกับความเชื่อดังกล่าวเป็นความเชื่อที่สืบทอดมาจากคนรุ่นก่อนๆ ที่เป็นครู กำหนดไว้ให้กับศิษย์ทุกคน การกระทำที่เป็นการละเมิด คำสั่ง กฎ ถือว่าเป็นการผิดครู อาจทำให้ครูไม่พอใจได้ดังที่พ่ออุ้ยตา บอกว่าผิดครูแล้วจะทำให้รู้สึกไม่สบาย เหมือนครั้งหนึ่งที่ไม่เยี่ยมญาติที่ลำพูน เขาเอาอาหารเจมาเลี้ยง ไม่ทราบว่ามันทำจากน้ำเต้าก็ทานไป (คิดว่าคงทราบเลยไม่ได้ถาม) กลับถึงบ้านก็เจ็บศีรษะ ก็รู้เลยว่ากินผิดครู ก็เลยต้องตั้งขันเอน้ำขมิ้นส้มป่อยสุมมาคารวะ จากนั้นก็อาบน้ำขมิ้นส้มป่อย เป็นการชำระล้างสิ่งที่ไม่ดีออกไปจากร่างกาย หรืออีกอย่างก็คือ เป็นการปลดปล่อยสิ่งที่ได้กระทำผิดครูออกไปให้หมด

สรุปได้ว่า มีความเชื่อหลายอย่างที่ยังคงดำรงอยู่ และหลายความเชื่อถูกลดความสำคัญลง เช่น ความเชื่อที่เกี่ยวกับการบริโภคผัก และปลาบางชนิด ของกลุ่มผู้ชายยังคงดำรงความเชื่อนี้อยู่ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า การให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องของการกำลังเป็นสำคัญและมีการถ่ายทอดกันภายในกลุ่มของผู้ชายเองด้วยจึงทำให้ความเชื่อยังคงดำรงอยู่ สำหรับความเชื่อ เช่น การกินไข่ด้านหรือการกินไต กินตับหรืออาหารอื่นๆ ที่กล่าวไปแล้วมีการหย่อนยานในเรื่องการบริโภคลง ทั้งนี้เป็นเพราะสิ่งที่เข้ามาที่เรียกว่า ความรู้ทางสาธารณสุขสามารถอธิบายถึงเรื่องสุขภาพได้ชัดเจน ทำให้คนหันมาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเอง โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ๆ สำหรับคนรุ่นเดิมๆ ที่ยังเชื่อและยึดถือตามความเชื่อก็ยังมียู่ ทั้งนี้ความเชื่อเหล่านี้มีการยึดถือประเพณีปฏิบัติเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตไปแล้ว ซึ่งความเชื่อนี้มีส่วนในการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมให้ร่างกายเกิดความปลอดภัย และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข การที่มีการละเมิดย่อมเกิดผลตามมา เช่น การขาดแรงงาน ทำให้เกิดความเสียหายขึ้นกับครอบครัวและชุมชนได้และการเจ็บป่วย จะทำให้เป็นภาระสำหรับคนในครอบครัวที่ต้องดูแลตลอดเวลา

ทำให้เสียการเสียนานไปก็มี จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องคำนึง และอีกประการหนึ่ง เป็นเรื่อง ศีลธรรมหรือบาปกรรม เป็นการสอนให้คนมีความเมตตา กัน แม้จะเป็นสัตว์ก็ไม่ควรเลือก ไม่นำสัตว์มาฆ่าเพียงแค่ต้องการอวัยวะบางส่วน ประการสุดท้ายเป็นการย้ำให้รู้ถึงบทบาทอัน ควรไม่ควรที่แต่ละบุคคลจะต้องประพฤติปฏิบัติเพื่อความสัมพันธ์อันดี ตามสถานะบทบาทที่ ได้รับจากชุมชน ปฏิบัติอย่างถูกต้อง เป็นไปตามหลักคำสอน

ความเชื่อเกี่ยวกับผีและชีวิต

ในการดูแลสุขภาพที่นอกเหนือจากการบริโภคของกลุ่มบุคคลทั่วไป พบว่ามีความ เชื่อที่ป้องกันมิให้เกิดการเจ็บป่วยขึ้นกับร่างกายของคน หรือของสมาชิก อันเป็น ความเชื่อที่ เกี่ยวข้องกับอำนาจลี้ลับศักดิ์สิทธิ์ ตามสถานที่ต่างๆ ที่กำหนดไว้ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เช่น เลื้อ บ้าน เลื้อวัด เป็นต้น ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ ได้แก่

รูป 9 หอผีเลื้อบ้านที่ห้ามล่วงละเมิด ลูกกล้า และทำลาย

การล่วงละเมิด ลูกกล้า เข้าไปอยู่อาศัยบริเวณเลื้อบ้านเลื้อวัด การตัดไม้ การทำลาย หอเลื้อบ้าน เลื้อวัด การทำความสกปรก อันได้แก่ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ อันทำให้เกิดความ เลื่อมใสในบริเวณที่เป็นเลื้อบ้าน เลื้อวัด จะทำให้ผีเลื้อบ้าน เลื้อวัดโกรธ ทำให้มีอันเป็นไปต่างๆ นานา เช่น การเจ็บป่วย การประสบอุบัติเหตุ ไม่สามารถหาความเจริญได้ มีแต่ตกต่ำลงเรื่อยๆ

พ่อหนานแก้ว อดีตปุ๋ยจารย์วัดพูดถึงความเชื่อนี้ให้ฟังว่า เลื้อบ้าน เลื้อวัด เป็นผู้ที่คอยดูแลปกป้องลูกหลานในหมู่บ้าน ไม่มีใครเลยที่จะกล้าลบหลู่ท่าน แม้แต่การเดินผ่าน ก็จะไม่ส่งเสียงดัง กลัวว่าท่านจะไม่พอใจ พ่อหนานเปรียบเทียบให้ฟังว่า เลื้อบ้านก็คือ พ่อที่คอยดูแลลูกหลานในหมู่บ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ในอาณาบริเวณของท่าน เลื้อวัดก็คือพ่อ ที่คอยดูแลพระภิกษุ สามเณร ลูกหลานที่อาศัยบวชเรียนในวัด ดูแลในอาณาเขตของวัด ทั้งเลื้อบ้านและเลื้อวัดต่างมีหน้าที่เหมือนกันคือ ดูแลความสงบสุขในชุมชนเหมือนกัน

ผู้ที่กระทำการละเมิดความเชื่อนี้เป็นการกระทำที่ชุมชนถือว่า ละเมิดลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์และละเมิดสิทธิของชุมชน ผู้เฒ่า ผู้แก่ และพ่อแม่ รวมถึงคนที่อาศัยในชุมชนคนอื่นๆ จะคอยเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับลูกหลานภายในชุมชนได้ดูแล และประพฤติปฏิบัติตาม เช่น พ่ออุ้ยสม ซึ่งเป็นตั้งข้าวของหมู่บ้าน หรือตัวแทนของชาวบ้านในการที่จะติดต่อกับผี ในทุกครั้งที่มีประเพณี หรืองาน เช่น การแต่งงาน หรือการเลี้ยงผีเลื้อบ้านตามประเพณี พ่ออุ้ยสมก็จะเป็นผู้คอยบอกกล่าวให้กับลูกหลานในหมู่บ้านให้ทราบและเป็นผู้ดำเนินการยื่นโยงอาหารเช่นไหว้ให้กับผี ซึ่งการกระทำดังกล่าวถือว่าเป็นสิ่งที่ดี ที่ทำให้ลูกหลานในชุมชนได้รู้จักกตัญญูต่อบุคคลที่มีพระคุณ ที่ทำให้รู้สึก ปลอดภัย สามารถดำรงชีวิตด้วยปกติสุข

จุดที่น่าสนใจของความเชื่อนี้ก็คือ การที่ลูกหลานในชุมชน หรือชาวบ้านต่างยินดีพร้อมใจกันในการที่จะเซ่นไหว้แสดงความเคารพทุกหลังคาเรือน โดยที่ไม่ต้องบังคับกัน ไม่ว่าจะยากจนหรือร่ำรวย ก็จะไม่มอมบังจายไม่ว่าจะเป็นอาหารอย่างดีที่ตนมีอยู่ หรือทรัพย์สินเงินทองที่ตนพอจะมี มอบให้เพื่อเป็นการเซ่นไหว้ ตรงนี้แสดงให้เห็นว่าความเชื่อที่มีการยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมามีใช้เฉพาะเป็นเรื่องราวที่ทำเพื่อเพียงเป็นพิธีหรือตามหน้าที่เท่านั้น หากแต่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตทางสังคมของคนในชุมชนที่สะท้อนถึงการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลและความศรัทธาที่มีอยู่ของคนในชุมชน บริเวณเลื้อบ้าน เลื้อวัด ถือเป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้าน ไม่ได้เป็นของคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นสถานที่ที่คนในชุมชนเคารพ จะต้องช่วยกันดูแลรักษาสถานที่นั้น เมื่อมีการละเมิดลูก้าเข้าไปอาศัย เข้าไปตัดไม้ ทำลายหอเลื้อบ้านหรือทำความสกปรกใดๆ ย่อมหมายถึงว่าความเสียหายเกิดขึ้นกับคนทั้งชุมชนด้วย คนในชุมชนจึงมีสิทธิ์ที่จะลงโทษผู้ที่กระทำการละเมิดดังกล่าวได้

ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งที่มีต่อความเชื่อนี้ ถือว่าบริเวณเลื้อบ้านหรือเลื้อวัดนั้นเป็นป่ารกทึบ น่ากลัว มีสัตว์จำพวกงู สัตว์เลื้อยคลาน นกฮูก และนกต่างๆ อาศัยอยู่เป็น

จำนวนมาก ทำให้ไม่มีคนกล้าเข้าไป ซึ่งถือว่าเป็นผลดี เพราะการที่คนไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยว ลูกกล้าบริเวณนั้นก็จะทำให้สัตว์ที่อาศัยอยู่ ไม่ต้องหนีไปไหน ทำให้สามารถรักษาระบบนิเวศน์ ของชุมชนได้ ในชุมชนบริเวณเลื้อบ้าน จะมีเพียงผู้เป็นตั้งชาวคนเดียวเท่านั้นที่กล้าเข้าไปบริเวณนั้น ส่วนเลื้อวัดก็มีพ่อนานหรือปุจาร์ยวัดและพระสงฆ์เท่านั้น ที่เข้าไปเมื่อมีเทศกาลงานบุญต่างๆ เกิดขึ้น ผู้อื่นจะไม่เข้าไป เพราะถือกันว่าบริเวณดังกล่าว เป็นสถานที่ต้องห้ามไม่สมควรที่จะลูกกล้าเข้าไป หรืออยู่อาศัย

การละเลยไม่เอาใจใส่ เลี้ยงดูผีป๋าย่า จะทำให้ผีป๋าย่าลงโทษคนในวงศ์ตระกูลได้ แต่ละบ้านจะมีการบูชาผีป๋าย่าในช่วงของประเพณีต่าง ๆ เช่น เดือน 9 ซึ่งคนในชุมชนให้ความสำคัญ ผีป๋าย่านั้นถือกันว่าเป็นผีที่ดีที่คอยคุ้มครองดูแลบุคคลในครอบครัวในวงศ์ตระกูลให้อยู่เย็นเป็นสุข การละเลยไม่ดูแลผีป๋าย่าจะทำให้ผีป๋าย่าลงโทษคนในวงศ์ตระกูลได้ ผู้วิจัยได้พูดคุยกับคนในชุมชนหลายคน เช่น แม่อุ้ยอวน บอกว่า ความเชื่อนี้ ในสมัยแม่อุ้ย มีการประเพณีปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด ทุกปีในช่วงที่มีประเพณีจะต้องมีการประกอบพิธีกรรมกัน เช่น ปีใหม่เมืองก็จะต้องไปดำหัวผีป๋าย่า เดือน 9 ก็จะต้องไปไหว้ผีป๋าย่า แม่อุ้ยอวน บอกว่า "หลังจากที่ปักจากทำบุญที่วัดแล้วก็ปักมาดาครวที่บ้านจะเอาไปบ้านเก่าผี ก็หื้ออีน้อยมันช่วยดาตวย และก็หื้อมันไปส่งที่บ้านเก่าผี" คือ หลังจากที่ได้กลับจากการทำบุญที่วัดเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็กลับมาเตรียมของเช่นไหว้ที่บ้านเพื่อจะเอาไปที่บ้านของเก่าผี โดยให้ลูกสาวคนสุดท้ายช่วย และไปด้วยกันที่บ้านเก่าผี จะเห็นได้ว่า ในระหว่างที่ดาครวนี้เองเป็นการเรียนรู้แล้ว ลูกสาวจะสามารถเรียนรู้พิธีกรรม ความหมายของเครื่องเช่นไหว้ และความเชื่อได้จากการสังเกต การลงมือปฏิบัติ และซักถามจากแม่ได้ และเมื่อยังได้เข้าร่วมพิธีกรรมด้วยตนเองแล้วก็เท่ากับได้ซึมซับเรียนรู้ความเชื่อประเพณีพิธีกรรมไปโดยไม่รู้ตัว จนในที่สุดก็ยอมรับและปฏิบัติสืบๆ ต่อมา แม่อุ้ย เล่าต่ออีกว่า "ตั้งวันนี้เห็นหลายครอบครัวเป็นบ้าใครเอาผี ปล่อยเหยียบปล่อยหายไปในัก" คือ ทุกวันนี้หลายครอบครัว ไม่สนใจผีป๋าย่า ไม่เลี้ยงดูเช่นเดิม ซึ่งตรงกับที่ผู้วิจัยสังเกตเห็น พบว่า มีหลายครอบครัวในหมู่บ้านละเลย การดูแลเอาใจใส่ ผีป๋าย่า ประเพณีเลี้ยงผีดำหัว ผีป๋าย่า ไม่เข้าไปมีส่วนร่วมกับคนในตระกูล จนทำให้ผีป๋าย่าโกรธดลบันดาลให้คนในครอบครัวมีอันเป็นไป เช่น บาดเจ็บจากอุบัติเหตุรถมอเตอร์ไซด์เฉี่ยว คนในครอบครัวทะเลาะเบาะแว้งกันตลอด มีแต่เรื่องเดือดร้อนมาสู่ครอบครัว การเจ็บป่วย ฯลฯ เป็นต้น

จากการสอบถาม พูดคุยกับกลุ่มผู้หญิงหลายคน ให้เหตุผลที่ละเลยความเชื่อนี้พบว่า

"เศรษฐกิจไม่ดี ปีไหนเลี้ยง 3-4 เตื่อ อืดจะตาย ได้กำเลี้ยงผี ตั้งวันนี้บำหนผีเลี้ยงคนนา"

คือ เศรษฐกิจไม่ดี แต่ละปีๆ เลี้ยง 3-4 ครั้ง รู้สึกเหนื่อยมาก ไม่เห็นผีมาช่วยเหลือเลย

"สมัยตะกอนมีผัก มีปลา มีไก่ อยู่กับบ้านกับจ้อง มันป่าได้ซื้อ แต่ป่าเดียว น้ำมันได้ซื้อทุกอย่าง"

คือ สมัยก่อน มีผัก ปลา ไก่ อยู่กับบ้าน ไม่ได้ซื้อ แต่เดี๋ยวนี้ต้องซื้อทุกอย่าง

"สมัยนี้จะอ่อนมันป่าสนใจ ใช้การใช้งานป่าใครได้ หื้อช่วยดาครักก็ป่าเยียะ ขอไปส่งบ้านอัยก็ป่าไป มันจะไปรู้ยัง ก็ทำจะสิ้นสุดที่เฮานาก่า"

คือ สมัยปัจจุบันเด็กไม่สนใจการใช้งานไม่ได้ ให้เตรียมเครื่องเช่นไหว้ก็ไม่ทำ ขอให้ไปส่งบ้านอัยก็ไม่ไป แล้วจะรู้ได้อย่างไร ก็คงจะสิ้นสุดที่เราตัวเอง

จากการที่ชาวบ้านได้พูดคุย บอกกล่าวให้ฟังนี้เองทำให้เห็นสภาพของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เป็นความเปลี่ยนแปลงที่คนในชุมชนต้องยอมจำนนและปล่อยให้เกิดขึ้นที่นับวันจะเป็นความนิยมของคนในชุมชนไป ผู้เป็นผู้นำผู้แก่ก็ได้แต่เฝ้ามองการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยไม่อาจจะทำอะไรได้ ดังที่แม่อุ้ยบัน อายุ 73 ปี ได้บอกว่า "มันเปลี่ยนไปดิๆ จะหื้อมันเหมือนตะกอนมันตั้งป่าเหมือน" จะเห็นว่า การเชื่อฟังในคำสอนของผู้ใหญ่ เด็กรุ่นใหม่และหลายครอบครัวจะละเลยไม่สนใจที่จะประเพณีปฏิบัติ แต่หลายครอบครัว ถือว่ายังโชคดีที่ความเชื่อเหล่านี้ยังสามารถถ่ายทอดไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง พี่สมจิตบอกว่า "ที่บ้านยังแควนหน้อยที่อืพ่ออืแม่พอละอ่อนหื้อ เวลาพี่ไปเยียะการ เป็นก็จะพอจะกอยหื้อ ลูกพี่เลยติดเป็น ไปวัดเป็นก็เอาไปตวย ไปดำหัวผีปู่ย่าเป็นก็เอาไปตวย เป็นว่ายังมันเชื่อหมด" คือ ที่บ้านโชคดีที่มีพ่อแม่

อยู่ดูแลลูกให้ เมื่อพี่ไปทำงาน ท่านก็จะดูแลให้พาไปวัด ไปดำหัวผีปู่ย่า ท่านว่าอะไรลูกพี่ก็เชื่อหมด

เหล่านี้อธิบายได้ว่าคนในหมู่บ้าน ในชุมชนอาศัยระบบเครือญาติกัน เป็นระบบพึ่งพากัน ดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ผีปู่ย่าจะเป็นตัวเชื่อมโยงรวมคนให้มาอยู่รวมกันมาพบกัน อย่างในเทศกาลเดือน 9 หรือช่วงปีใหม่เมือง ผู้ที่นับถือผีเดียวกันก็จะมาชุมนุมกัน พุดคุยปัญหาเล่าสู่กันฟัง แก้ไขปัญหาให้กัน ทำให้รู้สึกเกิดความอบอุ่น มีความรู้สึกร่วมและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นหมู่เดียวกัน

นอกจากผีปู่ย่าแล้ว จะพบว่า บางครอบครัว ในชุมชนมิได้นับถือผีปู่ย่าแต่จะมีการเคารพนับถือ "ผีกะ" แทน จากการพุดคุยกับข้อมูลและอีกหลายๆ คนพบว่า เป็นการนับถือตามบรรพบุรุษ เพราะ "เก้าเหง้าเป็นผีกะ" และทราบว่า "ผีกะ" ที่เลี้ยงเดี๋ยวนี้เลี้ยงดี ไม่ต้องอดๆ หนากๆ เหมือนในสมัยก่อน ที่เจ้าของปล่อยปละละเลย ทำให้ผีกะต้องออกหากินเองโดยการเข้าถึง บุคคลอื่น "กินเลือด กินยาง" จนทำให้ผู้นั้นผอมเหลือง และเสียชีวิตไปในที่สุด และหากไม่สามารถเข้าถึงทำร้ายบุคคลอื่นได้ ก็จะเข้าถึงทำร้ายผู้เป็นเจ้าของตัวเอง ผู้เป็นเจ้าของจะต้องเลี้ยงให้ดี เพราะจะทำให้ขายหน้าได้

ผีกะจะทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรม ผู้ที่เป็นเจ้าของที่เลี้ยงอยู่ ผู้ที่เป็นเจ้าของต้องประพฤติตัวค่อนข้างจะเข้มงวดกว่าผู้ที่มีผีปู่ย่า เช่น ต้องมีการบูชา เลี้ยงด้วยเนื้อ ซึ่งสมัยก่อนถือว่าเป็นอาหารที่ดีที่สุด และหายาก เพราะคนในชุมชนไม่นิยมบริโภคเนื้อเป็นประจำ จะบริโภคกันเมื่อเกิดการเสียชีวิตของสัตว์นั้น หรือในช่วงที่มีการเลี้ยงผีประจำหมู่บ้านเท่านั้น คนในครอบครัวจะสอนลูกหลานให้ประพฤติตัวอยู่ในกฎระเบียบเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ทุกคนและต้องเลี้ยงผีกะเป็นประจำทุกปี ข้อมูล เล่าให้ฟังว่า บ้านใดที่มีผีกะอยู่หากเลี้ยงไม่ดีไม่อ้ม มันจะออกไปหากินเองโดยการเข้าไปถึงคนอื่นทำให้ยับอายขายหน้ายังเจ้าของได้ และหากใครที่เลี้ยงดี เหมือนปาละ ที่มีผีกะอยู่ เลี้ยงผีกะไม่ให้อดหายาก ผีกะก็จะดลบันดาลให้ครอบครัวเจริญยิ่งๆ ขึ้น มีทรัพย์สินเงินทองมาก ลูกหลานอยู่ด้วยความสงบสุข

จากความเชื่อดังกล่าวจะเห็นได้ว่า คนโบราณได้สอนให้บุคคลที่เป็นลูกหลานรู้จักกตัญญูตต่อสิ่งอันเป็นคุณ มิให้มีการลบหลู่ดูหมิ่นหรือละเลยเอาใจใส่ บุคคลที่ไม่ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนคนโบราณ ในการนี้ถือว่าเป็นคนอกตัญญู ดังที่ แม่อุสา กล่าวว่า "กำล่งผีตาย บดิละบดิว้าง หื้อเก็บตุ้มเอาไว้ในจิตใจ ประพฤติปฏิบัติไปตามถ้อยตาม

ความ เช่น ป้ออัยแม่หมอนเป็นเยยะ" ซึ่งก็หมายความว่า สิ่งของคนรุ่นก่อนๆ พ่อแม่ หรือปู่ย่า ตายายที่ดีที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ท่านได้สั่งได้สอน อบรมให้ลูกหลานประพฤติปฏิบัติ ไม่ควรที่จะ ละเมิดคำสั่งสอนนั้น ให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งนั้นๆ จะก่อให้เกิดความเป็นมงคลสำหรับตนเอง แม่อุสาวยังบอกว่า "คนที่บ้านนับบาถือเป็น บาเอาเป็น เป็นก็จะบาเอาเขาเป็นลูกเป็นหลาน เหมือนกัน คนนั้นมันก็จะเหี้ยเหมือนหมา ขนาดผียังบาเอาแล้วคนที่ไหนจะเอา" ซึ่งก็คือ การที่ ลูกหลานไม่เคารพนับถือไม่เอาใจใส่ผีปู่ย่า ผีปู่ย่าก็จะไม่ดูแลเอาเป็นลูกเป็นหลาน ลูกหลาน คนนั้นก็เหมือนกับสุนัขที่ไม่มีเจ้าของ เมื่อผีไม่เอา ก็จะไม่มีคนเอา แสดงถึงว่าคนนั้น ถูก ตัดขาดและถูกปฏิเสธจากสังคมของความเป็นเครือญาติอย่างแท้จริง

ในกรณีเด็ก พบว่า เด็กจะถูกห้ามทำในสิ่งที่เป็นอันตราย ผู้ใหญ่จะใช้ผีเป็นเครื่องมือ โดยการพูดสั่งห้ามกันต่อๆ มา เช่น การห้ามเด็กเล่นซอหนาในเวลากลางคืน โดยอ้างว่า "ผีปู่ จ๊อกจะเอาไปซ่อน" อธิบายได้ว่า การที่ห้ามเล่นซอหนาในตอนกลางคืนนั้นเป็นเพราะตอน กลางคืนมักจะมืดสนิท ไฟฟ้า หรือแสงสว่างไม่มี ในชุมชนสมัยก่อนจะจุด กมน้ำมันก๊าด หรือ ตะเกียงดวงเล็กๆ ที่ใช้น้ำมันก๊าดเป็นเชื้อเพลิงเท่านั้นเพื่อใช้เป็นแสงสว่าง การที่เด็กไปเล่น ตอนกลางคืนอาจทำให้เกิดอันตรายกับเด็กได้ อาจถูกลสัตว์ที่ออกหากินในตอนกลางคืนทำร้าย หรือเผลอหลับมอมโดมมหนึ่งของบ้านได้ เมื่อตื่นขึ้นมาก็จะร้องไห้ หรือเผลอไปเหยียบสิ่งของ เครื่องใช้ของบ้านเรือน เช่น ถ้วย ชามต่างๆ ทำให้เกิดความเสียหาย กล่าวคือเป็นการป้องกัน อันตรายที่จะเกิดขึ้นกับเด็กนั่นเอง แต่โดยมากเด็กมักจะไม่วอกแวก หึงที่มีลูกเล็กๆ เล่าให้ฟังว่า "บอกเขาว่าผีปู่จ๊อกจะเอาไปซ่อน เขาก็ยังไม่ฟัง ชักกาก็เล่นแหม เขาเมาเล่นนา บาใครสนใจ หยั่ง" และทราบจากคำบอกเล่าอีกว่า "ที่เขาฟังนั้นนา โดยมากจะเป็นละอ่อนแม่หญิงและภรรยาที่พ่อแม่เป็นเมียที่ดี เขาก็หลาบจำ" แสดงให้เห็นว่าความเชื่อในเรื่องนี้ใช้ได้ผลน้อยมาตั้งแต่สมัยคน รุ่นปู่ย่าตายาย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะวัยของเด็กก็ได้ ที่ต้องเล่นซนเป็นเรื่องธรรมดา ความเชื่อนี้ จะใช้ได้ดีก็กับเด็กผู้หญิงและเด็กที่พ่อแม่เข้มงวดเท่านั้น

ห้ามนอนกลางวัน เชื่อว่าผีเรือนจะ "ย่ำ" หรือเหยียบทำให้เกิดอาการเจ็บปวดตาม ร่างกายได้ จากการพูดคุยกับแม่อุ้ยอวน ซึ่งไม่สบาย และได้ไปหาเจ้าทรง ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน เพื่อทำนายดู แม่อุ้ยบอกอาการว่าเป็นคึดหลังปวดหลังไม่แน่ใจว่าจะกินผิดหรือเปล่า เมื่อไป หาเจ้าทรง เจ้าทรงก็จะโยนข้าวตอกทำนายให้ ก็ใส่ขันตั้งไป 5 บาท เมื่อทำนายเสร็จเจ้าทรง บอกว่า "ผีย่ำ" ทำให้ปวดหลัง คัดหลัง ต้องเช็ดແກ (เหงื่อ) เจ้าทรงจึงเช็ดและແກให้โดยการเอามือที่

ลับแล้วจุ่มลงน้ำปูน ทำการเช็ดแห้ง จากด้านบนลงสู่ด้านล่างของหลัง ประมาณ 3 วัน อาการปวดก็หายไป สอบถามจากพ่ออุ้ยตา บอกว่า “ผียำนี่ ไม่ได้เกิดขึ้นบ่อยนัก จะเกิดขึ้นกับบางรายที่นอนมาก” แสดงให้เห็นว่า ชุมชนมีหลักในเรื่องการดูแลสุขภาพเรื่องนี้อยู่ คือ การนอนถือว่าเป็นเรื่องที่ดีสำหรับร่างกาย เพราะร่างกายจะได้พักผ่อนอย่างเต็มที่ แต่การนอนกลางวันเป็นการใช้ร่างกายที่ผิดปกติ เป็นการนอนมากเกินไป เป็นผลร้ายต่อร่างกายได้ จะทำให้เกิดอาการดังกล่าวขึ้นได้ ประกอบกับในตอนกลางวันในชุมชนนั้น เป็นช่วงที่คนจะต้องทำงาน การที่ใครไม่ยอมทำงานมัวแต่นอนทำให้เกิดการเสียการงานได้ ดังนั้นจึงกำหนดขึ้นมาว่า นอนมากจะทำให้ ผีย่ำ ได้ เป็นการใช้อำนาจผีมาขู่เพื่อให้คนเกรงกลัว จะได้ไม่เสียงาน

กล่าวถึงการเจ็บป่วย บางครั้งก็เกี่ยวเนื่องจาก “กรรม” ด้วย คนในชุมชน เมื่อเกิดการเจ็บการตายกันขึ้น โดยเฉพาะกับผู้ที่ยังหนุ่มสาว หรือเป็นโรคตาย มักจะพูดกันว่า “เป็นกรรมของมัน” แสดงให้เห็นว่าความเชื่อทางพุทธศาสนาในเรื่องกรรมเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในชุมชน พ่อหนานแก้ว กล่าวว่า ในหนังสือพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงเรื่องกรรมชัดเจน เป็นคำพูดของพระพุทธเจ้าที่ได้มีการบันทึกไว้ เป็นของจริง ซึ่งพ่อหนานเชื่อเช่นนี้ “พ่อหนานอ่านมาจะได้ พ่อหนานก็เอามาอุ้มห่อหุ้มศรัทธาในวัดฟังอัน คนเขาทุกคนเกิดก็ย้อนกรรม ตกที่ดีก็ย้อนกรรมดี ตกที่ปดก็ย้อนกรรมปด จะอันเมื่อคนเขายัง หือก็ถึงบุญกิน บุญทาน ปดต้องถ้าเมื่อแก่ เพราะเขาปวริ้นตาย แม่นว่าถ้าเขาตาย บุญกินบุญทานก็จะช่วยหือเขาไปอย่างสงบ เป็นว่าตายกับเจตนาอันใด เจตนาอันนั้นจะติดเขาไปทุกชาติ” อธิบายได้ว่า พ่อหนานได้อ่านมาอย่างไร ก็เอามาพูดอย่างนั้น การที่คนเราเกิดมา ก็เพราะกรรมที่ได้กระทำไว้ ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ให้มันกระทำความบุญให้ทาน ประพฤติปฏิบัติในทางที่ดี ไม่ต้องรอให้แก่เฒ่าเพราะคนเราไม่รู้แน่ว่าตนจะเสียชีวิตเมื่อไร ให้กระทำความบุญไว้มากๆ เพราะบุญเท่านั้นจะช่วยนำพาให้ไปพบแต่สิ่งที่ดีๆ ในภพชาติต่อไป ดังนั้น ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นอยู่ที่กรรม หรือการกระทำ หากกระทำดี กรรมนั้นก็จะนำพาเราไปสู่ทางที่ดี หากทำกรรมที่ไม่ดีก็จะมีแต่ความฉิบหาย ประสบแต่เคราะห์กรรมต่างๆ นานา

อีกประการหนึ่ง การที่คนในชุมชนเกิดการเจ็บป่วย เสียชีวิตไป ชุมชนเชื่อว่ามีสาเหตุ คือ การกระทำในสิ่งที่เป็น “ชืด” เช่น การถมบ่อน้ำ ในชุมชนเคร่งครัด เชื่อถือกันมากสำหรับเรื่องนี้ ดังคำว่า “ขุดกระแสะ หล่มรุตวาร รานสรี ตีกระดง ปก้างตุง” ไม่มีใครกล้าทำ เพราะเกรงกลัวอำนาจ ชืดที่จะเกิดขึ้น กรณีบ่อน้ำเมื่อขุดแล้วจะไม่มีใครถมเด็ดขาด เชื่อว่าถมแล้วจะ

ทำให้ตกชืดแก่ผู้ถ่ม พ่อหนานบอกว่า “ลุงเวตเป็นเป็นคนไทย(คนที่พูดภาษาไทยกลาง) เป็นเอาลูกเอาเมียบ้านเรา เขาป่าเชื้อ เขาก็กม มันก็เป็นแต่ ป่าสบายนั่นนะ” ตัวอย่างนี้ทำให้คนในชุมชนที่ไม่เชื่อในเรื่องชืด เรื่องนี้หลายคนยอมรับเพราะเกรงกลัวชืด จะตกแก่คนและครอบครัวจากกรณีนี้เองเหมือนกับเป็นการตอกย้ำความเชื่อที่มีอยู่เดิม คนสมัยใหม่ในชุมชนให้เหตุผลที่แตกต่างไปอีกเหตุผลหนึ่ง อย่างกรณี พ่อสิงห์วรรณ บอกว่า เรื่องบ่อน้ำสมัยก่อนนั้นมิใช่ชืดได้ง่ายๆ มิใช่ว่าทุกที่ทุกแห่งจะมีน้ำหมด จะต้องหาจนกว่าจะเจอตาน้ำ และเครื่องไม้เครื่องมือก็ไม่มี ต้องใช้แรงงานบ้านใกล้เรือนเคียงกันช่วย และยังเชื่อว่าบริเวณใดที่สามารถ ขุดบ่อน้ำได้นั้นเป็นที่อยู่ของเทวดา และการที่เป็นที่อยู่ของเทวดานี้เองทำให้ คนให้ความเคารพกับบ่อน้ำ ไม่ทำความสะอาดปรก เช่น ล้างเท้า ชักผ้า ในบริเวณดังกล่าว เชื่อว่า หากกระทำจะทำให้มีอันเป็นไป

การที่คนในชุมชนมีความเชื่อเรื่องชืด ดังกล่าวนี เป็นเรื่องของ “หน้าหมู” คือ บ่อน้ำนั้นจะกล่าวไปแล้วในชุมชนถือเป็นของหน้าหมู เป็นของส่วนรวม การที่เข้าไปทำสิ่งไม่ดี หรือทำความสะอาดปรกให้กับบ่อน้ำย่อมเป็นสิ่งไม่สมควร จะทำให้น้ำสกปรกได้ เมื่อดื่มเข้าไปอาจทำให้เป็นโรคได้ ขณะเดียวกัน การที่เป็นของหน้าหมูนี้เอง ก็ไม่สามารถที่จะถมได้ เพราะเป็นของที่ช่วยกันขุดขึ้น และใช้ร่วมกัน นอกจากนี้แล้ว พ่ออุ้ยโม๊ะ และพ่ออุ้ยคำ ได้พูดถึงบ่อน้ำที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติว่า อยู่ที่เกาใจค เหนือหมู่บ้าน ผู้ที่เดินทางไปแพะไปป่า หรือเดินทางเข้าไปในเวียง จะผ่านบริเวณดังกล่าว และแวะตักน้ำไปดื่มด้วย ห้ามไฟล้างเท้า ชักผ้าที่หั้น เป็นว่ากันว่าผีกัน (ผีดู) ถ้าเยยะจะทำหื้อป่าสบายได้

แสดงให้เห็นว่านอกจาก ชืด แล้ว ยังมีเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยเฉพาะสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติหรือเป็นของธรรมชาติ ชุมชนเชื่อว่าเป็นบริเวณที่มีผีคอยปกปักรักษาหรือดูแลอยู่ ใครก็ตามที่เข้าไปลูล้ำหรือมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมย่อมจะถูกผีทำร้ายให้เกิดความไม่สบายขึ้นได้

รูป 10 บ่อน้ำที่ใช้ร่วมกันของคนในหมู่บ้าน ที่มีการปิดปากบ่อไว้
ป้องกันสิ่งสกปรกไหลลงไป

ห้ามตัดทางคนเดียว ผีเดียว คือ ห้ามปิดกั้นทางคนเดิน ผีเดิน หรือการห้ามล้อมรั้ว
ปิดกั้นทางที่ใช้สัญจรไปมา ในสมัยโบราณแม้ไม่มีถนนที่เป็นกิจลักษณะก็ตาม แต่ก็มีทาง
สัญจรหลัก ทางนี้ส่วนใหญ่แล้วมักจะเป็นเส้นทางที่คนในชุมชนใช้กันมาก มีหลายเส้นทาง แม้
ว่าปัจจุบันจะมีการทำถนนขึ้นมา เส้นทางนี้ก็ยังมีการใช้อยู่ คนในชุมชนเล่าว่าเส้นทางนี้เป็น
เส้นทางเก่าเส้นทางเดิมที่คนใช้สัญจรไปมา ไม่ว่าจะเป็นการนำศพไปยังป่าช้า หรือเป็นทาง
ผ่านไปเยี่ยมบ้านญาติพี่น้องในหมู่บ้าน ต่างหมู่บ้านก็ตาม จะไม่มีการปิดกั้น หากใครปิดกั้น
เชื่อว่าจะทำให้ผู้นั้นมีอันเป็นไป จนเสียชีวิตเพราะชีวิตจะตกแก่ผู้นั้น ดังกรณีแม่อุ้มมาที่เสียชีวิต
ไป ที่ชาวบ้านเล่าลือกันว่าเพราะได้ล้อมรั้วกั้นทางที่คนในชุมชนใช้สัญจรไปมา เนื่องจาก
รำคาญเสียงคนพูดในยามกลางคืน เมื่อเดินผ่านไปมา รำคาญเสียงรถมอเตอร์ไซค์ที่แล่นผ่านใจ
บ้าน ทำให้คนไม่กล้าที่จะปฏิบัติละเมิดความเชื่อ เกี่ยวกับความเชื่อนี้ ชาวบ้านมีการ
อธิบายถึง ข้อห้ามที่เป็นชีวิต นี้ว่า การตัดทางคนเดียว ผีเดียว เป็นการไม่สมควร เพราะหากปิด
กั้นทางแล้ว การสัญจรย่อมจะมีปัญหา การปิดกั้นทางเดินจึงถือว่าเป็นเรื่องไม่ธรรมดา ไม่ควร
ที่จะประพฤติปฏิบัติ ยิ่งถ้าเป็นทางสำหรับ ผีเดียวหรือผีเดิน ซึ่งหมายถึงว่าทางสำหรับนำศพ
ไปสู่ป่าช้า และทางเดินของผีเสื้อบ้านผีเสื้อวัดแล้ว ยิ่งเป็นการไม่สมควรที่จะกระทำ ถือว่า
หากกระทำไปเป็นอุปมงคลได้

อีกความเชื่อหนึ่ง เป็นความเชื่อที่บอกกล่าวกันต่อๆ มาแบบปากต่อปาก ว่าห้ามขยายรั้วบ้านหรือหัดเข้าเพื่อให้อาณาเขตของบ้านกว้างหรือแคบกว่าเดิม จะทำให้ดี แต่ความเชื่อนี้ก็ถูกละเมิดโดยคนรุ่นหลังๆ อยู่ตอนนี้ ดังกรณี ของป้าจินที่ได้ทำการขยายเนื้อที่ บ้านของตนเอง โดยทำการถมพื้นที่ ในส่วนที่เป็น "กองผีเตี้ยว" ซึ่งเป็นทางที่คนในอดีตได้ใช้ หามศพไปเผายังป่าช้า ซึ่งปัจจุบันนี้เป็นทางร้าง ไม่มีผู้ใช้อีกต่อไป เนื่องจากไปทางถนนใหญ่ ของหมู่บ้านสะดวกกว่า การกระทำดังกล่าว เชื่อว่าทำให้ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวต้องล้มเจ็บลง เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้คนในชุมชนต่างเล่าลือ ชุบชีบนินทากันว่า เป็นเพราะชิต

รูป 11 สภาพบริเวณกอง หรือถนนที่ถูกละเมิด ลูก้า

จากกรณีตัวอย่างข้างต้นที่กล่าวมา จะพบว่าคนที่มีพฤติกรรมเช่นนี้จะไม่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน ถือว่า เป็นคนที่มีความละโมภโลภมาก อยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง จะไม่มีใครยอมคบหาสมาคมด้วยและมีแต่ผู้คนสาปแช่งให้ถึงแก่ความวิบัติ จากเหตุนี้เองมีผล ทำให้เจ้าตัวเกิดความไม่สบายใจ ไม่สบายกาย

นอกจากนี้ พ่อหนานแก้วได้อธิบายและให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมว่า การที่ขยายรั้วบ้านออกไปก็ชิต ขยับเข้ามาก็ชิต การตีความหมายนี้ อาจเป็นได้ที่จะกระทบต่อผู้อื่น การที่ขยายรั้วบ้านออกไปอาจลูก้าที่ดินของคนอื่น ก่อให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้ง มีเรื่องลูกหลานใหญ่โตต่อ

ไปได้ และหากหุดเนื้อที่ให้แคบลงก็จะทำให้พื้นที่บ้านดูแคบลงไป เป็นการไม่เหมาะสม ดังนั้น จึงต้องให้มีความพอดีและเป็นจริง

พ่อหนานแก้ว พุดเปรียบเทียบให้ฟังว่า "สมัยรุ่นพ่ออู๋ แม่อู๋ ความเชื่อเรื่องนี้เขายึดถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด ที่ดินมีเท่าใดก็เท่าอัน มีที่กว้างขวางที่ไม่มีเจ้าของ เขายังไม่เอา จะเอาที่สักแห่งก็ต้องขอกับแม่ธรณี ผีสงาย โดยการเอาสวญข้าวตอกดอกไม้ไปขอเอา รุ่นต่อๆ มา เขาก็ยึดปฏิบัติสืบๆ มา แต่มารุ่นหลังๆ นี้ (ประมาณ 2518 ลงมา) เขามีอยู่แล้ว เขาก็ยังอยากได้ โลกเขามีที่ล้นสุด แข่งกันไผ่รวยกว่ากัน" แสดงให้เห็นถึงว่า มีการให้ความสำคัญกับทรัพย์สินเงินทองมากขึ้น โดยทรัพย์สินที่มีอยู่ใครมีมากแสดงว่าเป็นผู้ที่มีความร่ำรวย ก็จะได้รับรางวัลขวัญในชุมชน

ป่าไม้วัด ชิด คือ การโค่น หรือทำลายไม้ของวัด ทำให้ชิด จะเห็นได้ว่าไม้ของวัด ชุมชนถือเป็นไม้ศักดิ์สิทธิ์ การป่าไม้ หรือการตัดโค่นต้นไม้ที่ปลูกไว้ของวัด ถือว่าเป็นบาป คนในชุมชนเชื่อว่าต้นไม้ที่ปลูกในวัด เป็นต้นไม้ที่ถูกยกเว้นจากการทำลายทุกต้น เป็นต้นไม้ที่ให้ชีวิต โดยสังเกตได้จาก เมื่อมีการสืบชะตา หลังจากเสร็จพิธีต้นไม้ก็จะถูกนำมาปลูกไว้ในบริเวณวัด ดังนั้นวัดจึงเต็มไปด้วยต้นไม้ต่างๆ มีแต่ความร่มรื่น ซึ่งหากตัดต้นไม้ก็อาจจะทำให้ร่มเงาที่เคยมีอยู่ก็จะหายไป ความเชื่อนี้คนในชุมชนมีการยึดถือกันมาตลอด แต่มีการละเมิดเมื่อครั้งมีนโยบายของรัฐเข้ามาในหมู่บ้านเพื่อสร้างถนนให้กับหมู่บ้าน พ่ออู๋สม เล่าว่า ชาวบ้านทุกคนกลัว แต่ก็ต้องปฏิบัติตามคำสั่ง "เป็นคำสั่งหลวง" ถนนเส้นแรกของหมู่บ้าน ผ่านบริเวณของวัด นายอำเภอ ผู้ใหญ่บ้าน และคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้ทำการโค่นไม้ตาล ไม้ลาน หลายต้นของวัด ผู้เฒ่า ผู้แก่เคยทัดทานไว้ โดยบอกว่า "ไม้ทุกต้นที่เป็นของวัด ผีตายคนเฒ่าบ่เก่า เป็นได้สาบได้แข่งไว้ ไผ่ตัดบ่ได้ หากไผ่ตัดจะต้องมีอันเป็นไป" เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้นายอำเภอ และ คนในหมู่บ้านที่เป็นผู้มีส่วนร่วมในการนั้นต้องจบชีวิตลงด้วยอาการต่างๆ นานา หลายคนที่มีส่วนร่วมในการ ครั้งนั้นเกิดความกลัวขึ้นต้องทำพิธีกรรมขอชีวิตและได้ปลูกต้นไม้ตาล ต้นลาน แทนต้นไม้ที่ตัดโค่นไปแต่ก็ไม่อาจทำให้ตนเอง รอดพ้นจากผลของการกระทำไปได้แม้จะไม่เสียชีวิต แต่ก็ต้องทุกข์ทรมาร ด้วยโรคภัยไข้เจ็บที่ไม่สามารถรักษาได้ตลอดทั้งชีวิต เหตุการณ์ครั้งนั้นเล่าลือกันทั้งในชุมชนเองและนอกชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่ที่จดจำเรื่องราวได้ก็เล่าสู่ลูกหลานฟัง และสั่งห้ามการกระทำใดๆ ที่เป็นชิด เช่นนี้ ทำให้ไม่มีคนกล้าที่จะละเมิดความเชื่อนี้

แบ่งบ้านกุ่มต่อ แบ่งหอกุ่มจุ่มปลวก แบ่งบ้านกุ่มต่อ เป็นการปลูกบ้านเรือน
 ครอบมดไม้ ห้ามทำเชื่อว่าตกชิดกับคนในบ้าน การที่ห้ามแบ่งบ้านกุ่มต่อ ชาวบ้าน เช่น สล่า
 บ้าน (ช่างก่อสร้างบ้าน) ที่อยู่ในชุมชนได้ให้เหตุผล คือ ดอไม้ นั้นเป็นอุปสรรคในระหว่างที่
 กำลังสร้างบ้านได้ คือ จะขุดเสาบริเวณนั้นอาจจะทำยากเพราะขุดเจอแต่รากไม้ ดอไม้ ทำให้
 เสียเวลาที่จะต้องขุดออก เมื่อขุดแล้วก็ต้องปรับสภาพพื้นที่ให้เรียบและรอให้ดินบริเวณนั้น
 แ่นด้วย เป็นเหตุทำให้การก่อสร้างบ้านต้องล่าช้าไป หรือ พ่อสังหีวรรณได้บอกว่าดอไม้ นั้นมี
 โอกาสที่จะยุบพังได้ตามเวลา หากเป็นไม้ที่เนื้อแข็งก็ย่อมต้องใช้เวลานานกว่าจะยุบพัง บางทีก็
 หลุดรื้อยปี แต่หากเป็นไม้เนื้ออ่อน เมื่อเกิดการผุของดอไม้ พื้นที่บริเวณนั้นก็จะทำให้ยุบลงได้
 เกิดความไม่สมดุลของบ้านขึ้น ไม่ปลอดภัยสำหรับผู้อยู่อาศัย

เกี่ยวกับความเชื่อนี้ชุมชนได้ยกมาเป็นข้อปฏิบัติ ที่คนในชุมชนทุกคนห้ามละเมิด
 ดังตัวอย่างที่เล่าสืบๆ กันมา ที่เกิดขึ้น เมื่อ 6-7 ปี ผ่านมา ดังนี้

"ป้าสม มีอาการเจ็บป่วย ลูกไม้ขึ้น มีอาการผอมเหลือง ไปรักษาตามโรงพยาบาล
 หรือหาหมอพื้นบ้านก็ไม่หาย ทางญาติพี่น้องจึงได้ไปหาหมอเมื่อ (หมอดู) ในการทำนายโชค
 ชะตาราให้ ทำนายเคราะห์ต่างๆ ให้ เพื่อตรวจดูว่าเป็นเพราะเหตุใดกันแน่ เมื่อตรวจดูให้แล้วก็
 บอกว่า บ้านที่เพิ่งสร้างเสร็จใหม่ และอยู่กันปัจจุบันนี้เป็นบ้านที่ปลูกครอบมดไว้ ญาติจึงได้ไป
 สืบถามกับผู้รับเหมาก่อสร้างบ้านจากต่างถิ่น อีกครั้ง ซึ่งปรากฏว่า เป็นจริง เพราะบริเวณ
 ดังกล่าวเป็นป่ามะม่วง ตอนที่สร้างบ้าน ไม่ได้ขุดตอทิ้ง แต่กลับเอาดินมาถม คิดว่าไม่เป็นไร
 ดังนั้นญาติพี่น้องและลูกๆ จึงได้ช่วยสงฆ์ขุด และสืบทอดตามคำแนะนำของพ่อหนาน"

เมื่อมีตัวอย่างนี้ ทำให้คนในชุมชน เกิดความกลัว และไม่กล้าที่จะละเมิด เพราะต่าง
 กลัวชีวิต บ้านใครที่จะสร้างบ้านใหม่ ต้องอาศัยผู้ชำนาญการในการเลือกทำเลให้ พ่อหนานตา
 เล่าว่า จะต้องมีการตรวจพื้นที่โดยการเสี่ยงทายโดยการโยนไข่ หากโยนไปทิศใด บริเวณใด
 เชื่อว่าบริเวณนั้นเหมาะสมที่จะปลูกบ้าน และเป็นพื้นที่ที่ไม่มีมดอยู่

เกี่ยวกับความเชื่อนี้ปัจจุบันยังคงดำรงอยู่ และยึดถือปฏิบัติกันต่อๆ มาก แต่ได้
 ยกเลิกวิธีการโยนไข่ เนื่องจากบริเวณพื้นที่ในชุมชนที่ใช้เป็นที่อยู่อาศัยเริ่มที่จะคับแคบลง

สำหรับการแบ่งหอกุ่มจุ่มปลวกนั้น "หอก" ก็หมายถึงเรือนนั่นเอง ชาวบ้านหลายคน
 บอกว่าการสร้างบ้านเรือนค่อมจุ่มปลวกยอมที่จะทำให้อากาศที่ปลวกเข้ามากัดกินไม้ นั้นได้
 ง่ายขึ้น ทำให้บ้านเสื่อมสภาพเร็วขึ้น

เรือนที่แบ่งเสร็จและทำบุญแล้วแต่ภายหลังทำการสืบต่อไปชิดนัก คือ เรือนที่ สร้างเสร็จ และกระทำการทำบุญเรียบร้อยแต่ภายหลังมีการก่อสร้างต่อเติมให้ กว้างขวางมากขึ้น หรือเรือนที่ ปลุกไว้พอดีแล้วแต่ทำให้เรือนนั้นเล็กลงก็ชิด

คนในชุมชนให้ความสำคัญกับการก่อสร้างบ้านมาก ถือว่าเป็นสิ่งที่จะต้องพิจารณาให้ละเอียด ถี่ถ้วน จะไม่มีการทำเรือนสืบทอดออกไป หรือต่อเติมให้กว้างขวางยิ่งขึ้น พี่แดง สล้าบ้าน ได้บอกว่า เรือนที่ทำ หากดูแล้วเป็นชิดก็จะไม่ทำให้ได้ขนาด ก็จะบอกกับเจ้าของ ว่าหากทำไปแล้วจะไม่ดีอะไรบ้าง ไม้ที่นำมาต่อเติมอาจจะไม่ได้ขนาดกับไม้ที่ทำอยู่เดิมหรือเป็นไม้เก่าหรือต่างชนิดกัน ความคงทนย่อมไม่มี หากมีการนำมาต่อเติมอาจทำให้บ้านเรือนพังเสียหายได้ เป็นอันตรายต่อผู้อยู่อาศัยได้ และการที่เรือนปลุกไว้พอดีแล้วแต่ทำให้เรือนนั้นเล็กลงก็ไม่ดีเช่นกัน "ชิด" การที่ชิดก็ เพราะว่า จะทำให้บ้านเรือนนั้นไม่ได้มาตรฐาน ไม่ได้สัดส่วน ขาดความสวยงามไปจากเดิม แต่อย่างไรก็ตามความเชื่อนี้ยังมีการละเมิดอยู่ดังกรณีของบ้านของพี่ประยัดที่กำลังมีการก่อสร้างต่อเติมไปเรื่อยๆ ขยายบ้านให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ซึ่งคนในชุมชนเล่าลือว่าคนในบ้านนั้นจะต้องตกชิดแน่นอน

เรือนหลายหลัง เอาจามาฮ่อมแบ่งเป็นเรือนหลังเดียว ชิดนัก จะทำให้แบ่งอายุคนในบ้าน และคนในบ้านจะอยู่ไม่เป็นสุขกล่าวคือจะทำให้ผู้ที่อยู่เกิดการเจ็บป่วย อาจถึงตายได้ ขณะเดียวกันก็จะทำให้มีแต่เรื่องราวเดือดร้อน การอธิบายความเชื่อนี้ของคนในชุมชนพบว่า การเอาบ้านเอาเรือนหลายหลังมารวมกันให้เป็นหลังเดียวกันย่อมจะยากอยู่ เพราะไม้ที่มาจากบ้านเรือนแต่ละหลังอายุการใช้งานก็ต่างกัน ขนาดก็ย่อมต่างกันและเป็นไม้ต่างชนิดกันอีก การเอามารวมกันย่อมจะลำบากสำหรับผู้สร้าง เมื่อสร้างเสร็จแล้วอาจจะไม่ได้มาตรฐานเท่าที่ควร ผู้เฒ่าผู้แก่มักจะพูดว่า "ไก่อ๊ะแล้ว ข้าวเมาะหลง เอาเฮือนมาฮ่อมกัน มันบ่ดี" หมายความว่า การที่เอาไก่อ๊ะที่อื่นมารวมอยู่กับไก่อ๊ะที่บ้านก็จะทำให้ไก่อ๊ะกันไม่ได้ เกิดการแย่งอาหาร และความเป็นใหญ่กันขึ้น เอาข้าวที่อื่นมารวมกับข้าวที่อยู่ใญ่อาจเป็นข้าวที่ต่างชนิดกัน หรือหากเป็นชนิดเดียวกันคุณภาพข้าวอาจต่างกันไป ทานไม่อร่อย เอาเรือนมารวมกันทำให้เรือนพังเร็วขึ้น ดังนั้นคนโบราณจึงห้ามไว้ ดังกรณีของครอบครัวต่างถิ่นครอบครัวหนึ่งที่คนในชุมชน พูดถึงกัน ว่าเป็นครอบครัวที่มาจากที่อื่น และได้มาตั้งรกรากอยู่ในหมู่บ้าน ได้ทำการซื้อไม้ซึ่งเป็นไม้เก่าจากบ้านหลายๆ หลัง มารวมกันสร้างบ้านขึ้นหนึ่งหลัง เจ้าของเกิดอาการไม่สบายขึ้น ลูกเดินไม่ได้ เป็นเวลาหลายเดือน คนในหมู่บ้านบอก

ว่าชิตและแนะนำให้สร้างบ้านหลังใหม่ ให้ย้ายลงจากบ้านนั้นเสีย เมื่อปฏิบัติตามปรากฏว่าอาการดีขึ้นสามารถที่จะเดินได้ บ้านหลังเดิมก็ให้ผู้อื่นเช่า แต่ก็ไม่มีใครเช่าเกิน 6 เดือน ก็ต้องมีเรื่องมีราวขึ้น ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เชื่อว่าเป็นชิต การที่ชาวบ้านเชื่อว่าชิตนั้น ผู้เป็นสละบ้าน เล่าให้ฟังว่าตนเป็นสละบ้านก็ยึดถือปฏิบัติตามที่คนอื่น ๆ เขาถือกันมา บ้านที่ทำแล้วจะก่อให้เกิดชิตก็ไม่อยากทำเอาใจเขามาใส่ใจเรา เรือนชิต เราก็ไม่อยากอยู่เหมือนกัน ยิ่งเขาไม่รู้ก็จำเป็นต้องบอกเขา เอาที่วัดเป็นที่ตัว เป็นชิต จะทำให้ชิตตกกับคนในครอบครัวทุกเช่นคน คือ ชั่วลูก ชั่วหลาน ดังนั้นคนในชุมชนจะคอยบอกกล่าวอบรมลูกหลานให้เห็นความสำคัญของวัด ที่มีอยู่ในชุมชน ไม่ให้มีการละเมิดเข้าไปสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยในบริเวณวัดโดยเด็ดขาดและบอกว่าจะเป็นชิตกับตนกับตัว ซึ่งการกล่าวถึงชิตแล้วในสมัยพ่ออุ้ยแม่หม่อน คนมักจะมีเชื่อในเรื่องนี้สูงมากมักจะกลัว โดยเฉพาะหากกับวัดด้วยแล้วจะไม่มีประเพณีปฏิบัติที่เป็นชิตเลย ทั้งนี้เพราะว่าคนในชุมชนให้ความสำคัญกับวัด ให้ความสำคัญสถานที่หรืออาณา

บริเวณที่เป็นของวัด ถือกันว่า เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์มีผี และเทวดาดูแลรักษาอยู่ จะโลกเอามาเป็นของใครคนใดคนหนึ่งไม่ได้ ในอดีตความเชื่อนี้จึงปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด แต่ปัจจุบันความเชื่อนี้มักจะไม่ได้รับความสนใจ มีการละเมิดกันเป็นเรื่องราวใหญ่โต ดังกรณีที่เกิดขึ้นที่มีการเล่าลือกันทั้งหมู่บ้านว่า มีการรุกร้าและทำการครอบครองเนื้อที่วัดโดยอ้างว่าเป็นที่ของตนเองที่ได้ถูกต้อง ซึ่งชาวบ้านพูดกันว่าเป็นของ (เอกสาร หนังสือสำคัญทางกฎหมาย)ปลอมสร้างขึ้นทีหลัง ในขณะที่เดียวกับที่วัดก็มีเอกสารสำคัญและพยานบุคคลที่บ่งบอกถึงอาณาเขตของวัดที่ชัดเจน พฤติกรรมดังกล่าวชาวบ้านต่างสาบแช่งให้มีอันเป็นไปต่างๆ นานา ด้วยความไม่พอใจ ต่อมาปรากฏว่าบุคคลในครอบครัวเกิดการเจ็บป่วยด้วยโรคภัย รักษาด้วยวิธีใดๆ ก็ไม่หาย ผู้เป็นญาติพี่น้อง ก็เป็นทุกข์ นับเป็นเวลานานที่ต้องทุกข์ทรมาน ที่สุดก็ชีวิตไปด้วยวัยที่ไม่สมควร ซึ่งชาวบ้านกล่าวกันว่า เป็นเพราะชิตตกยังครอบครอง จะเป็นอย่างนี้อีกเรื่อยๆ จนกว่าพวกเขาจะสำนึกได้

จากข้อห้ามที่ไม่เกี่ยวกับการบริโภค สรุปได้ว่า การยึดถือ ประเพณีปฏิบัติตามคำอบรมสั่งสอน เป็นการย้ำเตือนให้คนในชุมชนมีความกตัญญู ประพฤติปฏิบัติตน ตั้งตนในทางที่ชอบ ไม่เพียงแต่รู้จักกตัญญู ต่อปู่ย่าตายายที่ล่วงลับไปแล้ว แต่ยังเป็นการแสดงถึงความกตัญญู เคารพต่อผู้อาวุโสที่มีบุญคุณต่อตนด้วย

ประการที่สอง การประพฤติปฏิบัติตนในทางที่ชอบตั้งอยู่ในกฎเกณฑ์ กฎศีลธรรมที่สังคมกำหนด การเชื่อเรื่อง "กรรม" ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า "สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม" ทำให้คนในชุมชนจะต้องหมั่นทำบุญ เพื่อที่จะให้ตนได้พ้นจากปวงกรรมที่กระทำไว้ ทั้งในอดีตชาติและปัจจุบัน จะได้ไปเกิดในภพชาติที่ดียิ่งๆ ขึ้น

ประการที่สาม เป็นเรื่องของสิทธิ การที่ไม่ละเมิดสิทธิของคนอื่นเป็นสิ่งที่ทุกคนต่างต้องการ ต่างแสวงหา คนในสมัยโบราณมักจะได้ไม่พูด ไม่เรียกร้องเรื่องสิทธิ แต่จะแสดงออกให้เห็นว่าต่างเคารพสิทธิกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องของสิทธิส่วนบุคคล หรือสิทธิในการจัดการของที่เป็นหน้าหมู่ เช่น ถนน หอผีเสื้อบ้าน หรือบ่อน้ำ เป็นต้น

ประการสุดท้าย ความยั่งยืน อยู่เย็นเป็นสุข ในครอบครัว ชุมชนต่างต้องการอยู่อย่างสงบสุข การกระทำที่เป็นการขัดต่อความสงบสุขของคนในครอบครัวในชุมชน ก็จะถูกหักทวงทัดทานทันที อ้างว่า "เป็นขี้ดเป็นจา" ไปถือว่าเมื่อทำแล้วจะนำความฉิบหายมาสู่คนในครอบครัวและชุมชน

2. ด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

วิถีชีวิตคนชนบทจะผูกพันกับธรรมชาติ และป่า ในระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว จะมีความเชื่อมาเกี่ยวข้องที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติในลักษณะที่พึ่งพา เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ขณะเดียวกันก็ทำหน้าที่ปกป้องรักษาธรรมชาติ อาชีพของคนชนบทส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติสูง ดังนั้นชุมชนจึงสร้างกฎเกณฑ์การปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างมีความเคารพโดยผ่านความเชื่อและข้อห้ามต่างๆ เพื่อให้ชุมชนยึดถือ ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีดังนี้

ความเชื่อเรื่องผีหรือเทพเจ้า

ความเชื่อเรื่องผีหรือเทพเจ้าอันเป็นความเชื่อในอำนาจสิ่งเหนือธรรมชาติ ที่ทำหน้าที่ในการควบคุมพฤติกรรมในการทำการเกษตร เพื่อมิให้เกิดการละเมิดหรือล่วงเกินกันขึ้น โดยเชื่อว่าเป็นธรรมชาติ เหมืองฝาย แหล่งน้ำ ที่นา ป่า เป็นที่อยู่ของผีหรือเทพเจ้า ซึ่งคอยปกป้องรักษาอยู่ หากคนในชุมชนไม่เคารพผีก็จะทำร้าย ทำให้มีอันเป็นไปต่างๆ นานา ความเชื่อด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชุมชน มีดังนี้

ผีฝ่าย

ผีฝ่าย หรือผีเหมืองฝ่าย เป็นผีที่มีความสำคัญประการหนึ่งมีความเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจของชุมชนที่ขึ้นอยู่กับการเกษตรกรรมเป็นหลัก ผีฝ่ายจะดูแลให้น้ำท่าแก่คนในชุมชนเพื่อใช้ในการเกษตรกรรม ฉะนั้น คนในชุมชนจึงให้ความสำคัญต่อผีฝ่ายเป็นที่สุด จะทำให้ผีฝ่ายโกรธไม่ได้ เพราะนั่นหมายถึงผลกระทบที่จะเกิดกับคนจำนวนมากทั้งชุมชน

จะเห็นได้ว่าเมื่อเกิดการผิตผีฝ่ายขึ้นมีการทำลายเกิดความเสียหายจะต้องทำการซ่อมแซมโดยด่วนเพราะอาจทำให้เกิดภัยกับคนในชุมชนได้เพราะเหตุจากการผิตผี เพราะชุมชนการดำรงชีพขึ้นอยู่กับการเกษตรกรรมเป็นหลัก ต้องอาศัยน้ำเพื่อการเกษตร หากฝ่ายพัง ความเสียหายอย่างใหญ่หลวงย่อมเกิดขึ้น มีผลกระทบต่อการดำรงชีพของคนในชุมชน เดือดร้อนกันไปหมด ลุงสม ผู้เป็นลำนํ้า เล่าให้ฟังว่า “คนในหมู่บ้านทุกคน อาศัยเหมืองกิน ทุกคนเป็นรู้ว่าควรจะเยี่ยะจะได ดูแลเหมืองฝ่ายกันจะได ในสมัยก่อน สมัยที่ลุงอินทร์ เป็นแก่ฝ่าย มีการแย่งนํ้ากัน และมีการทำลายฝ่าย ผีฝ่ายเป็นท่าจะโชด ซ่อมฝ่ายแล้วนํ้าก็ป่ามี เลยต้องเลี้ยงใหญ่ เลี้ยงหลวงกัน หื้อผีเป็นพอใจ” เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีฝ่ายนี้ จะพบว่า ลุงสม มีความเชื่ออย่างฝังหัว โดยพูดว่า “ผีฝ่ายมีแต่ เพราะว่าหากปีใดเราเลี้ยงอาหารแก่ผีฝ่าย อย่างเต็มที่ นํ้าท่าก็จะอุดมสมบูรณ์ แสดงว่าผีพอใจ เลยบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ขึ้น” ลุงมี ผู้ช่วยแก่ฝ่าย ได้เล่าถึงเรื่องราวในอดีตอันเกิดจากการทำให้ผีฝ่ายไม่พอใจ ให้ฟังว่า ประมาณปี 2520 (ถ้าจำไม่ผิด) เป็นช่วงที่ลำบากมาก ฝนก็แล้ง การเลี้ยงผีฝ่ายจึงเลี้ยงกันตามมีตามเกิด มีผลทำให้ผีฝ่ายโกรธ ทำให้ไม่มีนํ้าที่จะใช้ในการเกษตรอย่างเพียงพอ ตนและผู้ขายในชุมชน แทบจะไม่ได้นอนที่บ้าน ต้องไปนอนรอนํ้าที่ห่างทุ่ง (กระท่อมกลางทุ่งนา) เพราะนํ้าจะปล่อยออกมาตอนกลางคืน แต่เดี๋ยวนี้นี้ไม่ต้องแย่งนํ้ากันอีกแล้ว เพราะมีนํ้าที่เพียงพอตลอดปี

ความเชื่อเกี่ยวกับผีฝ่ายที่ว่าจะต้องมีการเลี้ยงผีให้อิ่มให้ผีพอใจ ในปัจจุบันนี้ความเชื่อนี้ในกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ และผู้ที่เป็นเกษตรกร ส่วนมากยังมีความเชื่อนี้อยู่ สำหรับคนรุ่นใหม่ส่วนมาก ที่มีได้มีอาชีพทางการเกษตร แต่ไปประกอบอาชีพอื่น เช่น ข้าราชการ ค้าขาย งานบริการต่างๆ ความเชื่อนี้จึงไม่ได้รับความสนใจมากนัก หลายคนแม้ครอบครัว พ่อแม่จะเป็นชาวนา แต่เมื่อตนได้เรียนหนังสือในชั้นสูงๆ มักจะปฏิเสธความเชื่อเรื่องผีทันที ไม่สนใจ และได้แย่งกับคนรุ่นก่อน รวมถึงไม่เข้าร่วมพิธีกรรมด้วย ลุงมีเล่าให้ฟังว่า “ตอนนี้มีหออยู่ ถ้าป่ามีหมู่คนเฒ่าคนแก่นี้

ไปซ่อม ไปผ่อกอย ก็ทำจะปามีไผ่ผ่อกอย" คือ ตอนนี้อยู่มีอยู่เพราะได้รับการดูแลจากผู้อาวุโส แต่ถ้าไม่มีผู้อาวุโสก็คงไม่มีใครดูแลห่อผี แสดงถึงว่า ผู้ที่มีบทบาทในการเกี่ยวกับเหมืองฝายส่วนใหญ่แล้วจะเป็นผู้ที่สูงอายุมากกว่าคนรุ่นหนุ่มๆ และลุงมียังเล่าให้ฟังอีกว่า ถึงแม้ว่าปัจจุบันนี้ระบบเหมืองฝายของชุมชนจะยังมีอยู่แต่ก็ถูกลดความสำคัญลงมาก เพราะมีชลประทานของหลวงเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย มีการจัดการที่เปลี่ยนไป บทบาทของเหมืองฝายแบบในอดีตจึงถูกจำกัดลงไป ต้องคอยพึ่งพาการด้วย

เกิดเหมืองหะปลา เยียะหื่อน้ำนาเป็นแห่ง หื่อน้ำแบ่งเหมือนเก่าเหี้ย บ่อน้ำจะตาย หมายความว่า ปิดทางเดินน้ำที่เรียกว่าเหมืองอันทำให้น้ำในนาแห้ง ให้เปิดทางน้ำเสีย ให้ทำเหมือนเดิม ไม่อย่างนั้นข้าวจะตาย

จะเห็นได้ว่า การที่ทำการปิดทางเดินน้ำตามลำเหมืองเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำเป็นการผิดผี เชื่อว่าจะทำให้ผีเหมืองฝายโกรธจะมีผลทำให้น้ำแห้ง ข้าวในไร่นาเสียหายตายได้ ลุงมี เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า การกระทำอย่างนี้ยังไม่ปรากฏมีใครประพฤติปฏิบัติ ทั้งนี้ "เหมืองมันเส้นใหญ่ เยียะจะไดไปเกิดเหมืองหะปลา มันจะไปแล้วซักเตื่อ" หมายความว่า ลำเหมืองเส้นใหญ่จะทำการอย่างไร ปิดลำเหมืองเอาปลา ย่อมจะทำได้ ย่อมจะเสียแรงเปล่า อีกประการหนึ่งเป็นการป้องกันไม่ให้ข้าวในนาตายเพราะขาดน้ำ ไม่มีน้ำสำหรับเลี้ยงต้น และทำให้แมลงต่างๆ มากัดกินต้นข้าวได้ง่ายขึ้น ดังนั้นชุมชนจึงกำหนดไว้ว่าผู้ใดที่ทำการละเมิดความเชื่อจะต้องชดใช้ความเสียหายนั้น ขณะเดียวกัน ชุมชนก็ได้กำหนดโทษของผู้ที่ทำให้เสียหายไว้ เพื่อป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้น คือ จะต้องให้คนที่ทำเสียหายชดใช้ ถ้าข้าวในนาเสียหาย ตายไปเท่าใดก็ให้ใช้เท่านั้น ฉะนั้นนับแต่อดีตเป็นต้นมา จึงไม่มีใครกล้าที่จะละเมิด ดังที่ลุงสมบอกล่าว "ถ้าผีฝายโชด ข้าวเสียหายแน่นอน ข้าวสมัยก่อน อย่างเฮามี 10 ถึง มันหมดไปเตื่อแรกละลู่ จะเอาที่ไหนไปเลี้ยง เอาแรงเข้าทุบเป็นกัป้าหื้อ" หมายความว่า ถ้าผีฝายโกรธ ข้าวที่ปลูกในนาจะเสียหายแน่นอน กรณีเรามีพันธุ์ข้าว 10 ถึง มันก็หมดไปครั้งแรกแล้ว (ปลูกไปแล้ว) จะเอาข้าวที่ไหนไปใช้ให้คนอื่น จะเอาแรงกายเข้าแลกชดใช้ค่าเสียหาย เขาก็คงไม่ให้

เป็นล้องเหมืองขุดลอกเหมืองบไปช่วยเป็นแถมบปอดักน้ำเข้านาตัวแถม ผิดผีจะต้องถูกใหม่ ชดใช้ความผิดที่กระทำ กล่าวคือเมื่อมีการขุดลอกลำเหมืองการที่ไม่ไปช่วยเหลือผู้อื่นแต่กลับไปขโมยน้ำเข้านาตนเอง เป็นการผิดผี เชื่อว่าผีจะดลบันดาลให้เกิดความเสียหายขึ้นอาจทำให้

เกิดการเจ็บป่วยกับผู้กระทำผิดได้ เช่นเดียวกับการ "ลู่น้ำเป็นเข้านาตัว" ก็ถือว่าผิดผี คือ ในขณะที่มีการปล่อยน้ำจากฝายมายังที่นา ชุมชนจะมีการจัดสรรกัน ว่าใครจะเอาน้ำเข้านาก่อนหลังคนที่แย่งน้ำเอาน้ำเข้านาตนเองก่อนโดยที่ยังไม่ถึงคิวตนเอง ถือว่าผิดผี และเยี่ยงนาตัดกันกับเป็นเป็นชวนไปเอาน้ำเข้านา บ่ยอมไปช่วยเป็นแต่ถ้าลักน้ำเอาเข้านาตนเอง ผิดผี ต้องท่อน้ำใหม่" หมายความว่า เมื่อทำนาพร้อมกับคนอื่น เมื่อเราชวนไปเอาน้ำ ไม่ยอมไปช่วยเหลือแต่รอคอยขโมยน้ำเข้านาตนเอง เป็นการผิดผี จะต้องจ่ายค่าปรับใหม่

รูป 12 การกันน้ำในลำเหมืองเพื่อเข้านา

การทำนาในชุมชนต้องทำพร้อมๆ กัน ทำในฤดูกาลที่ถูกต้อง และชุมชนมีการร่วมแรงร่วมใจกัน เช่น การล้อมเหมือง ขุดลอกลำเหมือง และเอาน้ำเข้านา โดยมีการช่วยเหลือกันตลอด ผู้ที่ไม่ไปช่วยกันก็จะไม่มีสิทธิ์ใช้น้ำ แสดงถึงการจัดสรรทรัพยากรของชุมชน อย่างเป็นธรรมที่สุด การที่ใครก็ตามได้ละเมิดกฎเกณฑ์ กฎระเบียบ แสดงถึงการเป็นคนที่เขาเปรียบคนอื่น ทำให้ผู้อื่นไม่พอใจได้ เกิดการทะเลาะวิวาทกันได้ ดังที่เคยมีมาก่อนเมื่อประมาณยี่สิบกว่าปีมาแล้ว สมัยแก่งฝายเมือง ซึ่งลุงสมได้เล่าให้ฟังว่า สมัยนั้น ระบบเหมืองฝายแข่งมาก แก่งฝายเป็นนักเลง ดู พูดคำไหนคำนั้น เจ็บขาด คนที่ไม่ไปขุดลอกลำเหมืองมักถูกห้ามใช้น้ำตลอดฤดูกาลทำนา หรือบางครั้งก็ถูกทำร้ายร่างกาย ทบตรีชะซึ่งคนในชุมชนอธิบายเป็นการกระทำที่ผิดต้องการ เพราะไม่ยึดถือ

ปฏิบัติตามความเชื่อ เป็นการลงโทษผู้กระทำผิดต่อกฎ นอกจากนี้แล้ว ผู้ละเมิดต้องจ่ายเงินปรับใหม่ให้จำนวนหนึ่ง ในตอนนั้นก็ประมาณ 30 บาท หากเป็นปัจจุบันก็ประมาณ 120 บาท เพื่อให้ผีพอใจ เงินดังกล่าวก็จะถูกนำไปเซ่นไหว้ผีฝ่ายและเลี้ยงดูผู้ที่มาช่วยขุดลอกลำเหมือง หรือนำน้ำเข้ามา ปัจจุบันระบบเหมืองฝายมีระบบมีทางการเข้ามามีบทบาทในการจัดกลุ่มของผู้ใช้น้ำ และแบ่งเวรกัน ดูแลเรื่องเหมืองฝาย และมีการเปิดปิดฝายเป็นเวลา การที่ทางการเข้ามายุ่งเกี่ยวกับนี้ ลุงสม บอกว่า ก็มีส่วนทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับผีเหมืองฝาย และการจัดการน้ำของคนในชุมชน ถูกลดความสำคัญลงไปด้วย โดยสังเกตจากจำนวนคนที่เข้าร่วมพิธีไหว้ผีฝ่าย และอาหารที่ใช้ไหว้ผีฝ่าย ที่มีจำนวนน้อยลง และผู้ที่ไปร่วมในพิธีกรรมก็ลดจำนวนลงด้วย ผู้ที่เชื่อในเรื่องผีเหมืองฝาย เช่น ลุงคำ ได้พูดให้ฟังว่า “เราทำตามฮีตตามฮอยเป็น ป่าดีลบลู่เป็น ประเพณีจะได้ก็เยยะไปจะอัน มันก็บ่าเป็นหยัง” คือ เราทำตามจารีตประเพณีเดิม ไม่ควรลบหลู่ จารีตประเพณีเป็นอย่างไรก็ปฏิบัติตามอย่างนั้น ก็ไม่เห็นเป็นไร อัยตาวาวบอกว่า “เช่นพ่ออัยพ่อหม่อนเป็นประเพณีปฏิบัติ บำทำหื้อผีฝ่าย โชด อัยก็ประเพณีปฏิบัติตวยเป็น หวังว่าเป็นจะผอกอยน้ำหนองหื้อบ้านเราได้กินได้ใช้ เช่นลูกเช่นหลาน” หมายความว่า นับแต่สมัยพ่ออัย พ่อหม่อน ประเพณี ปฏิบัติ ไม่ได้ทำให้ผีฝ่ายโกรธตนเองก็ประเพณีปฏิบัติตามหรือจะให้ผีช่วยดูแลน้ำให้ได้กินได้ใช้ จวบจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน ผู้ที่มีความเชื่อเรื่องผีเหมืองฝาย ต่างเชื่อกันว่า หากดูแล เลี้ยงดูดี ไม่กระทำการใดเป็นการแสดงถึงความไม่เคารพผีฝ่าย ย่อมจะทำให้ผีเหมืองฝายช่วยดูแลพืชผลทางการเกษตรและทำให้น้ำทำอุดมสมบูรณ์ด้วย แม้ว่าหลายคนจะไม่เชื่อเรื่องผีเหมืองฝาย แต่ก็ประเพณีปฏิบัติตามคนอื่น ตามความเชื่อเดิมอยู่ กรณีพี่ศักดิ์ดา อายุ 32 ปี พูดให้ฟังว่า “เรื่องผีฝ่ายนี้บ่าเชื่อ แต่ก็ประเพณีปฏิบัติเหมือนคนอื่น กันเราบ่าได้ไปช่วยเป็น ล้องเหมืองก็จ้างหื้อคนอื่นไปแทนเราจะได้บ่าแผกหมู่” แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลความเชื่อก็ยังมียอยู่ มิได้สูญหายไปไหน เรียกว่า ไม่เชื่อก็ไม่ลบหลู่

ผีนาค

นอกจากผีฝ่ายแล้ว ชุมชนยังมีความเชื่อเรื่องผีนาคด้วย โดยเชื่อกันว่า ผีนาคเป็นผีที่ดี คอยปกป้องรักษา ดูแลพืชผลทางการเกษตรให้ปลอดภัยจากสัตว์ แมลงต่างๆ อำนาจให้ผลผลิตในไร่นาอุดมสมบูรณ์ การกระทำใดๆ ก็ตามที่เป็นการล่วงละเมิดผีนาค คนในชุมชนจะพยายามละเว้นการกระทำที่ว่าจะทำให้ไม่ดี เป็นการผิด ได้แก่

การลวงล้าเข้าไปทำลายพืชที่ปลูกอยู่ของคนอื่น ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะเป็นสัตว์เลื้อยคือ ควาย คนในชุมชนเล่าว่า ถ้าควายลวงล้าเข้าไปทำการเหยียบย่ำ และกินพืชผลที่ผู้อื่นปลูกไว้ เจ้าของควายจะต้องยอมให้เจ้าของพืชผลใหม่หรือปรับ การใหม่หรือปรับนั้นจะออกมาในรูปของการชดใช้ด้วยเงิน หรือการชดใช้ด้วยพืชผลโดยการปลูกทดแทนให้ หรือต้องยกควายให้เจ้าของพืชผลที่ควายกินหากไม่สามารถจ่ายเงินค่าปรับหรือปลูกทดแทนได้ พ่ออุ้ยคำ บอกว่า เคยปรากฏมาแล้วในสมัยก่อน เมื่อสัก 20-30 ปีก่อน วัวควายมาก ทุกบ้านมีเหมือนกันหมด บ้านหนึ่งๆ ก็มากกว่า 2 ตัว บางบ้านมีเป็นสิบ สมัยนั้นเงินหายาก เมื่อวัวควายเข้าทำลายพืชผลคนอื่น ก็ยกควายให้ไปเลย ระยะเวลาที่มัดแล้วให้อยู่ เป็นที่ๆ ไป เพราะให้ควายไปบ่อยๆ ก็จะไม่มีการใช้งาน

การถ่ายบัลสวาระหรืออุจจาระลงบนที่นา ถือว่าเป็นการผิดผีไม่เคารพผีนา จะทำให้ผีนาโกรธมีผลทำให้เกิดอุปสรรคต่างๆ มากมาย เช่น เกิดโรคระบาดต่อพืชไร่หรือมีแมลงมากัดกินต้นข้าวหรือผลผลิต อาจจะลามไปยังที่นาของเพื่อนบ้านได้เจ้าของนาจะต้องทำพิธีเลี้ยงขอขมาต่อผีนาแต่คนในชุมชนมักจะมีวิธีแก้ไข คือ จะทำการขอขมาคารวะหรือขอขมาผีนา ก่อน ในสมัยรุ่นพ่ออุ้ยแม่อุ้ย การประเพณีปฏิบัติเช่นนี้ถือว่าเป็นเรื่องปกติของคนในชุมชนเพราะสมัยก่อนความเจริญต่างๆ ยังไม่มี การถ่ายบัลสวาระ อุจจาระลงบนที่นาคือ พ่ออุ้ยแก้วเล่าให้ฟังว่า สมัยก่อนไม่มีส้วมคนก็จะไปป่า ไปทุ่งกัน ผู้ใหญ่ทำให้ดู เป็นตัวอย่าง เด็กๆ ก็ตาม ซึ่งต่างกับสมัยนี้ มีห้องน้ำห้องส้วมจึงไม่ปรากฏพฤติกรรมดังกล่าวให้เห็น จากการบอกเล่าของพ่ออุ้ยแก้ว ทราบว่า ถ้าจะบัลสวาระ หรืออุจจาระ ก็ต้องขออนุญาตเจ้าที่ก่อน โดยกล่าวว่า “ขอขมาเตี๊ยะเจ้าที่เจ้าทาง ที่อยู่ที่นี่ ขอให้อยกย้ายค่ายที่ไปเหยียที่อื่น ข้าจะเยี่ยวจะขี้ที่นี่” เป็นการบอกกล่าวให้ผีรับทราบก่อน พ่ออุ้ยแก้ว บอกว่า ถ้าไม่บอกให้ผีทราบ ผีอาจจะทำให้เกิดเหตุอันไม่สบายขึ้นได้ เช่น เดินกลับบ้านแล้วตกคันนา ขวัญหายไปทำให้เกิดการเจ็บป่วยขึ้นได้

รูป 13 การเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าว

ห้ามเผาตอข้าวหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตเสร็จ จะทำให้ผืนนาโกรธ พ่อบุญคำ เล่าให้ฟังว่า "สมัยชู้ยปามี เป็นเกี่ยวคอมันไว้ใช้ปลูกหอมเหียบป่าได้เผากันเหมยอย่างเป็นกล้วผืนนา ว่าผืนนาเป็นจะร้อน และโชดเพราะเขาไปเผาที่อยู่เป็น จะทำหื้อพืชผล ของเขาป่าดี" หมายความว่าในสมัยของพ่อบุญทุกคนจะไม่มีการเผาตอข้าวกลางทุ่งนา จะเกี่ยวตอข้าวไว้ใช้ คลุมกระเทียมที่ปลูกใหม่ อีกประการหนึ่ง เพราะกล้วผืนนาจะร้อนและโกรธ เหตุเพราะไปเผาที่อยู่ของผี ผืนนาอาจดลบันดาลให้พืชผลทางการเกษตรได้ผลผลิตไม่ดี พ่อบุญได้รับการถ่ายทอดโดยการประเพณีปฏิบัติตามๆ กันมา เมื่อเกี่ยวข้าวเสร็จ ตอข้าวที่มีอยู่ก็จะเกี่ยวเก็บไว้ใช้ประโยชน์อื่นๆ ต่อไป และในการอธิบายถึงความเชื่อจะพบว่า การที่ชาวบ้านให้ความสำคัญกับความเชื่อนี้เกี่ยวข้องกับผลผลิตทางการเกษตรเป็นสำคัญ หากเผแล้วมีการไหม้ลามไปยังไร่นาของผู้อื่นย่อมผิดต่อผู้อื่นด้วย การทำให้ผลผลิตเสียหายไม่มีใครที่อยากจะทำ ฉะนั้นหากมีพฤติกรรมดังกล่าวเกิดขึ้น คนในชุมชนจะต้องแก้ไขโดยการทำพิธีสู่ขุมมาที่ไถ่ล่งละเมิดไร่นาของผู้อื่น โดยจัดเครื่องต่างๆ ได้แก่ เหล้า 1 ไห (ขวด) ไก่ 1 คู่ แกงส้ม แกงหวาน และสวยตอก โดย ผู้กระทำการเผาจะเป็นผู้ไปสู่ขุมมาหรือมอบเงินเป็นค่าปรับใหม่ให้เจ้าของไร่นาที่เสียหายเป็นผู้ดำเนินการก็ได้ เพราะไร่นาที่เสียหายของผู้อื่นอาจมีพืชผลปลูกไว้ ในสมัยนี้ความเชื่อนี้ก็เริ่มถูกทำลายลง โดยเทคโนโลยีอันทันสมัยที่เข้ามา นั่นคือการใช้รถเกี่ยว เจ้าของนาส่วนใหญ่จะใช้รถเกี่ยว ทำให้ตอข้าวกลางทุ่งนาเสียหาย ไม่อาจนำมาใช้

การต่อไปได้ จะทำการเผา และ โถกอบ บางราย ก็ใช้รถตัดหญ้า ตัดตอข้าว แล้วทำการจุดไฟเผาทันที เช่นนี้ปรากฏให้เห็นเป็นประจำและเพิ่มขึ้นในชุมชน แต่ก็มีได้หมายความว่า จะละทิ้งพิธีกรรมการขอขมาโดยสิ้นเชิง หลังจากที่ได้เผาหรือโถกอบแล้วก็มักจะทำพิธีกรรมขอขมาต่อผีนาและขอให้ทำหน้าที่ในการดูแลพืชผลต่อไป

จะเห็นได้ว่าคนในชุมชนให้ความสำคัญกับผีเป็นสำคัญ เพราะผีจะคอยช่วยดูแลและคุ้มครองให้ปลอดภัย คนในชุมชนเชื่อว่าผีมีอยู่ทุกที่ ดังนั้น ผีจึงปกปักรักษา และให้ชีวิตคนในชุมชนผูกพันกับผี การที่ทำผีดผีละเมียดผีก็จะทำให้ผีโกรธ ดังนั้นคนในชุมชนจึงให้ความสำคัญกับผีมากมาย อะไรที่ผีไม่พอใจก็จะไม่ทำ การทำการใดก็ต้องบอกผี เป็นการแสดงออกซึ่งความเคารพและขออนุญาต ดังกรณีของความเชื่อเบื้องต้น

ข้อห้ามเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม(ซิด)

นอกเหนือจากความเชื่อเรื่องผีแล้ว ในด้านการเกษตรยังมีข้อห้ามหรือความเชื่อเรื่องซิดเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย จะพบว่า การประกอบอาชีพเกษตรกรรม ความเชื่อเรื่องซิดเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเป็นความเชื่อที่ถูกถ่ายทอดมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานแฝงอยู่ในวิถีชีวิตของคนในชุมชนทุกคน จะมีการนับถือและปฏิบัติตามความเชื่อดังกล่าวอย่างเคร่งครัด อะไรที่ทำไปอันจะมีผลกระทบต่อตนเองและคนในชุมชนชาวนาจะเลียง แต่หากเลียงไม่ได้จะมีการทำการล้างซิดส่งซิดไปภายหลัง จากการศึกษาพบว่า ซิดที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของคนในชุมชนบ้านท่าเกวียนที่มีการยึดถือ ได้แก่ห้ามถมบ่อน้ำ หนองน้ำ บวควาย ลำเหมือง

การดำรงชีวิตของคนในชุมชนนับแต่อดีตมาให้ความสำคัญกับน้ำเป็นสำคัญ ถือว่าน้ำเป็นชีวิตจิตใจ จำเป็นต้องใช้ร่วมกัน ดังจะเห็นว่าการตั้งหมู่บ้านของชุมชนบ้านท่าเกวียนมีแม่น้ำลำเหมืองอยู่ ทั้งทางทิศตะวันตก และตะวันออก และอยู่ไม่ห่างไกลจากฝายมากนัก น้ำเป็นแหล่งของอาหารธรรมชาติของคนในชุมชน สัตว์น้ำจะหาได้ง่ายในชุมชน

หากพิจารณาแล้วจะเห็นว่าแหล่งน้ำเหล่านี้ถือกันว่าเป็นของหน้าหมู่บ้าน ทุกคนมีสิทธิใช้ แต่ห้ามละเมิด การพิจารณาถึงเบื้องหลังความเชื่อพบว่า หากใครถมบ่อน้ำ ลำเหมือง จะทำให้ซิดเดือดร้อนชาวบ้านทั้งหมู่บ้านเป็นการ “ผิดบ้าน” ผิดต่อระเบียบเดิมของชุมชน

รูป 14 จุดหนึ่งของลำเหมืองที่ไหลผ่านหมู่บ้าน

การถมหนองน้ำ ลำเหมือง จะทำให้แหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำหมดไป สัตว์น้ำจำพวกกุ้ง หอย ปู ปลา ก็จะไม่มีที่อยู่ ทำให้สูญพันธุ์ไปได้ และขณะเดียวกันหนองน้ำ ลำเหมืองก็เป็นที่กักเก็บน้ำสำหรับใช้ในการเกษตรก็จะหมดไปด้วย หากมีการถม อีกประการหนึ่ง คือ หนองน้ำหรือลำเหมือง ไม่ว่าจะถูกทำขึ้นมาหรือเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติก็ตาม ย่อมเป็นการลำบากที่จะถม จำเป็นที่จะต้องใช้ดินจำนวนมากในการถม ถ้าถมไม่ดีก็จะทำให้เกิดการทรุดตัวของดินหรือสิ่งก่อสร้างได้ พ่อหนานตา บอกว่า "ไม่ก็ตาม ถ้าถม มันจะตกขีด ตัวอย่างก็มีให้เห็นแล้ว" แสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนได้เห็นตัวอย่างที่เกิดขึ้นจึงทำให้ต่างไม่กล้าที่จะประพฤติดิปฏิบัติละเมิด ยังคงยึดถือปฏิบัติตามความเชื่อเดิมจวบจนถึงปัจจุบัน และจากการที่ผู้วิจัยได้ไปทวนักก็พบเห็นว่ามีหนองน้ำ ลำเหมืองอยู่ ไม่มีใครที่จะไปมีพฤติกรรมที่ขีด สภาพหนองน้ำ ลำเหมืองเป็นเช่นไรก็ปล่อยให้เป็นอย่างนั้นไปตามธรรมชาติ โดยเฉพาะลำเหมืองแล้วมีการล้อมเหมือง สะเหมือง (ขุดลอกลำเหมือง) กันบ่อย ไม่ให้เกิดการตื้นเขินทำให้น้ำเดินสะดวก

บวกควายก็เช่นกัน มักจะเป็นที่นอนของควาย บวกควายจะมีประโยชน์สำหรับให้ควายได้พักผ่อน เพราะนิสัยควายจะชอบนอนดินที่มีน้ำแช่ขังอยู่ นอนเปื้อะ หรือโคลน มันต้องนอนและกลิ้งหลายครั้งกว่าจะได้บวกควายสำหรับมันเอง พ่ออุ้ยตา พูดว่าดินบวกควายมีประโยชน์สำหรับการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน เพราะว่าดินบวกควายจะใช้เข้ายาบางอย่าง เป็นส่วนผสมของยาสมุนไพร เพื่อรักษาพิษบาดแผลต่างๆ อีกด้วย และจากการสอบถามชาวบ้านหลายคน ทราบว่าดินบวกควายทำให้แผลสดต่างๆ หายได้เร็ว ระวังเลือดไม่ให้ไหลออกมามาก เช่น บาดแผลถูกมีดบาด เคียวเกี่ยวมือ เป็นต้น โดยจะเอาดินบวกควายมาโปะ หรือปิดบาดแผล จากนั้นก็หาหญ้าที่เป็นสมุนไพรมาใส่อีกที และพ่ออุ้ยตา พูดต่อไปอีกว่า การที่ถมบ่อน้ำ หนองน้ำ บวกควาย หรือลำเหมืองหากถมแล้วดินไม่แน่นก็จะทำให้พื้นดินบริเวณดังกล่าวเกิดการทรุดตัวได้ คนโบราณจึงห้ามลูกหลานไม่ให้เอาที่บริเวณนั้นมาทำบ้าน ที่อยู่อาศัย "อุ้ยเองก็กลัวมันจะตกขีดไปตวย" และพูดถึงการเปลี่ยนแปลงว่า ในสมัยนี้ คนไม่สนใจและไม่ยึดถือกันแล้ว เอาดินที่อื่นมาถม แล้วก็เอารถมาลอบให้มันแน่นขึ้น โดยเฉพาะบวกควายนี้ถมง่าย มันไม่ลึก ดังนั้นทุ่งนาที่มีบวกควายอยู่ในปัจจุบันก็มักจะถูกถมไป ทำพื้นที่ให้เป็นที่อยู่อาศัยหรือทำสวนลำไยกันไป หลายคนบอกว่า ขีดจากการถมบวกควายไม่เห็นมีเกิดขึ้น ทุ่งนามีบวกควายจำนวนมาก หากห้ามไม่ให้ถมบวกควายพื้นที่ที่มีบวกควายตรงนั้นคงจะไม่ได้ใช้ประโยชน์แล้ว บวกควายที่ไม่ถม มักเป็นบวกควายที่มีขนาดใหญ่ มีความลึกอยู่ในบริเวณที่เรียกว่า นาโสัง คือที่ลุ่มน้ำขัง เพราะการนำพื้นที่ตรงนี้ไปใช้ประโยชน์ นอกจากการปลูกข้าวแล้ว เป็นอย่างอื่นคงไม่มี และบริเวณนาโสังก็ไม่นิยมถมดินด้วย

ห้ามเปลี่ยนเส้นทางน้ำ หรือขุดขยายแม่น้ำที่แคบให้กว้างขึ้นหรือถมให้แคบลง ในชุมชนถือว่า "น้ำต้องกินร่วมกัน" คือต้องใช้ร่วมกัน และมักพูดคุยกันในกลุ่มเสมอว่า "หากใครทำฝายจะโกรธ จะทำให้เกิดขีดขึ้นกันทั้งหมู่บ้าน ควรจะปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมชาติดีกว่า" หากมีการเปลี่ยนเส้นทางหรือขุดขยายจะทำให้ตกขีดกับตนเองและคนในชุมชนด้วย โดยเหตุผลเบื้องหลังอยู่ที่ว่า หากมีการเปลี่ยนเส้นทางน้ำอาจทำให้เกิดการเสียประโยชน์สำหรับผู้ใช้น้ำส่วนรวมได้ ประกอบกับการเปลี่ยนเส้นทางน้ำที่เป็นฝีมือของคน อาจลุดล้ำเข้าอาณาบริเวณที่เป็นพื้นที่ของผู้อื่นสร้างความเดือดร้อนให้กับผู้อื่นที่ต้องสูญเสียที่ทำกิน

เช่นเดียวกับการขุดขยายแม่น้ำที่แคบให้กว้าง คนในชุมชนก็ไม่ประพฤติดิปฏิบัติกัน กลัวขีดจะตกยังตน ซึ่งหากจะพิจารณาแล้วแน่นอนว่าทำให้เกิดผลกระทบต่อนักผู้อื่นได้ เพราะอาจลุดล้ำ

เข้าไปยังที่ของผู้อื่นได้ ก่อให้เกิดปากเสียง ทะเลาะกันขึ้นมาเป็นเรื่องเป็นราวได้ ลุงคำ บอกว่า "คนใหญ่ ยามผัดกันมันบ่ดี มันช่างบ่ผ่อหน้ากัน จังกันไปเต้าตาย" หมายความว่า ผู้ใหญ่ หากไม่ถูกกันแล้ว มักจะไม่มองหน้ากัน เกลียดกันไปจนตาย การถมให้แคบลงก็เช่นเดียวกัน คนในชุมชนไม่ประพฤติปฏิบัติกัน เป็นการบ่งบอกว่าถ้าทำการถมไปก็จะทำให้น้ำเดินไม่สะดวกกระทบต่อผู้ใช้น้ำคนอื่นที่เข้าร่วมตอนปลายน้ำ เพราะน้ำอาจจะไม่ถึงก็ได้ ประกอบกับ ทำให้วัชพืชจำพวกหญ้าขึ้นง่ายขึ้น ทำให้เสียเวลาในการล่องเหมือง หรือขุดลอกลำเหมืองกันบ่อย ดังนั้นความเชื่อนี้ในชุมชนจึงไม่มีใครที่จะละเมิด

แม่น้ำมีลักษณะคดเคี้ยวไปตามธรรมชาติห้ามไปขุดหรือแต่งให้ตรง ลุงมี เล่าให้ฟังว่าจะสังเกตเอาที่ผู้ใหญ่อเอง ตั้งแต่เด็กๆ เพราะเมื่อมีการขุดลำเหมืองก็มักจะไปกับพ่อ ไปเล่น ไปเที่ยวอยู่แถวนั้น ก็ได้เรียนรู้มา จากความเชื่อนี้ ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นขนาดของคลอง หรือ แม่น้ำพบว่าจะไม่มีการขุดแต่งแม่น้ำนั้นให้ตรง ถ้าเป็นคลองเล็กๆ การขุดแม่น้ำให้ตรงนั้น จะมีปัญหาตามมาคือจะไปขุดลูกน้ำที่ของผู้อื่นได้ ทำให้ผู้อื่นเสียผลประโยชน์ในการใช้ที่ดินทำกิน ลุงมี เล่าต่อว่า การส่งผ่านน้ำไปยังที่นา เป็นเหมือง เล็กๆ หากมีหญ้า หรือมันแคบไปตกแต่งได้ ก็ทำ แต่จะไม่ขุดลำที่ผู้อื่น จะเอาแค่น้ำผ่านได้ก็พอหากเป็นแม่น้ำที่มีลักษณะธรรมชาติ ไม่ควรอย่างยิ่งที่จะทำการขุดแต่งให้ตรงจะทำให้เกิดขีตได้ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนเส้นทางน้ำ การขุดขยายแม่น้ำ การถมแม่น้ำหรือการขุดแต่งแม่น้ำธรรมชาติให้ตรงนั้น มิได้ทำได้ง่ายๆ เพราะชุมชนมีระบบเหมืองฝายใครก็ตามมีพฤติกรรมดังกล่าวนี้ ย่อมได้รับการต่อต้านจากคนในชุมชนแน่นอน เป็นการนำความเดือดร้อนมาสู่คนหมู่มาก

รูป 15 บริเวณท้องนา ที่มีการทำคันนาขึ้นน้ำเพื่อให้ต้นข้าวเจริญเติบโตเต็มที่

การทำลายคันนาที่มีอยู่ทั้งหมดเพื่อรวมนานหลายแปลงเป็นแปลงเดียว เป็นสิ่งที่ถือว่ามีผิด การอธิบายถึงข้อห้ามดังกล่าวนี้ เหตุผลอยู่ที่ว่าการรวมนานหลายแปลงเข้าเป็นแปลงเดียวกัน ย่อมทำให้มีปัญหาในเรื่องของการจัดการน้ำ การทำการเกษตรพื้นที่ทำการเกษตรมักจะไม่มีความระดับที่เท่ากันแต่ละลดหลั่นกันไป หากมีการทำลายคันนาก็จะมีผลทำให้พื้นที่ที่อยู่สูงไม่ได้น้ำกลายเป็นนาตอน เมื่อปลูกพืชลงไปมักจะทำให้น้ำไม่อยู่พืชไม่มีน้ำใช้ก็จะทำให้เหี่ยวแห้งตายไปได้ ขณะเดียวกันพื้นที่ที่เป็นที่ต้ำน้ำก็จะท่วม เรียกว่าน้ำโง้งไป พืชผลก็จะเสียหายเช่นกัน เพราะน้ำมีมากเกินไปน้ำจะท่วมพืชผลเสียหายตายไป จึงจะเห็นว่าคนในชุมชนจะไม่มีการละเมิดข้อห้ามนี้เลย

ย้ายคันนากันที่นาคนอื่นผิด การย้ายคันนาส่งล้าไปเขตแดนนาผู้อื่น เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะกับคนที่ชุมชนบอกว่ามีนิสัย "งก" หรือ "โลภ" ลุงคำ บอกว่า คนที่มันงก เวลานั้นนาจะมีการปันคันนา (คือการตบแต่งคันนาโดยการทำลายหญ้าที่ออกตามคันนา ใช้ดินมาโปะคันนา อุดรู หรือช่องว่างที่อยู่ของสัตว์ให้หมด เช่น หู จะทำให้ไม่มีที่อยู่ หินออกไปจากไร่นาให้หมด) แต่คนหมู่นี้เขาปัน แต่เขาเอาหญ้า คือ ได้แต่เอาจอบตักๆ คันนา ฝ่ายตน แล้วให้คนอื่นปันคันนาเขตเขา คนแบบนี้ก็เหมือนกับใช้คันนาคนอื่น เพราะตนเองถากคันนากินแดนเขา และบอกต่อว่า สำหรับตัวเองจะคอยอบรมสั่งสอนลูกหลาน ไม่ให้เขาโลภ เอาของคนอื่น และ

เมื่อถึงเวลาทำคันทนา ก็ให้ทำในเฉพาะที่เป็นแดนเรา ไม่ให้ไปยุ่งแดนคนอื่น ถือว่าเป็นการลุกล้ำที่นาผู้อื่น เป็นความโลภ ผิดศีลอยากได้ที่ดินของผู้อื่น และทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันได้

เอาที่นามาทำเป็นที่บ้านหรือเอาที่บ้านมาทำเป็นที่นาปดิมันขีดในชุมชนจะฉิบหาย

ผู้เป็นพ่อแม่ หรือญาติพี่น้อง และพ่อहनานเป็นผู้ที่ดูแลในเรื่องความเชื่อนี้อยู่ โดยเฉพาะพ่อहनาน มีวิธีการดูตำราการสร้างบ้าน ทำเลการสร้างบ้าน ดังนั้น พ่อहनานจะเป็นผู้บอกคนในชุมชนว่า บริเวณใดที่ควรจะทำมาปลูกบ้าน สร้างบ้าน เพราะหากไม่ทราบ แล้วอาจทำให้เกิดขัดตกได้ เกิดเรื่องราวต่างๆ ขึ้น และจากการสัมภาษณ์ พ่อสังหวัรรณ ถึงเบื้องหลังการห้าม ทำให้ทราบว่า คนในชุมชนมีเหตุผลเบื้องหลังที่ให้ไว้ดีมาก กล่าวคือ หากมีการนำที่นามาทำเป็นที่บ้าน ก็จะทำให้พื้นที่ทางการเกษตรลดลง พืชผลทางการเกษตรก็จะไม่พอเลี้ยงคนในครอบครัว อีกประการหนึ่งคือ ที่นาเป็นพื้นที่ค่อนข้างต่ำกว่าบริเวณที่ใช้เป็นที่ตั้งบ้านเรือน และมีปลวก มด จำนวนมากอยู่ในบริเวณที่นา ดังเห็นได้จากจอมปลวกต่างๆ ที่อยู่ในนา ซึ่งไม่มีใครกล้าขุดหรือทำลาย และยกพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นที่อยู่ของผีจุ่มปลวก หรือผีไร่ผืนนาไป บางแห่งมีการสร้างศาลเล็กๆ ให้อยู่ และหากนำที่บ้านมาเป็นที่นาก็ทำไม่ได้ เพราะที่บ้านสูงกว่าที่นา จะทำให้ไม่มีน้ำในการทำนาได้ พืชผลทางการเกษตรเสียหาย ซึ่งความเชื่อที่ห้ามเอาที่บ้านมาทำเป็นที่นาก็ยังไม่ปรากฏมีการละเมิดแต่อย่างใด แต่ปัจจุบัน ความเชื่อที่ว่าห้ามเอาที่บ้านมาทำเป็นที่บ้าน กำลังถูกทำให้หมดไป โดยสภาพสิ่งแวดล้อม และจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นแม้ว่าชุมชนมีวิธีการจัดการกับจำนวนคนที่เพิ่มมากขึ้นในครอบครัวตนเองโดยการให้อยู่รวมกันเป็นครอบครัวขยายแล้วก็ตาม แต่ปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัยซึ่งเป็นสิ่งสำคัญก็ยังมีอยู่ ปรากฏมีคนจากที่อื่นมาซื้อที่นาบริเวณใกล้ๆ หมู่บ้านทำเป็นบ้านจัดสรร ซึ่งเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงนี้ พ่อสังหวัรรณ เล่าว่า สมัยปัจจุบัน มันทันสมัยทุกอย่าง มีรถบรรทุกดินมาถมก็ถมก็ได้ ไม่ว่าจะป็นนาไ้้งหรือนาดอนก็สามารถทำให้เป็นที่อยู่อาศัยได้ คนที่อยู่หมู่บ้านจัดสรรก็ไม่เห็นขัดอะไร ล้วนแต่เป็นผู้ที่มีฐานะดี ๆ ทั้งนั้น ถ้าเทียบกับชาวนาอย่างเรา แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องขีดข้อนี้ถูกละเมิดและกำลังจะหมดไป และเริ่มมีคนในชุมชนเอาอย่างเพิ่มมากขึ้น ซึ่งครั้งแรกอาจจะยังไม่มี ความกล้ากระทำการละเมิดมากนัก ต่อมาก็เกิดการเลียนแบบ เอาอย่างกันขึ้น พ่อสังหวัรรณ บอกว่า "เพราะที่อยู่ปามีมันเลยต้องเอาที่นามาทำเป็นที่บ้าน"

ห้ามเยี่ยะนาเยี่ยะสวนหามเฮือน คือทำนาทำสวนทางด้านตะวันออกและตะวันตกหรือทำรอบบ้าน ลุงคำ บอกว่า ผู้เป็นพ่อแม่จะคอยดักเตือน ลูกหลานเสมอถึงความเชื่อนี้ ในสมัยเมื่อ 30-40 ปี ที่ผ่านมา ครอบครัวหนึ่งๆ จะไม่มีการทำไร่กันมาก เขาเอาเพียงแค่ว่าพออยู่พอกินกันเท่านั้น ไม่ได้ซื้อขายกัน บ้านใดที่มีที่นามากก็จะให้ลูกๆ แบ่งกันไปใช้ประโยชน์ มีมากทำเองก็ไม่ไหว การห้ามดังกล่าวเป็นการคำนึงถึงความพอดีของคนโบราณ เพราะหากทำมากไปก็จะทำให้การดูแลไม่ทั่วถึง การที่ดูแลไม่ทั่วถึงดังกล่าวจะทำให้แมลงศัตรูพืชมาทำลายต้นไม้ได้ รวมถึงการให้น้ำและการกำจัดวัชพืชต่างๆ ไม่เพียงพอ ซึ่งตรงข้ามกับคนสมัยปัจจุบันที่มีแต่จะเอาที่นาเป็นจำนวนมากๆ มีความต้องการไม่สิ้นสุด ซึ่งลุงก็ยกตัวอย่างคนในชุมชนให้ฟังว่า “ปู่เรามันมีที่นาหนักเหลือไผ่ในบ้านเราป่าหันทันเยี่ยะแป้ ออกทุ่งตึงวันป่าได้อยู่ได้ย่าง มันโลภนักหนา อยู่ไปตามน้ำทำไปตามมีป่าได้ทุกซีกกว่า” แม้จะยกตัวอย่างให้คนในชุมชนฟังตลอด แต่คนส่วนใหญ่ปัจจุบันนี้ยังแสวงหาอยู่ พี่เอ๋ อายุ 41 ปี และลุงมา อายุ 65 ปี ได้ให้เหตุผลส่วนตัวว่า

พี่เอ๋ บอกว่า

“บ้านเมืองมันเปลี่ยนไป เราจะยากกับที่ได้จะได ก็บ่ได้อยากโลภอยากมีเหมือน เป็น แต่เราต้องใช้เงิน ลูกเมียต้องใช้เงิน บ่อยากหื้อลูกเมียน้อยหน้าเป็น”

ลุงมา บอกว่า

“ลุงมันเคยทุกข์มานาน มีเงินแล้วก็บ่รู้จะเอาไปเยี่ยะใด ก็หื้อลูกหื้อหลานวันทางหน้า เคยเยี่ยะการมาตั้งแต่เป็นป่าวเฒ่าแก่แล้วก็เยี่ยะอยู่ มันเป็นความสบายใจของลุง มันม่วน”

คนสองรุ่นมีความคิดที่ติดกับเงิน และวัตถุ กลายมาเป็นรูปแบบของคนในชุมชนที่ประสบความสำเร็จ มีคนในชุมชนเอาเป็นแบบอย่าง

ห้ามป่าไร่ป่าสวน กว่มป่าเฮี้ยว คือ ไม่ให้ทำไร่ นา กินเนื้อที่ของป่าช้า ชุมชนถือว่าพื้นที่ของป่าช้า เป็นพื้นที่ขีด เป็นอัมปมงคลไม่เหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการเกษตรหรืออยู่อาศัยในชุมชนจึงปรากฏว่า ไม่มีผู้ใดละเมิดความเชื่อดังกล่าวนี้ ลุงหมื่น ผู้เป็นสัปเหร่อ กล่าวว่า “ปากกล้า

ไปยุ่งเกี่ยวกับที่อยู่เขา ผีอยู่ส่วนผี คนอยู่ส่วนคน ไปยุ่งเขา ดีป่าดีมันจะมาหักคอเหี้ย" แสดงให้เห็นว่าบุคคลในชุมชนให้เกียรติ และให้ความเคารพกับคนที่ตายไปแล้วด้วย การกระทำใดๆ ที่จะเป็นการรบกวนดวงวิญญาณหรือผู้ตาย คนก็จะไม่กระทำ เป็นการแสดงความเคารพต่อกัน ซึ่งลุงหมื่นได้อธิบายถึงเหตุผลของตนเอง และกล่าวถึงเขตแดนอย่างเห็นได้ชัดเจนระหว่าง แดนผี กับแดนคนสำหรับ ลุงมา บอกว่า ป่าดีป่าไร่กว่าป่าเฮี้ยว มันขี้ด จะทำหื้อเป็นขี้ทูต ความเชื่อนี้คนในชุมชนเชื่อถือกันมากกว่าขี้ทูตมีจริง ซึ่งหากพิจารณาถึงเหตุผล และเบื้องหลังความเชื่อคนในชุมชน ทราบว่า พื้นที่ของป่าช้าเป็นบริเวณที่ในอดีตใช้ฝังศพ ต่อมาเมื่อประมาณ 20 ปีให้หลัง ก็เปลี่ยนมาเป็นการเผา ยกเว้นศพของเด็ก และคนที่เป็นขี้ทูตที่มีลักษณะมือหงิกงอ เนื้อตัวเป็นตุ่ม ที่ยังใช้วิธีฝังอยู่ ซึ่งชุมชนเชื่อว่า ขี้ทูตจะไม่ให้เผา จะต้องฝังอย่างเดียว และยังเชื่อว่าจะทำให้เชื้อขี้ทูตอยู่ในดินบริเวณนั้น ไม่กระจายไปบริเวณอื่น แต่หากไปทำการเกษตรบริเวณดังกล่าวหากถูกต้องเชื้อจะทำให้ติดได้ ซึ่งกล่าวกันว่า เชื้อขี้ทูตเมื่อรวมตัวกันจะมีลักษณะเป็นเม็ดกลมๆ สุกใส เหมือนกับแก้วเมื่อถูกมือ หรือเนื้อตัวลักษณะ ใสๆ เหมือนแก้วนี้ก็จะแตกทำให้ติดเชื้อได้ สำหรับอ้ายจ๋อง กล่าวว่า "ในป่าเฮี้ยวเป็นที่อยู่ของผี เป็นเอาศพไปฝังเต็มไปหมด เมื่อศพลูกอีทอง ลุงหมื่นเป็นขุดที่ได้ก็เป็นข้าวของคนตายไปเลี้ยง" แสดงว่าพื้นที่ป่าช้าไม่เหมาะสมจะนำมาใช้ประโยชน์อื่นได้ การที่คนในชุมชนห้ามเช่นนี้หากจะว่าไปแล้วคำอธิบายของชาวบ้านก็เป็นส่วนหนึ่งที่ถูกต้อง และยังกล่าวอีกได้ว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการละเมิดลูกไล่ที่สาธารณะทำให้พื้นที่ที่เป็น฼าปนสถานคับแคบสร้างความไม่พอใจให้กับชาวบ้านได้ แสดงถึงความฉลาดของคนในชุมชนสมัยก่อนที่สร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อให้ลูกหลานประพฤติปฏิบัติอยู่ในร่องในรอย ไม่นำความเดือดร้อนมาสู่

ควากไฮ่ ควากนา หรือขยายที่นาที่มีอยู่ให้มีมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่จะขี้ด ความเชื่อนี้ในสมัยก่อนยึดถือกัน และปฏิบัติอยู่จนถึงทุกวันนี้ลุงสมได้เล่าให้ฟังว่า "พ่อเป็นบ่หื้อควากไร่ควากนา หื้อกว้างนัก ไผ่ที่ควาก เป็นก็จะหื้อเยี่ยะคนเดียว ลูกหลานก็เลยบ่มีไผ่ควาก เพราะมันลักล้าไปเยี่ยะป่าแป้" คือพ่อไม่ให้ขยาย หรือบุกเบิกไร่นาออกไปอีก ใครที่อยากทำ ก็ทำไปคนเดียว ลูกหลานเลยไม่มีใครไปบุกเบิกอีก เพราะเท่าที่มีก็มากจนทำไม่ไหวแล้ว ที่ถือว่าเป็นขี้ดนี้ เหตุผลเบื้องหลังน่าจะอยู่ที่ว่า คนสมัยก่อนนั้น คำนึงถึงเรื่องสุขภาพ เป็นสำคัญ เพราะหากขยายที่ไร่นาออกเป็นจำนวนมาก ในขณะที่คนจะทำก็มีไม่มาก ย่อมจะทำให้เสียกำลังเปล่า ถ้าทำไม่ไหว ไร่นาที่ขยายไป อาจถูกแมลงศัตรูกัดทำลายพืชผล ทางการผลิตได้ พื้นที่ที่ขยายตรงไหนไม่ได้ใช้

ประโยชน์ก็จะกลายเป็นที่รกร้าง เป็นการสูญเสียเปล่าเท่านั้น ขณะเดียวกันจะเห็นได้ว่าผู้ทำการขยายไร่นาออกไปมักเป็นผู้ชาย ถือกันว่าผู้ชายเป็นกำลังสำคัญของครอบครัว เป็นหัวหน้าครอบครัว หากขาดผู้นำไปกิจการงานต่างๆ ไร่นาที่มีอยู่ย่อมยากที่ผู้หญิงจะเป็นผู้จัดการเพียงฝ่ายเดียวได้ สำหรับปัจจุบันการขยายที่ดิน เป็นการกระทำที่ค่อนข้างลำบากและยาก ไม่มีโอกาสเช่นกับสมัยก่อน เพราะเนื้อที่ทุกตารางนิ้ว ล้วนแต่มีเจ้าของ ดังที่ลุงสม กล่าวไว้ว่า "พื้นที่ทุกที่ บ้างจะเป็นที่ดิน ที่ห้วย ที่ป่า กว้างน้ำที่เขากินเขาใช้ตั้งวัน ตะกอนมันบ่ามีเจ้าของเขาใครเขาใครได้เท่าใดก็ได้ แต่บ่าเดียว มีเจ้าของหมด บ่าไร่ของเอกชนก็เป็นของหลวง" การขยายพื้นที่จึงมีผลกระทบต่อผู้อื่นเป็นการสุกฉ้อเขตแดนผู้อื่น ซึ่งไม่เหมือนกับสมัยก่อนที่ใครๆ ก็ควาก หรือขยายได้ เพราะพื้นที่มีมากมาย เป็นป่าเป็นเขา ใครที่มีกำลังก็ให้ดำเนินการแผ้วถางเอาเอง

รูป 16 การห้ามศพไปยังป่าช้า

พ่อหนานตา เล่าให้ฟังว่า การห้ามศพผ่านที่นาเป็นสิ่งที่คนในชุมชนไม่ประพฤติปฏิบัติ เพราะเชื่อว่าจะทำให้ผีนาโกรธเป็นการไม่เคารพกัน สมัยก่อนไม่ปฏิบัติเด็ดขาด ยกเว้นจำเป็นจริงๆ ซึ่งหากมีความจำเป็นที่จะต้องห้ามศพผ่านที่นาจะต้องมีการโห่ข้าวตอกดอกไม้ตลอดทาง คนในชุมชนถือกันว่าข้าวตอกเป็นของสูงเป็นของใช้ในการเคารพบูชาแสดงถึงการมีสัมมาคารวะ ดังนั้น

จึงต้องโหมหรือโยนข้าวตอกเป็นการขอสุมมาข้าวและที่นาที่จะเอาศพผ่านไป ขณะเดียวกันเป็นการสร้างสัญลักษณ์ให้ผู้ตามส่งศพไปยังป่าช้าได้สังเกต และเดินให้ถูกทางมิให้เกิดการย่ำเหยียบข้าวให้เสียหายมากนัก และนอกจากนั้นแล้วเจ้าของศพจะต้องหาเครื่องบูชาสมา สุมมาผีนาให้เจ้าของนาทำพิธีขอสุมมาผีนา ซึ่งได้แก่ หมู 1 ตัว เหล้า 2 ขวด ไก่ 2 คู่ เทียน 4 เล่ม และสวดดอก เกี่ยวกับการหามศพผ่านที่นาคือแล้วทำให้เกิดขัดขึ้น คนในชุมชนหลายคน เช่น พ่อหนานตา พ่อหนานแก้ว เล่าให้ฟังว่า สมัยก่อนมีครั้งหนึ่งไม่สามารถที่จะหามศพไปทางกองผีตายได้ เพราะป๊อกตกวัดน้ำท่วม เนื่องจากเหมืองล่องล้น จำเป็นต้องใช้ทางอื่น ก็คือ หามมัดหรือผ่านทุ่งนาของชาวบ้าน มีผลทำให้ขัด ข้าวในนาบริเวณที่ศพผ่านเสียหายและตายไป ชาวบ้านเชื่อว่า เพราะมีศพผ่าน ศพเป็นอัมปลงคล เป็นการลั่นอายุขัย จึงทำให้ข้าวตาย ประกอบกับความไม่พอใจของผีนาด้วย แต่ในปัจจุบันนี้จะสังเกตเห็นได้ว่ามีถนนหลักในหมู่บ้าน ดังนั้นศพจึงถูกชักลากไปตามถนนซึ่งมีความสะดวกกว่า

เช่นเดียวกับการห้ามเผาศพบนที่นา เชื่อว่าเป็นขี้ต ฟ่อนหนานตาได้พูดถึงการเรียนรู้เรื่องขี้ตของตนว่า “พ่อหนานสมัยเป็นบ่าวหน้อย ไปส่งศพตวยเป็น เป็นก็หื้อไปตวย ก็สังเกตเอา อันใดถามก็ถามพ่อหนานหล้าเป็นแหมก้า” พ่อหนาน เล่าให้ฟังต่อว่า การเผาศพบนที่นาถือว่าเป็นเรื่องขี้ต จะฉิบหายกันทั้งหมู่บ้าน และบอกว่า พ่อหนานเองยึดตามคำสั่งของครูอาจารย์ และยึดตามหนังสือ สิ่งใดที่ผิด นำเรื่องเดือดร้อนมาสู่ชุมชน พ่อหนานก็ว่าไม่ควรทำ โดยเหตุผลชุมชนให้ความเคารพพื้นที่นาในฐานะที่เป็นสถานที่ให้ข้าวได้กำเนิดออกมาเลี้ยงดูคน อะไรก็ตามที่เกี่ยวข้องกับที่นาจะต้องมีการขอขมา เช่น สรวง หรือ บูชา หรือทำการล้างขี้ต เมื่อมีการกระทำที่ผิดเกิดขึ้น พ่อหนาน ได้พูดถึง กรณี ตูลงพรม เจ้าอาวาสวัดท่าเกวียนในอดีต ได้ทำการปึงศพบนที่นาตนเอง เพราะชุมชนจะไม่เผาศพพระสงฆ์ในป่าช้ารวมกับคนอื่น และจะไม่เผาในวัดด้วย ฉะนั้นพื้นที่ในการเผาศพของพระสงฆ์จึงมักเป็นทุ่งนา หลังจากเผาเสร็จก็ได้มีการถอนขี้ตด้วยเช่นกัน

รูป 17 การซื้อขายวัวควายบริเวณปอน หรือตลาดนัดแม่ยอย
ที่พ่อค้าควายของหมู่บ้านนำไปขาย

การซื้อขายหรือมาควายที่มีลักษณะชืด เป็นสิ่งไม่ดี ผู้ขายในชุมชนหลายคน เช่น อ้ายแรง จะเป็นผู้นำมาบอกการดูลักษณะควาย ได้บอกว่า ลักษณะควายที่ชืด คือ ควายหางดอก หน้าจ๊ก หน้าขาว เขากล้วย จะทำให้ตกชืดแก่เจ้าของ ดังคำว่า "งัวควายชืดไปตางหน้า ช้างม้าชืดไปตางหลัง" คือการซื้อขายงัวควายมีลักษณะชืดจะทำให้เกิดชืดกับตนหรือครอบครัว ทำให้มีอันเป็นไปถึงลูกถึงหลานของผู้ซื้อ การซื้อขายช้างม้าที่มีลักษณะชืดจะทำให้ชืดเกิดขึ้นกับตนหรือครอบครัวผู้ขาย จากการที่เชื่อกันเช่นนี้ทำให้คนในชุมชน ไม่กล้าที่จะเอาควาย ลักษณะที่ชืดมาเลี้ยงไว้กับบ้านเพราะต่างกลัวเกรงชืด ซึ่งหมายถึงว่า เป็นการชักนำสิ่งที่ไม่ดีมาสู่ตนเอง และครอบครัวได้

การห้ามลองปาก คือ จะต้องพูดในสิ่งที่เป็นมงคลงดเว้นการพูดสิ่งไม่ดี พ่อหนานแก้ว บอกว่า "การลองปากเป็นสิ่งไม่ดีเพราะว่าปากคนเขามันกินพริกกินเกลือ เป็นปากพิษ อู้นี้แต่เป็นแต่ น้ำมันจ้างได้หนทางผีสิงได้กำปากจะทำให้เกิดผลเสียหายได้" เป็นการกล่าวถึงโทษภัยที่เกิดจากปากจะเห็นได้ว่า การปลูกพืชผักในบริเวณบ้าน จะห้ามลูกหลานมายืนดู หรือเข้ามาใกล้ ในขณะที่มีการปลูก เกรงว่าลูกหลานอาจจะผลอดตาม หรือพูดในสิ่งที่ไม่ดีขึ้นได้ กรณี น้องเหม่มตาม แม่ฮุยเมื่อเห็นแม่ฮุยกำลังทำแปลงผักกาดในบ้านว่า "ปลูกผักในบ้าน ปากลัวไก่เขี่ยกา"

คำถามเช่นนี้ทำให้ผู้ใหญ่ไม่พอใจ ถือว่าเป็นการลองปาก เด็กที่พูดเป็นลักษณะลองปากนี้ก็จะถูกดุจากผู้ใหญ่ ทำให้ไม่กล้าที่จะทำอีก หรือแม้แต่ในขณะที่คนในชุมชนกำลังทำพิธีกรรม เช่น เลี้ยงผีเสื้อบ้านอยู่ก็ห้ามพูดในสิ่งที่ไม่เป็นมงคล หากพูดไปอาจจะทำให้เกิดปัญหาขึ้นได้ ในพิธีเลี้ยงผี ขณะที่ตั้งข้าวกำลังประกอบพิธี ผู้ร่วมพิธีส่วนมากมักจะดูเฉยๆ ไม่พูด

ไถนาทวนเกล็ดนาชیدنัก พ่อหนานแก้ว พูดถึงการไถนาทวนเกล็ดนาว่าเป็นการไถนาที่จะต้องไถให้ถูกต้องไถไปตามทางยาวไม่ไถทวน โดยต้องคำนึงถึงทิศการนอนของนาค ซึ่งชาวนาทุกคนจะทราบดี ซึ่งการไถทวนเกล็ดก็จะทำให้เกิดภัยพิบัติขึ้นกับชุมชน โดยตามความเชื่อกล่าวว่า นาค คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับข้าวและการทำนาอย่างใกล้ชิด เป็นผู้ให้น้ำแก่มนุษย์ ซึ่งในหนังสือปีใหม่เมืองได้กล่าวถึงการให้น้ำของนาคแก่มนุษย์ตามเกณฑ์ที่กำหนดไว้ในแต่ละปี ซึ่งรวมถึงจำนวนนาที่ทำหน้าที่ให้น้ำในแต่ละปีด้วย และนาที่ทำหน้าที่ดูแลแผ่นดินได้แก่นาคประจำวันและนาประจำเดือน ซึ่งมนุษย์ต้องให้ความเคารพ ปฏิบัติให้ถูกมิฉะนั้นจะเกิดภัยพิบัติขึ้นได้ เช่น ทิศการนอนของนาค ห้ามไถนาทวนเกล็ดนาชیدنัก เป็นต้น ซึ่งความเชื่อดังกล่าวนี้ยึดถือกันมาตราบจนทุกวันนี้ แม้ว่าจะเปลี่ยนจากการใช้แรงงานควายมาเป็นการใช้แรงงานควายเหล็กก็ตาม เกี่ยวกับการยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเรื่องการไถนาคนี้พ่ออ้อยดวง ได้พูดให้ฟังว่า “ปากกล้าเสี่ยงกับสิ่งที่มีนัยเป็นความอยู่รอดของเธอ กันว่าถ้าไถไปเรื่อย ตามใจ แล้วมันเป็นไปดังคำเขาจะเยี่ยะจะใด ข้าวก็บ่ได้กินนาก่า” แสดงว่า ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ ความอยู่รอดที่จะทำให้ชีวิตดีขึ้นแล้ว คนชุมชนจะปฏิบัติทันที มีการยึดถือปฏิบัติสืบๆ ต่อกันไป และนอกจากนี้แล้วในการดำเนินการต่าง ๆ ต้องถือปฏิบัติตามความเชื่อ วันดี วันเสีย เช่น

วันอาทิตย์ เกตตกดินขุดขุมบ่ได้ ขนข้าวขึ้นหลองได้

วันจันทร์ เกตตกทางบ่ดีไป

วันอังคาร เกตตกเตาไฟบ่ดีแบ่งเตาไฟ

วันพุธ เกตตกบ้านบ่ดีย้ายบ้านย้ายจง

วันพฤหัสบดี เกตตกป่าบ่ดีเข้าป่าเข้าแพะ เก็บเกี่ยวข้าวได้

วันศุกร์ เกตตกที่นอนบ่ดีย้ายที่นอนเปลี่ยนที่นอน ไถนาได้

วันเสาร์ เกตตกนาบ่ดีหว่านกล้าทำนา ข้าวละเม็ด คือ มักจะไม่ได้ผลผลิต

(พ่อหนานแก้ว ขยัน)

รูป 18 ขี้ข้าว

ยามเมื่อขึ้นข้าวในหลอง ข้าวติดดินเป็ดับขีตนัก ซึ่งหมายถึง ข้าวเปลือกที่ชาวนาเก็บไว้ในยุ้งเมื่อจะนำไปตำหรือไปสีก็ต้องขึ้นไปตักลงมา โดยตามปกติข้าวเปลือกมักจะติดเท้าเสมอ คนโบราณห้ามกระต๊อบข้าว จะต้องค่อยๆ ใช้มือปัดลงเหตุผลเพราะว่า บุษาวา "ข้าวเป็นเจ้า" โดยเปรียบกับการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าที่ตรัสรู้ได้เพราะคุณของข้าว การกินข้าว ทั้งๆ ที่เคยทำทุกกรกริยานาๆ แต่ก็ไม่สำเร็จ หรือแม้แต่ข้าวที่หล่นบนพื้นคนโบราณจะสอนว่าห้ามเหยียบ เมื่อเราไม่ได้ทานแล้วก็ปล่อยให้มันเป็นอาหารของสัตว์อื่น หรือหากเผลอเหยียบก็ต้องใช้มือแกะข้าวออกไปจะไม่มีการกระต๊อบข้าว ในกลุ่มของผู้ที่รู้จักจะยึดปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด ผู้ที่ไม่ทราบ ไม่รู้ หากเหยียบข้าวก็จะถูกดุจากผู้ใหญ่ เช่น น้องจุ่มจิม เล่าให้ฟังว่า "ไปใส่บาตรภุมที่วัด ข้าวตกก็เลยใช้เท้าเชี่ย อุ้ยที่อยู่ข้างๆ เป็นกับอกหื้อเก็บขึ้นมาและเอาไปโยนหื้อไก่กิน และพูดอบรมจนยาวว่า หากข้าวตก ห้ามใช้เท้าให้ใช้มือปัดออกอย่างเบาๆ"

การที่บุคคลเชื่อในขีตมักจะเป็นเหตุผลในเรื่องของจิตใจของผู้ที่กระทำเอง หรือคนในชุมชนให้เกิดความรู้สึกที่ดี ปฏิบัติตนต่อเพื่อนบ้าน และสิ่งแวดล้อมอันได้แก่ พื้นดิน พื้นนา หรือแม้แต่สิ่งเหนือธรรมชาติ ที่เรียกว่า "ผี" อย่างเคารพ ความเชื่อและข้อห้ามต่างๆ ดังกล่าวจะช่วยควบคุมการละเมิดสิทธิของผู้อื่น และให้รู้จักเคารพตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อม ความเชื่อดังกล่าวมีการปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดแม้ว่าคนรุ่นหลังจะไม่ได้เป็นผู้ตั้งกฎเกณฑ์หรือแก้ไขกฎเกณฑ์ก็ตาม

พวกเขาก็ยังปฏิบัติตาม ทั้งนี้อาจเพราะกลัวผลร้ายที่จะเกิดขึ้นหากมีการฝ่าฝืน และจะทำให้เกิดความเดือดร้อนไปทั่ว

กล่าวสรุปเกี่ยวกับข้อห้ามหรือความเชื่อขี้ด พบว่า ความเชื่อโดยรวมยังยึดถือปฏิบัติอยู่ โดยเหตุว่าชุมชนท่าเกวียนเป็นชุมชนเกษตรกรรม ซึ่งแม้ว่าเด็กรุ่นใหม่จะไม่ได้ประกอบอาชีพอาชีพเกษตรกรรมทุกคนก็ตาม การที่สังคมชุมชนเป็นสังคมเกษตรที่มีการยึดถือความเชื่อที่เกี่ยวกับการเกษตรนั้นเองยังผลทำให้มีการยึดถือ และปฏิบัติ เพราะเกรงว่า จะมีผลกระทบถึงพืชผลทางการเกษตร ทำให้มีผลเสียหายได้ ความเชื่อที่ยังไม่เปลี่ยน เช่น การห้ามเปลี่ยนเส้นทางน้ำ การขุดแต่งแม่น้ำธรรมชาติให้ตรง การป่าไผ่ ป่าสวนแก้วป่าเหี่ยว เป็นต้น สำหรับความเชื่อที่เปลี่ยนไป มีการละเมิดความเชื่อ เช่น การย้ายคันทากินที่นาคนอื่น การห้ามศพผ่านที่นา เผาศพบนที่นา การเหยียบกระต๊อบข้าว เป็นต้น เป็นความเชื่อที่มีการละเมิดกันขึ้นแล้ว ทั้งนี้ มีสาเหตุที่หลากหลาย เช่น ความไม่รู้ ความโลภ ความจำเป็น เป็นต้น

3. ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

ความเชื่อเกี่ยวกับผีปู้ย่า

รูป 19 หอผีปู้ย่าที่สร้างขึ้นต่างหาก แทนการอาศัยอยู่บนบ้าน

ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน เป็นความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการนับถือผีบรรพบุรุษ ในภาคเหนือ เรียกว่า “ผีปู่ย่า” ซึ่งก็คือวิญญาณของบรรพบุรุษ ผู้ล่วงลับไปแล้วตามประวัติที่ได้รับทราบจากแม่อุ้ยแก้ว ว่า สมัยก่อนนั้นเช่นพ่ออุ้ยแม่หม่อน ได้มีพวกเงี้ยวหาบผีมาขายให้คนเมือง คนเมืองเห็นว่าดีจะได้ช่วยดูแลรักษาลูกหลานก็เลยซื้อไว้ ขายหมดบ้างไม่หมดบ้าง ผีที่ขายหมดก็ไปเป็นผีปู่ย่า ผีที่ขายไม่หมดก็ทิ้งขว้างไปตามทาง ตกที่ไหนก็เป็นผีที่นั่น เช่น ตกจุ่มปลวก บวกควายก็เป็นผีจุ่มปลวกบวกควายไป และผีปู่ย่านี้เองหากใครเลี้ยงไม่ดีก็จะกลายเป็น ผีกะทันที่ ลูกหลานจะสร้างที่อยู่ไว้ให้ อาจจะเป็นหอผี สร้างไว้ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเรือน มีลักษณะเป็นหอหรือเรือนไม้เล็กๆ สูงประมาณ 3-4 ฟุต ภายในหอจะมีสวดดอกอยู่ 1 สวด หรือสร้างหิ้งติดอยู่กับฝาเรือนด้านทิศเหนือของหัวนอนของพ่อแม่ บางบ้านจะให้ผีปู่ย่าอยู่บนบ้านด้วยกัน แต่บางบ้านจะให้ผีย่าอยู่บนบ้าน ด้านล่างคือทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของตัวเรือนผีปู่อยู่ อุ้ยแก้ว แก้วผีของตระกูลหนึ่งในหมู่บ้าน บอกว่า “ผีย่าเป็นผู้หญิงให้ อยู่บนบ้านจะได้ดูแลคนบนบ้าน ส่วนผีเป็นผู้ชายให้อยู่ที่หอข้างล่างจะได้ดูแลข้างล่างเป็นเพื่อนกับเจ้าที่จะได้ช่วยกันดูแลมิให้สิ่งชั่วร้ายเข้ามาบริเวณบ้าน” แต่ถ้าลูกหลานไปไหนผีปู่ย่าก็จะไปด้วยเพื่อดูแลรักษา โดยเฉพาะผู้หญิงผีปู่ย่าจะดูแลเป็นพิเศษ

ผีย่าที่ดูแลในบ้านสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ผู้หญิงที่เป็นผู้ดูแลกิจการต่าง ๆ ภายในบ้านเรือน ทำงานบ้าน ส่วนผีที่อยู่นอกบ้านก็เปรียบเหมือนหน้าที่แห่งความเป็นผู้นำที่ผู้ชายเป็นผู้ปกป้องรักษาคนในบ้านและครอบครองอำนาจสังคมภายนอก การสืบทอดผีปู่ย่าจะสืบทอดไปยังลูกผู้หญิง ซึ่งโดยมากจะเป็นลูกผู้หญิงคนหัวปีและหากว่าลูกสาวคนหัวปีตายไปก็จะตกไปยังลูกสาวคนถัดไป ในฐานะเป็นเจ้าผีผู้ประกอบพิธีกรรมและสร้างความสมานฉันท์ในกลุ่มเครือญาติชุมชนเชื่อว่าหากมีการเลี้ยงดูเอาใจใส่ผีปู่ย่าและให้ความเคารพผีปู่ย่าแล้ว ผีปู่ย่าก็จะปกป้องรักษาให้อยู่สุขสบายทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมความสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนให้อยู่ในกฎเกณฑ์ หรือแนวทางที่สังคมได้วางไว้ ซึ่งก็คือความสัมพันธ์ระหว่างหญิงและชาย ในทางจริยธรรมทางเพศนั่นเอง

รูป 20 เติ้นที่มีเสื้อปูไว้หนึ่ง สำหรับรับแขก

ในความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย พบว่า คนในชุมชนที่เป็นหนุ่มสาวมักจะมีเสรีภาพในการเลือกคู่ครองของตนเอง ในอดีตชายหนุ่มจะไปแสวงหาหญิงสาวที่ตนชอบในเวลาว่างๆ โดยไปกันหลายคน นำเครื่องดนตรี อันได้แก่ สล้อ ซึ่ง ไปด้วย ในการเดินทางก็ติด(เล่น) ไปบางคนก็ "จ้อยล่องกอง" ฝ่ายหญิงก็ต้อนรับ บั้นปลายอยู่ที่เต็น (ลานกว้างๆ กลางเรือน สำหรับนั่งเล่น รับแขก หรือทำงาน) รอ เมื่อไปถึงผู้ชายก็จะจ้อยขอขึ้นเรือน เพื่อนที่ไปด้วยกันก็จะนั่งอยู่เป็นเพื่อน สักครู่ก็ขอตัวไปแสวงสาวที่ตนพึงพอใจ ในช่วงแรกๆ พ่อแม่ฝ่ายหญิงก็จะนั่งเป็นเพื่อนลูก เมื่อเริ่มดึกก็กลับเข้าไปในห้อง ปล่อยให้ลูกสาวคุยกับชายหนุ่ม ซึ่งมักคุยเป็น "คร่ำว" โดยตนแอบฟังอยู่ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องทั่วๆ ไป พ่ออยู่หน้า อายุ 98 ปี เล่าให้ฟังถึงการอุปสาวของตนว่า มีการพูดคำคร่ำว คำเครือต่อกัน เช่น "น้องๆ วันนี้กินข้าวกับหยั่งจา ตัวอ้ายนี้มากินกับแกงบ่าฟัก กันบ้านใดฝ่ายหญิง ตอบว่ากินกับน้ำพริกเจ้านี่บ่าต้องอู้ละ ะใจปึกบ้านเว่ยๆ กันว่ากินกับบ่าฟักนี้ยังแควนหน้อย เป็นก็มีใจพอง" พ่ออยู่ได้อธิบายถึงความหมายที่แฝงอยู่ในการอุปสาวอุปสาวให้ฟังว่า การที่พูดกับสาวว่ากินกับบ่าฟักหรือฟักนั้นเป็นการที่ชายขอฝากรักกับผู้หญิง บ่าฟัก ก็คือรัก ยินดีที่จะเป็นผู้ดูแลปกป้อง ส่วนฝ่ายหญิงนั้นเมื่อตอบว่ากินกับบ่าฟัก ก็แสดงว่าตอบรับแล้ว ฝ่ายชายก็ต้องขยันมาหาบ่อยๆ แต่หากตอบว่ากินกับน้ำพริกแสดงว่าไม่พึงพอใจฝ่ายชาย เป็นลักษณะบอกให้ปึกบ้าน หรือกลับบ้านเสีย หรือหากฝ่ายหญิงพึงพอใจ จะพูดคุยด้วยต่อ อาจจะพูดว่า "กินข้าวกับ

ข้าวปามีฮาว" ซึ่งก็คือ กินข้าวกับแกงแค หรือแกงยอตำลึง เป็นการทอด คำพูด ได้ตอบ สืบต่อๆ กันไป การที่พูดคุยกันเป็นคร่ำเป็นเครือนี้ เป็นการแสดงหรือทดสอบปัญญาของแต่ละฝ่ายได้ว่าเป็นผู้ที่มีสติปัญญามากน้อยแค่ไหน ผู้ที่มีสติปัญญาจะตีคำพูดและดูกริยาอาการของอีกฝ่ายหนึ่งเป็นสำคัญ หากชายหนุ่มหญิงสาวฟังพอใจกันก็จะพูดด้วยจนดีก พอได้เวลาชายหนุ่มก็จะขอตัวกลับบ้าน

การที่ชายหนุ่ม หรือสาว ไปแหว่บ้านสาวในตอนกลางคืน ถือว่าเป็นเรื่องปกติ ตรงกันข้าม หากไปแหว่ตอนกลางวัน มักได้รับการตำหนิ จากคนในชุมชนเป็นเรื่องที่น่าอับอาย เช่นเดียวกับการไปทำงานในทุ่งนา ปลุกข้าว เกี้ยวข้าว ตอบมือ หรือรับจ้าง หากทราบว่าเป็นหญิงหรือชายที่ตนเอง "อู้" ด้วย (เกี้ยวพาราสี) ไป อีกฝ่ายจะไม่ไปเพราะอาย

ทั้งหญิงและชายมักหวังชื่อเสียงวงศ์ตระกูลตนเอง ในการที่ "อู้บ่าว อู้สาว" ของหนุ่มสาว นั้นทั้งสองฝ่ายจะต้องระมัดระวังตนเองมิให้เกิดข้อครหาขึ้นมาได้ พ่อหนานแก้ว บอกว่า ผู้ชายที่ดี มักจะไม่ล่วงเกิน หรือ ถือโอกาสกับหญิงที่ตนเองไปแหว่หา เมื่อฟังพอใจหญิงคนใดมากๆ ก็แสดงความจริงใจให้แก่ฝ่ายหญิงได้ทราบโดยไม่ไป "แหว่สาวบ้านอื่นอีก" และพูดฝากไว้ลักษณะเป็นสัญญาว่า "ฮอดเมื่อใดที่อ้ายได้มาอยู่บ้านแพ้ ฮักกัน แ่งกัน เป็นกู้กันแล้ว ดึงบไปไหน ลิบปี ชาวบี่ กีบท้าย จะอยู่เป็นกู้เป็นกิม ฮอดเต้าตาย" ซึ่งก็คือ หากได้มาอยู่บ้านสาว รักชอบกันแล้วอยู่ร่วมชีวิตกัน ก็จะไม่ขอไปไหน ลิบปีลิบปีก็จะเป็นกิม จะขอเป็นคู่จนชีวิตจะหาไม่ เช่นเดียวกับฝ่ายหญิงเมื่อฟังพอใจชายคนใดก็จะ "อู้" กับชายคนนั้นคนเดียว การที่หญิงชายฟังพอใจกันใจ เรียกว่าเป็น "ตัวปู่-ตัวแม่" กัน ซึ่งหมายความว่า เป็นคนที่ตนรักและชอบพออยู่ จะขออยู่ร่วมชีวิตด้วย และหากมีชายอื่น ขึ้นเรือนมา หญิงนั้นก็ให้พ่อแม่เป็นฝ่าย "ฮับหน้า" หรือ คุยด้วย ฝ่ายตนก็แอบไปอยู่ในห้องรอนกว่าชายหนุ่มนั้นลงเรือนไป พ่อหนานบอกว่าการที่หญิงคนใดหากยัง "อู้บ่าว" หรืออยู่นอกอยู่ในขณะที่ตนมี "ตัวปู่" แล้วหรือมีคู่ที่จะร่วมชีวิตแล้ว ถือว่าเป็นหญิงไม่ซื่อ หากตัวปู่หรือชายทราบหญิงนั้นก็ถูกปฏิเสธ บอกว่า "บ่เอาละ บ่ซื่อ บ่ไผใส่กัน ที่อู้กันไว้ หื้อตม่น้ำขว้างไปเหี้ย" คือไม่เอาแล้วที่เคยให้สัญญาหรือพูดคุยว่าจะร่วมชีวิตกันขอให้เอาคำพูดนั้น ทั้งลงน้ำเสีย ในการที่มีชายหนุ่มสองคนมาแหว่หาสาวในเวลาใกล้เคียงกันผู้ที่มาก่อนมักจะลงเรือนไป เปิดโอกาสให้ผู้ที่มาทีหลัง "อู้สาว" แม้ว่าผู้มาก่อนจะเป็นตัวปู่ก็ตามมักจะหลีกทางให้ชายที่มาทีหลังให้คู่กับตัวแม่ของตนเป็นการแสดงถึงการให้เกียรติ และเคารพกัน

การที่ทั้งหญิงและชายรู้จักการให้เกียรติและเคารพกันนั้น เป็นเพราะมาจากความเชื่อในเรื่องของการนับถือผีปู่ย่า ซึ่งเป็นผีที่คอยดูแลความเป็นไปของลูกหลาน หรือควบคุมพฤติกรรมของคนในวงศ์ตระกูลนั่นเอง จากการสัมภาษณ์พูดคุยกับคนในชุมชนพบว่า ความเชื่อดังกล่าวได้แก่

ยามอุบ่าว บิดีนั่งสาตผีนเดียวกัน

คือ หญิงชาย ไม่สมควรนั่งบนเสื่อผืนเดียวกัน ในขณะที่พูดคุยกัน

บตี หื้อบ้อจายได้หุบได้เปี้ย

คือ หญิงสาว ไม่สมควรให้ผู้ชายถึงตัว หรือถูกเนื้อต้องตัว

บตีหื้อบ้อจาย ผ่านหรือเข้ายังเฮือนหลวง

คือ ห้ามผู้ชาย ผ่านหน้าห้องนอน หรือเข้าไปบริเวณที่เป็นที่นอนผีเดียวกัน
ก็ไม่ได้

ความเชื่อเหล่านี้ เมื่อ 20 ปี ก่อนหน้านั้นยังมีการประพฤติปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด จากการสัมภาษณ์แม่อุ้ยแก้ว ซึ่ง เล่าให้ฟังว่า “สมัยแม่อุ้ยเป็นสาว บ้านแม่อุ้ยเป็นบ้านป่าเก่า เป็นมีขมิ้นเตียน แม่อุ้ยนั่งที่ บ้อชายนั่งที่ โกลกันขนาด แม่อุ้ยเป็นก็เยี่ยะการไปตวย บ้อชายเป็นมากก็ต้องเยี่ยะการช่วย อย่างจักตอกนั้นนา นั่งสาตคนละผืนกันนาเป็นสาตแห้งผืนมอควาเท่าคั่น” หมายความว่า สมัยของแม่อุ้ยแก้วเป็นสาว บ้านเป็นบ้านทรงโบราณ มีขมิ้น (พื้นที่ยกขึ้นมาเพียงเข้า) และเตียน (พื้นที่อยู่เหนือขมิ้นขึ้นไปมีลักษณะเป็นลานกว้างๆ ใช้สำหรับนั่งทำงาน เช่น ทอหูก ปั่นฝ้าย หรือนั่งพูดคุยกัน และรับแขก) ผู้ชายกับผู้หญิงจะนั่งห่างกัน และนั่งเสื่อคนละผืน ในขณะที่พูดคุยกันก็ทำงานไปด้วย เช่น จักตอก แม่อุสา บอกว่า “บ้อชายนั่งก่อนเป็นดี ถ้าแม่อุ้งบ้อจายขึ้นนั่งบนเตียน เป็นก็จะจุกนั่งที่หัวคันไถนะ รอนจนกว่าแม่อุ้งเป็นจะฮ้องขึ้นมานั่งบนเตียน เป็นกลัวว่าผะลัดผะเหลดไปนั่งจะปาดิ” คือ ผู้ชายสมัยโบราณถ้าฝ่ายสาวไม่เรียกให้นั่งบนเตียนที่รับแขก เขาก็จะหยุดนั่งแค่หัวบันได รอนจนกว่าฝ่ายสาวออกปากเชิญนั่งบนเตียน เพราะผู้ชายจะกลัวว่าหากบ่มปามขึ้นไปนั่งบนเตียนทันทีอาจเป็นการเสียมารยาททำให้พ่อแม่สาว หรือสาวไม่พอใจได้

รูป 21 ราวพิง สำหรับนั่งพูดคุยกัน

แม่อุสา บอกว่า สมัยแม่อุสา ผู้หญิงผู้ชายจะไม่ถูกเนื้อต้องตัวกัน ผู้หญิงพ่อแม่เขาก็จะอบรมสั่งสอนมาอย่างดี เช่นเดียวกับผู้ชาย ที่ จะออกบ้านไปแฉ่วสาวก็มักจะถูกกำชับเสมอว่า "บ่ดีไปหยบไปเปี้ยแม่หญิงเป็น เป็นจะเสียหาย มันผิตผีป่วน กันว่าเป็นไหม จะเยี่ยะจะไต่ เงินก็เยี่ยม" หมายความว่า ไม่ควรจะถูกเนื้อต้องตัวผู้หญิง เพราะเป็นฝ่ายเสียหาย และเป็นการผิตผีของผู้หญิง หากว่าเขาเรียกร้องคำเสียหาย จะทำอย่างไร เงินหายากมาก ดังนั้น คนสมัยก่อนจะไม่กระทำการใดที่เป็นการผิต หรือเสื่อมเสียชื่อเสียง จะเชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ เป็นอย่างดี

สำหรับความเชื่อที่ว่า การห้ามผู้ชายผ่านหน้าห้องนอน หรือเข้าไปบริเวณที่นอน แม้จะเป็นผีเดียวกันก็ได้ ความเชื่อนี้ยังคงยึดถือปฏิบัติกันอย่างเหนียวแน่นในชุมชน จากการสัมภาษณ์ และรับฟังเรื่องราวต่างๆ จากคนในชุมชนพบว่า ยังไม่เคยมีปรากฏการณ์ที่ว่านี้ อาจเพราะว่าในชุมชนส่วนใหญ่แล้วเป็นครอบครัวที่มีผู้อาวุโส เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย หรือพ่อแม่อยู่รวมด้วย จึงไม่ปรากฏมีการละเมิดความเชื่อนี้เกิดขึ้น แม้แต่ในช่วงที่มีคนตายเกิดขึ้น ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าผู้ที่ไปหามศพออกจากห้องนั้นมักเป็นผู้ที่อยู่ในผี ตระกูลเดียวกัน ซึ่งเป็นลูกเป็นหลานที่สนิทจริงๆ เท่านั้น ผู้ที่ห่างออกไปหรือผู้ที่ต่างสายตระกูลต่างผีก็ห้ามเข้าไปบริเวณดังกล่าว ทุกคนในชุมชนทราบดี ทั้งนี้จะเห็นว่าผีผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่คอยอบรมบอกกล่าวเสมอ ประพฤติปฏิบัติให้ดูเป็นแบบอย่าง และเพื่อนบ้านก็คอยเป็นหูเป็นตาให้ โดยบอกกล่าว แนะนำ ลูกหลานในชุมชนด้วย

และแม่อุสาก็ให้ข้อสังเกตและพูดว่า สมัยปัจจุบันนี้ความเชื่อดังกล่าวข้างต้นนี้มันหายไปแล้ว ลูกหลานไม่ค่อยจะเชื่อฟัง สภาพสังคม และสิ่งแวดล้อมมันเปลี่ยนไป อายุ 15-16 ก็ดักพุดกัน จับไม้จับมือกันกลางถนน โดยไม่เกรงใจใคร หรือกลัวใครมาเห็น เวลาถาม มันก็จะบอกว่า "เป็นเพื่อนกัน"

สภาพสังคม และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนไป บ้านที่ปูเสื่อแหงกก็หาได้น้อย มีเฉพาะบ้านที่ยังมีคนเฒ่าคนแก่อยู่เท่านั้น สาดแหงถูกเปลี่ยนเป็นเสื่อน้ำมัน ชม เต็น ก็ไม่มีให้เห็นมากนักในสมัยปัจจุบัน เพราะรูปทรงบ้านเปลี่ยนแปลงไป ฉะนั้น การที่จะเข้าถึงเนื้อถึงตัวหญิงจึงเกิดง่ายขึ้น ดังที่แม่อุ้ยแก้ว ได้พูดว่า "เจริดเข้าหากันกำเดียวเท่าอัน" หรือ ขยับตัวเข้าหากันเท่านั้น เพราะไม่ต้องมีเสื่อ มีชม หรือเต็นเข้ามากั้น

แม้จะมีความเชื่อนี้กำหนดไว้ แต่ไม่ได้หมายความว่าคนในสมัยก่อนจะไม่มีการละเมิดกัน การละเมิดความเชื่อในสมัยก่อนก็มีบ้าง เช่น การถูกเนื้อต้องตัวกันโดยไม่เจตนา ซึ่งส่วนใหญ่แล้ว ก็มักไม่เอาความกัน แต่ถ้าผู้ใหญ่เห็น บางรายก็เรียกร้องค่าเสียหาย เอากับผู้ชาย จัดให้มีการเลี้ยงผีกันขึ้น มีครั้งหนึ่งในหมู่บ้าน เมื่อ 3-4 ปีก่อน ที่คนในชุมชนเล่าขวัญหรือนินทากัน เป็นเรื่องเป็นราวที่ว่าลูกสาวบ้านหนึ่งไปช่วยงานศพคนในหมู่บ้าน แต่ถูกผู้ชายซึ่งมีอาการเมาเมายกอด เป็นเรื่องเป็นราวที่หญิงสาวคนนั้นต้องตกเป็นเรื่องเล่าของคนทั้งชุมชน แม้ว่าฝ่ายชายจะยอมเสียผีให้ก็ตาม แม่อุ้ยแก้วแสดงความรู้สึกที่มีต่อหญิงนั้นว่า "น่าเอ็นดูมัน อยู่ดีบ่าว่าดี เสียหายจนได้ ป้อชายอื่นสู้ข้าวม่านามตกเลย" คือ น่าสงสาร อยู่ดีไม่ว่าดี เสียหายจนได้ ผู้ชายอื่นทราบเรื่องเข้าค่าตัวก็จะตก

จากความเชื่อดังกล่าวข้างต้นนี้ จะเห็นว่า เป็นความเชื่อที่ได้กำหนดเฉพาะไว้สำหรับชายหนุ่ม หญิงสาวที่ยังมิได้แต่งงานเท่านั้น เพื่อให้มีพฤติกรรมอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสม เป็นการป้องกันมิให้เกิดการผิดผีขึ้นเพราะหากไม่มีความเชื่อนี้ ก็เท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ชายเข้าถึงเนื้อถึงตัวได้ง่ายอาจจะเสี่ยงต่อการที่ฝ่ายหญิงถูกปลุกปล้ำ ชมชื่นได้ ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง

นอกจากหญิงที่ยังมิได้แต่งงานแล้ว หญิงหม้าย ก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ชุมชนให้ความสำคัญถือว่า หญิงหม้ายเป็นสถานภาพที่มีความส่อแหลมต่อการผิดจารีตประเพณีทางเพศมากกว่าหญิงทั่วไป เพราะแม่หม้ายเป็นผู้เคยมีประสบการณ์ทางเพศสัมพันธ์มาก่อน หากไม่ควบคุมใกล้ชิด หญิงหม้ายอาจลักลอบมีความสัมพันธ์ทางเพศกับชายอื่นได้ ชุมชนจึงมีการ

กำหนดความเชื่อของหญิงหม้ายไว้ มิให้เกิดการผิดผีขึ้น แม้ว่าจะเป็นหญิงที่แต่งงานแล้วก็ตาม ก็ยังจำเป็นที่จะต้องผีคอยดูแลคุ้มครองอยู่ ดังนั้น หญิงหม้ายต้องให้ความเคารพ เชื่อในผี เช่นเดียวกับหญิงสาวทั่วไป ความเชื่อดังกล่าว ได้แก่

ความเชื่อที่ว่า “หญิงหม้ายละกับผัวแล้ว หากจะเอาผัวใหม่ก็ต้องใส่ผีแหม” หมายความว่า หญิงที่เลิกกับสามีแล้ว หากต้องการจะมีสามีใหม่ ก็ต้องให้ผู้ชายมาใส่ผีตามประเพณี หรือ “ละกับผัวเก่าแล้วจะเอากันแหมก็ควรใส่ผี” หมายความว่า สามีภรรยาที่เลิกร่างกันหากจะคืนดีกัน ควรใส่ผีตามประเพณีเพราะชายที่เลิกร่างกันไปถือได้ว่าเป็นคนนอกตระกูลทันที หากจะกลับมาคืนดีกัน ก็ต้องทำให้ถูกจารีต ประเพณี

จากความเชื่อดังกล่าวข้างต้น ในชุมชนปรากฏว่ายังไม่เคยมีหญิงใดละเมิดข้อห้ามดังกล่าว ยังมีการประพฤติปฏิบัติกันตามความเชื่ออยู่เช่นเดิมและในชุมชนจะมีปรากฏทั้งหญิงหม้ายที่หลังจากสามีเสียชีวิตไปก็ไม่มีสามีใหม่ และหญิงหม้ายที่มีสามีใหม่ ซึ่งแต่ละคนก็ล้วนแต่มีเหตุผลที่ต่างกันไป

กรณี แม่ฮ้อยดี อายุ 77 ปี เล่าให้ฟังว่า ตั้งแต่ฮ้อยปั้ง เสียชีวิตไป ยี่สิบกว่าปี ก็มีคนมาสนใจเยอะแยะ แต่ก็ไม่มีใจให้ ก็อยู่คนเดียวมาตลอด ลูกก็ไม่มี แต่โชคดีที่มีหลานๆ อยู่ ก็เอามาเลี้ยง พวกเขาก็รักและเคารพฮ้อยเหมือนฮ้อยเป็นแม่คนหนึ่ง

หรือกรณีพี่เที่ยง อายุ 34 ปี ซึ่งเป็นหญิงหม้าย และได้มีสามีคนใหม่ ได้พูดให้ฟังว่า “ที่แต่งงานใหม่นี้เพราะต้องการคนมาช่วยแบ่งเบาภาระทางบ้าน ก็ให้ผู้ชายเขาทำทุกอย่างให้ถูกต้องตามประเพณี สดแล้วแต่เขา”

และผู้วิจัยได้พูดคุยถึงเรื่องของการละเมิดความเชื่อกับหญิงหม้ายหลายคนในหมู่บ้าน ซึ่งได้ให้ความเห็นว่า

“ไม่กล้าที่จะกระทำ เพราะ อายญาติพี่น้อง อีกอย่างมีลูกอยู่แล้ว ไม่อยากทำอะไรที่มันไม่ดี มันเป็นเรื่องที่น่าละอาย”

“ไม่กล้ามีพฤติกรรมที่ไม่ดี กลัวโรคเอดส์”

"หากประพาศิตีจะทำให้ผีโกรธ กลัวว่าเรื่องร้ายๆ จะเข้ามาในชีวิตและครอบครัว"

"เป็นห่วงแม่อยู่ เพราะว่าแก่แล้ว กลัวผีป่วนจะมาทำร้าย"

"กลัวคนอื่นดูถูก ว่าเป็นผู้หญิงปด"

จากความเชื่อจะเห็นได้ว่า การดูแลปกป้องลูกหลานในตระกูล เป็นหน้าที่หลักที่ชัดเจนของผีป่วนที่ต้องทำให้คนในครอบครัวในตระกูล สามารถควบคุมพฤติกรรมทางเพศของลูกหลานให้ได้ โดยเฉพาะลูกสาว ไม่ให้ละเมิดกฎเกณฑ์ของตระกูลที่มีอยู่ อันเป็นการผิดผี บ่อนั่นคนในครอบครัว หรือตระกูลเกิดการล้มปวยเพราะเชื่อว่า การผิดผี ไม่ว่าจะเป็นคนในครอบครัว จะทราบหรือไม่ทราบ กับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก็ตาม ถือว่า เป็นการผิดผี ทั้งสิ้น ผีป่วนจะดลบันดาลให้คนในครอบครัวเจ็บปวด มีอันเป็นไปอย่างใด อย่างหนึ่ง

แม่อยู่ยวน พี่จันทา และอีกหลายคน ได้พูดถึงการได้เสียกันของหญิงชาย ก่อนการเสียว่าเป็นเรื่องที่น่าอัปยศที่สุด โดยเฉพาะหากชายนั้นไม่ยอมรับและไม่ยอมเสียผี ฝ่ายหญิงจะต้องเสียผีเอง โดยเฉพาะหากเกิดท้องขึ้นมา มักพูดกันว่า เป็น "แม่หญิงมานลูกเหี้ย" คือ ผู้หญิงที่ท้องไม่มีพ่อ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นผู้หญิงที่สำส่อนเมื่อจะคลอดลูก ชายหนุ่มในหมู่บ้านที่ทราบข่าวหญิงนั้นมักจะประชดประชันโดยการเอาผักไผ่หอมดวน มาวางไว้หน้าบ้านของหญิง เป็นลักษณะของการเยาะเย้ยว่าเป็นผู้หญิงที่ชายไม่ต้องการ เป็นหญิงไม่มีประโยชน์ การให้ความหมายผักไผ่หอมดวน พ่ออยู่ยงบอกว่า ผักไผ่หอมดวนเป็นผักที่ปลูกง่าย ขึ้นง่าย หากถูกเด็ดบ่อยๆ ก็ตาย จึงนำไปเปรียบกับหญิงที่ท้องโดยหาพ่อไม่ได้ และอีกประการหนึ่ง ชุมชนถือว่า ผักไผ่หอมดวนนี้จะใช้ใส่ร้าว ควาย เพื่อดับกลิ่นคาว จะทำให้มารับประทานขึ้น ซึ่งรกความจริงแล้วเป็นสิ่งที่คนไม่นิยมรับประทานกัน มีเพียงแค่ร้าวควายเท่านั้น ที่รับประทานได้และยังเป็นของชอบของคนทั่วไปด้วย เป็นลักษณะของการเปรียบเทียบว่า แม้ว่าร้าวควายยังเป็นที่ต้องการมีประโยชน์ แต่คนที่ไม่รู้จักรักษาวงศ์ตระกูลย่อมจะไม่เป็นที่ต้องการของใครๆ ไม่มีประโยชน์ มีแต่คนรังเกียจ พ่อหนานแก้วพูดว่า "ทั้งๆ ที่รู้ว่าผิดผี เขายังเยาะมัน ผีมันหันเฮา เฮาทำผิดมันก็หัน แต่มันปากบ่ได้ มันจะทำ"

หื้อเขามีอันเป็นไป ผีมันหอนบ่เยี่ยะคนที่ทำผิด แต่มันจะไปเยี่ยะคนยืนโยงที่เอาอาหารโภชนะไปหื้อ เป็นอ้วยเฮาปุ่น เปิ่นก็จ๊ะเจ็บจะป่วย จิ้นเน่าผีมันบ่กินนา จะหื้อผีเยี่ยะคนที่ทำผิดมันบ่เยี่ยะ จิ้นเน่าคนเฮายังบ่กิน ผีมันจะไปกินจะได" คือ รู้ว่าผิดผี แต่ยังประพฤติปฏิบัติ ผีเห็นความประพฤติตลอดแต่ไม่สามารถที่จะพูดออกมาได้ แม้ผีจะไม่ทำร้ายผู้กระทำผิด แต่ผีจะใช้อำนาจที่มีอยู่ดลบันดาลให้มีอันเป็นไป โดยจะทำร้ายคนที่เป็นคนเฒ่าคนแก่ หรือคนในครอบครัวให้มีการเจ็บป่วย ซึ่งเปรียบผู้กระทำผิดได้กับเนื้อที่เน่าแล้วเอาไปปรุงอาหารก็ไม่อร่อย ไม่มีใครกิน ผู้กระทำผิดก็เช่นกัน ผีเองก็ไม่อยากที่จะแตะต้อง เพราะเป็นเนื้อที่เน่าแล้ว

ข้อห้ามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม (ชีวิต)

นอกจากความเชื่อที่เกี่ยวกับการผิดผีข้างต้นแล้ว ในความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย ยังมีความเชื่อเรื่อง ชีวิตที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

ผีเดียวกันบ่ดีด้วยกัน คือ ชายหนุ่ม หญิงสาวที่ถือผีเดียวกันเป็นญาติกัน ไม่ควรที่จะเกี่ยวพาราสักกัน หรือแต่งงานกัน เช่น เป็นพี่น้องหลานตามกันมาก เป็นอาหลานกัน หรือ เป็น ญาติในตระกูลเดียวกัน ทั้งนี้เป็นเรื่องของความเหมาะสมและถูกต้องตามจารีตประเพณี หากไม่เหมาะสมหรือผิดไปจากเดิมแล้วย่อมจะทำให้ไม่ได้รับการยอมรับ จากคนในชุมชน เกิดการนินทาขึ้นขึ้น โดยถือว่า เป็นเรื่องอัปมงคล สำหรับในชุมชน ซึ่งไม่มีใครทำมาก่อน เป็นที่น่าอับอายของคนในครอบครัวและทั้งชุมชน หญิงสาวที่แต่งงาน และมีลูกแล้วคนหนึ่งได้บอกว่า ใครที่ทำผิดในส่วนนี้แล้ว จะทำให้ลูกที่ออกมาเป็นคนที่ไม่เต็มบาท เต็มเต็ง หรือมีความบกพร่องทางสติปัญญา ซึ่งความเชื่อนี้ก็จะไม่มีปรากฏว่าคนในชุมชนคนใดละเมิด

จากการพูดคุยกับคนในตระกูลหนึ่งในชุมชน พบว่า การได้รับรู้ รับทราบว่าเป็นคนถือผีเดียวกันอยู่ในตระกูลเดียวกันก็จะไม่สนใจคนๆ นั้นเลย ถือกันว่าเป็นพี่เป็นน้องไปเสีย พี่ผ่องพรรณบอกว่า "แม่ของพี่บอกถึงเหตุผลของการบ่าหื้อเอาคนที่ถือผีเดียวกันมาเป็นคู่ ก็เพื่อหื้อชะกุลเฮาได้ขยายไปกว้างๆ พ่อง เอาคนผีเดียวกัน กำเดียวลูกออกมาจะเป็นไปเป็นง่าวไปเสีย"

กล่าวถึงเรื่องของความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการเอาผีเอาเมีย ของคนในชุมชน ซึ่งมีความเชื่อว่า ผีเดียวกันบ่ดีเอากัน ทุกวันนี้มีการเปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้เป็นเพราะอิทธิพลของสื่อโทรทัศน์ที่เสนอเรื่องราวการแต่งงานในวงศ์วานเดียวกัน เข้าทำนองที่ว่า "เรือลุ่มในหนอง" และ

การให้ความสำคัญกับเงินตรา การแต่งงานกันหรืออยู่ร่วมกันของคนในชุมชนจึงมักจะแต่งงานกันภายในเครือญาติ โดยดูจากคำบอกเล่าลุงสม ที่ว่า "เอาคนบ้านเดียวกันนั่นดี บ่ต้องไปสืบวงศ์ตระกูลเป็นหื้อลำบาก ลูกพี่ลูกน้องกันเป็นยังหื้อเอากัน เป็งฮั่วใส่กันนะดี วงศ์ตระกูลจะได้บ่แตก เอาคนอื่นบ้านไก่อ่ ดีบ่ดีจะมาคำเฮา" หมายความว่า การแต่งงานกับคนบ้านเดียวกัน ไม่ต้องลำบากไปสืบค้นให้ลำบาก ลูกพี่ลูกน้อง ก็เอาให้กันได้ พิงร้วให้กัน พิงพาอาศัยกัน วงศ์ตระกูลจะได้ไม่แตก หากเอาคนบ้านไกล ไม่แนเขาอาจจะมาล้างผลาญเราได้

สำหรับครอบครัวที่เน้นความทันสมัยหรือให้อิสระกับลูกมากเกินไป ซึ่งมีความนิยมในทรัพย์สินเงินทองมากกว่าการให้ความสำคัญกับญาติ พี่น้อง ครอบครัวนั้นก็จะมีไม่ให้ความสำคัญกับ "ผีปู่ย่า" ด้วย ดังจะเห็นได้จากหนุ่มสาวปัจจุบันแต่งงานเพราะความรักสนุกมากกว่าคิดจะสร้างครอบครัว ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะเกี่ยวพันกับการที่ผู้เป็นแม่เสื่อมคลายในการนับถือผีปู่ย่า จึงมิได้อบรมขัดเกลาลูกหลานตนให้เคร่งครัด ดังเช่นในอดีต

และจะพบว่า การเอาผิวเอาเมียปัจจุบันพบว่า ผู้เป็นพ่อแม่ หรือญาติพี่น้อง จะเสาะหาผู้ที่เป็นลูกคนรวยมีชื่อมีเสียง มาร่วมวงศ์ตระกูลด้วย จากประเพณีที่มีการใส่ผีในจำนวนเล็กน้อย ก็เปลี่ยนมาเป็นการเรียกค่าสินสอดทองหมั้น ที่แพงเหมือนกับวัฒนธรรมต่างถิ่น เช่น ทองหนัก 2 บาท หรือ 3 บาท ซึ่งไม่รวมค่าข้าวหม่าม่น้ำนมของแม่สาว ส่วนฝ่ายชายเองก็มีการต่อรอง ราคาสินสอด เป็น 1 บาท 50 สตางค์ หรือ 2 บาท 50 สตางค์ เหมือนกับการค้าขายไปมาก ผู้เฒ่าผู้แก่มักจะพูดกันว่าเดี๋ยวนี้ "คนบ่เต็ม" ไปนัก มีลักษณะเช่นนี้ให้ปรากฏให้เห็นหลายรายในชุมชน

และในการเอาผิวเอาเมียจะเห็นได้ว่าในชุมชนหมู่บ้านก็มีค่านิยมกับ "ลูกชายคนไทย" คือลูกเขยที่พูดภาษาไทย ซึ่งเป็นคนต่างถิ่น ทั้งนี้อาจเพราะว่าผู้ชายต่างถิ่นมีทรัพย์สินเงินทองมาก ในการจ่ายค่าข้าวหม่าม่น้ำนมหรือสินสอดให้กับพ่อแม่สาวในราคาที่สูงมาก ซึ่งชายหนุ่มในหมู่บ้านและใกล้เคียงไม่อาจจ่ายให้ได้ การที่หญิงสาวในชุมชนหรือคนในชุมชนนิยม "คนไทย" นั้น เพราะผู้ชายเหล่านั้นมีเงินจ่ายค่าข้าวหม่าม่น้ำนมที่สูง บางครั้งก็เป็นคนที่มีการศึกษาสูงกว่าหญิงสาวบางคนแต่งงานกับชายโดยที่ไม่ได้รู้จักอย่างแท้จริง บางครั้งความเป็นอยู่ ฐานะครอบครัวของผู้ชายก่อนที่จะแต่งงานก็ยังไม่เคยได้รับรู้ มีผลทำให้เมื่ออยู่กินไประยะหนึ่งความไม่พอใจกันก็แสดงออกให้กันได้เห็น หญิงหลายคนในหมู่บ้านที่มีสามีคนไทยถูกเอาเปรียบจากสามีทั้งจากแรงงานและทรัพย์สิน ที่จะต้องทำงานหนักและช่วยสงเคราะห์สามีและครอบครัวสามีที่บ้านมี

ฐานะยากจนกว่า แต่บางคนก็โชคดีที่พบเจอกับชายที่ดี มีความรับผิดชอบสูง สามารถดูแลหญิงและครอบครัวตนได้ ดังนั้นการถูกรังเกียจ การนินทา จากคนในชุมชนจึงไม่มี

และการจัดให้มีการศึกษาในระบบและการให้ความรู้ต่างๆ ทำให้เด็ก เยาวชน คนรุ่นใหม่ ดูถูกภูมิปัญญาของตนเอง ทำให้เกิดการไม่สืบทอดประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อไปด้วย ดังที่น้องกระต่าย นักเรียนจากวิทยาลัยมีชื่อแห่งหนึ่ง พูดถึงผีป๋ายว่า “ผีป๋าย ปู่แยหยัง เลี้ยงไปเป็นอะไรได้ ตีงบไปเลี้ยง ไผใครไปก็หื้อเขาไป ไผจะเอาอีกเอา น้องติงบ่าเอา สมัยนี้ไผเอาฟองผีป๋าย ละอ่อนบ่าเดียวเขาบ่าไซ่สนใจ รุ่นลูกน้องนี้ติงบามีละ” แสดงให้เห็นว่า ความเชื่อการนับถือผีป๋ายในสายตาของคนรุ่นใหม่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากสมัยโบราณมาก การให้ความสำคัญกับผีป๋าลดน้อยถอยลงมาก ยังคงเหลือแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ กลุ่มผู้หญิงที่มีอายุ และครอบครัวที่เคร่งครัดเท่านั้นที่ยังยึดถือความเชื่อนี้อยู่ สำหรับเด็กที่ได้ไปรับการศึกษาจากภายนอกชุมชน โดยเฉพาะหากอาศัยอยู่ภายนอกชุมชนด้วยแล้ว การที่จะมาดูลูกคณิศหรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับผีป๋ายย่อมมีน้อยจึงทำให้เขาเกิดความไม่เข้าใจและดูถูกภูมิปัญญาของตนได้

การถ่ายทอดความเชื่อนี้จึงเป็นการถ่ายทอดของคนภายในครอบครัว ลูกจะได้รับการถ่ายทอดโดยการถูกอบรมสั่งสอนด้วยการพูดแบบปากต่อปาก ลูกของตัวเก่าปดีเอามาเป็นผัวเป็นเมีย คือ ลูกของตนไม่สมควรนำมาเป็นสามีหรือภรรยา การมีพฤติกรรมดังกล่าวเป็นพฤติกรรมที่ร้ายแรง เป็นเรื่องที่น่าอับอายในชุมชน เป็นการละเมิดต่อศีลธรรม ละเมิดกฎเกณฑ์สังคม คนที่มีพฤติกรรมดังกล่าว จะถูกกล่าวหาเป็นผู้ที่เป็นโรคจิต บุคคลควรที่จะรับรู้สถานภาพ บทบาทหน้าที่ของตนเอง พฤติกรรมที่แสดงออกมาในชีวิตประจำวัน จะต้องเป็นไปตาม บทบาทหน้าที่ที่สังคมมอบหมายให้ ดังนั้นจึงไม่ปรากฏว่ามีเหตุการณ์ที่ละเมิดเกิดขึ้นในชุมชน

รูป 22 การพบปะพูดคุยของหนุ่มสาว

ปาวสาว ปเป้ง ชู้กัน โดยที่คนใหญ่ปู้ คือ ชายหนุ่ม หญิงสาว ไม่ควรที่จะเกี่ยวพาราสีกัน โดยที่ผู้ใหญ่หรือพ่อแม่ไม่ทราบ การเกี่ยวพาราสีเป็นส่วนหนึ่งของการทำให้รู้จักมักคุ้นกับอีกฝ่ายหนึ่ง การห้ามเช่นนี้เป็นการป้องกันชายหญิง ประพฤตินอกฐานอกทาง

ความเชื่อนี้ แม่ช้อยวน ได้พูดให้ฟังว่า "สมัยก่อนตามฮีตที่เป็นปฏิบัติสืบๆ กันเป็นจู้ปาวชู้สาวกัน เป็นเปิดเผย ป้อจาย ไปถึงบ้านเลย ถ้าบ่าใช้การใช้งาน อย่างมีงานปอย พ่อแม่จะห้ามลูกสาวป้อชู้กับผู้ชายนอกบ้าน ตามถนน หรือที่สาธารณะ เพราะมันไม่ดี" หมายความว่า ตามจารีตประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา การเกี่ยวพาราสี จะทำกันอย่างเปิดเผย ผู้ชายจะไปที่บ้าน ถ้าไม่มีงานประเพณี เช่น งานปอย พ่อแม่จะห้ามลูกสาวไม่ให้พูดกับผู้ชายนอกบ้าน ตามถนน หรือที่สาธารณะเพราะเป็นการปฏิบัติที่ไม่ดี คนในชุมชนต่างเชื่อในความเชื่อนี้ และยึดถือปฏิบัติกันตลอดมา การให้เกียรติกัน ถือเป็นสิ่งสำคัญที่สุด แม้จะไม่ได้มีการบอกไม่ให้เกียรติอีกฝ่ายก็ตาม แต่พฤติกรรมที่แสดงออกของคนรุ่นแม่ช้อย แสดงชัดเจนว่าต่างมีความเคารพต่อกัน การที่เกี่ยวพาราสีกันอย่างเปิดเผยเป็นการทำให้ได้รู้จักกันมากขึ้น หากมีความจริงใจก็จะไปมาหาสู่กัน เช่น พ่อช้อยแก้วหนี เล่าถึงตนสมัยเป็นหนุ่มว่า ไปแสวงหาสาวต่างบ้านที่ตนพึงพอใจทุกวัน ต้องไปหลังจากที่ทานอาหารกลางวันเสร็จ ห่อข้าวเย็นไปด้วยเพื่อกินกลางทาง เดินไปถึงบ้านสาวก็กลางคืนพอดี แสดงให้เห็นว่าคนสมัยรุ่นพ่อช้อยแม่ช้อย มีความจริงใจกันสูง พ่อช้อยแก้วหมียังบอกอีกว่า "พ่อช้อยเป็นว่า ถ้าเขาแต่กับเป็นก็หื้อไปเลย ไกลเป็นไกลก็ต้องเดียวไป หมั้นไปหาเป็นถึงบ้าน หื้อ

ป๊อแม่เป็นได้ รับรู้ว่าเธอเปิงใจลูกเปิ่น กันว่าประตูป้านหับ ประตูลื่นหับมันก็กับนาก่า" คือ พ่อของ พ่ออ๋อ บอกว่า ถ้าเราจริงใจกับผู้หญิงก็ให้ไปถึงบ้านเลย แม้ว่าไกลก็ต้องเดินทางไป หมั่นไปหาถึง บ้าน ให้พ่อแม่ได้รับรู้ว่าเราพึ่งพอใจรักชอบลูกสาว เพราะว่าหากพ่อแม่สาวไม่ชอบก็จะลำบากที่จะ คบหาลูกสาวเขา และได้พูดถึงหนุ่มสาวในสมัยปัจจุบันนี้ว่า เปลี่ยนไปมาก หนุ่มสาวสามารถพบ กันได้ทุกแห่ง พูดคุยกันไม่จำเป็นต้องมีพ่อแม่อยู่ด้วย มันเป็นไปตามสมัย การควบคุมพฤติกรรมใน ส่วนนี้จึงค่อนข้างจะยาก

เป็นสาวบ่ตีตัวขึ้น หื้อเป็นหันชา คือ หญิงสาวเมื่อสวมขึ้นหรือผ้าถุง ไม่ควรถลกผ้าขึ้น หรือผ้าถุงให้ผู้อื่นได้เห็นขาตนเอง เช่นเดียวกับ แม่เหือนบ่ตีขึ้น หื้อเป็นหันชาบ่ตี ผัวมักจ้ง หมายความว่า หญิงมีสามีแล้วก็ไม่ควรถลกผ้าขึ้นจนเห็นขาไม่ดี สามีไม่ชอบ การถลกผ้าถุง หรือ ผ้าขึ้นคนในชุมชน ถือว่าการเปิดเผยร่างกายให้ผู้อื่นได้เห็น เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำอย่างยิ่ง สำหรับ หญิงที่ดี หญิงที่ดีควรรักษาวลสงวนตัว ดูแลตนเอง รักษาเกียรติยศชื่อเสียง วงศ์ตระกูลให้ดีมิให้ ต่างพร้อย มิให้ผู้อื่นดูถูกได้ และหากเป็นหญิงที่มีสามีแล้วหากมีพฤติกรรมดังกล่าว เป็นการส่อ เจตนาว่า อยากมีชู้ ความเชื่อนี้ในสมัยปัจจุบัน เปลี่ยนแปลงไปมาก คนในหมู่บ้านส่วนใหญ่ มองว่าเป็นเรื่องธรรมดาไป ซึ่งต่างจากคนรุ่นเก่าๆ รุ่นพ่ออ๋อ แม่อ๋อ รุ่นพ่อ รุ่นแม่ ที่อายุ 50 ขึ้นไป ที่ มองว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี ไม่ควรประพฤติปฏิบัติ ดังนั้นจะเห็นได้ว่า หากลูกหลานบ้านใด แต่งตัวเปิด จนเห็นขา มักจะถูกผู้เฒ่าในชุมชน ทัก และบางครั้งเหมือนกับเป็นการว่ากล่าวกันไป เด็กหลายคน ก็เปลี่ยนพฤติกรรม หลายคนก็ยังปฏิบัติเหมือนเดิม เช่น น้องเอ ลูกสาวอดีตผู้นำชุมชนหนึ่ง เป็น นักศึกษาของมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง ชอบแต่งตัวใส่กระโปรงสั้น ถูกคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนทักท้วง ก็ยังแต่งอยู่อย่างเดิม ได้ให้เหตุผลว่า "แต่งยาวถึงตาตุ่มเขมมาก เพื่อนๆ ที่มหาวิทยาลัยแต่งอย่าง นี้ทุกคน" แสดงให้เห็นว่าอิทธิพลของเพื่อน และสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลง เกิดขึ้นในกลุ่มของเด็กสาวในชุมชน สำหรับเด็กที่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมส่วนใหญ่ แล้วจะสังเกตเห็นได้ว่าเป็นเด็กหัวอ่อน ใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัวเป็นส่วนมาก และเข้าสังคมเพื่อน น้อย แต่ก็มีบ้างที่เป็นไปตามแฟชั่นการแต่งกาย

ป๊อเหือน แม่เหือน บ่ตีคบจู้สุท้าน คือ ผู้ชาย หรือผู้หญิงที่มี สามี-ภรรยาแล้ว ไม่สมควร ประพฤติตัวในเชิงชู้สาวกับผู้อื่น พ่อหนานดา บอกว่า เป็นการประพฤติดีลข้อ 3 การที่มีสามี ภรรยาแล้ว ถือว่าเป็นหน้าที่ของแต่ละฝ่ายจะต้องเคารพกัน ไม่นอกใจกัน อันเป็นเหตุให้เกิด ความ

เสื่อมเสีย และเสียชื่อเสียงของทั้งตนเองและญาติพี่น้องได้ ขณะเดียวกัน เป็นการประพาศพิณศิลป์ ข้อสาม สังคมย่อมเดือดร้อน ได้ชื่อว่าไม่รักตัวเองและไม่รักผู้อื่น ผู้ที่อยู่รอบข้างต้องเดือดร้อน ความเชื่อนี้นอกจากพ่อหนานตาเป็นผู้ถ่ายทอดแล้ว ผู้เป็นพ่อเป็นแม่จะคอยย้ำเตือนเสมอ ห้ามมิให้ลูกสาวไปมีพฤติกรรมที่ผิดศีลธรรม “กลัวเป็นเล่ายายจ้ายขวัญ อับอายกันตึงวงศ์ตระกูล” หมายความว่า เกรงเป็นเรื่องที่ผู้อื่นนินทาทำให้อับอายถึงวงศ์ตระกูล พี่ผ่องพรรณ พี่สมจิต และพี่แวว ได้พูดถึงการที่ตนเชื่อและปฏิบัติตามความเชื่อสรุปได้ว่า การที่เชื่อเพราะผู้ใหญ่มีการประพฤติปฏิบัติกันมาเช่นนี้ แล้วมันทำให้ไม่เดือดร้อนกัน ไม่ผิดศีลธรรมก็แสดงว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้อง

พ่ออ้อยแก้วหมี พูดให้ฟังว่า ป้อจาย ที่ใส่ผีสาวบ้านหนึ่งแล้ว บดีแ้วสาวบ้านอื่นแหม คือผู้ชายที่ได้ตกลง จะเอาหญิงบ้านหนึ่งแล้ว และได้ทำการใส่ผีตามประเพณี ไม่ควรไปเกี่ยวพาราสีหญิงอื่นอีก เช่นเดียวกับความเชื่อที่ว่า “แม่หญิงที่ป้อจายใส่ผีหื้อแล้ว บดี อู้บ่าว” คือ หญิงที่ชาย ใส่ผีให้กันแล้ว ไม่สมควรเกี่ยวพาราสีกับคนอื่น การใส่ผีแล้วแสดงถึงการตกลงปลงใจ อยู่ร่วมกับคนในตระกูลสาวแน่นอนแล้ว ทั้งสองฝ่ายได้เกี่ยวข้อง สัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างกัน ดังนั้น ทั้งสองฝ่ายต้องให้เกียรติกัน การที่ทั้งสองฝ่ายใส่ผีแล้วจะต้องมีความซื่อสัตย์ไม่นำเรื่องเดือดร้อนมาสู่กัน การไปแ้วสาวบ้านอื่นของชายหนุ่ม หรือการอู้บ่าวของหญิงสาวแสดงถึงการเป็นคนใจคดใจเลี้ยวหลายใจ

เมีย ผัว ตัวยังใคร่ได้เมียใหม่ ผัวใหม่ ซีด คือ สามี ภรรยา ของตนยังมีชีวิตอยู่ แต่อยากได้ภรรยาใหม่ สามีใหม่เป็นเรื่องที่อัปมงคล พ่อหนานตา อธิบายว่า การครองชีวิตคู่ จำเป็นต้องให้หลักฆราวาสธรรม ที่ประกอบด้วยความเมตตาเป็นหลัก ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ปฏิบัติตนตามบทบาทหน้าที่ที่สังคมมอบหมายให้ การดูแลบ้านเรือนและดูแลลูกเป็นหน้าที่ของฝ่ายหญิง สำหรับการทำงานนอกบ้าน ถือเป็นหน้าที่ของฝ่ายชาย การที่ใครก็ตาม ส่อเจตนาอยากได้คนใหม่ เป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ ทำให้เกิดความเดือดร้อนได้ แสดงถึงจิตใจที่ถูกครอบงำด้วยกิเลส ตัณหา การอยู่ร่วมกันของคนในครอบครัวก็จะมีปัญหาได้ ซึ่งแน่นอนว่า หากใครมีคู่ของตนอยู่แล้วยังอยากได้คนใหม่อีกแสดงให้เห็นว่า “ความมีศีลมีธรรม” นั้นไม่มีแน่นอน ผู้เป็นพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย จึงต้องเข้มงวด ในเรื่องของคู่ครองของลูกหลานเป็นพิเศษ ดังเห็นได้จากคำสอนในคำเรียกขวัญของคู่บ่าวสาวของพ่อหนานที่ผู้วิจัย ได้ยินมาตอนหนึ่ง ว่า “กันผัวเป็นแก้วก็หื้อเมียเป็นแสง” คือ ต้องคอยช่วยเหลือคำชู้กันตลอดไป แต่อย่างไรก็ตาม การละเมิดข้อห้ามนี้ในปัจจุบันก็มีปรากฏให้

เห็น เช่น พี่ป็น บ้านแพะกลาง เป็นคนเจ้าชู้ชอบเที่ยวนอกบ้านบ่อย ทำให้ภรรยาไม่ค่อยสบายใจ ทำให้ผู้เป็นพ่อแม่ฝ่ายหญิงและญาติ ต้องตักเตือน แสดงว่าระบบเครือญาติเข้ามาเกี่ยวข้องนับตั้งแต่เริ่มใส่ผีเป็นต้นมา จะถือกันว่า แม้จะไม่ใช้ลูกหลานแท้ๆ แต่เมื่อเข้ามาเป็นเครือญาติเดียวกัน หรือมีความเกี่ยวข้องเป็นญาติ เป็นพี่น้องกันแล้วย่อมสามารถที่จะว่ากล่าวตักเตือนกันและกันได้ แสดงถึงความมีอิทธิพลของระบบเครือญาติ

รูป 23 หม้อ ไหและเครื่องครัว ที่ห้ามตี ต่อย

แม่เขื่อน ป้อเขื่อน ผิดเถียงกัน ตีต่อยหม้อไห พันทอนพันเขื่อนมดี คือ ผู้ที่เป็นสามีภรรยา กันทะเลาะกัน การตีหรือทำลายข้าวของเครื่องใช้หรือพันบ้านเรือนตนเองไม่ดี ผู้วิจัยได้ถามเหตุผลจากผู้เฒ่าผู้แก่หลายคนในชุมชน เช่น พ่อน้อยเปี้ยว พ่ออุ้ยถา และพ่อหนานตา พบว่า ที่ไม่ดี เพราะจะทำให้ข้าวของเสียหาย ถ้าเป็นถ้วยชาม หม้อไห ก็แตกเสียหาย ต้องซื้อใหม่หมด ทำให้สิ้นเปลืองเงินทอง

ความเชื่อที่น่าสนใจมาก เพราะแม้ว่าจะบอกว่า เป็นซิด แต่คนก็ยังประพฤติปฏิบัติกันอยู่ ดังกรณีเหตุการณ์หนึ่งที่แม่อุ้ยอวนเล่าถึง สามิตนคือ พ่ออุ้ยคำที่ล่วงลับไปเมื่อ 10 ปีที่แล้ว ได้ อย่างแม่นยำด้วยการติดตลกว่า "เมื่อสมัยอยู่ด้วยกัน พ่ออุ้ยคำเป็นเป็นสล่าบ้าน" ซึ่งผู้วิจัยก็ไม่เข้าใจเพราะเท่าที่ทราบคือ พ่ออุ้ยคำไม่ได้มีอาชีพเป็นสล่าบ้าน แต่เป็นชาวนา ก็จึงถามต่อก็ได้คำตอบว่า อุ้ยคำเป็นคนที่ชอบดื่มเหล้า หากดื่มครั้งใดแล้ว ทุกครั้งจะต้องรื้อบ้านไม่ส่วนใดก็ส่วนหนึ่ง เช่น หลังคาบ้าน ฝาบ้าน เป็นต้น และแม่อุ้ยเล่าต่อว่า พ่ออุ้ยก็ทราบดี แต่ก็ไม่สามารถควบคุมตนเองได้ ความเชื่ออะไรก็ตามถ้ามาเล่าอยู่จะไม่รับรู้สักอย่าง

การที่คนในชุมชน เชื่อมโยงเรื่องซิดไปในเรื่องของความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่างหญิงชาย อย่างเป็นเรื่องเป็นราว เป็นเรื่องที่ล้นแล้วแต่มีคำอธิบายไว้เสมอ ความเชื่อเหล่านี้เป็นไปเพื่อศีลธรรมอันดีตามหลักศาสนาพุทธ อยู่สองประการ คือ เรื่องของบทบาทหน้าที่ของบุคคล ที่ว่า คนทุกคนมีบทบาทหน้าที่ของตนตามสถานภาพที่ได้รับมอบหมายจากสังคม เช่น ความเป็นสามี ภรรยา ความเป็นพ่อเป็นแม่ พี่น้อง และญาติ คนเหล่านี้ล้นแล้วแต่ถูกกำหนดให้กระทำตามบทบาทหน้าที่ของตนทั้งสิ้น เป็นไปเพื่อความถูกต้องเหมาะสมตามหลักศีลธรรม อีกประการหนึ่ง เป็นเรื่องของหลักมารยาทธรรม หรือธรรมสำหรับผู้ครองเรือนที่คนในครอบครัว ในชุมชนจะต้องทำความเข้าใจ และนำมาประพฤติปฏิบัติจึงจะทำให้ครอบครัว ชุมชน สงบสุขได้

ในความเชื่อ "ซิด" เกี่ยวกับความสัมพันธ์หญิงชายนี้ ยังมีเชื่อที่เกี่ยวข้องที่ว่า ผ้าซิ่น ผ้าเลื้อย ชักฮ่วมกัน บดี ซิด และผ้าซิ่นตากฮาวสูงกว่าผ้าเลื้อย ผ้าเตี่ยวบดี หมายความว่า ผ้าถุงของผู้หญิงและเลื้อยของผู้ชายไม่ควรชักฮ่วมกัน และผ้าถุงตากรวที่สูงกว่าผ้าเลื้อย หรือกางเกงผู้ชายไม่ดี จากความเชื่อนี้การอธิบายถึงเบื้องหลังของความเชื่อจะพบว่า ผ้าถุง ของผู้หญิง และเลื้อยของผู้ชาย ไม่สมควรชักฮ่วมกัน หรือใช้ภาชนะเดียวกันไม่ได้ เพราะผ้าซิ่นหรือผ้าที่ใส่ส่วนล่าง คนในชุมชน ถือว่าเป็นของต่ำ เมื่อชักจะต้องแยกต่างหาก โดยคำว่า ต่ำ สูง เป็นความเชื่อหนึ่งที่ชาวบ้านยอมรับและเชื่อถือ อธิบายได้ว่า ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนระหว่างหญิงชาย ให้ความสำคัญกับการเคารพนับถือกันและกัน โดยเฉพาะหญิงจะให้ความสำคัญเคารพชาย มิใช่เพียงแต่สถานภาพของความเป็นผู้ชายเท่านั้น แต่โยงไปถึงอำนาจ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เหนือธรรมชาติ ด้วย เพราะในอดีต ชายทุกคนมักนิยมสีกลายตามร่างกาย และเรียนคาถาเพื่อป้องกันตัวพ่ออุ้ยเล่าบอกว่าผู้ชายคนใดที่ไม่รู้คาถา ไม่มีรอยสักตามร่างกาย ถือว่าไม่ใช่ผู้ชาย ไม่สามารถมาเป็นผู้นำครอบครัว ผู้นำชุมชน

ดูแลปกป้องหญิงได้ จะได้รับการดูแลจากชาวบ้าน การที่มีลักษณะเช่นนี้ ถูกคาดหวังไว้ ผู้ชายจึงต้องพยายามให้คนในชุมชนยอมรับ การเรียนคาถาและวิทยาคมต่างๆ จึงเป็นสิ่งจำเป็น และสิ่งนี้เองทำให้ต้องมีการรับครูและมีข้อห้ามต่างๆ มากมาย โดยเฉพาะเกี่ยวกับของสูงของต่ำ จะถือกันมาก เพราะหากมีการผิดครูก็จะทำให้เกิดความเสื่อมเกิดขึ้นกับผู้ชายได้ ของสูง คือส่วนตั้งแต่ศีรษะจนถึงเอว ต่ำก็ตั้งแต่เอวลงมา การที่ต้องการให้คนในชุมชนยอมรับนี้เองทำให้ต้องห่างจากความเสื่อม เพราะชุมชนให้ความสำคัญกับของต่ำของสูง ผ้าขึ้น ผ้าเลื้อยชักรวมกัน หรือผ้าขึ้นตากราวที่สูงกว่าผ้าเลื้อยผ้าเตี่ยวไม่ดี หากมีกรณีนี้เกิดขึ้น เพื่อนฝูงและคนในชุมชนก็จะไม่ยอมรับ ไม่ยกย่อง ถือว่า เป็นคนที่ควรได้รับการดูแล เป็นผู้ไม่สะอาด เป็นผู้มีมลทิน ไม่เหมาะสมที่จะเป็นผู้นำครอบครัว ผู้นำชุมชน ซึ่งจุดนี้จะพบว่าเป็นการเชื่อมโยงถึงประจำเดือนของผู้หญิง ที่เชื่อว่าเป็นมลทิน หากหญิงที่มีประจำเดือนชักเลื้อยผ้าหรือขึ้นรวมกัน หรือ ผ้าขึ้นตากราวสูงกว่าผ้าเลื้อยย่อมเป็นสิ่งไม่ดี เพราะเชื่อว่าจะทำให้พลังหรืออำนาจของฝ่ายชายหมดไปทันที ดังความเชื่อที่ว่าประจำเดือนของผู้หญิงสามารถล้างอาคมต่างๆ ให้อ่อนล้าลงไปได้ และทำให้สถานที่ต่างๆ เช่น ที่สงฆ์ เป็นมลทิน เป็นต้น ดังนั้นจึงเป็นกฎว่าผู้หญิงมีมลทิน ชุมชนคาดหวังว่า ผู้ชายที่จะมาเป็นผู้นำนั้น ต้องเป็นคนไม่มีมลทิน คนใดที่มีมลทินจะไม่สามารถรับการยอมรับ นับถือ จากเพื่อนฝูง และกลุ่มคนในชุมชน จะถูกนิยามว่าร้ายและถูกกีดกันออกจากกิจกรรม พิธีกรรมอันเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน ไม่สามารถเข้าหมู่บ้านได้ เป็นวิธีการคัดสรรคนในกลุ่มวิธีการหนึ่ง เช่นเดียวกับผู้หญิงเองก็จะถูกกีดกันออกจากประเพณีพิธีกรรมส่วนรวม โดยมักจะถูกนิยาม ดูถูกจากเพื่อนบ้านว่า เป็นผู้ขาดการอบรมสั่งสอน ไม่รู้จักคุณสมบัติของภรรยา ขณะเดียวกันความเชื่อเรื่องนี้จึงเป็นเรื่องของความเหมาะสมด้วย เพราะชาวบ้านถือกันในเรื่อง "ของสูงของต่ำ" การที่หญิง ชาย ครอบครัวยุคใด มีพฤติกรรมที่เอาผ้าขึ้นไปชักร่วมกับเลื้อย หรือ เอาผ้าขึ้น ตากราวสูงกว่า ผ้าเลื้อยหรือเตี่ยว กางเกงของผู้ชาย ย่อมจะได้รับการดูแลจากชาวบ้านว่า เป็นผู้ที่ไม่รู้จักกาลเทศะ ขาดการอบรมสั่งสอนจากครอบครัว ประการสุดท้ายเป็นเรื่องของความสะอาด หากมีการชักเลื้อยผ้า กางเกง ผ้าถุง ก็จะทำให้เชื้อโรคติดต่อกันได้ เช่น โรคผิวหนัง เป็นต้น

ดังนั้น ความเชื่อเช่นนี้จึงติดมา ยักรุ่นหลังๆ แม้ว่าทั้งการสืบทอดและคาถาเพื่อความขลังจะไม่นิยมกันแล้วในปัจจุบันก็ตาม แต่ความเชื่อเช่นนี้ยังมีการสืบทอดดำรงอยู่ โดยเฉพาะกับครอบครัวที่มีผู้เฒ่าผู้แก่อยู่ด้วย หรือมีพ่อแม่ที่ได้รับการถ่ายทอดในเรื่องนี้มาอย่างเคร่งครัดอันเป็น

เครื่องแสดงให้เห็นว่า รอยสัก หรือคาถาเป็นมรดกตกทอดของคนรุ่นก่อนที่ยังคงหลงเหลือให้เห็น และจดจำอยู่ในรูปของความเชื่อ การประพฤติปฏิบัติ

สรุปได้ว่า ความเชื่อที่คนในชุมชนประพฤติปฏิบัติอยู่สืบๆ ต่อกันมาในด้านความสัมพันธ์ทางสังคมนี้ เป็นความเชื่อที่เป็นการป้องกันมิให้เกิดความเสื่อมเสียกับฝ่ายหญิง เป็นสำคัญ ผู้หญิงจะถูกควบคุมและคุ้มครองโดยผีปู่ย่าและความเชื่อเรื่องซิด เพราะหากมีการละเมิดเกิดขึ้น ผู้หญิงย่อมเป็นฝ่ายที่เสียหาย

ตอนที่ 3 วิธีการและกลไกในการถ่ายทอดความเชื่อ

ในการศึกษาตอนที่ 3 นี้ เป็นการศึกษาถึงวิธีการและกลไกในการถ่ายทอดความเชื่อว่ามีวิธีการอย่างไร และมีกลไกอะไรบ้างที่ทำให้สมาชิกของชุมชนยึดถือปฏิบัติตามความเชื่อของชุมชน ผู้วิจัยจึงนำเสนอข้อมูล ดังนี้

1. วิธีการและกลไกในการถ่ายทอดความเชื่อด้านสุขภาพอนามัย

จากระบบความเชื่อของชุมชน ในด้านที่เกี่ยวกับสุขภาพอนามัย ของบุคคล 2 กลุ่ม คือ กลุ่มหญิงมีครรภ์และให้นมลูก และกลุ่มบุคคลทั่วไป พบว่าชุมชนมีวิธีการ มีกลไก ในการถ่ายทอดความเชื่อ เพื่อให้คนในชุมชน ยึดถือ ประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อ ต่างๆ มากมาย จากการศึกษาจะพบว่าวิธีการถ่ายทอดความเชื่อด้านสุขภาพอนามัย จะมีการถ่ายทอด เช่น ให้อภิธรรม การสอนโดยตรง จากสถาบันครอบครัว และการใช้ตัวอย่างประกอบ โดยมีกลไกในการถ่ายทอด อันได้แก่ พ่อแม่ หรือคนในครอบครัว เครือญาติ หมอพื้นบ้าน เพื่อน และเพื่อนาน เป็นต้น

กลุ่มหญิงมีครรภ์และให้นมลูก ในกลุ่มนี้จะพบว่า ผู้ที่มีอิทธิพลในการถ่ายทอดความเชื่อเกี่ยวกับอาหารที่หญิงมีครรภ์และให้นมลูกควรบริโภค ที่สำคัญที่สุดในระดับต้นๆ ก็คือ ผู้ที่อยู่อาศัยในครอบครัว ซึ่งก็หมายถึงผู้ที่เป็นแม่ซึ่งถือว่าเป็นกลไกที่เข้มแข็งที่สุดก็ว่าได้ แม่จะเป็นผู้ที่ถ่ายทอดองค์ความรู้นี้ได้ดีที่สุด เมื่อหญิงคนใดคนหนึ่งในการครอบครัวเกิดตั้งท้องขึ้น แม่จะเป็นผู้ที่คอยแนะนำว่าอะไรควร ไม่ควร ดังที่แม่อุ้ยอวนได้พูดถึงการถ่ายทอดความเชื่อด้านสุขภาพอนามัยให้กับผู้วิจัย ซึ่งพอจะสรุปได้ว่า การประพฤติปฏิบัติของแม่อุ้ยอวนนั้นได้เรียนรู้มาจากแม่ของแม่อุ้ยอวนแล้วแม่อุ้ยอวนก็ได้รับการถ่ายทอดมาอีกทีหนึ่ง โดยการบอกต่อๆ กันมา และอาศัยการสังเกตว่าหญิงที่ตั้งครรภ์เขาทำกันอย่างไร เพราะสมัยก่อนท้องกันบ่อย ซึ่งความเชื่อเกี่ยวกับการ

บริโภคนั้นแสดงว่า เป็นความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดจากคนในวงศ์ตระกูล อาศัยการบอกกล่าว และการสังเกตด้วย และสำหรับหญิงอีกหลายคนในหมู่บ้าน เช่น พี่จันทา ก็ได้รับการถ่ายทอดมาจากแม่และพี่ป้าน้ำอาซึ่งเป็นญาติ ที่ได้บอกกล่าวกันต่อๆ มา และจากการฟังประสบการณ์ที่เพื่อนๆ ของพี่จันทาเคยประสบมาก่อนที่มีการเล่าสู่กันฟัง ทำให้เกิดความเชื่อมั่น สำหรับกรณีของแม่อุ้ยทาซึ่งเป็นแม่จิ้ง หรือหมอดำเยาเป็นอีกหนึ่งที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือ และมีบทบาทในการถ่ายทอดความเชื่อในการบริโภคให้แก่แม่มานหรือหญิงมีครรภ์ แม่อุ้ยแก่พูดถึงแม่อุ้ยทาว่า “มันปากฮ้าย ไข่ที่ปากเชื่อมัน เวลามันไปเอาลูกออกหื้อ แล้วลูกปากออกซึกเตื่อ กาวาลูกขวาง มันด่าเนื่อ ด่าสะปะะ ด่าคำบ่าดีบ่าดัก” แม่อุ้ยแก่บอกว่า อุ้ยทาจะแนะนำ บอกถึงเรื่องอาหารว่าอันใดควรกิน อันใดไม่ควรกินในระหว่างตั้งครรภ์ ถ้าแอบกินแล้วเกิดลูกยากก็จะถูกอุ้ยทาด่าหมด ทั้งหญิงมีครรภ์ ทั้งสามี ญาติพี่น้องด้วย และแม่อุ้ยทาก็จะเป็นผู้แนะนำอีกในเรื่องการบริโภคอาหาร และการปฏิบัติตัวมิให้เกิดชืดขึ้น ภายหลังคลอด

ข้อห้ามเกี่ยวกับการบริโภค(ชืด) ของกลุ่มหญิงมีครรภ์และให้นมลูก ผู้เป็นแม่ และญาติเป็นผู้ที่คอยดูแลสั่งสอน ห้ามปรามมิให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่เป็นความเสี่ยงต่อหญิงและลูก เช่น ห้ามทานผักบั้ง หัวปลี บอน จะทำให้สายแห้งหรือรกเปื่อย ห้ามทานผักแคบหรือผักดำสิ่งจะทำให้รกไม่ออก เป็นต้น ความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวกับชืดในการบริโภคอาหารนี้ ผู้เป็นแม่ เช่น แม่อุ้ยอวนเล่าให้ฟังว่า “ลูกแม่หญิงทุกคนในบ้าน ตกลูกตกผัวแล้วมานมาหาอุ้ยหมดเลย รู้ว่าอันนี้เนื่อ อันนั้นเนื่อ บ่าดี เฮว่าหยังปดี อะหยังชืด เขาก็กลัว” หมายความว่า ลูกผู้หญิงทุกคนในบ้านที่มีครอบครัวและท้องมาหาอุ้ยอวนหมด อุ้ยอวนจะเป็นผู้ที่คอยพูด แนะนำ สั่งห้าม ว่าอะไรดีอะไรชืด กรณีของพี่หทัยรัตน์ที่แต่งงานแล้ว อายุ 33 ปี เล่าให้ฟังว่า แม่และป้า ๆ เป็นคนสอนในเรื่องเกี่ยวกับการดูแลสุขภาพให้ โดยเฉพาะในช่วงที่ท้อง แม่ได้ห้ามในเรื่องการรับประทานอาหาร และการปฏิบัติตนให้ โดยน้องๆและหลานๆ เป็นผู้เฝ้าดู และสังเกตอยู่ด้วย ฉะนั้นการที่เฝ้าดู และสังเกตนั้นก็ทำให้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติตามของเด็กหรือ ผู้ที่ยังขาดประสบการณ์ หากเมื่อตนเองประสบกับสถานการณ์เช่นเดียวกันก็จะนึกถึงข้อปฏิบัตินั้นได้ นอกจากนี้แล้วการที่ได้เห็นคนอื่นไม่ประพฤติปฏิบัติตามที่ผู้ใหญ่สั่งไว้แล้วเกิดการเจ็บป่วยขึ้น เพราะการกระทำอันเนื่องมาจากชืด ก็ทำให้เกิดความกลัวขึ้น จึงไม่กล้าที่จะประพฤติปฏิบัติเช่นนั้น อีกประการหนึ่งการทำเป็นแบบอย่างของผู้เป็นพ่อแม่ และผู้อาวุโสในครอบครัว ใ้กับลูกหลานดูเป็นแบบอย่าง เป็นอีกวิธีการหนึ่ง

แม่ผู้หลายคน บอกว่า "เยี่ยะหื้อฝอมันเหน็ดกว่า ป่าต้องอุ้งย้งนั้ก ละอ่อนมันขวกอยู่หั้นนะ ป่าแล้วชักเตื่อ" หมายความว่า ทำให้ดูเป็นตัวอย่างดีกว่า ไม่ต้องเสียเวลาพูดมาก เด็กมันถามจนกว่าจะพอใจ ไม่เสร็จสักที และคนในชุมชน อันได้แก่ ผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ก็เป็นกลุ่มหนึ่งที่มีอิทธิพลในการถ่ายทอดความเชื่อ ผู้อาวุโส เช่น พ่ออ้วยแก้ว แม่อ้วยอวน แม่อ้วยจ้ง ต่างได้รับการบอกกล่าวจากผู้อาวุโสรุ่นก่อนๆ เรื่องชิดในการบริโภคมาทั้งนั้น และได้ถ่ายทอดความเชื่อต่อไปให้คนรุ่นลูก รุ่นหลาน

ข้อห้ามที่ไม่เกี่ยวกับการบริโภค(ชิด) คนในชุมชนมีวิธีการและกลไกในการถ่ายทอดความเชื่อในส่วนนี้อยู่หลายทางด้วยกัน โดยผู้เป็นแม่ เพื่อนบ้าน ผู้อาวุโส และเพื่อนเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างสูงโดยวิธีการห้าม การนิเทศ การสั่งสอน การยกตัวอย่างให้ฟัง และการทำเป็นแบบอย่าง บุคคลเหล่านี้พี่น้องจะให้การอบรมสั่งสอน อันถือเป็นการสงเคราะห์กันไป แม่อ้วยแก้ว ผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่ให้การอบรมสั่งสอนเลี้ยงดูลูกหลานจนเติบโตมาแล้ว ทั้งหมด 8 คน เล่าให้ฟังว่า "คนตะกอน เป็นบ่ไพห่ลิ่ง เป็นเชื้อฟ้งคำคนใหญ่ แม่ของแม่อ้วยเป็นคนบอกหื้อ อันใดดีเยี่ยะ อันใดบ่ดีเยี่ยะ ชิดกว่าบ่ชิด เป็นกั้วกัน" หมายความว่า คนสมัยก่อน ไม่ใช่คนดี้อ เขาจะเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้ใหญ่ สิ่งใดที่ควรปฏิบัติ สิ่งใดที่ไม่ควรปฏิบัติ สิ่งใดชิดหรือไม่ชิด เขากลั้วกันนั้ก ผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดมา เช่น อ้วยจ้ง บอกว่า ผู้เป็นพ่อแม่ ญาติพี่น้อง รวมถึงคนในชุมชน จะทำให้เป็นแบบอย่างกันมาเสมอ และ คนที่รู้จักต้องบอกคนที่ไม่รู้ ญาติพี่น้องกันทั้งนั้น ไม่ใช่ใครที่ไหน ใครก็ตามหากมีพฤติกรรมที่แตกต่างจากคนอื่นก็จะได้รับการนิเทศกันนั้กในหมู่บ้าน เป็นที่น่าอัศจรรย์

คนในครอบครัว และชาวบ้านก็มีการยกตัวอย่างให้ลูกหลานในครอบครัว ในชุมชนให้ฟังเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน หมู่บ้าน แม้ว่าบางตัวอย่างจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นมานานมากหลายอายุคน บางตัวอย่างก็เพิ่งเกิด ตัวอย่างเหล่านี้ก็จะถูกยกให้ลูกหลานได้รับรู้รับฟังเป็นตัวอย่าง จะได้ไม่ประพฤติปฏิบัติ พอหนานตา ซึ่งทำหน้าที่เป็นทั้งพ่อและแม่ให้กับลูกๆ อันเนื่องมาจากภรรยาเสียชีวิต เล่าถึงการสอนของตนเองว่า นอกจากสอนแล้วยกตัวอย่างประกอบด้วย และเมื่อยกตัวอย่างแล้วก็บอกลูกหลานควรจะทำอย่างไร จะเป็นผู้แนะให้เลือกทาง หรือวิธีที่ดีที่สุดในการประพฤติปฏิบัติ

กลุ่มบุคคลทั่วไป ข้อห้ามเกี่ยวกับการบริโภคอาหาร (ชิด) มีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่กันภายในครอบครัว ในกลุ่มเดียวกัน เช่น กลุ่มผู้ชาย กลุ่มหมอพื้นบ้าน เป็นต้น

ในครอบครัว พ่อแม่เป็นผู้ที่คอยดูแลเรื่องอาหารให้กับลูกๆ อาหารใดที่ห้ามไม่ให้ลูกทาน ผู้เป็นพ่อแม่ก็จะบอกห้าม และไม่นำอาหารนั้นมาเข้าขันโตกเพื่อป้องกันมิให้ลูกกิน และผู้เป็นพ่อแม่ก็มีการยกตัวอย่าง และเปรียบเทียบให้ฟังประกอบ

กลุ่มเพื่อนก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่บอกกล่าวถึงความเชื่อ พี่วี ได้รับการถ่ายทอดความเชื่อจากเพื่อนในชุมชนให้ฟังว่า น้ำมะพร้าวทำให้ประจำเดือนคลาไคลเคลื่อนและปวดท้อง เห็นเพื่อนหลายคนที่ไม่เชื่อแล้วรับประทานน้ำมะพร้าว เกิดอาการดังกล่าว ทำให้ไม่กล้า แสดงถึงกลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลสูงในการถ่ายทอดความเชื่อด้วย เช่นเดียวกับกลุ่มของผู้ชาย และผู้ป่วย ก็มีการถ่ายทอดความรู้ความเชื่อต่อๆ กันไปภายในกลุ่ม โดยผู้ที่ถ่ายทอดครั้งแรกก็คือผู้ที่เคยมีประสบการณ์มาก่อน และผู้ที่เป็นหมอพื้นบ้านในหมู่บ้านจะเป็นผู้ที่คอยแนะนำว่าอะไร ชนิดใด ไม่ควรรับประทานแล้วจะทำให้เกิดอาการเจ็บป่วย เป็นต้น พ่ออุ้ยดา เล่าถึงคนไข้รายหนึ่งให้ฟังว่า "มันเป็นมดตะชิต มาตื้อแรกปองไธได้ มันว่ามันกินปลาเต๊ะ มันเป็นมันก็ล่นมาหาอุ้ย เลิงเหลื่อหมุ่หายมันก็ไปแฉ้วสาวบ้านบนแหม เป็นมาแหม บ่าเดียนี่บ่ามีละ เป็นเพียงตายไปเหยียจ้อย" หมายความว่า ชายคนหนึ่งเป็นโรคผู้หญิง มาครั้งแรกพองมาก เมื่อเป็นโรคก็วิ่งมารักษาที่อุ้ย บ่อยกว่าคนอื่น หายก็ไปเที่ยวโลเกณี่อีก เป็นอีก ตอนนี้อยู่ไม่มีแล้วเป็นเอดส์ตายไปแล้ว และนอกจากนี้จะพบว่าหมอพื้นบ้านก็เป็นผู้ถ่ายทอดความเชื่อเกี่ยวกับอาหารต่างๆ มากมายด้วย ในกลุ่มผู้ชายก็จะบอกต่อๆ กันไปว่า ไม่ควรกินแกงผักหม่นจะทำให้กำลังน้อย และสำหรับผู้ป่วยด้วยโรคต่างๆ เช่น โรคตา โรคसान หมอพื้นบ้านก็จะสั่งห้ามคนป่วยกิน และบอกให้ทางครอบครัวของผู้ป่วยช่วยดูแลอีกทีว่า อาหารชนิดใดไม่ให้ผู้ป่วยกิน ทำให้เกิดการสืบทอดความเชื่อต่อๆ กันมา

ความเชื่อเกี่ยวกับผีและชิต ที่เป็นความเชื่อข้อห้ามที่เกี่ยวกับอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อส่วนนี้คนในชุมชนยึดถือประเพณีปฏิบัติสืบๆ กันมา โดยการสังเกต จดจำ การดูตัวอย่างจากเพื่อนบ้าน อุ้ยแก้วหมีบอกว่า "มีตำหื้อผ่อ เป็นเยยะใด เฮาเยยะนั้น" คือให้ดูคนอื่นเป็นแบบอย่าง เขาทำอย่างไร เราก็ทำอย่างนั้น สำหรับพ่ออุ้ยสม ผู้เป็นตั้งข้าวของหมู่บ้านบอกว่า ทั้งพ่อแม่ ญาติพี่น้อง จะเป็นผู้มีบทบาทในการอบรมสั่งสอน หรือการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกหลานในเรื่องของความเชื่อ การสอนเด็กก็จะเน้นให้เด็กรู้จัก เคารพ เชื่อฟังผู้ใหญ่ เพราะเชื่อว่า "ข้าวบ่ตากมันจ้างตำเหนียว" ลูกหลานที่ไม่ได้อบรมสั่งสอน จะกลายเป็นคนดื้อด้าน ดังนั้นต้องสอนให้เด็กได้รู้ แต่เล็กๆ ในสมัยโบราณนั้น เด็กมักเชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้เป็นพ่อเป็นแม่ ปู่ย่าตายาย จะไม่มีเด็กคน

โคกล้ำทำผิดหรือละเมิดคำสั่งสอนเด็ดขาด “เป็นว่าไปเป็นไป เป็นว่าอยู่เป็นอยู่” การที่เด็กคนใด ตีในสมัยก่อนมักถูกตีด้วยไม้ข่าจ้ำ หรือขาของยอ โดยเชื่อว่าเอาไม้ข่าจ้ำตีจะได้หลาบได้จำ ไม่กล้าทำผิดอีก และเด็กคนนั้นก็จะไม่ทำผิด ไม่กล้าที่จะดื้อกับผู้ใหญ่ ถ้าผู้ใหญ่พูดคำไหนก็ต้องเป็น คำนั้น เด็กจะมีความเกรงกลัว

การใช้ตัวอย่าง พ่ออุ้ยตัน บอกว่า ในบางครั้ง ก็จำเป็นต้องยกตัวอย่างให้เขาดู หากว่า เขายังไม่เข้าใจ หรือพูดชักถาม เพราะคิดว่าการยกตัวอย่างประกอบจะทำให้เห็นภาพชัดเจนขึ้น

ยามเมื่อบุคคลในชุมชนคนใดคนหนึ่งเกิดการเจ็บป่วยขึ้น ผู้ที่เป็นญาติพี่น้องกันไป เยี่ยมเยียนถึงบ้าน ใครมีญาติก็นำไปให้ ใครมีความรู้ก็จะไปช่วยเหลือแนะนำ ไม่จำกัดว่าจะเป็น ความรู้แบบใดหรือบางรายก็ไปเยี่ยมเฉย ๆ ทำให้ผู้ที่เป็นพ่อแม่ผู้ป่วย หรือผู้ป่วยเองเกิดความรู้สึก ที่ดีต่อคนในชุมชน และที่น่าสนใจก็คือ ผู้ที่ไปเยี่ยมผู้ป่วย ครอบครัวยุป่วยเมื่อออกจากบ้านของ ผู้ป่วยแล้วมักจะมีการจับกลุ่มพูดคุยกันตามสถานที่ต่างๆ เช่น ตลาด วัด ถึงสาเหตุของการเจ็บ ป่วยและมีการพูดสืบทายกันต่อไปอีก ทำให้ผู้ฟังรู้สึกกลัว นำไปอบรมสั่งสอนสมาชิกของตนต่อไป แสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนมีความสนใจและห่วงใยกันเสมอ และพฤติกรรมดังกล่าว มีผลทำให้ ความเชื่อยังคงดำรงอยู่

และอีกวิธีการหนึ่งที่คนในชุมชนรู้จักกัน และทำให้เกิดการถ่ายทอดความเชื่อได้ดีก็คือ การ ใช้พิธีกรรม ซึ่งพ่อหนานหรือพระสงฆ์จะเป็นผู้ประกอบพิธี เป็นการย่ำระบบความเชื่อไปด้วย เช่น พ่อหนานตาได้พูดถึงพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีเรียกขวัญ สืบชะตา และแก้ชืด ดังมีรายละเอียด ต่อไปนี้

พิธีเรียกขวัญ - สืบชะตา สำหรับผู้ที่มีปัญหาเรื่องสุขภาพจะมีการทำพิธีเมื่อเกิดการ เจ็บไข้ได้ป่วยมีเหตุ อันทำให้ตกใจเสียใจ เพื่อให้มีกำลังใจขึ้นมา เกิดความมั่นใจขึ้นอันเป็นการ ปลอบประโลมใจ ซึ่งตามความเชื่อคนในชุมชน และคนในล้านนาทั่วๆ ไปเชื่อว่า คนเรามีขวัญอยู่ 32 ขวัญด้วยกัน อยู่ตามส่วนต่างๆ ของร่างกาย เช่น ขวัญตา ขวัญจมูก ขวัญหู ขวัญแขน ขวัญ แอว ขวัญคอ ขวัญนม ขวัญท้อง ขวัญแข้ง ขวัญเท้า ขวัญเข่า ขวัญปาก ขวัญนิ้วมือ ขวัญสะดือ ขวัญคิ้ว และขวัญนิ้วเท้า ดังคำเรียกขวัญของพ่อหนานตา ไม้่งคำ ดังนี้

อ้อชะชัยโล อ้อชะชัยโย อ้อชะในวันนี้นักหากเป็นวันดี เป็นวันศรีไสเชียงคาน มีตั้งเครื่อง อลังการเสื้อผ้า ตกแต่งไว้ถ้านานา มีตั้งเงินและปลา มีพวงมาลาดอกไม้งาม เงินคำมีปไว้ เจ้าหาก

เกิดดีมาดี มีวรรณรัศมีล้วนล้วนเลาเลิง พอสมเปิงปาวแก่เจ้า หากเกิดมายากแต่เล่าหนักหนา
 ทรงครรภ์แห่งมารดาเมิน สิบเดือนเจ้าจึงประสูติ ลางพองเกิดเป็นหูดเป็นเปา เนื้อบเลาเลี่ยน
 เกลี้ยง สูงต่ำพรวดเหมือนกัน สูงต่ำดำขาวมีหลายหลาก อันถูกลักษณะกายา หากมีแควนน้อย
 อายุยังปอปอร้อยปอพัน ถึงหกสิบขวบชั้นหวัก็หงอก ดำ เป็นหมอกจักขุญาณ เพาเตียง
 สงสถานหลายกำเนิด เจ้าเกิดมาร่วมสาสนา พระแต่งตั้งไว้ว่า อมระโคญาณก็บประเสริฐ บ่เป็นที่
 เกิดแห่งสัพพัญญู ตามอุตรไซเลียบชะซ้อนซึ่งก็บยิ่งเหลือกว่าขมภูเรา ผุงเทวดาเขาเล็งดูจุแห่ง
 พระยาอินทร์จึ่งใช้เทวบุตรลงมา เขียนเอาชื่อแห่งต้นบุญใส่หลาบเงินไว้ถ้า ผุงคนใจหยาบซ้ำ
 สาทัด เอาหนังหมามาจดชื่อไว้คู่ญิง-จาย เหตุนั้นเราควรทำบุญหลายมามาก บ่ควรดีเรียกยาก
 แต่เล่า เพราะอายุเจ้าบ่ปอร้อยปอพัน บ่ปอเป็นอันชั้นฟ้า ขวัญอย่าไปนั่งคว่ำหน้าสู่เมืองผี จึ่งหื้อ
 คีนดีมาดังเกา หื้อเจ้าได้ทานแล้วทานเล่า กระทำบุญหนักกว่าเกาเหลือหลาย หื้อเจ้าได้เว้นเสีย
 ยังอบายตั้งสี่ หื้อเข้ามาอยู่ที่เรือนมงคล หื้อเจ้าสืบแทนตระกูลเผ่าพันธุ์วงศ์พ่อแม่ขวัญเจ้าอย่าไป
 เล่นยังดง ขวัญเจ้าอย่าไปหลงยังแม่น้ำและปลา ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่ยังทุ่งนาและกลางป่า ขวัญ
 เจ้าอย่าไปอยู่จิมนาคาแถมหมู่ครุฑนาคเหลือหลาย ขวัญอย่าไปฟั่งเมื่อเมืองฟ้า ตู้อายากกอง
 หั้น จุ่งคีนมาพลันโดยริบ มังคะละทวีปุตติ ขวัญเจ้าอย่าไปสอดล่ำเมืองผีต่างด้าว ขวัญเจ้า
 อย่าไปเมืองท่านดาวไอศวรร ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่สุขสรวลม่วนเล่น ที่เถื่อนถ้ำย่านน้ำวังคูหา ขวัญ
 จักขุตาตั้งคู่ ขวัญตั้งจุมมาอยู่กับังดัดดอกไม้ ขวัญหุเจ้าจุมมาอยู่กับังไผ่พั้งธรรม หื้อมาตั้งขวัญ
 แขนล่ำปล้องแก้ว หื้อมาตั้งขวัญแควแก้วและคอกกลม หื้อมาตั้งขวัญถานานมตั้งคู่ ขวัญทอง
 อย่าอดด้วยคำกิน ขวัญแข่งอย่าได้อดเตียวกิน ขวัญตื่นเจ้าอย่าแอ้วฝ้ายสีลา สามสิบสองขวัญเจ้า
 จุ่งปักมาดังเกาเตอะเนอ ขวัญเฮยขวัญหวัเข้าอย่าคอน หื้อมาตั้งขวัญอันนอกสาด หื้อมาตั้งขวัญ
 ปากที่เจ้าเคยฟูเจ้าหวาน หื้อมาตั้ง ขวัญนี้วางนี้วก้อย และแม่มือ หื้อมาตั้งขวัญสะตือและขวัญ
 คิ้ว ขวัญสิบนิ้วอยู่ตื่นขวัญเจ้าอย่าไปยืนแอ้วฝ้ายสีลา สามสิบสองขวัญเจ้าอย่าไปแถมเถื่อนข้าง
 กินขวี ขวัญอย่าไปแถมนางนีวอกค่าง ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่ที่แม่ไก่สองหงอนขวัญเจ้าอย่าไป
 ละของต่ำต้อย ขวัญเจ้าอย่าไปเล่นหมากรุกหมากสะก้า จิมเทวดาเขาแก้ว ขวัญเจ้าอย่าไปเสวย
 แล้วจิมนายพราณ ขวัญเจ้าอย่าไปหลงดางดงสะลอกห้วย ที่ฮ้างควากินกล้วย ที่ป่าไม้บ่มีคน
 ขวัญเจ้าอย่าไปเวรณยังกลางป่าไม้แม่ผี ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่อากาศกลางหาว ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่
 จิมเศรษฐีและช่างหม้อ ขวัญเจ้าอย่าไปแถมไม้ฮ้อและไม้เลา ขวัญเจ้าอย่าไปเมืองจอมเขา

ไกรลาส ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่อากาศกลางหาว ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่กลางเดือนดาวยังฟ้า ขวัญเจ้า
 จูงหื้ออว้ายหน้าคีนมา ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่ที่ศาลาหลังสูงเก้าห้อง ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่ที่ฟ้าร้องแผ่น
 ดินสุด ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่ที่สมุทรหลวงและคงคาใหญ่กว้าง ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่ในท้องช้าง
 เอราวัน ขวัญทวารจูงมาอยู่ที่ทวารตึงเก้า ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่เมืองยาเดมาดอกซอนมาร ขวัญเจ้า
 อย่าไปอยู่จิมรินและยงยังป่า ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่ยังทำน้ำและทางหลวง ขวัญเจ้าอย่าไปชมดวง
 ดอกไม้ ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่กับแมลงและนกแอ่นแหวัน ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่จิมนกเขาคู่และนก
 ขุนทอง ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่กับหมอกเขียวจอยวอย ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่จิมนอจ้ารอยและนกเขาคู่
 ก้าเก้ ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่จิมหงษ์คำและไก่เถื่อน ขวัญเจ้าอย่าไปเป็นเพื่อนมะนาวริพล ที่นั้นนา
 เป็นที่แผ่แผ่เล่นแห่งพญารุ สามสิบสองขวัญเจ้าจูงมาเรียบร้อย ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่ที่พระยอด
 สร้อยเมืองไกล ที่แม่ตำดาลุ่มน้ำ ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่เถื่อนถ้ำศิริ ในดงรีได้ศท้อง โขงเขตห้อง
 เมืองอุดรโข ขวัญเจ้าอย่าไปมัวเมาอยู่โขงชมภูยาวยานกว้าง ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่ทำตองอโนมา
 ขวัญเจ้าอย่าไปเป็นเพื่อน พญาอยู่ในเมืองนาค ขวัญเจ้าอย่าไปอยู่ปากน้ำเมืองสวรรคต ขวัญเจ้า
 อย่าไปสังสรรค์ม่วนเล่น อยู่ในได้ศท้องเขตห้องเมืองไกล ขวัญเจ้าอย่าไปร้องรำให้ผู้อยู่ๆ ขวัญ
 ดินรอยก็หื้อมาอยู่งามแง่ ขวัญเหล็กก็หื้อมาอยู่แหล่งามๆ ขวัญขากก็หื้อมาอยู่ที่หาดังคู่ ขวัญตั้ง
 คางและแก้ม จูงหื้อรีบเร็วพลันมาเด้อมถั่ง จูงหื้อมาอยู่ดั่งอยู่แก้มเป็นอาจิณ ขวัญดินอันท่อง
 เตียวฝ้าย ขวัญที่ยกย่างย่าย ก็หื้ออยู่ที่ไผ่ที่มัน จูงหื้ออยู่ยืนยงเที่ยงเต้า แต่เดื่อๆ

เมื่อมีการกล่าวเสร็จเรียบร้อยพ่อนานก็จะผูกข้อมือให้ โดยจะผูกมือซ้ายก่อน ขณะผูกก็
 จะพูดบทผูกมือซ้ายดังนี้

ศรีสวัสดิ์ สิริโยค อุดตะมะโชคเนืองนอง เงินคำมีหลายกองบรู๋ค่าย ข้าจักผูกมือซ้าย
 เจ้าไว้ บ่หื้อขวัญเจ้าหนี จักผูกหื้อขวัญเจ้าอยู่ดียิ่งกว่าเก้า จักผูกหื้อขวัญเจ้าอยู่กันตน จักผูก
 ด้วยฝ้ายมงคลอันวิเศษ ฝ้ายขาวเต็สอันบริสุทธิ์ ฝ้ายอันคนมนุษย์หาใช้อุปโภค เส้นฝ้ายมนุสสะ
 โลกหากดื้อแปงเม่นจักผูกเป็กผูกแสงก็ห่มัน บ่สันบ่ยาวมอกปอประมาณ แม่นจักผูกข้างปาย
 สานก็อยู่ ผูกเอาว้าวควายชีลุ่ก็หน แม่นจักผูกมือคนนายพยาริ ดีกว่าเชือกบ่วงบาดแห่งพระยา
 นาค ตนชื่อว่าวิรูปกะ ฝ้ายเส้นนี้มีอนุภาพแควนวิเศษ อันประกอบด้วยศาตระแปด อันได้แก่
 เมืองดักกะสิลามมา ข้าจักผูกขวัญเจ้าบ่หื้อโคคา ข้าจักผูกแขนนายเบื่องซ้ายไว้ บ่หื้อขวัญเจ้าหนี
 ไปอยู่จิมผีในป่า บ่หื้อขวัญเจ้าล่าเดินดง บ่หื้อขวัญเจ้าล่าลงไปแอ่วเล่น บ่หื้อดินแดนตกใจ บ่หื้อ

ไปอยู่กลางดงไพรในป่าเถื่อน บ่อหื้อไปเป็นเพื่อนแรดช้างแลเสือหมี บ่หื้อขวัญเจ้าไปอยู่จุ่มผียักษ์ผีเย็นตัวใหญ่ ข้าจักผูกขวัญเจ้าไว้หื้อเป็นมงคล คือแขนควงประเสริฐ แขนงามล้ำเลิศ เหมือนดังลวดงามดี มีเล็บยาวรีเหมือนดังงาช้างเอราวัณ สัพพะภัยจะมีร้อยพันแสนสา หรือหลัง ก้อยพราจิบหาย ปลายมือเจ้าเป็นอาวุธห้าแฉ่อง เฝ้ารักษาตน สัพพะอันตราย ก็หื้อหายพราก เหมือนดังน้ำกลิ้งตกจากใบบัวนั้นแต่ดีหลี

.....โอม พุทโธ รัตนะติ รัมโม รัตนะติ สังโฆ รัตนะติ โอม ะนะมัง มะหารันัง ลา
กัง สวาหะฯ

หลังจากผูกมือซ้ายเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีการผูกข้อมือขวาต่อดังนี้

อัฐะในวันนี้ ก็เป็นวันดีพันโทษโสกา ข้าจักผูกมือขวาแห่งเจ้า จักผูกมือไว้เล่าด้วยเส้นด้ายอันบริสุทธิ์ เพื่อหื้อเป็นมงคล หื้อพ้นจากกังวลทุกสิ่ง หื้อขวัญเจ้าจงอยู่หมั่นยิ่งกับตนแต่ดีหลีหื้อหมั่นเหมือนดังปฐพีอันหนา ได้สองแสนโยชนาหมีโยชน์ หื้อหมั่นเหมือนดังคอยหิน อันหนักได้แสนโกฏิสังขยา หื้อหมั่นเหมือนเขาคันธมาทนะสะอาด หื้อหมั่นเหมือนเขาไกรลาสบัปพะตา หื้อหมั่นเหมือนดังหินปัญฑ์กัมพละศิลาอาศน์ อันเป็นที่นั่งแห่งพระยาอินทราธิราช หื้อหมั่นเหลือ ขนาดเหมือนดังเสาอินทขีล อันแวงไว้หมั่นปฐุโคคาหื้อหมั่นเหมือนมะหินสีมาอันพระสังฆะเจ้าหาปลุกไว้ ข้าจักผูกมือเจ้านี้ไซ้ หื้อเจ้าได้อยู่สุขสบาย ปลายมือเจ้ามีห้ากึ่ง หื้อมีเตจะยิ่งกว่าดาบศรีกัญไชย กันเจ้าเหยียดมือไปทางใด ก็หื้อฝึกแล้วเหมือนใจจะขาด สัพพะพยาธิเจ้าก็หื้อหาย คลายจากตนตัวเจ้าไปเสียวันนียามนี้ จุงจักมีเพียงแต่ดีหลี แต่เดื่อะ

.....โอม พุทโธ รัตนะติ รัมโม รัตนะติ สังโฆ รัตนะติ โอม ะนะมัง มะหารันัง
ลากัง สวาหะฯ

เมื่อผูกเสร็จในแต่ละครั้งก็ถือปลายด้ายไว้ และดึงออก ด้ายที่มัดไว้ผู้ปวยก็จะผูกติดตัวอย่างน้อย 3 วัน บางรายก็ 7 วัน

ในพิธีกรรมดังกล่าว ญาติพี่น้องก็จะช่วยกันในการเตรียมเครื่องประกอบพิธี อันได้แก่ ขันตั้ง ที่บรรจุ ผ้าขาวผ้าแดง สวยดอก 8 สวย เงินจำนวนหนึ่ง ฝ้ายสีบชะตา บาตรและไม้ซีก หม้อน้ำ ฐูป 3 เทียน 1 น้ำขมิ้นส้มป่อย ช่อ เสือ หมอน หล้าคาสด ไม้ค้ำสลิ 3 อัน ลูกมะพร้าว ดันกล้วย ต้นอ้อย ตาแหลว บอกไม้ บรรจุ น้ำ ทราย ข้าวเปลือก ข้าวสาร ขันข้าว ไม้ข้าว 1 เล่ม ต้นกุก ลวดเงิน ลวดคำ ลวดหมาก ลวดปู ลวดเมี่ยง ลวดข้าวตอกดอกไม้ หรือของที่ใช้ในพิธีกรรมนี้จะมี

หมายแฝงอยู่ เช่น ผ้าขาว ผ้าแดง เป็นเครื่องบูชาครู สวยดอก 8 สวย เป็นเครื่องบูชา เทวดาประจำทิศ หม้อน้ำ ถือว่าเป็นที่อยู่ของดวงชะตาเป็นการเปลี่ยนที่อยู่ชะตาใหม่เพราะที่อยู่เดิมหม่นหมองไป ซ่อเป็นอายุหรือวิญญาณ หญ้าคา พื้นเป็นเชือกกรวมตาแล้ว หมายถึงความแข็งแรง อดทน และยืนยาว ตาแล้ว จะทำเป็น 7 ตา เปรียบเหมือนกับตาเหยี่ยว มีหน้าที่ ป้องกันสิ่งชั่วร้ายมิให้มารบกวนเจ้าชะตา ต้นไม้เช่นไม้กุ่ม มะพร้าว กล้วย อ้อย เป็นสัญลักษณ์ของความเจริญงอกงาม เลื้อย หมอน สัญลักษณ์ของความสบาย บอกไม้บรรจุ น้ำ ทราย ข้าวเปลือก ข้าวสาร หมายถึงธาตุ 4 ของคน อันได้แก่ ดิน น้ำ ลม และไฟ ทราย เป็นตัวแทนของดิน ข้าวเปลือกตัวแทนของไฟ ข้าวเจ้าตัวแทนของลม ที่เจ้าชะตาต้องดูแลรักษา ชันข้าวเป็นเครื่องบูชาพ่อเกิด แม่เกิด ไม้ข้าว หรือ สะพาน ช่วยให้เจ้าชะตาเดินทางได้สะดวกขึ้นเมื่อเจอกับทางที่ไม่ดี หรือขาดเป็นการทำให้เส้นทางเดินของดวงชะตาต่อยาวไปอีก ลวดเงิน ลวดคำ ลวดหมาก ลวดปู ลวดเมี่ยง ลวดข้าวตอกดอกไม้ เป็นสัญลักษณ์ของความ คงทน เหนียวแน่น ความอุดมสมบูรณ์ ที่หลังไหลไปหาเจ้าชะตาเป็นสายได้เกาะยึด พักพิงของชีวิต ไม้ค้ำ เป็นสัญลักษณ์ของความมั่นคง คอยพยุงไว้ไม่ให้ล้ม และในพิธีจะมีการนิมนต์พระภิกษุ 5 รูป หรือ 7,9 เป็นผู้ประกอบพิธีสืบชะตาด้วย เจ้าบ้านจะเป็นผู้จุดธูปเทียนบูชาพระ จากนั้นพ่อนานก็จะกล่าวอาราธนาศีลให้ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมพนมมือกล่าวตาม พระสงฆ์ก็จะเทศน์ธรรมสืบชะตา และสวดชัยมงคลคาถา แก่ผู้ที่เข้าร่วมพิธีได้ฟัง ขณะสวดก็จะโยงผ้ายสืบชะตาที่รอบบริเวณบ้าน และบริเวณไม้ก้ำศรีที่มีผู้ป่วยอยู่ภายใน เมื่อพระสวดเสร็จพ่อนานจะเป็นผู้นำอาหารที่เตรียมไว้ใส่ขันถวายผีสง เทวดา และถวายพระสงฆ์ ไม้ค้ำสี่จะถูกนำไม้ค้ำต้นสลี หรือ ต้นโพธิ์ที่บริเวณหน้าวัด เพื่ออายุที่ยืนยาวเหมือนไม้สลี ต้นกล้วย ต้นอ้อย และมะพร้าวก็จะนำไปปลูก เพื่อความอยู่เย็น เป็นสุขสงบ กระบอกไม้ที่บรรจุ น้ำ ทราย ข้าวเปลือก ข้าวสาร ก็จะเอาไปไว้วัด

พิธีกรรมการแก้ขัด

ในการที่บุคคลในครอบครัว ชุมชน ได้กระทำสิ่งอันเป็นขัดหรือเสียด จัญไร ไม่ดี ไม่งาม ขึ้นในครอบครัว ในชุมชน จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำพิธีกรรม “แก้ขัด” หรือ “ถอนขัด” ด้วยกรรมวิธีที่ต่างๆ กันไป เช่น การถอน การส่ง การบูชาสังเวช การลดเคราะห์ ส่งเคราะห์ ลอยเคราะห์ สืบอายุหรือสืบชะตา การอัญเชิญ การลบ การย้าย การเรียก การสูตร การพา การตัด การพลี การนั่ง

ทางในและชุด การรีดการม้าง การไปแบ่ง การไล่ และกั๊กกา (มณี พยอมวงศ์, ชิดขวาง) ซึ่งการกระทำ ดังกล่าวเป็นการช่วยให้บุคคลที่ถูกขีด หรือตกขีด เกิดความรู้สึกดีขึ้น ดังในข้อความ ในหนังสือพระยาพิชัยกรรม ถามปัญหานางแม่ธรณีด้วยสรรพขีด “สรรพเสียทั้งมวล ไว้หื้อ คฤหัสถ์ เจ้าทั้งหลาย ฝากอยพิจารณาตามพะญา หื้อรู้อันร้ายอันดี เยียะ อันใดอย่าหื้อได้ต้องขีด เพระจาด้วยขีดนี้ เยียะวันนี้จักจิบหาย วันพรุภบมี เยียะเดอนนี้จักจิบหายเดอนหน้าบมี เยียะปีนี้จะจิบหายปีหน้าบมี หากแต่ค้อยหลังค้อยถอยเถียว ไปด้วยปี ด้วยเดอน ด้วยวัน ด้วยยาม ไปไ้ไ้ๆ ลวดจิบหาย เมื่อภายหลัง” (อ้างใน สงวน โชติสุวรัตน์, หน้า 41) เพราะความเสื่อมอันเกิดจากขีดจะเกิดขึ้นอย่างซ้ำๆ แบบค้อยเป็นค้อยไปไม่ใช่เกิดทันทีทันใด

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพอนามัย ชุมชนจะพบว่ามียิทธิกรรมที่แก้ขีดอยู่หลายวิธี พ่อหนาน ที่เป็นปุจารย์วัดจะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยขอยกตัวอย่าง พิธีกรรม แก้ขีดในส่วนของการ ถอน ดังนี้ การถอนจะใช้สำหรับส่วนที่เกี่ยวข้องกับที่อยู่อาศัยหรือบ้าน ดังมีกรณีการ ปลุกบ้านกวมต่อ ซึ่งพ่อหนานจะทำพิธีในการถอนให้ โดยจะต้องดูวันดี วันเสียประกอบเพื่อทำพิธี เพื่อให้เกิดความซ้ง เชื่อว่าหากกระทำพิธีโดยไม่เลือกวันอาจทำให้ไม่สามารถทำให้สิ่งร้ายๆ ที่เกิดขึ้นหายไป หรือผู้เจ็บไข้ไม่หายได้ ญาติพี่น้อง และบ้านใกล้เคียง จะช่วยกันในการเตรียมเครื่องอันได้แก่ เครื่อง 5 อันมี สะตวง 5 ชุด ทำจากกาบกล้วยเท่าศอก ภายในสะตวง มีอาหารและเครื่องอันได้แก่ ข้าวสุก แกงส้ม แกงหวาน ผลไม้ ขนมต้ม หมาก เมียง บุหรี่ ใบพลู ช่อ เหมือนกันทั้ง 5 สะตวง และพ่อหนานจะเป็นคนนำสะตวงทั้ง 5 ไปไว้ตาม 4 แ่งบ้าน และใจบ้าน หรือกลางบ้านแล้วพ่อหนานจะกล่าวคำอาราธนาพระภิกษุเสร็จแล้วพระสงฆ์จำนวน 5 รูป อยู่ตรง 4 แ่ง ๆ ละ 1 รูป และตรงใจบ้าน 1 รูป ก็ทำการสวดถอนพร้อมกัน

ในการประกอบพิธีถอนขีด เป็นที่น่าสังเกตว่าจะไม่มี เด็กเข้าไปร่วมด้วย มีเฉพาะผู้ที่เป็นสมาชิกของบ้านเท่านั้น จากการสอบถาม ทราบว่า “การประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับขีด ส่วนมากแล้ว จะไม่ให้เด็กเข้าร่วม เพราะเด็กจะพูดมาก ถามมาก บางครั้งก็หยาบจับ ของที่ใช้ประกอบพิธีทำให้เสียหายได้

รูป 24 สะดวงเรียวขวัญทำด้วยกาบกล้วย

รูป 25 พ่อหนานเรียวขวัญเด็กที่ไม่สบาย

รูป 26 สะดวงถูกนำไปไว้บริเวณหน้าบ้าน
ภายหลังพิธีกรรมเสร็จสิ้น

2. วิธีการและกลไกในการถ่ายทอดความเชื่อด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ในกระบวนการถ่ายทอดความเชื่อ ด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรมนับแต่อดีต จนถึงปัจจุบันพบว่ากระบวนการถ่ายทอดของความเชื่อมีการส่งส่มาถ่ายทอดมาได้หลายทาง อันได้แก่ การถ่ายทอดโดยพ่อผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว หรือบุคคลภายในครอบครัว ผู้อาวุโส การถ่ายทอด ดังกล่าว ฐานะที่บุคคลเป็นสมาชิกในครอบครัว ชุมชน ย่อมมีสิทธิในการที่จะเรียนรู้เป็นการสืบต่อ จากบรรพบุรุษ ในการถ่ายทอด จะโดยการต่าง ๆ เช่น การใช้พิธีกรรม การลงโทษ การทำเป็นแบบ อย่าง การบอกกล่าวพูดคุย การสังเกต เป็นต้น ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

ความเชื่อเรื่องผีหรือเทพเจ้า ในชุมชน ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรมจะมีความเชื่อเรื่องผี หรือ เทพเจ้าอยู่ในวิถีการผลิต ที่เห็นชัดเจนมีอยู่ 2 ชนิด คือ ผีเหมืองฝาย และผีนา ซึ่งในการสื่อสารกับ ผีจะพบว่ามีสื่อสารโดยการผ่านพิธีกรรม

เกี่ยวกับพิธีกรรมนี้พบว่า พิธีกรรมมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของชุมชน พิธีกรรมถูกสนับสนุนให้เป็นสิ่งแทน เทคโนโลยีทางการผลิต บ่งบอกถึงการเข้าถึงธรรมชาติ อย่างแท้จริง ตอกย้ำบทบาทหน้าที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรียกว่า "ผีหรือเทพเจ้า" และมีความ ใกล้ชิดสัมพันธ์กับวิถีชีวิตทางสังคมโดยการทำหน้าที่เป็นกำลังใจในการมีชีวิตอย่างมีความหวัง

พิธีกรรมที่ยังคงดำรงอยู่ได้ในปัจจุบัน โดยทำหน้าที่ตอบสนองความต้องการของคนใน ชุมชนเพราะมีการประเพณีปฏิบัติซ้ำๆ สืบต่อกันมาและมีการปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ปัจจุบันและในการปฏิบัติซ้ำๆ ที่สืบต่อกันมานั้น ผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่และสมาชิกในชุมชนจะเป็น ผู้ใช้พิธีกรรมในการถ่ายทอดความรู้ ให้กับคนรุ่นหลังให้รับทราบถึงความสัมพันธ์ของคนที่มีต่อ ธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ

เกี่ยวกับผีเหมืองฝาย ชุมชนมีวิธีการและกลไกในการถ่ายทอดความเชื่อเรื่องนี้ก็โดยการ ใช้พิธีกรรมการเลี้ยงผี เป็นเครื่องมือในการที่จะถ่ายทอดความเชื่อ เช่น พิธีไหว้ผีฝายหรือเลี้ยงผี ฝาย เชื่อว่าบริเวณฝายมีผีอยู่คอยบันดาลให้น้ำอุดมสมบูรณ์ หากใครทำไม่ดีผิดผีฝาย ผีก็จะ ไม่พอใจจะบันดาลให้เกิดผลกระทบต่อไปยังผลทางการเกษตรรวมถึงผู้คนได้ ดังนั้นในทุกปีของ เดือน 8 หรือประมาณเดือนพฤษภาคมของทุกปี จะมีการเลี้ยงผีฝายแม่แฝก เช่นไหว้เพื่อขอให้ ผีฝายดูแลปกป้องรักษาฝายมิให้เสียและดูแลน้ำ ล่ามน้ำจะเป็นผู้ส่งข่าวให้สมาชิกในกลุ่มทราบ โดยการประชุมแจ้ง ถึงวันเวลาที่จะจัดและบอกกล่าวว่ให้นำอาหารเครื่องเซ่นต่างๆ ไปรวมกัน ในพิธี เครื่องเซ่นไหว้ ได้แก่ ส่วยดอก 2 ส่วย เมี่ยง บุหรี่ หัวหมู เลือดหมู ขาหมู หาง เครื่องในและเลือด น้ำดื่ม และอาหารต่างๆ เช่น แกงอ่อม แกงฮังเล ลาบ ยำจิ้นไก่ ซึ่งจะเห็น ได้ว่าอาหารต่าง ๆ ที่ใช้ในการไหว้ผี จะเป็นอาหารจากเนื้อสัตว์ทั้งนั้นที่ผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตของ คน เป็นสัญลักษณ์ของการอุทิศตนของสัตว์และการให้เกียรติแก่สิ่งที่ควรบูชา โดยคาดหวังว่า จะก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ต่อผลผลิตการเกษตร โดยเจ้าของนาที่ได้รับน้ำจากเหมืองฝาย เป็นผู้นำอาหารมารวมกัน เมื่อถึงเวลาที่กำหนดไว้ แก่ฝายจะโยนขันเชิญผีฝายมารับอาหารและ เครื่องเซ่นต่าง ๆ ผู้ที่เข้าร่วมในพิธีเลี้ยงผีฝายจะพูดคุยกันในเรื่องการเกษตร ผลผลิตที่ได้รวมถึง

ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นอันเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์กัน และมีการร่วมกันคิดหาวิธีการรักษาเมืองฝาย การขุดลอกลำเหมืองเพื่อให้น้ำผ่านสะดวกเป็นต้น

สำหรับชาวนาเองก็มีการเลี้ยงผีฝ่ายน้อยของตนที่เรียกว่า “แต” เช่นกัน ซึ่งเป็นฝ่ายที่ชักน้ำในเหมืองใหญ่เพื่อเข้าไปยังเหมืองขอยเล็กๆ เพื่อเข้าสู่ นา มีการเลี้ยงกันในเดือน 8 เหนือ เช่นกัน โดยเลือกวันที่เป็นมงคล ส่วนใหญ่เป็นวันพฤหัสบดี จะงดการเลี้ยงผีวันพุธเพราะเชื่อว่าวันพุธเป็นวันปุตวันชาติ หากมีการเลี้ยงผีในวันนี้จะไม่ผลช่วยอะไรได้เลย เพราะผีจะไม่ได้รับของที่ให้ไป ผีก็จะโกรธและจะทำให้เกิดความเสียหายต่อไร่นาและผลผลิตได้ ในช่วงวันเวลาที่มีการเลี้ยงผีฝ่ายนั้น จะสังเกตเห็นได้ว่าเด็กจะเข้าไปเที่ยวเล่น และดูที่ผู้ใหญ่ประกอบพิธีกัน ซึ่งส่วนใหญ่แล้วก็จะมักจะไปกันเอง ทำให้ได้เห็นพิธีกรรมที่ผู้ใหญ่ประกอบพิธีกัน ก่อให้เกิดการซึมซับ รับรู้ไปโดยไม่รู้ตัว เมื่อไปบ่อยๆ ก็จะสามารถจดจำได้ดี ซึ่งเชื่อว่าเมื่อเด็กกลุ่มนี้โตขึ้น จะสามารถประพจน์ปฏิบัติได้ และมีความเข้าใจความหมายของการประกอบพิธีกรรมได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่าในความเชื่อเกี่ยวกับผีฝ่ายนั้น “ผี” เป็นส่วนที่มีส่วนสำคัญในการให้ชาวบ้านมารวมกันเป็นกลุ่มและกำหนดกฎเกณฑ์กันขึ้นเพื่อให้เกิดความสงบเรียบร้อย เพราะการที่บุคคลเข้ามาร่วมพบปะสังสรรค์ พูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันนั้น ย่อมนำไปสู่การสร้างกฎเกณฑ์ระเบียบต่างๆ ขึ้นเพื่อใช้ในกลุ่มคนเหล่านั้น

ด้านผีนา ก็มีพิธีไหว้ผีนา เป็นพิธีกรรมเพื่อแสดงความนับถือ เพื่อให้ผีได้ดูแลผลผลิต โดยพิธีจะปฏิบัติกันในช่วงเดือน 9 เหนือ โดยจะหาวันที่เป็นวันดีตามคติความเชื่อชาวนาที่ทำนาจะต้องประกอบพิธีกรรมในไร่นาของตนเองบริเวณหัวนา ในการประกอบพิธีกรรม ชาวนาจะเตรียมเครื่องไหว้ ได้แก่ ข้าว แกงส้ม แกงหวาน เช่น แกงอ่อม แกงฮังเล ห่อหนึ่ง เทียน 2 เล่ม ฐูป 2 ดอก เมียง บุหรี่ หมาก อย่างละคำ ใส่ควัก 1 ควัก ชาวนา ก็จะกล่าวเชิญผีนา ลงมากินอาหารที่ให้และขอให้ผีนาช่วยดูแลข้าวหรือผลผลิตในนา

ในการไหว้ผีนา พ่อสิงห์วรรณ ซึ่งเป็นชาวนาคนหนึ่งที่ได้ปฏิบัติสืบทอดประเพณีการไหว้ผีนา กล่าวว่า ชาวนาที่ทำพิธีส่วนใหญ่แล้วจะเป็นหัวหน้าครอบครัว ที่เป็นผู้ชายหากบ้านใดที่พ่อบ้านซึ่งเป็นหัวหน้าครอบครัวเสียชีวิต ก็จะให้ลูกแก้ว หรือลูกชายคนโตเป็นผู้กระทำพิธีสืบต่อ และเล่าต่อกันว่าบ้านใดที่มีลูกชาย เด็กก็จะถูกนำไปทุ่งนาด้วยตั้งแต่เล็กๆ อย่างตัวของพ่อสิงห์วรรณเองบอกว่า เป็นลูกชายคนโต ไปทุ่งนาดังแต่เล็กๆ เห็นภาพที่พ่อได้ทำพิธีการไหว้ผีมาตลอด มันก็จำเอง บางครั้งก็ไปเล่น บางครั้งก็ถือของไปให้ ก็สังเกต ชักถาม จำจำเอาไว้ แสดงถึงว่า

การถ่ายทอดความเชื่อของคนในชุมชน ในส่วนนี้จะใช้วิธีการสังเกต และซักถามประกอบ และจดจำไว้เป็นหลัก พ่อสิงห์วรรณได้บอกว่า การไหว้ผี เลี้ยงผีนาไม่ได้มีกำหนดระยะเวลาที่ตายตัว อาหารเครื่องไหว้ ก็เหมือนๆ กันจะทำในตอนเช้าประมาณ 9-10 โมง ซึ่งสังเกตได้ว่าเป็นช่วงที่แสงอาทิตย์กำลังส่องแสง อย่างชัดเจนเรียกว่า “ตะวันขึ้น” อันเป็นสัญลักษณ์ของดวงอาทิตย์ที่มีพลังและอำนาจอย่างแรงกล้า ไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้พลังอำนาจของดวงอาทิตย์ ลดทอนลงได้

พ่อนานแก้ว เล่าถึงการไหว้ผีนาว่าการไหว้ผีเป็นวิธีที่จะทำให้เด็กๆ จดจำได้ง่าย ไม่เบื่อ และบอกเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีว่า ได้รับการถ่ายทอดมาในขณะที่ยังอยู่ด จากตุ้เจ้าคนก่อน และจากหนังสือพื้นเมืองที่เป็นพับสา รวมถึงจากพ่อน้อยพ่อนานที่ได้สอน ได้เล่าให้ฟังว่า การจะทำไร่นาจะทำอะไรในที่นาจะต้องบอกให้กับผีนา เช่น การไถนา จะต้องหาวันดี ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเลือกเอาวันข้าวเกิด คือ วันอาทิตย์ นอกจากนี้ก็จะมีกรไถนา การหว่านกล้า จะต้องบอกกล่าวผีนา เพื่อให้เกิดสิริมงคลกับไร่กับนาและกับคนที่ทำและต้องบอกให้กับผีนาว่า “ขอหื้อปกปักรักษาข้าวในไร่ในนาบหื้อเป็นอันตรรายอะหยัง”

ในช่วงที่มีการไถนาเพื่อปลูกข้าวจะมีการขึ้นท้าวทั้ง 4 หรือท้าวจตุมหาราช ที่คอยดูแลทิศทั้ง 4 ทิศเพื่อเป็นการบอกกล่าวให้คุ้มครองพืชผล อำนาจฝนฟ้าให้ตกต้องตามฤดูกาล และยังมีการกล่าวบทสวดมนต์บูชาพระรัตนตรัยด้วย

พระรัตนตรัย อันได้แก่พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งเป็นที่พึ่งสูงสุดของมนุษย์ ในพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมมักจะมีการระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ก่อน เพื่ออัญเชิญพระคุณมาเป็นที่พึ่งเป็นพลังอำนาจดลบันดาลให้เกิดความสำเร็จตามความปรารถนา ทั้งเทพยดาและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ก็จะตอบสนองต่อความต้องการของพิธีกรรมนั้นๆ อย่างเต็มที่ (เอี่ยม ทองดี, 2538, หน้า 83) โดยพ่อนานหรือปุจารย์ ชาวนาจะเป็นผู้จัดเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ลงในครกที่ทำจากใบตองกล้วย 6 ครก เหมือนๆ กัน อันได้แก่ เมี่ยง บุหรี่ ข้าวเหนียว แคนหมู ปลาแห้ง อ้อย ปู หมาก จะมีการประกอบพิธีที่บริเวณทุ่งนาที่มีการไถนา ปลูกข้าว ด้วยความอยากรู้อยากเห็น เด็กๆ หรือผู้ที่อยากทราบก็จะมีการซักถามผู้ใหญ่นับแต่มีการเตรียมเครื่องเซ่นไหว้ไปจนถึงหลังจากประกอบพิธีกรรมเสร็จ ซึ่งมีผลทำให้สมาชิกเกิดการเรียนรู้โดยไม่รู้ตัวและรับเอาความรู้ดังกล่าวมาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตตนเอง

ข้อห้ามเกี่ยวกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม (ชีวิต) คนในชุมชนมีการถ่ายทอดความเชื่อเรื่องชีวิตในด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งพบว่า การถ่ายทอดเกิดขึ้นในครอบครัว และสืบทอดต่อๆ กันมา โดยผู้ที่เป็นพ่อแม่หรือปู่ย่าตายาย ผู้อาวุโสในครอบครัวจะเป็นผู้ที่ถ่ายทอดโดยการเล่าให้ฟัง การประพฤติปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้ลูกหลานได้เอาเป็นแบบอย่าง เช่น พ่อหนานแก้วได้เล่าถึงวิธีการถ่ายทอดของตนให้ฟังว่าจะยกตัวอย่างให้ลูกหลานในหมู่บ้านให้ฟัง ทั้งที่ในครอบครัวของตนเอง และที่วัดด้วย เพื่อให้ลูกหลานในหมู่บ้านเชื่อ ยึดถือ ไม่ละเมิด ดังที่เล่าถึงเรื่องชีวิตเกี่ยวกับสัตว์คือ วัว ควายคนในชุมชนถือว่าเป็นสัตว์ที่มีคุณ การฆ่าจะฆ่ากันเฉพาะในคราจำเป็นเท่านั้น เช่น ในเทศกาลวันสำคัญต่างๆ เช่น วันเลี้ยงผีของหมู่บ้าน บุญเคราะห์ วันงานปอยต่างๆ เป็นต้น

ดังตัวอย่าง ลักษณะของควายที่มีผลทำให้ชีวิต ควายหางดอกหน้าจัก หน้าขาว จะไม่มีการซื้อขาย และฆ่าไม่ได้ จะทำให้จับขายและยกตัวอย่างเรื่องเล่ากันมา ว่า กรณีย์ แก่หนานใจ มีควายอยู่ตัวหนึ่ง มีลักษณะหางดอก หน้าจักอยู่ไม่ยอมเลี้ยงได้ยกให้คนอื่นไปฆ่า ไม่นานคนในบ้านเรือน คือภรรยาเกิดล้มป่วยลงต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากในการรักษา ทรัพย์สิ้นเงินทองที่มีอยู่รวมถึงที่นาหมดไปอย่างรวดเร็วไม่ถึงปี ต่อมาหนานใจก็ถูกยิงตาย ชาวบ้านเชื่อกันว่า เป็นผลจากชีวิตตกยังแก่หนานใจและครอบครัว นอกจากนี้แล้ว ความเชื่อของคนในชุมชนยังห้ามกินเนื้อวัวควายอีกด้วย โดยเชื่อว่า การกินเนื้อวัว ควาย ถือว่าเป็นบาปหนัก พ่อหนานแก้วพูดว่า "การกินจันวัวจันควายเหมือนกินจันพ่อจันแม่ กินแสเป็นแล้วบ่พอ ยังฆ่าเป็นแหมเป็นบาปหนัก อนันตริยกรรม สัตว์มันยอมฮักชีวิต ปานะ หื้อได้ไว้ชีวิตคนอื่น บ่หื้อได้รังแก เบียดเบียนคนอื่นด้วยชีวิตเพราะมีชีวิตเดียวเหมือนกัน มีข้อห้ามไว้ในศาสนาควาย" พ่อหนานแก้วจะเป็นผู้ที่คอยตักเตือนชี้แนะ ให้คำอธิบายกับคนในชุมชนและเป็นแบบอย่าง คือ ในฐานะเป็นหนาน ซึ่งมีความรู้ เป็นที่เคารพนับถือของคนในหมู่บ้านในชุมชน

นอกจากนี้แล้วยังมีตัวอย่างอีกตัวอย่างหนึ่ง เป็นกรณีพ่อค้าควายในหมู่บ้าน ที่พ่อแม่หรือผู้เฒ่าผู้แก่มักจะยกเอามาเป็นคติสอนลูกหลานตนเองให้มีความซื่อสัตย์ในการประกอบอาชีพ คือ พ่อค้าควายในหมู่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ค้าควายกับคนในชุมชน และต่างชุมชน มีการเดินทางไปเสาะหาควายมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน พ่อค้าควายมีควายที่ตั้งท้องอยู่ตัวหนึ่ง และได้ตกลูกออกมาเป็นเพศเมียซึ่งมีลักษณะชีวิตจึงได้ทำการย้อมควายที่มีลักษณะชีวิต ตัวนั้น โดยเกรงว่าจะไม่มีคน

ซื้อ เพื่อให้ขายคล่องขึ้น หากไม่ยอม คนที่รู้จักลักษณะควายขี้ดก็จะไม่ซื้อไป ขณะนั้นภรรยาพ่อค้า กำลังตั้งท้องอยู่เมื่อคลอดลูกออกมาทำให้ลูกมีลักษณะผิวหนึ่งดำงา มีลายเป็นริ้วๆ สีดำทั้งตัวซึ่ง คนในชุมชนเชื่อว่าเป็นผลจากการกระทำที่ผิดศีลดังกล่าวของพ่อค้าจึงทำให้ขี้ดตกยังลูกตนเอง

ในเรื่องการประพัตินในอันที่จะนำไปสู่ความเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรและตนเอง ชุมชนได้มีการถ่ายทอดความเชื่อดังกล่าวไปยังลูกหลานของตนเองโดยการบอกห้าม สั่งห้าม มีการยกตัวอย่างให้ดูบ่อยๆ เช่น การห้ามถมแหล่งน้ำแล้วเป็นขี้ด ดังที่พ่อหนานแก้ว เล่า ให้ผู้วิจัยฟังถึงกรณีหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน เป็นตัวอย่างที่ทำให้คนในชุมชนทราบและรับรู้ดี ว่า “ลุง คำเชียง มันไปได้อยู่เมินไหนหั้น เป็นฮ้อน เพราะว่ามันถมน้ำบ่อ เหมือง แหม 2 ตี อย่างอ้อมันใช้ บ่ได้ ของเป็นมืออยู่ แล้วเฮไปริดไปม้างมันจะไปดีจะได คนตะกอนเป็นถื่อ เฮยะอันามือะหยังตั้งบ่ ค้าง เลี้ยงข้าวเลี้ยงของไปเตื่อหน้อยๆ บ่ฮื้อะหยังล้าเหลือ มันขี้ดกับต้นกับตัว ลูกเมียแหม เหมือน กับตีนจายคาที่มันหั้น หั้นไปไหนบ่ฮู้ มันกองฮ้องหล่อกเฮายังบ่หั้น” คือ ลุงคำเชียง มีชีวิตอยู่ไม่ได้นาน เหตุเพราะไปถมบ่อน้ำและลำเหมืองอีกสองแห่ง พฤติกรรมมันใช้ไม่ได้ ของเดิมมืออยู่แล้วไป ทำให้เสียหาย ย่อมไม่ดีแน่นอน คนสมัยโบราณ รุ่นพ่อรุ่นแม่ ปู่ย่าตายายเชื่อไว้อย่างนี้ ทำเช่นนั้น มีทรัพย์สินอะไรก็ไม่เหลือ เสียทรัพย์สินเงินทองไปที่ละเล็กละน้อย โดยเหตุทำให้ต้องเสียโดยไม่ จำเป็น ไม่รู้อะไรหนักหนา มันเป็นขี้ดกับตนเองและลูกเมีย เหมือนกับขายคาที่ลั่นลงๆ ตกไปไหน ไม่ทราบ มันกองที่ร่องขายคาหรือเราก็ไม่เห็น และมีหลายครอบครัว เช่น ครอบครัวของพ่อฮ้อยคำ พ่อหนานแก้ว ลุงหมอก พ่อหนานตา เป็นต้น จะมีสุภาสิต หรือกำบ่าเก่าประกอบในการถ่ายทอด ความเชื่อด้วย ดังภาสิต ต่อไปนี้

เฮียะนาขวายเป็นข้าควายมีเมียขวายเป็นข้าลูก ซึ่งหมายถึงการทำอะไรไถนาจะต้องทำให้เร็วในช่วงฤดูการทำนา และหากจะมีภรรยาก็อย่ามีเมื่ออายุมากเพราะจะต้องเป็นข้าหรือคนรับใช้ลูกหรือ

เฮียะนาขวายต้องเสียเฮงควายบ่มูลมั่งเข้า คือ การทำไรไถนาช้ากว่าคนอื่นมักจะเสียแรงไปเปล่าๆ อาจไม่ได้ผลผลิตดีนักหรือไม่ถูกต้องตามฤดูกาลพืชผลก็จะเสียหายไป

ภาชิตทั้ง 2 นี้สอนให้เห็นความสำคัญของการทำไร่ นา ที่จะต้องมีความขยันอดทน ไม่ผลัดวันการทำให้จะต้องให้ถูกต้องตามฤดูกาล เพราะการทำนานั้นต้องอาศัยปัจจัยทางธรรมชาติต่างๆ มากมายเพราะหากเข้าไปฝนฟ้าไม่อำนวยก็จะทำให้เกิดความเสียหายได้

เยียนาขายบได้ข้าว เยียนาเจ้าบได้หน่วยคือ การทำนาปลูกข้าวช้ากว่าคนอื่นจะไม่ได้อายุหรือไม่ได้ผลผลิต ทำนาเร็วเกินไปมักจะไม่ได้ผลเช่นกัน เพราะการทำนาที่เร็วเกินไปหรือช้าเกินไปกว่าฤดูกาลปัจจัยทางธรรมชาติมักจะไม้อำนวย เกิดความเสียหายได้ เช่น มีแมลง หรือสัตว์มารบกวนข้าวหรือขาดน้ำ ดังนั้นจึงเป็นการสอนให้คนรู้จักจังหวะและมีความขยันจึงจะได้ผลคุ้มค่า

เงินอยู่ในน้ำ คำอยู่ในดิน เป็นสุภาษิตที่สอนให้คนมีความขยันหมั่นเพียรในการทำไร่ไถนา เพื่อจะได้ทรัพย์สินหรือปัจจัยมาดำรงชีวิตนับว่าต้องใช้แรงกายแรงใจ การทำไร่ไถนาก็เช่นกันจะต้องอาศัยความเพียร

ในการสอนผ่านสุภาษิต สถาบันครอบครัวจะเป็นผู้สอนให้สมาชิกซึ่งมีการถ่ายทอดโดยวิธีนี้ได้คือ ผู้ที่เป็น "พ่อใหญ่" หรือ ปู่ ตา จะถ่ายทอดให้ลูกหลานตนเองยามเมื่อออกรไ่ออกนา พร้อมกันหรือในขณะที่พักเหนื่อยจากการไถนา แล้วจะพูดคุยไปยังเรื่องข้อห้าม ความเชื่อต่างๆ ที่เกี่ยวกับการเกษตร เพื่อให้ลูกหลานได้รับรู้ถึงความสำคัญของการทำการเกษตร

รูปที่ 27 (1,2) การเล่นเกมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

รูป 28 ผู้ชายกำลังช่วยกันชำแหละหมู
เพื่อใช้ในพิธีกรรมการเลี้ยงผีฝ่าย

รูป 29 เด็กๆ เข้าพิธีกรรมของชุมชน

3. วิธีการและกลไกในการถ่ายทอดความเชื่อด้านความสัมพันธ์ทางสังคม

ระบบความเชื่อในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ได้มีวิธีการและกลไกในการถ่ายทอดที่หลากหลาย โดยมีผู้ที่อยู่ในครอบครัว เช่น พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย หรือผู้อาวุโส รวมถึงเพื่อน กิจกรรม ประเพณี และระบบศีลธรรมมีบทบาทในการถ่ายทอดความเชื่อแก่สมาชิกในครอบครัวในชุมชน มิให้มีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนออกไป โดยบุคคลเหล่านี้จะเป็นแบบอย่าง บอกกล่าว อบรม สั่งสอน สั่งห้ามต่างๆ ชุมชน เชื่อว่าผู้ที่มีประสบการณ์มาก่อนย่อมที่จะมีสิ่งดีๆ มาอบรมลูกหลานได้

เกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีความเชื่อผี ที่เรียกว่า ผีปู่ย่า เข้ามาเกี่ยวข้องในการควบคุมทางสังคม พบว่า บุคคลในครอบครัว อันได้แก่ แม่ พ่อ จะเป็นผู้มีบทบาทมากที่สุดแก่ลูกหลาน เห็นได้ว่าในชุมชน ผู้อาวุโสของแต่ละครอบครัว จะเป็นแบบอย่างให้แก่ลูกหลาน ได้ดูเป็นตัวอย่างเพื่อที่จะได้ปฏิบัติตาม เพราะบางครั้งการสอนด้วยคำพูด เพียงอย่างเดียวเด็กจะไม่เข้าใจ หรือแม้เข้าใจแต่ก็ไม่เชื่อ จากการสังเกตจะเห็นว่า พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ที่อยู่รวมกันในบ้านหลังเดียวหรือคนละบ้านก็ตามจะเอาใจใส่ดูแลกัน พูดจกัันด้วยวาจาที่ไพเราะไม่ทะเลาะวิวาทกันให้ลูกได้เห็น เข้าวัด ฟังธรรม พาลูกหลานไปด้วย ประพฤติตัวอยู่ในศีลในธรรมก็จะเป็นที่นับหน้าถือตาของคนในชุมชน โดยทั้งเด็กหญิง เด็กชาย เมื่อย่างเข้าสู่วัยหนุ่มสาว บุคคลเหล่านี้จะเป็นผู้ที่คอย อบรม สั่งสอน คอยเป็นหูเป็นตาดูแลลูกหลานว่ากล่าวตักเตือนอบรมชี้แนะแก่ลูกหลานในสิ่งที่ควรไม่ควร ให้เป็นคนที่น่าอ่อนน้อมง่าย เชื่อฟังผู้ใหญ่ ดังที่พ่อหนานแก้ว กล่าวโวหารเป็นคำสอนให้ลูกๆ หลานๆ ในชุมชนและผู้วิจัยฟังว่า "หลานเหยหลาน มานีก่อน ปู่จะสอนหลาน ดังไฟจะไปอ้าปาก ถากไม้จะไปถากหาหมอ จะไปตื้อหม้อจวน จะไปบ้วนตัวคิง จะไปชิงเอาเมียท่าน จะไปอ่านหนังสือหาย จะไปก่ายผู้ร้าย จะไปค้ายัคณา จะไปโลกกาต่าจั่ง จะไปนั่งกาประตู จะไปดูท่านลัก จะไปตักขุนนาง จะไปพรวนนักปราชญ์ จะไปผมผาผู้มีศีลฯ" หมายความว่าเมื่อจะก่อไฟไม่ควรจะอ้าปากกว้าง ซี่ถ้าอาจปลิวเข้าปากได้ เมื่อถากไม้ ก็ไม่ควรถากเข้าตัวจะทำให้ได้รับอันตรายบาดเจ็บได้ ไม่ควรจะเอาของสกปรกใส่หม้อจวน หม้ออาจแตกทำให้เกิดความสกปรกกับบ้านเรือนได้ ไม่ควรจะเอาเรื่องราวการกระทำ หรือความประพฤติของตนเองไปพูดคุยให้ผู้อื่นได้รับทราบ อาจก่อให้เกิดผลร้าย หรืออันตรายกับตนได้ ไม่ควรจะแย่งชิงภรรยาผู้อื่น ไม่ควรอ่านหนังสือที่ผู้อื่นทำหาย หรือเก็บตกได้ เพราะจะทำให้เกิดอันตรายกับตนได้ ไม่ควรย่ำยัคณา ไม่ควรโลกตาซัง โดยการทำตาซังไม่ตรง อันเป็นการเอาเปรียบผู้อื่น ไม่ควรนั่งคา ขวาง

ประตูลื่น ไม่ควรดูผู้อื่นขโมยข้าวของเครื่องใช้ จะทำให้เกิดอันตรายกับตนได้และอาจจะต้องเสียเวลาในการเป็นพยาน เมื่อมีการจับขโมยได้ ไม่ควรไปทักทายนุททดยสนทนากับขุนนาง เพราะอาจมีการพุดผิดหูกันตนอาจได้รับอันตราย ไม่ควรโกหกปิดบังผู้รู้เพราะผู้รู้ย่อมจะรู้เสมอ และการสบประมาทผู้ที่มีศีลธรรมย่อมเป็นสิ่งไม่ดี เป็นที่น่ารังเกียจของคนทั้งหลาย ผู้ที่เป็นลูกหลานจะต้องเชื่อฟัง ดังคำพูดที่ว่า "จะไปเยี่ยะ จะไปทำให้สิ่งที่ไม่ดีเน้อ คนบ่หันผิก็หัน มันผิดผี จะทำหื้อครอบครัวเดือดร้อน" การที่ลูกหลานคนใดในครอบครัวเป็นคนว่ายาก สอนยาก พ่อแม่ หรือคนในครอบครัว รวมทั้งเครือญาติก็มักจะมึวิธีการจัดการกับบุคคลผู้นั้น ขึ้นแรกๆ อาจจะเพียงแค่ว่ากล่าวตักเตือน แต่หากยังดื้อรั้น อาจมีการลงไม้ลงมือเขียนตี รุนแรงที่สุดก็จะถูกตัดออกจากความเป็นญาติพี่น้องกัน นอกจากจะถือว่าเป็นผู้ว่ายากสอนยากแล้ว ยังถือว่าเป็นผู้ที่อกตัญญูต่อพ่อแม่ ญาติพี่น้องที่มีพระคุณ ผู้ที่เคยช่วยเหลือ เกื้อกูลกันอีกด้วย

ในการเป็นแบบอย่าง กลุ่มเพื่อนหรือผู้ที่อาวุโส ก็ถือว่าเป็นกลุ่มหนึ่งในการที่จะถ่ายทอดความเชื่อเรื่องการนับถือผี ต่อๆ กันไป ชายหนุ่มหรือหญิงสาวที่ยังไม่เคยอุปบ่าว อุ้สาวมาก่อนจะพบว่าถูกสอนให้เรียนรู้ประเพณี ความเชื่อ ไปโดยไม่รู้ตัว หากเป็นผู้ชายก็จะไปส่งเพื่อน ส่งพี่ไปแ้วสาวตามบ้าน ไปนั่งเป็นเพื่อน ก็จะได้เรียนรู้ รับรู้เรื่องราวที่พี่ หรือผู้อาวุโสกว่าพุดคุย สำหรับผู้หญิงก็จะนั่งเป็นเพื่อนพี่สาว ทำให้ได้รู้ได้เห็นความเชื่อ และประเพณีดังกล่าวสิ่งใดที่ไม่เข้าใจก็จะมักถามพี่ภายหลังที่กลับถึงบ้านตนหรืออีกฝ่ายหนึ่งกลับไปแล้ว

การสอนการพุดกันแบบตรงไปตรงมา เช่น พุดว่า "บ่ดีสิ้นหน้าบ่อชาย" หมายความว่า ไม่ควรจะให้ท่าหรือมีกริยาอาการว่าพึงพอใจกับผู้ชาย วิธีการนี้พ่อแม่หรือญาติพี่น้องก็จะเป็นผู้ที่มีบทบาทในการสอน กรณี แม่อุสา บอกว่า เมื่อยังเป็นสาวแม่ของแม่อุสาจะบอกจะสั่งห้ามไม่ให้เข้าใกล้ผู้ชาย "กลัวเป็นจั่ว" คือกลัวว่า ผู้ชายจะฉวยโอกาสถูกเนื้อต้องตัว เพราะผีป่วนแรงจะทำให้แม่อุสาไม่สบายได้ และสั่งห้ามไม่ให้ลูกสาวในบ้านคนใดหยุดพุดกับผู้ชายตามริมถนน หรือข้างทางเด็ดขาด หากลูกหลานคนใดไม่เชื่อก็จะถูกตี ที่สำคัญ คือ ถ้ามีคนเห็นก็จะถูกนิทาไปทั้งหมู่บ้าน เป็นที่น่าอับอาย ทั้งตนเอง และพ่อแม่ญาติพี่น้อง และมีไซ่สำหรับผู้หญิงเท่านั้น ผู้ชายเองก็ได้รับการถ่ายทอดความเชื่อจากคนในครอบครัว กลุ่มเพื่อนฝูงและพ่อแม่ไว้ แม่อุสาเล่าถึงคำพุดที่จำจากพ่อตอนสอนน้องชายไว้ว่า ก่อนที่จะไปแ้วสาวให้ระมัดระวังพยายามอย่าให้เกิดการผิดผีขึ้น

คือ “บ่าดีไปหยุดไปเปีย แม่หญิงเป็น เป็นจะเสียหาย มันผิดผีเป็นกันว่าเป็นไหม จะเยี่ยะจะได้ เงินก็เยี่ยม” เป็นการบอกกล่าวย้ำเตือนมิให้กระทำการใดๆ ที่จะเป็นการผิดผี

การใช้สุภาสิต หรือที่คนในชุมชนเรียกว่า “กำบ่เก่า” เป็นวิธีการหนึ่ง ในการที่จะอบรม บ่มนิสัยเพราะบางคนก็ไม่ชอบให้พูดตรงๆ การพูดตรงๆ บางครั้งทำให้คนเกิดการทะเลาะกันได้ พ่ออุ้ยแม่อุ้ยหลายคนในหมู่บ้าน เช่น พ่ออุ้ยหนานควาย พ่ออุ้ยหนานคำใบ แม่อุ้ยลั่น และอีกหลาย ๆ คน ซึ่งปัจจุบันนับว่าเหลือน้อยเต็มที ที่สนใจทางด้านภาสิต ในการถ่ายทอด อบรม ให้แก่ลูกหลานในเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างชายหญิงนั้น มีสุภาสิตที่พ่ออุ้ยแม่อุ้ยเหล่านี้ได้จดจำและสอนยัง ลูกหลานให้มีความเคารพยำเกรงในจารีต ประเพณี เคารพเชื่อฟังผู้ที่อาวุโส ดังนี้

บ่าดีกินก่อนตาน มานก่อนแต่ง “กินก่อนตาน” คือ กินอาหารที่จะนำไปถวายพระ โดยที่พระท่านยังมิได้รับสังฆทาน “มานก่อนแต่ง” คือ หญิงสาวที่ได้เสียดกับชายและตั้งครรรค์ก่อนที่จะสมรส สุภาสิตนี้คนเฒ่าคนแก่มักจะใช้สอนผู้หญิงไม่ให้ประพฤติปฏิบัติตัวนอกจารีตประเพณี ที่ประพฤติสืบกันมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย โดยเฉพาะเรื่องผู้สาวห้ามจับมือถือแขน หรือได้เสียดกับชายก่อนที่จะแต่งงานตามประเพณี เพราะหากตั้งครรรค์ขึ้นมาจะทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียงวงศ์ตระกูลได้

ชะโยมดีย้อนตุ้เจ้า ลูกเต้าดีย้อนป้อแม่

ภาสิตนี้กล่าวถึงศิษย์วัดจะดีหรือไม่ย่อมขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาส ที่ดูแลสั่งสอนถ้าพระภิกษุ มีความประพฤติดีงามให้ความรู้และวิธีปฏิบัติตัวแก่ศิษย์ในทางที่ดีก็จะทำให้ดี เช่นเดียวกับลูกหลานจะดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับพ่อแม่ที่อบรมสั่งสอน พ่อแม่ที่เป็นแบบอย่าง ตัวอย่างที่ดี ลูกหลานก็จะประพฤติปฏิบัติตาม

บ่ดีกินของสังฆะ บ่ดีละกำป้อแม่

ภาสิตนี้ชี้ให้เห็นว่าของที่ถวายพระภิกษุสงฆ์ ถือเป็นของต้องห้ามสำหรับคนธรรมดาสามัญ ไม่ควรที่จะนำมาใช้หรือรับประทานจะทำให้เป็นบาปได้ เช่นเดียวกับคำสั่งสอนของพ่อ

แม่ ไม่ควรละทิ้ง เพราะพ่อแม่ถือว่ามีพระคุณ คำพูดที่พ่อแม่อบรมสั่งสอน เป็นคำพูดที่เต็มไปด้วยความรัก ห่วงใยและปรารถนาดีต่อลูก

ครึ่งโกลีไฟ ไซโกลีแดด

เป็นสุภาษิตที่สอนให้ชาย-หญิงไม่ควรที่จะอยู่ใกล้ชิดกันมากเพราะจะเกิดเรื่องในเชิงชู้สาวขึ้นได้ เปรียบได้กับครั้งที่โกลีไฟและไซโกลีกับแดดที่จะหลอมละลายเมื่อโดนความร้อน

อย่าอวดสูงกว่าพ่อแม่ อย่าอวดแก่กว่าอาจารย์

มีความหมายว่า อย่าคิดว่าตนเองสูงส่งหรือฉลาดกว่าพ่อแม่ อย่าคิดว่าตนเองเก่ง ฉลาดกว่าครูอาจารย์ เป็นสุภาษิตที่สอนให้มีความเคารพ นับถือบุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นพ่อแม่ ครูอาจารย์ เพราะท่านเหล่านั้น เป็นผู้ที่มีพระคุณและมีประสบการณ์มากกว่าเรา

เข้าปดากด้าเหนียว ลูกคนเดียวสอนยาก

ภาษิตนี้พูดถึง การที่พ่อแม่มีลูกจะต้องอบรมกวดขันกันอย่างเอาใจจริงเอาจัง ถึงจะเป็นคนดีได้

"จะเอาผิวเอาเมียหื้อถามชาวบ้าน จะด้านหื้อถามบ่ถามแม่" จะทำอะไรๆ ก็ตามจะต้องปรึกษาหารือกับพ่อแม่ พี่น้องก่อน จะต้องระมัดระวังความรู้สึกของพ่อแม่ ญาติพี่น้องด้วย เพราะหากทำอะไรที่เกินเลยจะเป็นการผิดผีหรือชู้ต ก็จะทำให้เดือดร้อนได้รับความอับอายขายหน้า

การสั่งสอนลูกหลานของตนให้รู้จักวางตน วางตัวให้ถูกต้อง มีภาษิตว่า "เป็นสาวเป็นดูฮ้าย เป็นหม้ายเป็นดูแควน" หมายถึง เป็นสาวคนอื่นก็คอยแต่จ้องมองว่าอาจจะนำความเสื่อมเสียมาสู่วงศ์ตระกูลได้ เป็นหม้ายคนอื่นก็มักจะดูถูกดูแคลนเสมอ ซึ่งเปรียบกับการเกิดเป็นผู้หญิงนี้ ต้องวางตัวให้ถูกต้อง มิฉะนั้นจะถูกนินทาได้ หากเป็นหญิงสาวประพฤติดัวไม่ดีเขาจะว่าร้ายให้ได้ หากมีผิวและผิวทั้งก็จะได้รับการดูถูกจากคนในชุมชนว่าขาดคุณสมบัติที่ดีของลูกผู้หญิง ผิวถึงทิ้งไป เช่นเดียวกับผู้ชาย คนเฒ่าคนแก่มักจะสอนผู้ชายให้เห็นความสำคัญของการศึกษาหาความรู้

การมีสติปัญญา เชื่อฟังคำสั่งสอนของคนเฒ่าคนแก่ ไม่ตั้งอยู่ในความประมาทว่า "หนามแก่ปล่ายมุ่ม หนามมุ่มปล่ายแซว บักบ่แผ้วปล่ายมันจ้างเปื้อ" หนามที่แก่ปล่ายมันก็ทุ้มไม่แหลม ส่วนหนามที่หนุ่มปล่ายจะแหลมคม แต่ไม่แข็งแรงมักจะหักเสมอ ซึ่งเปรียบกับคนหนุ่มจะต้องหมั่นศึกษาหาความรู้ตลอดอย่าอวดอ้างว่าตนเองฉลาดกว่าคนเฒ่าคนแก่อย่างไรก็สู้คนแก่ที่มีประสบการณ์ไม่ได้

"ข้ามน้ำหือผ่อกคนไปก่อน" หมายถึง การจะทำอะไรก็ตามก็ควรที่จะเอาคนเฒ่าคนแก่เป็นหลัก เคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของท่าน เพราะคนเหล่านี้มีประสบการณ์ พบเจอปัญหามาก่อน

จะเห็นได้ในเรื่องของการอบรม โดยใช้คำบ่เก่าหรือสุภาษิตนั้น ในอดีต คือ นับ 10 ปี คืบหลังไปใช้กันมาก พ่ออุ้ยหนานแก้ว บอกว่า "ตะกอน อุ้ยทา อุ้ยดาวว อุ้ยตาอ้อย อุ้ยสมเมอะ ลูกหมอกไก่ นี่เฝ้าสู้บ่ได้สักคน โดยเฉพาะอุ้ยทา และอุ้ยดาวว เก่งมากทั้งคร่าว ทั้งกำบ่ากำ เป็นเขียนไว้นัก จารไว้กับวัดกับวากันัก เสียตาย ตอนเป็นตายลูกหลานเฒ่าไปกับเป็นจนเสี้ยง ที่วัดก็มีอยู่ บารู้หายไปแล้วก็บารู้" ผู้เฒ่าผู้แก่ในสมัยก่อนเป็นผู้ที่มีความรู้สูง แม้ว่าจะไม่ได้เรียนในโรงเรียนก็ตาม แต่นับเป็นปราชญ์ของชุมชนอย่างแท้จริง การถ่ายทอดโดยใช้สุภาษิตจะผ่านยังผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งเป็นปราชญ์ของชุมชน และโดยการจาร หรือบันทึก ไว้กับสมุด หรือใบลานที่มีอยู่

เกี่ยวกับการใช้สุภาษิตในปัจจุบันเริ่มเลือนหายไปทีละเล็กละน้อย ยังเหลืออยู่เฉพาะครอบครัวที่มีผู้อาวุโสอยู่ด้วย

นอกจากนี้แล้ว จากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ นอกเหนือจากที่กล่าวข้างต้นแล้ว ประเพณีพิธีกรรมในตระกูลที่มีสืบต่อกัน หรือที่เรียกว่า "กลุ่มพิธีกรรม" ซึ่งก็คือ กลุ่มเครือญาติที่เกิดการรวมตัวกันขึ้น จะแสดงความเคารพนับถือแสดงความกตัญญูและขอให้ผีปู่ย่าตวดแลปกปักรักษาลูกหลานในช่วงเดือน 9 เหนือ และในปีใหม่เมืองของทุกปี มีการเซ่นไหว้ การขอขมาผี เมื่อมีการละเมิด "ผิดผี" ขึ้น หรือการใส่ผีเอาผีเอาเมียกัน ในสังคมหมู่บ้านการที่ชายผิดผีหญิงนั้น จะต้องมีการประกอบพิธีกรรม "เสียผี" การเสียผีคือการขอขมาผีปู่ย่าของฝ่ายหญิงที่ชายได้ละเมิด เช่น จับมือ ถือแขน หรือแม้แต่การได้เสียกัน หากหญิงชายตกลงแต่งงานกันก็จะ "ใส่เอา" หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ยอม ก็จะมี "ใส่บ่เอา" คือเลิกร้างกันไป การประกอบพิธีกรรมนี้ แม่อุ้ยมูล ป้ามอย แม่อุ้ย

อวน และป้าจั้น เล่าให้ฟังว่า ชายจะต้องจ่ายเงินให้กับฝ่ายหญิง 9 แถบ หรือประมาณ 1,000 บาท ปัจจุบัน โดยทางฝ่ายหญิงจะนำเงินไปซื้อหัตถุม 1 หัว หาง ขา หู ลำไส้ แกงพื้นเมือง เช่น ฮังเล แกงอ่อม นอกจากนี้ก็มีหมากหั่ว ปุ่มัด ซึ่งหากตกลงเอากันก็จะต้องแบ่งหมากหั่วปุ่มัดไปคนละครึ่ง สวยดอก 42 สวยปู้ หรือพลู 42 บางบ้านมีไม่กินหมู แต่มีกินไก่ ฝ่ายชายก็ต้องจ่ายไป 500 บาท ฝ่ายหญิงก็จะเป็นฝ่ายจัดการทั้งหมด เครื่องเช่นมีเหล้า 1 ไห ไก่ 1 คู่ ซึ่งเมื่อพิธีกรรมเสร็จหากตกลงอยู่กับกันก็จะแบ่งไก่ให้ฝ่ายชาย 1 ตัว หญิง 1 ตัว และมีอาหารหวาน อาหารคาวต่าง ๆ เช่น แกงอ่อม ห่อนึ่ง สวยดอก 42 สวยปู้ 42 การใส่เอานี้ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะเรียกว่า "ช้อยผี" หรือ "ช้อยผี" เป็นลักษณะการซื้อเข้ามาอยู่ในครอบครัวฝ่ายหญิง

การประกอบพิธีกรรมดังกล่าว ผู้ที่เกี่ยวข้อง คือ พ่อแม่ และญาติพี่น้อง ฝ่ายหญิงและเพื่อนบ้านจะช่วยกันเตรียมเครื่องไหว้ดังกล่าว การเตรียมเครื่องเช่นไหว้ในพิธีกรรมนี้เองทำให้เกิดการเรียนรู้ถึงความเชื่อในด้านความสัมพันธ์ทางสังคม ระหว่าง หญิงชาย ในระหว่างที่เตรียมเครื่อง เช่นไหว้ผู้ที่เข้าไปร่วมด้วย เช่น หญิงสาวที่ยังไม่ได้แต่งงานก็ได้ซักถามกับผู้ใหญ่ในขณะนั้นได้ ขณะเดียวกันก็ได้สังเกตขั้นตอน พิธีกรรมที่จัดขึ้นด้วย ทำให้จดจำ และเรียนรู้ได้เร็วขึ้น ดังที่ พี่จันดา บอกว่า "อาศัยฟังกับคนเฒ่าคนแก่ เป็นอุ้งอันใดมาก็จำเอาไว้ และก็สังเกตเอาฟอง กันว่ามี ลูกมีเต่าฟักก็จะเอาอันนั้นแหละไปสอนลูก ก็เตรียมๆ ไว้ แบ่งดีไว้หื้อลูก แบ่งถูกไว้หื้อหลานมันก็บ่าเสียหายหยั่ง" การยื่นโยงถวายของเช่นไหว้ผู้อาวุโสที่สุด ซึ่งอยู่ในบ้านเก่าผีจะเป็นผู้ยื่นโยงเครื่อง ไหว้ บอกกล่าวแก่ผีปู่ย่าตวดตัวอย่างที่แม่อุ้ยแก้วพูดว่า "บ่าเดี๋ยวนี้อูกหลาน อี...เราจะตกลูกตกลัว แล้วเขาก็จะได้ลูกอ้ายหลานจายมาช่วยบ๊ะหลัว หาบเข้า วันนี้ บ้อ แม่เขา ก็ได้มาบอกหื้อ อีปู อีย่าอู้ มาใส่ผีใส่สาangkัน เยียะกินเยียะว่า มาหื้อกิน จะได้ก็ช่วยผ่อกอย หนูนเขาตวยเน้อ" การ "ใส่เอา" นี้ถือว่า เป็นการแสดงถึงคุณค่าของผู้หญิงด้วย เพราะเชื่อว่าผู้หญิงที่มีชายมารักมาชอบ และยอมรับร่วมชีวิตด้วย ชุมชนยกย่องว่าเป็นผู้หญิงดี สามารถเป็นแสงหรือเจดหน้าชูตาให้สามีได้ ดังคำโบราณที่ว่า "ผัวแก้ว เมียแสง" สำหรับการ "ใส่บ่เอา" ผู้ชายก็ต้องจ่าย 9 แถบ หรือ 1,000 บาท (มีกินหมู) หรือ 500 บาท (มีกินไก่) แล้วแต่ฝ่ายหญิงจะเรียก สำหรับ หมากหั่ว ปุ่มัด ไก่คู่ นั้น ฝ่ายชายไม่ต้องแบ่งไปถือว่าเลิกร้างกันไปและไม่เคยรู้จักมาก่อน กรณี แม่อวน เล่าว่า "อีปู อีย่า เป็นอยู่คนที่ อีปูจะอยู่กลาง ที่ทางตะวันออกแจ่งเหนือ อู้แบ่งหื้อ เป็นอยู่ อีย่าจะอยู่บนบ้าน อยู่ในห้องนอน แบ่งหื้อบนหัว เวลามีป้าเวณี 9 แสม 9 คำก็จะเลี้ยง ลูกหลานเอาผัวเอาเมียก็

ต้องไปบอกเป็น ไผ่เยี่ยะผิดผี้ก็ต้องไปขอสุ้มมาเป็น บ๋อ้นฮู้ฮู้ยาเป็นจะเยี่ยะหื้อบ๋อฮู้แม่หม่อน บ่สบาย” เมื่อแต่งงานเรียบร้อยแล้ว ผู้ชายก็จะมาอยู่กับฝ่ายหญิงตามวันเวลาที่ได้หาไว้ ซึ่ง ส่วนใหญ่จะหาเป็นวันดีและต้องมาช่วงค่ำ โดยที่ไม่ให้ชาวบ้านทราบ ทางฝ่ายหญิงก็จะเปิดประตูบ้าน รอไว้ ผู้ชายก็จะนำผ้าปัก (ห่อผ้า) แอ็บหมาก(กล่องใส่หมาก) เงินจำนวนหนึ่ง และดาบใส่ถุงมาอยู่กับฝ่ายหญิง การที่ผู้ชายจะต้องมาอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิงนั้น เหตุเพราะผู้หญิงไม่สามารถไปอยู่กับครอบครัวผู้ชายได้ เพราะเชื่อว่าผู้หญิงสายตระกูลต่างกันไม่อาจอยู่บ้านเดียวกันได้ เพราะผีที่อยู่ในตัวจะบ่ถูกกัน ชาวล้านนาจึงมักไม่นิยมให้ผู้หญิงไปอยู่บ้านผู้ชายหลังแต่งงานแล้ว เกว่งว่า ผีของแม่ผัว และลูกสะใภ้จะไม่ถูกกัน ขณะเดียวกันก็ต้องทำงานให้กับครอบครัวฝ่ายหญิง ซึ่งในช่วงที่อาศัยอยู่กับพ่อแม่ฝ่ายหญิงนั้นผู้ชายที่เป็นลูกชายหรือเขยจะต้องมีความขยัน เพื่อให้พ่อแม่ฝ่ายหญิงได้เห็น “น้ำก่าน” หากผู้ชายขี้เกียจ ประพฤติตัวไม่เหมาะสมพ่อแม่ฝ่ายหญิง ก็จะทำให้ “ละกัน” หรือแยกทางกัน และแม้ว่าจะแต่งงานมาอยู่กับครอบครัวฝ่ายหญิงก็ตามชายจะไม่ถูกบังคับให้นับถือผีฝ่ายหญิง แล้วแต่ความสมัครใจ แต่ลูกที่ออกมาจะเป็นผีเดียวกับแม่ เพราะอยู่หลังแต่งงาน ผู้ชายยังเกี่ยวข้องกับผีเดิมของตนอยู่ โดยเฉพาะเมื่อมีงานเลี้ยง พ่อแม่ผู้ชายจะต้องไปร่วมด้วย หากไม่ได้ไปด้วยตนเองก็จะมอบเงินให้เป็น “เงินฮอมผี” ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นญาติหรือความสัมพันธ์กันมิใช่เพียงแค่สายเลือด หรือนามสกุล แต่หมายถึง “ผี” ด้วยที่เป็นเครื่องกำหนดความเป็นญาติกัน

เกี่ยวกับข้อห้ามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม(ชีวิต) ก็มีวิธีการสอนที่ไม่ต่างจากการสอนเรื่องของการผิดผีมากนัก จะพบว่า ชุมชน ผู้เป็นพ่อแม่ ผู้อาวุโสในครอบครัว เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย จะเป็นผู้ที่ถ่ายทอดความเชื่อนี้เช่นกัน เช่น กรณีของพี่ผ่องพรรณที่บอกว่า ได้รับการถ่ายทอดมาจากแม่ แม่จะเป็นคนบอกกล่าว พูดถึงเรื่องชีวิตเสมอว่าอะไรบางอย่างที่เป็นชีวิตเพื่อไม่ให้ลูกหลาน ประพฤติตนกริตนอกรอยจนกลายเป็นชีวิตได้ เห็นได้ว่าการถ่ายทอดดังกล่าวนี้เป็นการถ่ายทอดที่ได้รับจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ยิ่งเป็นคนภายในครอบครัวเดียวกันยิ่งทำให้เกิดความเชื่อถือได้ง่ายขึ้นเช่นเดียวกับคนที่นับถือผีเดียวกันก็จะคอยเป็นเป็นหูเป็นตาอบรมสั่งสอนลูกหลานในตระกูลของตนไม่ให้ประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ เป็นชีวิต ดังคำบอกเล่าของอู๋ยแก้วหมี บอกว่า “ลูกหลานที่อยู่ในตระกูลผีเดียวกัน หากไผ่เยี่ยะหยั่งที่เป็นการนำไปสู่ชีวิตก็จะบอกหื้อเล็กเหยีย” คือ บอก

กล่าวกันตรงๆ แล้วก็ชี้ให้เห็นผลเสียที่ว่าจะถูกคนนินทาว่าร้ายให้ได้ และจะกระทบถึงวงศ์ตระกูล ทำให้พ่อแม่เสียใจ ก็สามารถทำให้สมาชิกเชื่อฟังและประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อได้

การเป็นแบบอย่าง เป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทำให้ลูกหลานได้จดจำและยึดถือ ประพฤติปฏิบัติ แม่อุ้ยอวนเล่าให้ฟังว่า แบบอย่างที่ดีจะทำให้ลูกหลาน ประพฤติปฏิบัติตาม พ่อแม่เป็นอย่างไร ลูกก็เป็นอย่างนั้น แม่อุ้ยอวนเองก็ได้ปฏิบัติตามแบบอย่างของแม่ของแม่อุ้ยอวนและได้ถ่ายทอดความเชื่อที่มีอยู่ โดยการทำเป็นแบบอย่างให้กับลูกๆ ทุกคน ได้เรียนรู้และปฏิบัติตาม ซึ่งแม่อุ้ยอวน ก็ได้บอกว่า ลูกๆ ก็เชื่อฟังดี แต่ก็มีบ้างที่ดื้อรั้น แต่เมื่อถูกว่ากล่าวตักเตือนไปด้วยก็จะเชื่อฟัง แสดงให้เห็นว่านอกจากการสั่งสอนการอบรมแล้วการเป็นแบบอย่างก็เป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้มีการประพฤติปฏิบัติตามความเชื่อ และอีกวิธีหนึ่งที่ทำให้สมาชิกในครอบครัวในชุมชนเชื่อฟังก็คือ การใช้วิธีการยกตัวอย่าง เช่น ตัวอย่างการไม่เชื่อฟังคำสั่งสอนของผู้เฒ่าผู้แก่หรือพ่อแม่ คือ การเอาผ้าเอาเมียของ 2 ครอบครัว ที่บังเอิญเป็นญาติพี่น้องกัน แต่นามสกุลต่างกัน และอยู่คนละหมู่บ้าน พ่อแม่ญาติพี่น้องไม่เห็นด้วยมีการห้ามปรามและบอกว่าคนที่ลูกหลานจะแต่งงานอยู่ด้วยกันเป็น "ผีกะ" ลูกหลานก็ยังดื้อรั้น จะแต่งงานอยู่ด้วยกันให้ได้ ทางพ่อแม่ญาติพี่น้องจึงตัดออกจากกลุ่มเครือญาติไป ไล่ออกจากบ้านให้ไปอยู่ที่อื่น ซึ่งแม้ว่าจะถูกตัดขาดจากกลุ่มเครือญาติไปลูกหลานคนนั้นก็ยังมาเที่ยวเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องอยู่ พี่น้องบางคนก็ทักท้วง บางคนก็ไม่ชอบ ส่วนพ่อแม่ไม่ยอมให้เข้าหาและอีกครอบครัวหนึ่งที่ไม่ยอมเชื่อฟังผู้ใหญ่ ทักท้วงก็ไม่ได้กลับมาเยี่ยมหมู่บ้านอีกเลย เพราะไม่มีญาติพี่น้องหรือพ่อแม่ยินดีต้อนรับ พ่อแม่ตาย ญาติพี่น้องก็ไม่ยอมให้มาเผา ขณะเดียวกันทั้ง 2 ครอบครัวก็ได้รับคำตักเตือนจากคนในชุมชน ว่าไม่รู้จักรอบรมลูกหลานตนเอง ให้เคารพเชื่อฟังพ่อแม่ ญาติพี่น้อง

ทั้งสองตัวอย่างนี้เป็นตัวอย่างที่คนในชุมชนจดจำและใช้สอนลูกหลานของตนไม่ให้ประพฤติปฏิบัติ แสดงให้เห็นว่าพลังชุมชน พลังของกลุ่มเครือญาติเป็นพลังที่มีความเข้มแข็งอยู่ภายในชุมชน เมื่อพ่อแม่ ญาติพี่น้อง เห็นว่าไม่เหมาะสมยอมแสดงถึงการไม่ยอมรับในบุคคลนั้น และมีการต่อต้านมีการใช้ "ผีกะ" เข้ามาเป็นตัวกำหนด ซึ่ง "ผีกะ" เป็นตัวแทนของความชั่วร้ายหรือสิ่งที่ไม่ดี ลูกหลานคนใดที่ไปชอบพอกับครอบครัวที่ทางญาติพี่น้อง หรือพ่อแม่ของตนไม่ชอบ ฝ่ายนั้นมักจะถูกเรียกว่าเป็น "ผีกะ" หากไม่ยอมเชื่อฟังก็จะถูกตัดขาดความเป็นพ่อแม่ลูกและญาติพี่น้องกัน รวมถึง คนในชุมชนในหมู่บ้านก็จะไม่ยอมรับด้วย

พลังชุมชน พลังเครือญาติที่คอยห่วงใยกัน แบ่งปัน ช่วยเหลือกัน ทั้งในด้านและงาน สิ่งของ หรือแม้แต่จิตใจที่คอยดูแล เอาใจใส่ ทำให้คนในชุมชนมีสายสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

การใช้ตัวอย่าง การนิเทศร่วมถึงการไม่ยอมคบค้าสมาคม เป็นวิธีการหนึ่งในการถ่ายทอดความเชื่อ พบว่า ในการที่ชาย-หญิงใดทำผิดจนเป็นชู้ชู้ มักไม่ได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน ไม่มีใครที่จะยอมคบค้าสมาคมด้วย จากคำพูดนิเทศของชาวบ้านทั่วไปในตลาดได้เล่าถึงผู้ที่ทำผิดก็คือ มีชายคนหนึ่งในหมู่บ้านประพฤติดัวไม่เหมาะสมทั้งๆ ที่ตนเองมีภรรยาและลูกอยู่แล้วแต่ไปทำผิด คือ ชู้ชู้ผู้หญิงที่เป็นภรรยาเพื่อนบ้านซึ่งป่วยเป็นอัมพาต เมื่อชาวบ้านทราบต่างก็พูดคุยกันเรื่องราวที่เกิดขึ้นและสาบแช่งกันทั้งชุมชน ไม่ยอมคบค้าสมาคมกับครอบครัวของชายผู้นั้นอีกเลย คนในชุมชนมีท่าทีที่รังเกียจและทำตัวห่างเหิน เหมือนกับว่าไม่รู้จักกับคนในครอบครัวนี้ อ้อยดี บอกว่า "ชู้ชู้ที่มันเน่า มันเหม็น เขาเข้าไปใกล้กำเดียวมันก็จะเหม็นติดเนื้อติดตัว" แม่อ้อยเปรียบให้ฟังว่า คนที่ทำการละเมิดเหมือนกับขยะที่เน่าเหม็นไม่มีใครที่อยากเข้าไปใกล้ หากเข้าไปใกล้ก็จะทำให้เกิดเรื่องเดือดร้อนขึ้นได้ และถูกหาว่าเป็นคนเช่นเดียวกับคนที่กระทำความผิดหรือเป็นพรรคพวกเดียวกัน แสดงให้เห็นว่าคนในชุมชนมีวิธีการในการจัดการกับคนที่มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนเหล่านี้ด้วยตนเองอย่างดี

หรือกรณีคนถือผีเดียวกันก็ไม่สามารถที่จะแต่งงานกันได้ เป็นการ "ผิดผี" และ"ชู้ชู้" ใครที่ประพฤติปฏิบัติเช่นนี้ มักจะได้รับการติฉินนินทาจากคนในชุมชน ลุงสมได้ยกกรณีตัวอย่างของครอบครัวหนึ่งที่ย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านเมื่อ 20 ปีก่อน ว่าเป็นพี่น้องที่คลานตามกันมาเกิดได้เสียกัน จนตั้งท้องไม่อาจอาศัยอยู่ในชุมชนเดิมได้ ทั้งสองอยู่กินกันอย่างเปิดเผยในชุมชน ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ยอมคบค้าสมาคมด้วยในช่วงแรกๆ แต่ต่อมาก็เกิดสงสาร เพราะคลอดลูกออกมามีความบกพร่องทางปัญญา ฐานะครอบครัวก็จนกว่าใครในชุมชน ทำมาหากินอะไรก็ไม่เจริญทรัพย์สินที่มีอยู่ หาได้มาเท่าไรก็หมดไป แม้ภายหลังจะสามารถรักษาลูกให้ทุเลาจากอาการที่บกพร่องทางปัญญาได้บ้างแล้วก็ตาม ตัวอย่างนี้เป็นการตอกย้ำความเชื่อเรื่องการผิดผีและการทำผิดจนเกิดชู้ชู้ได้อย่างดี พอถึงหัววรรค ผู้มีความเชื่อนี้บอกว่า การที่ทำ "ผิดผีปู่ย่า" พี่น้องกันแต่งงานกันมัก "ตกชู้ชู้" ทำอะไรก็ไม่ขึ้น "ฮิบมากับขึ้น" ทำมาหากินก็ไม่มีเงินเพียงพอใช้ทรัพย์สินหามาได้ก็หมดไปอย่างรวดเร็ว เป็นสิ่งที่น่ากลัวไม่ควรประพฤติ

จากความเชื่อดังกล่าวนี้องสอดคล้องกับความเชื่อทางการแพทย์ คือ ฟันธงที่คลานตามกันมาหรือสายเลือดเดียวกันหากแต่งงานกันจะทำให้มีลักษณะด้อยเกิดขึ้นในลูกหลานเช่น ปัญญาอ่อน เป็นต้น

พี่จิ้น หนูมใหญ่ประจำหมู่บ้าน บอกถึงการถ่ายทอดให้ฟังว่า "ได้รับการถ่ายทอดจากพ่อ เป็นบอกว่าจะไปแอ้วสาวผู้สาวบ้านใดที่เป็นคนต่างบ้าน จะต้องสืบเชื้อแน่นอนว่าเป็นสกุลเดียวกัน ก่อ ถ้าผูกเดียวกันก็ป่าต้องอยู่แล้ว" จึงกล่าวได้ว่า พ่อเป็นแบบอย่างสำหรับลูกชาย เป็นผู้คอยบอกกล่าวลูกชายให้เห็นความสำคัญของความเชื่อ และต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งการครัดที่สุด

รูป 30 การเตรียมเครื่องเซ่นไหว้

รูป 31 เครื่องเซ่นไหว้ในพิธีกรรมเอาผัวเอาเมีย

1

2

รูป 32 (1,2,3) การกินแซกแต่งงาน

3

รูป 33 การนำบุตรหลานเข้าวัดทำบุญ
ในเทศกาลงานบุญต่างๆ

รูป 34 พ่ออู๋แม่อู๋ในหมู่บ้านที่ใช้ชีวิตร่วมกัน
จนแก่เฒ่าที่เป็นตัวอย่างให้กับคนรุ่นหลัง